

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**FAŞİZM İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ:
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

Hazırlayan

Uğur ÂŞIK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

İSTANBUL- 2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Uğur ÂŞIK
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Faşizm İdeolojisi Bağlamında Türk Milliyetçiliği : Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir İnceleme
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitime Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Doktora
- TEZİN TARİHİ** : 17 / 08 / 2020
- SAYFA SAYISI** : 205
- TEZ DANIŞMANLARI** : 1. Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
2. Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER
- DİZİN TERİMLERİ** : Faşizm, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, MHP, Ulus, Ulusçuluk
- TÜRKÇE ÖZET** : Bireylerin mensubu oldukları topluma karşı duydukları bağlılık ve aidiyet duygusunun temel kaynağı kabul edilen milliyetçilik, çoğunlukla ırkçılık, faşizm, etnikçilik gibi söylemlerle bir arada anılsa da gerek günümüz gerekse eski toplumların en belirgin sosyolojik gerçeğidir.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Uğur ÂŞIK

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**FAŞİZM İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ:
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

Hazırlayan

Uğur ÂŞIK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

İSTANBUL- 2020

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Uğur ÂŞIK

...../...../ 2020

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uğur AŞIK'ın "Faşizm İdeolojisi Bağlamında Türk Milliyetçiliği : Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir İnceleme" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER anabilim dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Prof. Dr. Şenol DURGUN

İmza

Üye

*Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
(Danışman)*

İmza

Üye

Doç. Dr. Mustafa Zahit SERARSLAN

İmza

Üye

Doç. Dr. Emine Akçadağ ALAGÖZ

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Selin DİNGİLOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / 2020

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bireylerin mensubu oldukları topluma karşı duydukları bağlılık ve aidiyet duygusunun temel kaynağı kabul edilen milliyetçilik, çoğunlukla ırkçılık, faşizm, etnikçilik gibi söylemlerle bir arada anılsa da gerek günümüz gerekse eski toplumların en belirgin sosyolojik gerçeğidir.

Milliyetçilik daha çok birleştirici ve aynı zamanda eşitlikçi yanıyla ırkçı anlayıştan tamamen ayrılmaktadır. Irkçılık daha çok biyolojik benzerlikler ve bir diğerinin üzerinde üstünlük anlayışı üzerine kurulan bir söylem olması yönüyle milliyetçilik ile bağdaştırılamaz. Başka bir ifadeyle ırkçılık milletlerin kendinden olmayana düşmanca duygu beslemesidir.

Faşizm ise daha çok seçkinliğe dayanmakta ve hatta şiddetle bütünleşmesi ile halkın iradesinden daha çok, siyasi iktidarın öncelikli olarak mutlak hâkimiyeti ve devletin üstünlüğüne atıf yapmakta ve halkın iradesi yok sayılmaktadır.

Faşizm ve milliyetçilik kavramlarının ikisinde de milli birlik ve beraberlik anlayışı vurgulansa da, faşizm millet iradesinden daha çok otoriter bir anlayışın baskısı altında iktidarın kayıtsız şartsız egemenliği olarak gerçekleşmekte ve millet için devlet değil devlet için millet anlayışı baskın gelmektedir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda öncelikle faşizm ve milliyetçiliğin tanımları üzerinde durulmuş, Türk milliyetçiliğinin faşizmden farklı ve benzer yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda ayrıca Türk siyasetinde milliyetçi kimliği ile kendine yer bulan Milliyetçi Hareket Partisi'nin faşist bir parti olup olmadığı, günümüz Türkiye'sinin Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket Partisine bakışı; Türkiye'nin genel nüfusu, sosyolojik, etnik ve siyasi yapısı dikkate alınarak yapılan saha çalışması ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ana temelini teşkil eden Türk milliyetçiliği ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde ortaya çıkmış olması ile yenilikçi, toplumun birlikte yaşamaktan doğan dayanışma duygusuna olan yaklaşımı ile de ilkçi bir nitelik taşımaktadır. Çalışmada görülebileceği gibi, Türkiye'de ve dünyada Türk milliyetçiliğini faşizm tanımlaması ile bütünleştirme eğilimi genellikle, sol düşüncenin etkisi altında ortaya çıkmış ve kapsamlı bir değerlendirmeden ziyade faşizmin aşırı milliyetçi yönü üzerinden yürütülmüştür. Dolayısıyla sol düşüncenin tarihsel ve ideolojik karşıtı konumunda bulunan Türk milliyetçiliğine yönelik faşizm iddiası, Milliyetçi Hareket Partisi kadroları tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. MHP milliyetçiliğini faşist olarak nitelendiren yaklaşımların bir diğer önemli argümanı ise partinin anti-komünist eksenidir. Ancak komünizm karşıtlığı ile faşizm arasında paralellik kurmak zordur.

Anahtar Kelimeler: Faşizm, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, MHP, Ulus, Ulusçuluk

ABSTRACT

Nationalism is considered as the main source of the sense of loyalty and belonging to the society and it is the most prominent sociological fact of both today and since ancient societies, although it is often associated with discourses such as racism, fascism and ethnicism.

Nationalism differs completely from racist understanding with its more unifying and at the same time egalitarian. Racism cannot be incompatible with nationalism in that it is a discourse based on biological similarities and superiority over another. In other words, racism is that nations have hostile emotions to those who are not.

Fascism, on the other hand, relies more on exclusivity and even refers to the absolute domination of the political power and the supremacy of the state and the will of the people, rather than the people's will, with its violent integration.

Although the concept of national unity and solidarity is emphasized in both of the concepts of fascism and Nationalism; fascism takes place as an unconditional sovereignty of the government under the pressure of an authoritarian understanding rather than the will of the nation, and the understanding of the nation for the state prevails not for the state.

Our study consists of five chapters. In first chapter, the definitions of fascism and nationalism were emphasized, and different and similar aspects of Turkish nationalism from fascism were tried to be revealed. In addition, we will be evaluated that whether Nationalist Action Party is Fascist or not, Turkish Nationalism, National perception to the Nationalist Action Party in respect to survey contains sociological factors such as the general population of Turkey, ethnic and political structure.

Turkish nationalism, which constitutes the main basis of our study, is accepted as innovative with the emergence of the Ottoman Empire in the period of disintegration, and it has a primaryist quality with the approach of the society to the sense of solidarity arising from living together. As can be seen in the study, the integration trend in the world of fascism in Turkey and with the Turkish nationalist identification is usually appeared under the influence of leftist ideas and conducted a comprehensive assessment, rather than through the direction of the ultra-nationalist fascism. Therefore, the claim of fascism towards Turkish nationalism, which is in the historical and ideological opposition of leftist thought, was rejected by the staff of the Nationalist Movement Party. Another important argument of the approaches that characterize NAP nationalism as fascist is the party's anti-communist axis. However, it is difficult to establish a parallel between anti-communism and fascism.

Keywords: Fascism, Nationalism, Turkish Nationalism, MHP, Nation

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
TABLolar LİSTESİ	VII
GRAFİKLER LİSTESİ	IX
RESİMLER LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
FAŞİZM, MİLLİYETÇİLİK VE ETNİK SORUNLAR.....	6
1.1. ETNİSİTE, ULUS DEVLET MİLLİYETÇİLİK VE FAŞİZM.....	6
1.1.1. Etnisite.....	6
1.1.2. Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet	7
1.1.3. Milliyetçilik.....	11
1.2. TOPLUMLARIN FAŞİZM VE MİLLİYETÇİLİK ALGILARI VE KURUMSAL ANLAMDA MİLLİYETÇİLİĞİN DEĞİŞKENLİĞİ	14
1.2.1. Toplumların Milliyetçilik Algıları	14
1.2.2. Milliyetçilik Kuramları	15
1.2.2.1. İlkçi (Primordial) Kuramlar	15
1.2.2.2. Modernist Kuramlar	16
1.2.2.3. Etno Sembolcü Kuramlar.....	18
1.3. MİLLİYETÇİLİK MODELLERİ	19
1.3.1. Liberal Milliyetçilik	19
1.3.2. Muhafazakâr Milliyetçilik	21
1.3.3. Yayılımacı Milliyetçilik	22
1.3.4. Anti-Sömürgeci Milliyetçilik.....	23
1.4. KÜRESEL DÜNYADA MİLLİYETÇİLİK VE EKONOMİ İLİŞKİSİ	24
1.4.1. Milliyetçi Ekonomi Modeli Olarak Merkantilizm	25
1.4.2. Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet ve Milliyetçilik.....	27
1.5. FAŞİZM	30
1.5.1. Faşizm Kavramı ve Kapsamı.....	30
1.5.2. Faşizmin Düşünsel ve Tarihsel Kökenleri.....	34
1.5.3. Faşizmin İdeolojik Temelleri	39

İKİNCİ BÖLÜM	47
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	47
2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	47
2.1.1. Üç Tarz-ı Siyaset Ekseninde Türkçülüğün Doğuşu	47
2.1.2. Dil ve Tarih Alanında Türkçülük	50
2.1.3. Siyasal İdeoloji Olarak Türkçülüğün Doğuşu	52
2.1.4. Milliyetçi Örgütlenme.....	54
2.1.4.1. Türk Derneği	54
2.1.4.2. Türk Yurdu Cemiyeti.....	55
2.1.4.3. Türk Gücü Derneği	55
2.1.4.4. Türk Ocakları.....	55
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	59
2.2.1. Milli Mücadele ve Milliyetçilik.....	59
2.2.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik	60
2.2.3. Milli Şef Döneminde Milliyetçilik	65
2.2.4. Türk-Turancı Milliyetçilik.....	66
2.2.5. Muhafazakâr Milliyetçilik	70
2.3. Türk Milliyetçiliğinde Kültürel ve Etnik Milliyetçilik Ayrımı	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
TÜRK SİYASETİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)	75
3.1. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÖNCESİ MİLLİYETÇİ PARTİ YAPILANMASI	75
3.1.1. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)	76
3.1.2. Dokuz Işık Doktrini	78
3.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ	82
3.3. ÜLKE SİYASETİNDE MHP'NİN YERİ	83
3.3.1. 12 Mart Muhtırası Sürecinde MHP	83
3.3.2. 12 Eylül Öncesi ve Sonrası Süreçte MHP	85
3.3.4. Devlet Bahçeli Dönemi ve 1999-2002 Koalisyon Dönemi.....	88
3.3.5. 2002 Sonrası Siyasette MHP	89
3.3.6. Cumhuriyet İttifakı İçerisinde MHP.....	91
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	95
TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER AÇISINDAN FAŞİZMİN İNCELENMESİ: MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÖRNEĞİ	95
4.1. MHP İDEOLOJİSİNİN FAŞİZM KARŞISINDA KONUMU.....	95
4.1.1. MHP Tüzüğünde Amaç, Temel Değerler ve İlkeler.....	95

4.1.2. MHP Programlarında Temel Değerler	99
4.1.3. Seçim Beyannameleri	102
4.2. MHP'YE YÖNELİK FAŞİZM SÖYLEMLERİ	107
4.2.1. Radikal Milliyetçilik Eksenini	107
4.2.2. Anti-Komünizm Eksenini	118
4.2.3. Lider ve Teşkilat Kültü Eksenini	122
4.2.3.1. Lider Eksenini	122
4.2.3.2. Teşkilat Eksenini	124
4.2.4. Anti Kapitalist Söylem	127
4.2.4. Efsane ve Mit Eksenini	130
4.3. MHP'YE YÖNELİK NEO-FAŞİZM İDDİALARI	132
BEŞİNCİ BÖLÜM	138
SİYASİ PARTİLERDE FAŞİZM ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI: MHP ÖRNEĞİ	138
5.1. MATERYAL VE YÖNTEM	138
5.2. BULGULAR	138
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	175

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
Ed	: Editör
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
IDP	: İslahatçı Demokrasi Partisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Muhafazakar Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

TABLolar LİSTESİ

SAYFA

Tablo 1. Akademik Yazında MHP'nin İdeolojisine Yönelik Nitelendirmeler.....	111
Tablo 2. MHP'nin Faşizmin Unsurları Karşısında Genel Duruşu.....	136
Tablo 3- Katılımcılara Ait Demografik Özellikler	139
Tablo 4- Kendinizi Hangi Etnik Yapıyla Tanımlıyorsunuz?	143
Tablo 5- Kendinizi Türk Olarak Tanımlıyorsanız Size Göre Bunun En Önemli Sebebi Nedir?.....	143
Tablo 6- Evinizde En Çok Konuştuğunuz Dil Hangisidir?	145
Tablo 7- Anayasa'da başka resmi dil olsun diyenlerin gerekçelerinin dağılımı.....	146
Tablo 8. Anayasa'da Başka Resmi Dil Olmasın Diyenlerin Gerekçelerinin Dağılımı	146
Tablo 9- Anadiliniz Olarak Hangi Dili Görüyorsunuz?.....	147
Tablo 10- Türkiye İçin Kullanılan İfadelere Katılım Düzeyine Ait Betimleyici İstatistikler.....	147
Tablo 11- Türklük, Türkçe ve Türkiye İçin Kullanılan İfadelere Katılımcıların Verdiği Önemin Düzeyine Ait Betimleyici İstatistikler	148
Tablo 12- Türk İslam Ülküsü Denildiğinde Sizde Uyanan İlk Duygu Nedir?	149
Tablo 13- Milliyetçilik Ve İslam'da Ümmetçilik Arasında Sizce Ne Tür Farklılıklar Vardır?	150
Tablo 14- Sizce, İslam Dinindeki Ümmetçilik ve Türk Milliyetçiliği Birbirine Tezat Mıdır? Uygun Mudur?.....	151
Tablo 15- Size Göre Türk Milliyetçiliği ve Faşizm Neyi İfade Eder?	152
Tablo 16- Türkiye'deki Milliyetçilik Anlayışı İle Değer Ülkelerdeki Milliyetçilik Anlayışı Arasında Bir Fark Var Mı Varsa Sizce Nelerdir?	152
Tablo 17- Türk Milliyetçiliğini Ön Planda Tutan Öncülük Eden Siyasi Parti Lideri Kimdir?	155
Tablo 18- MHP ve Milliyetçilik Denince Aklınıza İlk Gelen Nedir?	156
Tablo 19- Sizce MHP Bölücü ve İrkçı (Faşist) Bir Parti Midir?	157
Tablo 20- MHP İle İlgili Aşağıdaki İfadelerin Her Birine Ne Ölçüde Katılıp Katılmadığınızı Belirtiniz.....	158
Tablo 21- Katılımcıların Önceki Seçimlerde MHP'ye Oy Verme Nedenleri.....	159
Tablo 22- Katılımcıların Önceki Seçimlerde MHP'ye Oy Vermeme Nedenleri	160
Tablo 23- MHP Ne Yaparsa Veya Hangi Şartlarda MHP'ye Oy Verirsiniz?	161

Tablo 24- Türk Milliyetçiliği Ve MHP'nin Geleceği Hakkında Görüşleriniz Nelerdir?	162
Tablo 25- 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde Oyunuzu Hangi Partiye Verdiniz?	166
Tablo 26- Bu Pazar Bir Milletvekili Genel Seçimi Olsa Oyunuzu Hangi Partiye Verirsiniz?	167

GRAFİKLER LİSTESİ

SAYFA

Grafik 1- Katılımcıların Yaşadıkları Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı	139
Grafik 2- Hayat Tarzı Olarak Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız?	140
Grafik 3- Kendinizi Dini Kimlik Olarak Nasıl Tanımlarsınız?	141
Grafik 4- Kendinizi Hangi Siyasi Kimliğe Yakın Hissediyorsunuz?	142
Grafik 5- Türk Vatandaşı Olarak Etnik Kimliğiniz Sizin İçin Ne Kadar Önem Taşıyor?	142
Grafik 6- Size göre Türk olmayı En İyi Tanımlayan Cümle hangisidir?	144
Grafik 7- "Türküm" İfadesi Size Ne Hissettirir?	144
Grafik 8- Anayasa'da Türkçe Dışında Bir Resmi Dil Olsun İster Misiniz?	145
Grafik 9- Milliyetçilik Birleştirici Mi, Yoksa Bölücü Bir Unsurlar Mu?	148
Grafik 10- Sizce Türk Milliyetçiliği Oluşturan Faktörler Nelerdir?	153
Grafik 11- Türk Milliyetçiliğinin Türkiye'nin Büyüyüp Gelişmesinde Katkısı Var Mıdır?	153
Grafik 12- MHP ile Atatürk Milliyetçiliği Arasında Nasıl Bir Bağ Vardır?	154
Grafik 13- Ülkemizde Siyasi Partilerden Hangisi/Hangilerini Milliyetçi Parti Olarak Görüyorsunuz?	155
Grafik 14- Bugüne Kadar MHP'ye Hiç Oy Verdiniz Mi?	159
Grafik 15- Siyasete İlgilili Düzeyiniz Hangi Seviyededir?	163
Grafik 16. Genel Ve Yerel Seçimlerde Ne Sıklıkla Oy Kullanırsınız?	164
Grafik 17- Siyasal Seçimler Süreçlerinde Meydanlarda 'Milliyetçi Söylemlerin' Kullanılmasını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?	165
Grafik 18- Siyasal Reklamlarda 'Milliyetçi Davranışların (Bayrak, İstiklal Marşı, Onuncu Yıl Marşı Vb.) Kullanılmasını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?	165
Grafik 19- 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde Oyunuzu Hangi Partiye Verdiniz	166
Grafik 20- Bu Pazar Bir Milletvekili Genel Seçimi Olsa Oyunuzu Hangi Partiye Verirsiniz?	167
Grafik 21- Yeni oluşumların da Yer Alacağı, Muhtemel Bir Erken Seçimde Oy Tercihiniz Ne Yönde Olur?	168

RESİMLER LİSTESİ

SAYFA

Resim 1. 21.05.1936 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Haberi..... 64

ÖNSÖZ

Milliyetçilik üzerinde çalışmalarda ağırlık noktası millet ve devlet olurken, milliyetçiliğin ortaya çıkışı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Dünya üzerinde belirlenen ideolojiler göz önüne alındığında genel olarak, devletin varlığını sürdürme, toplumu daha iyi bir hâle getirme, daha müreffeh bir yapıya kavuşma, hakimiyet alanını genişletme, önemli bir güç odağı haline gelme gibi düşüncelerle vücut bulmaktadır. Ancak bu genel yaklaşımların yanında bazı devletlerde “uç hedef” olarak nitelendirilebilecek ideolojilerin de olduğu görülmektedir. Bu ideolojilerde hedefler oldukça farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Uç hedef gibi ideolojik yaklaşımlar başka millet ve toplumların hakları yok sayılacağından faşizm ve aşırı milliyetçilik ile bütünleşirler. Ancak kültür eksenli bir anlayışla şekillenen Türk milliyetçiliği uç hedef olarak yalnızca geri planda bırakılan Türk milliyetçiliğinin diğer toplumlar ve milletler karşısında hak ettiği itibarı kazanması gayreti ve çabası şeklinde vücut bulmaktadır.

Öte yandan MHP'nin faşist ideolojiye sahip olup olmaması konusunda literatürde bir fikir birliğinin olduğunu söyleyebilmek çok güçtür. Bu durumda faşizmin kapsamı konusunda tartışmaların karmaşıklığı yanı sıra MHP'nin ideolojik anlamda dönemsel açıdan ideolojisini yenilemesinin de payı bulunmaktadır. Buna göre 60'lı ve 70'li yıllarda partide ve tabanda güçlü bir anti-komünist eğilim olmasına ve anti-komünizmin faşizmin unsurlarından biri olmasına rağmen; MHP'nin bu dönemki ideolojisinin faşizm olduğunu söylemek mümkün değildir. Faşizmde tabandan yukarıya bir hareketin varlığı, MHP'nin 60'lı ve 70'li yıllardaki dönemlerinde ortaya çıkmamıştır. Partinin komando kampları faşist teşkilatlanma olarak nitelendirilse de bu organizasyonları İtalya'daki kara gömlekliler ile kıyaslamak mümkün değildir.

Çalışma nitel ve nicel yönleri ile incelendiğinde Gellner'in ifadesi ile yerçekimi kadar geniş ve kapsayıcı olan Milliyetçiliğe farklı bir bakış açısı katarak Türk milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin şahsına münhasır özellikler taşıdığını ve toplum algısının da bu yönde olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Genel bir değerlendirme ile MHP'ye yönelik faşist söylem temel bir dayanaktan yoksun durumdadır. Dünyadaki birçok örnekte olduğu gibi milliyetçilik birçok parti tarafından benimsenen bir ideoloji durumundadır ve bir partinin milliyetçiliği, ırk temeline dayanmadığı sürece faşizm olarak nitelendirilemeyecektir.

GİRİŞ

Gellner tarafından yerçekimi gibi önemli ve kapsayıcı bir güç olarak tanımlanan milliyetçilik, 20. yüzyıla girerken, Türk toplumunu da etkilemiş ve ilk olarak Türkçülük akımı şeklinde bir tanımlama ile siyaset dünyasında yerini almıştır.

Geçmişten günümüze farklı tezahürler şeklinde ortaya çıkan milliyetçi düşünce, tarihsel akış içerisinde belirleyici hale gelmiştir. İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde, birleştirici bir unsur olarak görülen milliyetçilik, iki savaş arası dönemde düşünce akımı şeklinde faşist karakter taşıdığı nedeniyle eleştirilse de, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin kuruluşu ve partinin Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşmesi ile yeni bir karakter kazanmıştır.

CKMP'nden MHP'ye dönüşüm ile beraber toplumda etkinliği artan partiye yönelik, özellikle 60'lı yılların sonundan itibaren faşizm söylemi ortaya çıkmışsa da, MHP kadroları ideolojik olarak Türk milliyetçiliği üzerine vurgu yaparak, bu iddiaları kesin bir dille reddetmiştir.

Türkiye'nin CHP ile birlikte siyaset sahnesindeki en eski parti olan MHP, özellikle Soğuk Savaş döneminde ideolojisini anti-komünizm üzerine kurmuştur. MHP'ye yönelik faşizm söylemi partinin aşırı/radikal milliyetçiliği temsil ettiği, antikomünist siyaset yürüttüğü, ekonomik anlamda partinin uzun yıllar anti-kapitalist ve korporatist bir çizgiyi savunduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda faşist ideolojide aşırı milliyetçiliğin kitleleşmesi bağlamında ortaya çıkan düşünce, MHP'de temsil edilen bir ilke olarak değerlendirilerek partiye yönelik faşist söylemler öne çıkarılmaya başlamıştır.

Bunun yanı sıra lider, teşkilat ve örgütlenme biçiminin de faşizm örneklerine 60'lı ve 70'li yıllarda partili gençlerin eğitime odaklanan kampların ise faşist örgütlenme biçimine benzediği ve partinin mitlere verdiği önem neticesinde faşist karakterli olduğuna yönelik söylemler ortaya çıkmıştır. Ancak şu ana kadar tüm bu iddialar bilimsel bir temele oturtulamadığı gibi yanlış teşhislerin ürünü olarak, yalnızca sol söylemin karşıt ideolojisi olarak MHP'yi kendisine rakip görmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır.

MHP'ye yönelik faşizm iddiaları sol çevrelerde dile getirilse de MHP iktidar dönemlerinde uzlaşmacı politikaları ve demokrasi yanlısı tutumu ile bu iddiaların gerçek dışı olduğunu her fırsatta göstermiştir. Türkiye'nin bunalımlı dönemlerinde krizden çıkmak için destek verdiği koalisyonların yanı sıra 1970'lerde CHP Meclis Başkanı adayını desteklemesi, 1991'de DYP-SHP koalisyonuna verdiği güvenoyu ve Cumhur İttifakı'ndaki rolü ile uzlaşmacı stratejilerini sürdürmüştür.

Genel bir değerlendirme ile MHP'ye yönelik faşist söylem temel bir dayanaktan yoksun durumdadır. Özellikle sol çevreler tarafından savunulan argümanlar, kesin bir şekilde partinin faşist karakter taşıdığını kanıtlayamamaktadır. Ülkücülük ideali çerçevesinde partinin halka hizmet anlayışını milliyetçilik temeline dayandırması, partinin radikal milliyetçiliği savunmasa da ırkçılık ve faşizm bağlamında değerlendirilmiştir. Oysa çalışmada da göstereceğimiz gibi milliyetçilik ve faşizm aralarında bazı kesişim noktaları olsa da kesinlikle benzer zemine sahip değildir.

Çalışmanın genelinde değerlendirileceği gibi MHP özelinde faşizmin incelenmesi, özellikle MHP'nin milliyetçi ideolojiyi benimsemesi özelinde önem kazanmaktadır. Bu partiye yönelik toplumun belirli kesimlerindeki ırkçı söylemler ise sıklıkla partinin lider temelinde ve parti programlarında kesin bir dille reddedilmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamında toplumdaki MHP'nin ideolojik algısının değerlendirilmesi bu nedenle büyük önem kazanmaktadır.

Çalışma temel olarak beş bölümden oluşmaktadır. Buna göre ilk bölümde faşizm, milliyetçilik ve etnik sorunlar konusunda bir literatür taramaya yer verilmiştir. Konunun ulus, ulus devlet gibi kavramlar ile olan ilişkisi nedeniyle, bu kısımda Milliyetçilik ve Faşizmi tanımlamanın yanı sıra konunun toplumsal anlamda değişkenliği nedeniyle güncel bazı tartışmalara da yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkış süreci ikinci bölümde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda bu bölümde Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, Osmanlı'nın son dönemlerinden cumhuriyet sonrası dönem içerisinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Faşizmin partiler temelinde incelenmesi hedeflendiği için üçüncü bölümde Milliyetçi Hareket Partisi'nin ortaya çıkışı ve partinin Türk siyasetindeki yeri yine kronolojiye sadık kalınarak değerlendirilmiştir.

Temel inceleme alanımızı oluşturduğu üzere MHP ve faşizm ideolojisi üzerine söylem ve çalışmalar dördüncü bölümde işlenmiştir. Bu bölümde faşizmi tanımlamanın güçlüğü ve ideolojisinin unsurları konusunda fikir birliği bulunmaması nedeniyle MHP'ye yönelik faşizm iddiaları, radikal milliyetçilik, anti-komünizm, kapitalizm karşıtlığı, efsane ve mitler, lider ve teşkilatı kültü ekseninde değerlendirilmiştir.

MHP'nin faşist ideolojiye sahip olup olmaması konusunda literatürde bir fikir birliğinin olduğunu söyleyebilmek çok güçtür. Bu durumda faşizmin kapsamı konusunda tartışmaların karmaşıklığı yanı sıra MHP'nin ideolojik anlamda dönemsel açıdan ideolojisini yenilemesinin de payı bulunmaktadır. Buna göre 60'lı ve 70'li yıllarda partide ve tabanda güçlü bir anti-komünist eğilim olmasına ve anti-komünizmin faşizmin unsurlarından biri olmasına rağmen; MHP'nin bu dönemki ideolojisinin faşizm olduğunu söylemek mümkün değildir. Faşizmde tabandan yukarıya bir hareketin varlığı, MHP'nin 60'lı ve 70'li yıllardaki dönemlerinde ortaya çıkmamıştır. Partinin komando kampları faşist teşkilatlanma olarak nitelendirilse de bu organizasyonları İtalya'daki kara gömlekliler ile kıyaslamak mümkün değildir.

MHP'nin faşist ideolojiye sahip olduğunu iddia edenlerin temel argümanı şüphesiz partinin güçlü milliyetçiliği temsilidir. Bununla beraber MHP sıklıkla Gökalp'in kültürel milliyetçiliğini benimsediğini ve ırkçılığın reddedildiğini hem söylem hem de politikalar ile göstermiştir.

Dünyadaki birçok örnekte olduğu gibi milliyetçilik birçok parti tarafından benimsenen bir ideoloji durumundadır ve bir partinin milliyetçiliği, ırk temeline dayanmadığı sürece faşizm olarak nitelendirilemeyecektir. MHP'nin sol çevreler tarafından faşist nitelendirmeye maruz kalması konusunda güçlü devlet söylemi de faşizmin devleti bireyin önüne koyan yaklaşımı ile değil, devletin millet için var olduğu anlayışı ile açıklanabilecektir. Buna göre MHP parti yöneticilerinin açıklamaları yanı sıra geçmişten günümüze partinin politikalarındaki güçlü devlet vurgusu, faşist ideolojilerde olduğu gibi bireyi reddetmemektedir.

Diğer taraftan konu ile ilgili toplum algısını değerlendiren uygulama çalışması ise beşinci bölümde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Milliyetçi Hareket Partisi'nin söylemleri ile Türk Milliyetçiliğinin topluma yansımalarını ölçmek amacıyla Türkiye genelinde yüz yüze anket veri toplama yöntemi ile 14 ilde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek, çalışmanın örnekleminin ana kütleyi temsil edebilecek nitelikte olması için, Türkiye'nin 7 bölgesinden de kolayda örnekleme seçme tekniği ile iller belirlenmiş olup akabinde bu illerden nüfusları ile orantılı olacak şekilde tekrar cinsiyet ve eğitim düzeyi dağılımları göz önünde bulundurularak ülke dağılımına uygun örneklemeler seçilmiştir. Elde edilen bulgulara ise bu bölümde ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

Uygulama kapsamında toplumun bilinçaltına yerleşik milliyetçilik algısı ve MHP'nin söylemleri ve topluma yansımaları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak toplumda insanların kimlik algısı ve siyasal kimlik algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak değerlendirdiği için Türkiye'de milliyetçi duygunun genel olarak vatandaşlık temelinde olgunlaştığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların yüzde 81 gibi büyük bir çoğunluğu milliyetçiliği birleştirici bir unsur olarak değerlendirmektedir.

Temel inceleme alanımızı oluşturduğu üzere Türk milliyetçiliği ve faşizm neyi ifade eder algısı konusunda katılımcılar yüzde 20'ye yakın oranda faşizmin ırkçılığı esas alırken Türk milliyetçiliğinin ırkçılığı reddettiği görüşünü desteklemiştir. Ayrıca katılımcılar yüzde 15 oranında faşizmde ırk bağı önemli iken Türk milliyetçiliğinde kültürün ağırlıklı olduğunu ifade etmişler; ayrıca diğer ülke milliyetçiliklerinden farklı şekilde yabancılara karşı daha insancıl olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular MHP'nin ırkçı bir parti olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu partiyi Türkiye partisi olarak tanımlarken, MHP'nin Türk ırkçısı olduğunu iddia edenler yüzde 14 gibi bir azınlığı temsil etmektedir.

Çalışma hem literatür tarama hem de bir uygulamaya yer vermesi ile önem kazanmaktadır. Buna göre sadece milliyetçilik ve siyaset üzerine çalışanların yorumları ya da rakip parti açıklamalarına dayalı olarak değil, halkın bakış açısına yer vermesi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin faşizan karaktere sahip olup olmadığı sorgulanmıştır.

Elde edilen bulgulardan da görüleceği üzere gerek Milliyetçi Hareket Partisi gerekse Türk Milliyetçiliği hakkında yöneltilen soruların genelinden alınan cevaplar toplumun genel algısının da çalışmamızın nicel kısımları ile bir paralellik gösterdiği ortaya koymuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAŞİZM, MİLLİYETÇİLİK VE ETNİK SORUNLAR

1.1. ETNİSİTE, ULUS DEVLET MİLLİYETÇİLİK VE FAŞİZM

Fransız Devrimi döneminden bu yana ulus ve milliyetçilik kavramları entelektüeller, akademisyenler ve siyasetçiler arasında her zaman gündemde olan ve tartışılan kavramlar olmuştur. Bu ve bağlı kavramların anlamı ile ilgili genel bir fikir birliği olmamasının etkisi ile tartışmaların odağı haline geldiği için bu bölümün amacı, en yaygın anlayışların bazılarını özetlemek ve ilgili tartışmaların bazılarını yansıtmaktır. Bu kapsamda bu bölümde genel hatları ile etnisite, ulus devlet, milliyetçilik ve faşizm kavramlarının benzer ve farklı nitelikleri incelenecektir.

1.1.1. Etnisite

Ulus, ulus devlet ve ırk kavramları ile birlikte sıklıkla karşımıza çıkan etnisite, başka kavramlarla da iç içe geçmiş ve onlar ile de benzerlikler taşıyan bir kavram durumundadır. Dolayısıyla bir insanın etnik kimliğinin karşılıklı etkileşimin olduğu sosyal bir süreç içinde oluştuğunu ifade eden etnisite daha çok fiziksel/biyolojik farklılıklar üzerinden tanımlanan ırk kavramı ile karıştırılsa da daha farklı bir düzlemde ortaya çıkmıştır.

Etnisite kavramı konusunda Giddens, kültürel pratikler ve belli topluma mensup insanların diğerlerinden ayırt edici nitelikleridir. Buna göre farklı özellikler bir etnik grubu diğerlerinden ayırt etmede belirleyicidir bu özellikler arasında en bilinenler dil, tarih ya da atalar, din, giyim ya da süslenme tarzlarıdır.¹

Etnisite kavramı ulus devlet anlayışların ortaya çıkmasıyla birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü ulus devlet inşalarında belirli bir etniğe sahip olanların hâkim olması çerçevesinde bir etnik yapı ve kültürel süreç meydana gelmektedir.

¹ Ali Açıkgoz, "Uygur Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü", *Asia Minor Studies*, Cilt 4, Sayı 8, 2016, s. 2.

Etnisite, ilk kez ABD’li sosyolog David Riesman tarafından 1953’te kullanılan bir kavram olmuştur.² Halk anlamına gelen Yunanca ethnos sözcüğünden türetilen etnisite büyük ölçüde atalardan miras olan gelenekler ve görenekler ile birlikte yaşayan topluluktaki kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kapsamda etnisite ortak köken, akrabalık ve kültürel birliğini ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Buradaki köken ise biyolojik ve genetik bir kökenden çok, kültürel bir anlam taşımaktadır.³

Nişancı ve Işık’a göre kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları diğer grupların üyelerinden kültürel açıdan farklı kabul edilen kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsuru olan etnisite, bireylerin kazandıkları veya bireylere atfedilen rasyonel bir kimliktir.⁴

Etnisite kavramının tanımlamalarında kültürel farklılıklar ön plana çıkarılsa da biyolojik ve ırksal farklılıklara üstü kapalı bir şekilde göndermeler yapılabilmektedir. Bununla birlikte etnisite ile ilgili tanımlarda kültür kavramına özellikle vurgu yapıldığı da açıktır. Marshall’a göre ise etnisite: “...ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terimdir”.⁵

Ulus devletlerin ortaya çıkışı sonrasında etnisite, ulus devletlerin himayesinde, ona hizmet eden bir ideolojik unsur haline gelmiştir. Bu dönüşümde burjuva sınıfının doğuşu, Merkantilizm, Rönesans ve Reform, Sanayi Devrimi, Amerikan Bağımsız Savaşı ve Fransız Devrimi gibi çok uzun bir döneme yayılan toplumsal olaylar belirleyici olmuştur.

1.1.2. Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet

“Ulus” ve “ulusçuluk” modernitenin sonucu ortaya çıkan kavramlardır. Topluluklar, Rönesans, Reform ve Aydınlanmayı içeren Avrupa’da ortaya çıkan bir dizi tarihsel sürecin parçası olarak uluslar haline gelmiştir. Ulus olgusu daha sonra

² Ruhtan Yalçın, “Etnisite ve Milliyetçilik”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 69, Sayı 1, 2014, s. 190.

³ Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara: Dost Kitabevi, 1986, s. 46.

⁴ Şükrü Nişancı ve Cemal Işık, “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”, **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 9, 2015, s. 220.

⁵ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 215.

Batı'nın kapitalizm, emperyalizm ve bölgesel, ekonomik ve kültürel tahakküm araçlarıyla giderek tüm dünyaya yayılmıştır.⁶

Ulus kavramı birçok tanımlamada din, dil ve / veya tarih gibi belirli kültürel özellikleri paylaşan topluluklar olarak ifade edilmektedir. Daha çok araçsal bakış açısını yansıtan başka bir tanımlamaya göre ise ulus, aynı toplum birimine ait olan ve /veya ortak sosyal ve ekonomik çıkarlara sahip olan toplulukları vurgulamaktadır.⁷

Ulus denildiğinde ulusçuluk ve ulus devlet kavramlarını değerlendirmek gerekmektedir. Genel bir açıklama ile ulus devlet, bireylerin milli kurumlar ile kendi kaderini tayin çerçevesinde organize ettikleri devlet modeli olan ulus devlet aynı etnik kimlik, kültür ve tarih birikimine sahip insanların oluşturduğu siyasi form olarak değerlendirilmektedir.⁸

Uluslararası ilişkilerde 1648 Westfalya Antlaşması ile ulus devlet formunun kurumsal temellerinin atıldığı kabul edilmektedir ve ulus devletin ülkesellik, egemenlik ve merkezilik gibi özelliklerinin 17. yüzyıl itibariyle şekillendiği görülmektedir.⁹ Westfalya Antlaşması 4 farklı antlaşmadan meydana gelmiştir ve aynı zamanda Avrupa'nın ilk büyük konferansı niteliğindedir. Katolik Kilisesi'ni siyasi olarak sınırlandıran bu anlaşmalarla, uluslararası sistem içerisinde eşit egemen devletler oluşmaya başlamıştır.¹⁰

30 Yıl Savaşları sonrasında barış antlaşması şeklinde imzalanan Westfalya Antlaşmaları modern ulus devletin ortaya çıkmasını sağladığı gibi devletlerin kendi sınırları içerisindekilere eşit yaklaşması ve hiçbir devletin diğerinden üstün olmadığı esaslarına dayanmıştır.¹¹ Benzer şekilde, Morgenthau'nun belirttiği gibi, Westfalya Barışı "bölgesel devleti modern devlet sisteminin temel taşı" haline getirmiştir.¹² Bunun yanı sıra Westfalya ile kurulan düzende papalığın evrensel yetkileri kısıtlanmış

⁶ Clive Christie, **Race and Nation: A Reader**, London: I. B. Tauris Publishers, 1998, s. 33.

⁷ Recep Boztemur, "Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi". **Doğu Batı**, Sayı. 38, 2006, s. 161.

⁸ Hülya Ekşi Uğuz ve Rukiye Saygılı, "Küresel Dünyada Ulus Devlet", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2016, Sayı: 32, s. 129.

⁹ Uğuz ve Saygılı, a.g.e., s. 130.

¹⁰ Barış Özdal ve R. Kutay Karaca (ed), **Diplomasi Tarihi 1**, Bursa Dora Yayınları, 2018, s. 305.

¹¹ Abdulvahap Akıncı, "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, Sayı 34, s. 64.

¹² Khaled Al Kassimi, "The Obsolescence of the Westphalian Model and the Return to A Maximum State of Exception", **Journal of Political Sciences & J Public Affairs**, 2016, S. 2, s. 2.

ve kiliseye dayalı devlet anlayışı darbe almıştır. Böylece barış ile Avrupa'da uzun dönemli bir güçler dengesi sağlanmıştır.¹³

Westfelya Antlaşmaları, Westfelya modelini ortaya çıkarmış ve uluslararası sistemdeki devlet siyasetini karakterize eden temel model olmuştur. İlke, her ulus-devletin, başka bir devlet içişlerine karışmama ilkesine dayanarak, kendi toprakları ve içişleri üzerinde egemenliğe sahip olduğunu açıklamaktadır. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle ulus devlet; ulusun bir parçası olarak kabul edilen, bölgesellik denilen belirli bir alan ve herhangi bir dış güce boyun eğmeden ulus üzerinde yönetme gücüne sahip bir iktidar yapısı olması gibi belirli nitelikleri olan devlet formu olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Her şeyden önce ulus, tarihsel olarak dil, bölge, ekonomik yaşam ve kültür ortaklığından meydana gelen topluluklardır.¹⁴ Ulus-devletlerin kurulu gerekçeleri ya da bir diğer ifadeyle ulus-devleti ortaya çıkaran kelimeler incelendiğinde, bunların üç ayrı kategoride değerlendirilebilmesi mümkündür. Bunlar Avrupa kıtasında görülen ve sosyo ekonomik, kültürel ve politik yapının değişmesi sonucunda ortaya çıkan ulus-devletler, Amerika kıtası örneğinde olduğu gibi göç ve yerli halka soykırım yapılması sonucu ortaya çıkan ulus-devletler ve son olarak sömürgecilikten kurtulma mücadelesi ve bağımsızlık savaşları sonrası ortaya çıkan ulus-devletler olarak ifade edilebilir.¹⁵

Ortaya çıkış gerekçesi her ne olursa olsun ulus-devletin kurulu süreci iki farklı şekilde kategorize edilebilir. Bu noktada popüler tartışmalardan biri olan "ulus mu devleti, devlet mi ulusu yaratır?" sorusu önem kazanmaktadır. Aslında bu sorunun tek bir doğru cevabı bulunmamaktadır. Öncelikle milliyetçiliğin anlam, tanım ve farklı yorumlarından kaynaklanan tarihsel ve sosyal şartlarla yakından ilişkili olarak ortaya çıkan, farklı milliyetçilik yorumlarına ve karakterlerine bağlı olarak ulus, devleti veya tersine devlet, ulusu yaratabilir. Bir ulusun devlet olmaya başlaması ile ilgili İsrail örnek olarak gösterilebilir zira bir devletin sistematik bir şekilde ulusu oluşturmasının başlıca örneği olarak da Fransa gösterilebilir.¹⁶

¹³ Levent Korkut, "Ulus Devletin Ortaya Çıkışından Günümüze Kadar Kamu Hukukunda Egemenlik Kavramlaştırılmaları", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, Cilt. 2, Sayı 1, s. 39.

¹⁴ Eric John Hobsbawn, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 19.

¹⁵ Ozan Erözden, **Ulus Devlet**, Ankara: Dost Kitabevi, 1997, s. 8.

¹⁶ Şenol Durgun, "Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus Devlet Midir?", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2000, s. 117.

Bu anlamıyla ulus-devletin unsurlarının ve özelliklerinin, milliyetçi ideoloji ile örtüşen bir yapı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim egemenliğin millete ait olması, dil, din, ırk kültür ve tarih birliği bulunan homojen bir ulus, sınırları bu ulusun yaşadığı coğrafya ile belirlenmiş bir vatan ve ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanımına ek olarak ulusun kendi ekonomik kaynaklarına sahip olduğu milli ekonomi görüşü milliyetçi ideoloji ile ulus-devletin yakın ve kuvvetli ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik ulus-devletin ideolojisi, ulus-devlet ise milliyetçiliğin devlet ekinde yapılanması olarak tanımlanabilir.¹⁷

Nitekim Smith'e göre ise milliyetçilik, ulusal sadakati siyasal iktidarın kaynağı ve dünya düzeninin temeli olarak tutan ve her birinin 'sui generis' karakterine sahip milletlerden oluşan bir ideolojik harekettir.¹⁸ İkincisi, tarihsel süreç içerisinde önce devletler ortaya çıkmış ve daha sonra milletler oluşmuştur. Yüz yıl içinde, Fransız devleti, belirli bir lehçeye karar vererek eğitimi standartlaştırmış ve Fransızca kavramını yaratmıştır. Böylece, Fransız milleti Fransız devleti tarafından icat edilmiştir. Aslında tüm devletler kısmen yapay olarak inşa edilmiştir.¹⁹

Hobsbawm'a göre ulusların yaratılmasında buluş ve sosyal mühendislik en önemli faktörlerdir. İnsanların uluslar tarafından sınıflandırılmasında tanrısal ya da doğal bir politik kader olduğu iddiası, bir şehir efsanesinden farklı değildir. Milliyetçilik bazen var olan kültürleri uluslara dönüştürür ve bazen ulusları baştan icat eder. Kısacası, milliyetçilik ulustan önce gelir. Yani devleti yaratan millet değil milleti yaratan devlettir.²⁰

Max Weber, bir ulusun, bir grup insanın birbirlerine gösterebileceği sıcak ve sevgi duygusuna dayandığını söylerken öznel bir unsuru da vurgulamaktadır ve bu sıcaklık ve sempati duygusu, bir ulusu birleştiren dil, din, kültür gibi temel unsurlardan kaynaklanmaktadır.²¹ Bu temel unsurlar, Anthony D. Smith tarafından da ele alınmıştır. Bununla beraber bu faktörler yeterli değildir ve öznel unsurlar, yani kolektif iradenin ifadeleri, bellek, değer, sembolizmin kalıcı kültürel karakterleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, Smith'e göre, ulus ortak bir tarihi toprak, mit, tarihsel

¹⁷ Köksal Şahin, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında, Ulus Devlet**, 2.Baskı, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2009, s. 136.

¹⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 80.

¹⁹ Michael G. Roskin, **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**. Ankara: Adres Yayınları, 2012, s. 1.

²⁰ Hobsbawm, a.g.e., s. 24.

²¹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, (çev. Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, ss. 257-259.

hafıza, kitle kültürü, ekonomik sistem ve yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan topluluklardır. Smith, ulus tanımında bir ulusun politik bir topluluk olduğu ile ilgili tanımlamayı özellikle vurgulamıştır.²²

Yaklaşık son üç yüz yıl içerisinde uluslararası sistemde kurucu unsur olarak ulus devlet ön plana çıkmıştır. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile imparatorluklar çağının kapanması beraberinde yeni devlet örgütlenmesi getirmiştir. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal gelişmeler ulus devletler etrafında şekillenmiş ve bu devletin arka planı da milliyetçi ideoloji ile doldurulmuştur.²³

Ulus devlet milliyetçiliğe atıfta bulunan bir siyasi kurum olarak, devlet millet birlikteliğini merkeze almaktadır. Çünkü ulus devletlerin kurulması ile sosyal uyum için milliyetçilik en önemli araçlardan biri olmuştur. Bu noktada 19. yüzyıl ile beraber temel tartışma ulus devletin mi milliyetçiliği ürettiği; yoksa milliyetçiliğin mi ulus devleti ortaya çıkardığıdır? Bu süreç iki farklı yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. İlk yaklaşım ulus devletin ortak bir dil ve etnisiteye dayanması gerektiğini savunanlar tarafından oluşturulmuşken, ikinci yaklaşım, farklı bireyler topluluğunun ortak bir ulusu oluşturmasını esas almaktadır.²⁴

1.1.3. Milliyetçilik

Milliyetçilik, 19. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilen bir doktrin olsa da daha çok 20. yüzyıldan sonra akademik ilgi alanına giren bir kavram olmuş ve tüm dünyada egemen siyasi düşüncelerden biri haline gelmiştir. Kültürel ve siyasal açıdan milliyetçilik, milletin bir arada yaşaması ve gelişmesinden bahsederken, daha sonradan bir devlete sahip topluluklar için kullanılmaya başlanmıştır.

Milliyetçiliğin, kavram olarak ilk kez J. G. Herder tarafından 1774 yılında kullanıldığı kabul edilmektedir. Heywood'a göre ise milliyetçilik teriminin "matbuata" yansıyan ilk kullanımını 18. yüzyılın sonlarında Fransız papaz Augustin Barruel gerçekleştirmiştir.²⁵

²² Smith, a.g.e., s. 24.

²³ Rifat Aydın, "Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 6(1), 2018, s. 229.

²⁴ Aydın, a.g.e., s. 233.

²⁵ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, (Çev. H. İnaç). Ankara: Adres Yayınları, 2011, s. 167.

Milliyetçilik, ortaya çıktığı şartlar dolayısıyla sosyolojinin ilgi alanı olarak değerlendirilmekle birlikte, ideoloji olarak siyaset ve felsefenin konusudur.²⁶ Milliyetçilik başlıca üç konuya odaklanarak açıklanmaya çalışılan bir kavram durumundadır. Bunlar birincisi milliyetçiliği, halk egemenliğine dayalı bir meşruiyet arayışı içinde olan bir ilke ya da politik doktrin olarak kabul etmek, ikincisi, millet adına siyasi hedefleri ve gündemleriyle hareket eden grupların politik bir eylemi ve üçüncüsü, ulusal kimliğin (duygu ve aidiyet) bir yansıması olarak anlaşılabilir.

Milliyetçiliği bilincimizi şekillendiren ve dünyayı algılamamızı sağlayan bir söylem olarak değerlendiren Özkırmıllı milliyetçiliği toplu kimliklerimizi belirlemesi yanı sıra günlük tutum ve davranışlarımızı da biçimlendiren bir algılama biçimi olarak ifade etmiştir.²⁷

Ertan ve Örs ise milliyetçilik kavramının vatandaşlık, popülizm, etnosantrizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm ve emperyalizm gibi birbirinden farklı terimlerle zenginleştiğini; millet, milliyet, etnisite, halk kültür, yurtseverlik, ırk, ırkçılık gibi farklı diğer kavramlarla da iç içe geçerek bir belirsizliğe büründüğünü belirtmişlerdir.²⁸

Doğu ve Batı tipi milliyetçilik sınıflandırmasının teorisyeni olan Hans Kohn'a göre, millet ve milliyetçilik arasındaki ilişki çok belirgindir ve Kohn tarafından milliyetçilik, milletin tüm üyelerini bir arada tutarak gözetildiği ve siyasal organizasyon olarak ulus-devletin idealize edildiği bir düşünce hareketi olarak tanımlanmaktadır.²⁹

Tanımlamalardaki farklılıklara rağmen, milletlerin ve milliyetçiliğin ortaya çıkışı, şüphesiz, bugün, Batı'da sosyal yaşamın temellerini belirleyen modernleşme süreci boyunca ekonomik, ideolojik, politik ve sosyo-kültürel boyutlardaki radikal dönüşümün bir sonucudur. Bu perspektifte, çağdaş literatürde, hem ulusların hem de milliyetçiliğin 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı konusunda genel bir kabul vardır.

Modern milliyetçi düşünce Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan fikirlerden de beslenmiştir ve modernizm ile beraber dünyaya yayılmıştır. Böylece temellerini milliyetçilikten alan birçok ulus devlet kurulmuştur. Aslında milliyetçilik, devletler

²⁶ Mustafa Erdoğan, "Milliyetçilik İdeolojisine Dair", **Liberal Düşünce**, 15, 1999, s. 89.

²⁷ Umut Özkırmıllı, **Milliyetçilik Kuramları**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015, s.14.

²⁸ Temuçin Ertan ve Orhan Örs, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 62, Bahar 2018, s. 41.

²⁹ Bahadır Giray, "Batı Literatüründe Milliyetçilik Tipolojileri ve Eleştirisi", **Türkiye ve Siyaset**, S:5, 2001, s. 74.

tarafında üretilen bir kavram olarak, ulus devletlerin ortaya çıkmasında da temel unsur olmuştur. Milliyetçiliğin her şeyden önce, Fransız Devrimi ile ortaya çıktığını kabul edenler, - bu nedenle milliyetçiliği burjuva ideolojisi olarak görmektedir. Böylelikle burjuvazi yaklaşımı, özellikle milliyetçiliğin ilk dönemlerini değerlendirmelerde ön plana çıkmıştır.

Fransız Devrimi sonrasında her ülke yurttaşları anavatan, millet ve vatan kavramlarına bağlılıklarını ifade etmeye başlamıştır. Örneğin Amerika'da güvenlik ihtiyacı ve ortak çıkarlar Amerikan ulusunun milliyetçilik için temellendirdiği etmenler olmuştur. Dolayısıyla yerel topluluklar milliyetçiliğin benimsenmesi ve ulus devleti haklı gösterme konusunda farklı yollar izlemiş, bazı milliyetçiler ortak dili öne çıkarırken, bazı gruplar toprak bütünlüğü bazıları ise ortak dini vurgulamıştır.³⁰ 19. yüzyılın başlarında Latin Amerika'ya sığınan milliyetçi fikirler ise bu topraklarda özgürleştirici bir karaktere sahip olmuştur. Milliyetçilik, yayılmasını, Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi çok milletli imparatorlukların zayıflaması ve nihayetinde dağılmasına yol açarak sürdürmüştür.³¹

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde anti-sömürgeci bir uyanışa kaynaklık eden milliyetçilik, Marksizm'le buluşmuştur. Oldukça kapsayıcı bir özelliğe sahip olan milliyetçiliğin, özellikle 1970'li yıllardan sonra ise Batı karşıtı bir pozisyon olarak dini inançlarla birleştiği de söylenebilir.³²

Ulus tanımlamada ortaya çıkan zorluk, milliyetçilik tanımında da mevcuttur. Buna göre de milliyetçilik çok sayıda bileşene sahip, çok boyutlu bir kavram durumundadır. Dolayısıyla literatürde birçok milliyetçilik tanımı yapılırsa da bilinç, milli kimliğin ifadesi ve millete sadakat bu tanımlardaki temel unsurlardır.

Kohn, Batı ve Doğu milliyetçiliğini karşılaştırarak, Batı milliyetçiliğinin etnik kökene itiraz eden, devlete gönderme yapan bir sivil milliyetçilik olduğunu; ayrıca, Doğu milliyetçiliğinin milliyetçiliğin otoriter şekli olduğunu savunmaktadır. Buna göre Batı'da ulus devletler ulus ve ulusçuluğu yaratırken; Doğu'da milliyetçilik ulus-devletlerin yaratılmasından önce belirlenmiştir. Basitçe Batı'da, ulus devletler ulus ve

³⁰ Cengiz Çağla, "Renan, Irk ve Millet", **Cogito**, Sayı 50, 2007, s. 49.

³¹ Heywood, a.g.e., s. 168.

³² Heywood, a.g.e., s. 170.

ulusçuluk etrafında ortaya çıkarken, Doğu'da milliyetçilik ulus-devletlerin yaratılmasından önce önem kazanmıştır.³³

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, faşizm, milliyetçilik ve etnik sorunlar tartışmalı konulardır ve kavramların tanımları konusunda fikir birliği yoktur. Bu doğrultuda ulus devletin ortaya çıkışı da kavramlara yaklaşımda belirleyici olmuştur. Bunların yanı sıra kavramların toplumdaki algıları da bölgelere göre farklı nitelikler göstermiştir. Dolayısıyla toplumların faşizm ve milliyetçilik algılarının değerlendirilmesi de gerekmektedir.

1.2. TOPLUMLARIN FAŞİZM VE MİLLİYETÇİLİK ALGILARI VE KURUMSAL ANLAMDA MİLLİYETÇİLİĞİN DEĞİŞKENLİĞİ

Milliyetçilik sosyal bilimlerde en fazla çalışmaya konu olan alanlardan biri durumundadır. Bu nedenle milliyetçiliğin algılanışı toplumlar arasında farklı şekillerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu kapsamda bu kısımda toplumların faşizm ve milliyetçilik algılarının kökenlerinin yanı sıra milliyetçilik kuramları ve kavramın algısal değişkenliği tartışılacaktır.

1.2.1. Toplumların Milliyetçilik Algıları

Her toplumun özgün yapısı içerisinde sosyo-ekonomik süreçler sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik, tarih sahnesine çıkışından bu yana modern devletin temel söylemlerinden biri haline gelmiştir.

Milliyetçiliğin algısal değişkenliği onun dönem ve şartlar itibariyle farklı niteliklerinin ön plana çıkarılması ve farklı algılanmasını göstermektedir. Örneğin geçmişte ulus devletlerin birleştirici bir unsuru olan milliyetçilik, 21. yüzyıl itibariyle ayrılıkçı hareketlerin itici gücü haline gelmiştir.³⁴

Milliyetçiliğin tanımı konusundaki zorluklar da milliyetçiliğin farklı ortam ve şartlarda, - farklı algılamalar neticesinde ortaya çıkmasıdır. Örneğin 18. yüzyıl

³³ William W. Haddad, "Nationalism in the Ottoman Empire," in **Nationalism in a Non-National State: The Dissolution of the Ottoman Empire**, William W. Haddad and William Ochsenwald (eds), Columbus: Ohio State University Press, 1977, s. 4.

³⁴ Ahmet Karadağ ve Haluk Yaman, "Üç Farklı Milliyetçilik", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2018, s. 85.

sonunda Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik ile daha sonradan dünyanın geri kalanında ortaya çıkan milliyetçilik farklı nitelikler taşımaktadır. Çünkü Batı Avrupa'da gelişen milliyetçi ideoloji sosyal ve ekonomik düzenin yanı sıra üretim biçimlerinin bir gereği olarak gelişmiştir. Dünyanın geri kalan bölgelerinde ise Avrupa'da gelişen milliyetçiliğin kendi ülkelerine aktarımı şeklinde tezahür etmiştir.³⁵

Batı Avrupa'da milliyetçilik ortaya çıktığında üstlendiği görev feodalitenin yıkılması ile oluşan yeni sosyo-ekonomik düzenin pekiştirilmesi iken, diğer bölgelerde bu görev toplumun beklentileri etrafında şekillenmiştir. Bu göre Rusya, Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorluklarında milliyetçilik mevcut statünün korunmasına yönelik iken ABD'de iktisadi yayılma aracı olarak değerlendirilmiştir. İngiltere, Fransa ve Portekiz'de ise milliyetçiliğin sömürgeciliğin itici gücü olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nda milliyetçi düşünce Almanya, İtalya ve Japonya'nın dünya hakimiyetini hedefleyen revizyonist hareketlere arka çıkmış; diğer yandan 20. yüzyılın ikinci yarısında yeşeren anti-sömürgeci mücadelenin itici gücü olmuştur.³⁶

1.2.2. Milliyetçilik Kuramları

Milliyetçilik kuramları genel olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar ilkçi, modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlardır. Bu kısımda üç yaklaşım kısaca değerlendirilecektir.

1.2.2.1. İlkçi (Primordial) Kuramlar

Literatürde İngilizce karşılığı olarak primordialist kuram olarak isimlendirilen ilkçi kuramlar; temelde milletlerin doğal birer olgu olarak eski çağlardan beri var olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu kuramın savunucuları ezelden beri var olan milletlerin, siyasallaşarak bir ideoloji olarak milliyetçiliği ortaya çıkardığı görüşündedirler.

Kuram olmaktan çok bir yaklaşım olarak değerlendirilen İlkçilik, savunucularına göre sabit ve değişmez nitelikleri olan milletler; geçmişten günümüze doğal yapılardır. Bu yaklaşımın gelişmesinde Romantizmin önemli etkileri olmuştur ve İlkçiler milletin tarihin belli bir döneminde, belli şartlar altında ortaya çıkmadığını, çok eski dönemlerde bile milletlerin, altın çağlarının ve kahramanlarının olduğunu iddia

³⁵ Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1977, s. 2.

³⁶ Oran, a.g.e., s. 4.

etmektedir.³⁷ İlkçi yaklaşıma dayanan görüşleri ile Herder, her halkın kimliğini kültür ve ilin oluşturduğunu, bunun şarkılar, mitler ve efsaneler ile açığa çıktığını savunmaktadır. Milleti oluşturan ruhun geçmişten geldiğini ve farklı yollardan günümüze kadar geldiğini savunan bu yaklaşım temelde milletleri bir organizma olarak ele almayı vurgulamaktadır.³⁸

İlkçi yaklaşım, etnik kimlikleri ön verili olarak kabul etmektedir. Buna göre etnik kimlik sonradan değiştirilemez. Diğer bir ifade ile bir Japon, sonradan etnik kimliğini Alman olarak değiştiremez. İlkçi kuramlar, etnik kimliğin etnik kökenin sosyal ve tarihsel koşullardan bağımsız olduğunu; bireylerin ve onların siyasi tercihleri üzerinde belirleyici olduğunu savunmaktadır. İlkçilere göre etnik gruplar bağımsız toplumsal oluşumlar olduğundan dolayı varlıkları ekonomi, sosyal, kültürel başka faktörlere indirgenemeyecektir.³⁹

İlkçiler'e göre etnik kimlikler duyularımız kadar doğal olduğundan dolayı, kişilerin etnik kökenleri önceden belirlenmiştir. Kişiler bir etnik kimliğin içinde, ona ait olarak dünyaya gelirler. Dolayısıyla farklı etnik grupların varlığı kadar, kendisinden olmayanı dışlamak da normal kabul edilir.⁴⁰ Geertz'e göre insanların ve toplumların içerisinde doğal hayattan çıkarılmış bağlar bulunmaktadır ve bu bağlar insan karakterinin rasyonel olmayan ve duygusallıktan beslenen alt yapısını meydana getirmektedir. Ayrıca Geertz etnik, dinî ve kabile türünden kimliklere, ilksel kimlikler adını vermektedir.⁴¹

1.2.2.2. Modernist Kuramlar

İlkçilerin savunduğu şekilde milliyetçiliği ezeli olan doğal bir olgu olarak değerlendirmeyen Modernist Kuram'a göre milletler sadece milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik olarak gelişmiştir. Dolayısıyla "milliyetçilik milletleri yaratmıştır, milletler milliyetçiliği değil".⁴² Modernist kuram savunucularına göre milliyetçiliğin ortaya çıkışı sanayileşme ve kitle iletişimin yaygınlaşması yanı sıra kapitalist üretimin seküler toplumda meydana getirdiği değişimlerin sonucudur.⁴³

³⁷ Abdolvahap Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2014, s. 139.

³⁸ Akıncı, a.g.e., s. 140.

³⁹ Şener Aktürk, "Milliyetçilik ve Etnisite Çalışmaları", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Ş. Kardaş & A. Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 138.

⁴⁰ Akıncı, a.g.e., s. 140.

⁴¹ Melih Çoban, "Milliyetçilik Teorileri", **Türk Yurdu**, Sayı. 295, Mart 2012, s. 345.

⁴² Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 98.

⁴³ Celalettin Yanık ve Mustafa Kara, "Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 566.

İlkçi kuramları reddeden modernistler, milliyetçiliğin aslında “bir ilişki, bir tezahür, modernite ve modern medeniyet” olduğunu iddia etmektedir. Buna göre ulusal kimliklerin büyük çoğunluğu son 200 yılda ortaya çıkmıştır ve çoğu durumda ortaya çıkışı kapitalizmin ve modern devletin gelişmesiyle aynı döneme denk gelmektedir. Bu nedenle, milliyetçiliğin doğuşu, sanayileşme, bürokratikleşme, otoritenin merkezileşmesi, okuryazarlık, sekülerleşme ve demokratikleşme gibi modernizmle ilişkili olguların bir sonucudur.⁴⁴

Modernist kuramın öncülerinden Gellner'e göre milliyetçilik, toplumların var olmadıkları yere ilişkin ulusları inşa etmek üzerine yükselmektedir ve bu haliyle ilk olarak milliyetçilik ortaya çıkmakta ve sonrasında ulus meydana gelmektedir. Gellner, bu anlamda, milliyetçilik düşüncesinin şekillenmesinde siyasal bağlamı ele almaktan kaçınmaktadır.⁴⁵ Gellner'e göre milletler doğal bir olgu değildir. Milliyetçilik sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve temel amacı milli ve siyasi yapıyı uyumlu hale getirmektir. Milliyetçilik Gellner'a göre toplum homojen ve standart bir kültürün gerekliliğinden ortaya çıkmakta olduğundan kültürel bir projedir.⁴⁶ Modernist kuramların bir diğer temsilcisi Karl Deutch'a göre de milliyetçiliğin ortaya çıkışı gelenekselden modern topluma geçişle mümkün olmuştur. Bu süreçte en etkili unsur ise iletişim olmuştur. Deutch ayrıca iletişim ve ulus bağlantısını modern toplumda ortaya çıkan toplumsal işbölümü ile açıklamaya çalışmıştır. Buna göre toplumsal işbölümü toplumda etkili iletişimi zorunlu kılmıştır ve uluslar da birbiri ile diyalog kuran insanlar grubu olarak değerlendirilebilecektir. Dolayısıyla ticaret, sanayileşme, kentleşme, okuryazarlık ve kitle iletişimi milliyetçiliği ortaya çıkarmıştır.⁴⁷ Modernist kuram içerisinde önemli isimlerden olan Herder ise milliyetçiliğin her dönemde farklı olduğunu, milletlerin idealleri ve özelemlerinin zamanla farklılaştığını belirtmiştir. Barışçı bir milliyetçilik anlayışına sahip olan Herder, kendi milli değerlerine saygı duyulmasının yanı sıra toprak sınırlarını aşarak başka milletlere saygı duyulması gerektiğini de belirtmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Liah Greenfeld, “The Emergence of Nationalism in England and France”, **Research in Political Sociology**, No 5, 1991, p. 334.

⁴⁵ Yanık ve Kara, a.g.e., s. 567.

⁴⁶ Akıncı, a.g.e., ss. 142-143.

⁴⁷ Çoban, a.g.e., s. 346.

⁴⁸ Alper İplikçi, “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol 1, No 1, 2017, s. 131.

1.2.2.3. Etno Sembolcü Kuramlar

Etno-sembolcü kuramlar, diğer iki yaklaşımı da eleştiren, ulusları modern bir olgu olarak görmesine rağmen kökenlerinin çok eski dönemlere dek giden etnik bağlarda aranması gerektiğini savunan üçüncü bir yaklaşımdır ve özellikle Anthony D. Smith tarafından temsil edilmektedir.⁴⁹

Smith'e göre ilkçilerin milletleri modernlik öncesi olan birimler olarak değerlendirmelerine karşı çıkmaktadır. Çünkü modernizm çağında milletler, daha önceki dönemlerden farklı olarak kitleseldir ve toplulukta kanunlar milletin tüm üyelerine eşit bir şekilde uygulanır. Ayrıca modern dönemde milletler sadece tarihi ve kültürel değil, aynı zamanda siyasi ve hukuki bir topluluktur. Dolayısıyla bunun iç boyutu vatandaşların ortak bir hukuk sistemi içinde yönetilmeleri ve buna bağlı hakları ve ödevlerinin olmasını, dış boyutu ise milletlerin egemen ve bağımsız bir birim olarak bulunmalarını ifade etmektedir.⁵⁰

Smith milli kimlik ve milletlerin oluşumunu çok eski dönemlere dek giden, geniş zamanlı bir tarihsellik içinde ele almıştır. Milliyetçiliğin ideoloji ya da siyaset tarzı olarak değerlendirilmesinin mümkün olamayacağını savunan Smith'in tezine göre, bunlar aynı zamanda kültürel birer görüngü olarak da ele alınmak durumundadır.⁵¹

Etno sembolcü kuramın İlkçiliğe yönelik diğer bir eleştirisi ise modern çağda milletlerin milliyetçilik ile var oldukları düşüncesidir. Örneğin Smith'e göre her bireyin ilk önceliği kendi milletidir ve her millet otantik doğasını korumak durumundadır. Her milletin kendi yazgısı ve karakteri olduğu ve tüm milletin siyasal iktidarın kaynağıdır. Adil bir dünya ve barış da ancak özerk milletler üzerinde inşa edilebilecektir.⁵²

Etno sembolcü kuram modernist yaklaşıma da eleştirel yaklaşmış, milliyetçiliği modern kurumlarla açıklamayı, etnik bağlılığı göz ardı etmesi nedeniyle yetersiz bulmuştur. Buna gerekçe olarak da milliyetçiliğin ana dilde eğitim gibi hedeflerin peşinde koşmasını göstermiştir.⁵³

⁴⁹ Akıncı, a.g.e., s. 143.

⁵⁰ Anthony Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, (çev. Derya Kömürçü), İstanbul: Everest Yayınları, 2002, pp. 56–57.

⁵¹ Emre Yıldırım, "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı 6, Eylül 2014, s. 31.

⁵² Smith, a.g.e., p. 58.

⁵³ Özkırımlı, a.g.e., s. 207.

1.3. MİLLİYETÇİLİK MODELLERİ

Milliyetçilik, birçok kavramla ilişki içerisindedir. Yapılan çalışmaların bir kısmında milliyetçiliğin çeşitlerini ortaya koymak konusunda çok zorlanıldığı ifade edilir. Smith, milliyetçilik çeşitlerinin her bir gelişmeyle bambaşka ve yeni türlere daha kavuşabileceğini düşünmektedir. Ona göre, “milliyetçilik bukalemun gibidir, rengini bağlamından alır. Bu sonsuz kere yönlendirilebilir, şekil vermeye oldukça uygun inanç, hissiyat ve sembollerden oluşmuş dokuyu anlamak yalnızca her bir özgül durum içinde mümkündür.”⁵⁴

Milliyetçilik, birbirine yakın olan çeşitlere sahip olduğu gibi, birbirine tamamen zıt olan çeşitleri de bünyesinde barındırmaktadır. Milliyetçiliğin özgürleştirici olabileceği gibi baskı ve tahakküme yol açan çeşitleri de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra milliyetçilik, her milletin kendisini yönetmesine (self-determinasyon) salık verirken; ülkelerin işgaline de salık veren milliyetçilik uygulamalarıyla karşılaşmaktadır. Rasyonel ya da irrasyonel veya ilerici ya da gerici olabileceği gibi, siyasetin sağ yelpazesinde ya da sol yelpazesinde bulunan siyasi partiler tarafından da hararetle savunulabilmektedir.

Birbiriyle oldukça zıt konumda olan siyasi partiler kendilerinin milliyetçi olduklarını iddia ederken diğer siyasi partinin gerçek milliyetçi olmadığı iddiasında bulunabilmektedirler. Bu bakımdan milliyetçi söylem ile özellikle siyaset zemininde çokça karşılaşmaktadır. Çünkü milliyetçilik, diğer siyasi söylemleri çevrelemekte, kapsamaktadır. Milliyetçilik, onlarla kaynaşıp bir “gelenek” oluşturmaktan da mahrum kalmamaktadır. Bu geleneklerin arasında en öne çıkanların ise liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, yayılmacı milliyetçilik ve anti-sömürgeci milliyetçilik oldukları ifade edilebilir.

1.3.1. Liberal Milliyetçilik

Siyasal içeriklerinden hareket edildiğinde, kronolojik olarak ilk ortaya çıkan milliyetçilik çeşidi liberal milliyetçiliktir. Nitekim 19 yüzyıl ortalarında milliyetçilik neredeyse liberalizmle eşanlamlı olarak kullanılan bir kavramdır.

⁵⁴ Erol Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, 2011, s. 137.

Liberal milliyetçilik insanoğlunun farklı kimliklere sahip uluslara bölündüğü varsayımına dayanmaktadır. Bu açıdan uluslar yöneticilerin yarattıkları değil, gerçek ve organik topluluklardır. Liberal milliyetçilik ulus fikri ve halk egemenliğine olan inancın bir ifadesi olarak, 19. yüzyılda otoriter imparatorluklara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵

Liberal milliyetçilik, milletlerin eşsizliği ve yerelliği konularına ise mesafeli yaklaşmaktadır. Farklı milletler arasında bir uzlaşma ön planda tutulmaktadır. Zaten milliyetçiliğin tarihsel kökleri de bu duruma işaret etmektedir. Fransız Devrimi'nin özelliklerini de içeren liberal milliyetçilik, Avrupa liberalizminin belki de en çok görülen ve en eski çeşidi olarak ifade edilebilir.

Liberal milliyetçilik, milletleri "icat" edilmiş varlıklar olarak görmez. Onlara göre milletler gerçek (organik) topluluklardır ve bu milletler, bireylerde de olduğu gibi eşittir. Bu bakımdan liberal milliyetçilik rekabeti, korkuyu veya savaşı ortaya çıkartmaz, buna yol açacak politikalara izin vermez. Her milletin kendi içinde bir olmasını ve milletlerin birbirleri arasında hakların ve karşılıklı saygının yer almasını önemser.⁵⁶

Genel olarak liberal milliyetçilik her milliyetin bağımsız olması gerektiğini, ancak anayasal demokratik bir hükümetin varlığının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yunanlıların 1830'larda, Polonyalıların Ruslara karşı bağımsızlık hareketinde de liberal milliyetçiliğin izleri bulunmaktadır. 1814 Viyana Kongresi'nden Wilson İlkeleri'ne kadar olan dönemde self determinasyon olarak kavramsallaştırılan bu olgu da liberal milliyetçilerin en önemli savlarından olmuştur. Ancak bu hakların sınırlarının ne olacağı konusundaki belirsizlikler, 1945 sonrası liberalizm ve milliyetçiliğin uyuşmadığı düşünceleri de ortaya çıkarmıştır.⁵⁷

Liberal milliyetçiliğe getirilen eleştirilerin başında liberal milliyetçiliğin, milliyetçiliğe pembe gözlüklerle baktığı iddiası gelmektedir. Bu iddiaya göre liberal milliyetçiler, milliyetçiliğin bir anlamda irrasyonel ve ötekileştirici yönünü göz ardı etmektedir.⁵⁸ Liberal milliyetçiliğin tersi bakış ise muhafazakar milliyetçiliktir.

⁵⁵ M. Akif Özer, Ufuk Ayhan ve İbrahim İrdem, "Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mi?", **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2018, s. 41.

⁵⁶ Heywood, a.g.e., pp. 182-183.

⁵⁷ Altun Altun, "Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Ulus-Devlet", **International Journal of Academic Value Studies**, 2(4), 2016, s. 158.

⁵⁸ Heywood, a.g.e., p. 212.

1.3.2. Muhafazakâr Milliyetçilik

Muhafazakarlık (Conservatism), en genel açıklama ile "mevcut hukuki durumun muhafazasını savunan ve toplumsal yaşamda radikal değişimlere kuşku ile bakan bir düşünce" şeklinde tanımlanabilecektir.⁵⁹ İlk bakışta sosyal değişime direniş şeklinde karakterize edilen bir siyasi felsefe olarak değerlendirilse de Erdoğan'a göre kavramın tanımlanmasının zor olmasının iki temel nedeni vardır. Buna göre ilk neden muhafazarlığın gelenek ile olan ilişkisidir. Bununla beraber her ulusun farklı geleneği bulunmaktadır. İkinci olarak ise muhafazakarlığın doktrin ve ideolojilere temkinli yaklaşması, kendisinin sistemli bir şekilde değerlendirmeyi engellemektedir.⁶⁰

Muhafazakârlık 18. yüzyıldan itibaren etkili olan önemli bir ideolojidir. Milliyetçiliğin topluma, tarihe, aileye ve geleneklere vurgu yapan yapısı, bu ideoloji ile bir yakınlık oluşmasında etkili olmuştur. Bu ortam içinde muhafazakâr bir milliyetçi tavrın da ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir.

Milliyetçiliğin Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da yayılmasıyla başlayan süreç sonrasında milliyetçilik ve muhafazakârlık düşüncesi birbiri ile geç tanışmıştır. Muhafazakârlık ve milliyetçiliğin birbirlerine eklemlenmesi 19. yüzyılın ortalarında başlamış; liberal düşüncenin etki alanını genişletmesiyle birlikte insanların, aynı ülkede, ortak bir duygu, dil ve tarih anlayışıyla kendilerini o topluma ait hissetme ve dışarıya karşı da dayanışma ve korunma düşüncesiyle hareket ettikleri ve bu durumun da milliyetçiliği ortaya çıkarttığı bazı çalışmalar da belirtilmiştir. Bu bakımdan özellikle ortak bağlar ve bunları korumak açısından milliyetçilik ile muhafazakârlık arasında önemli bağlantı noktalarına vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Muhafazakâr milliyetçilik liberal milliyetçilikte yurttaş olma hali ile değerlendirilen olguyu, yurtseverlik olarak ele almaktadır. Muhafazakâr milliyetçiliğin olmazsa olmazı yurtseverlik, yaşanan devletin sınırları içinde var olan düzenin tüm unsurlarını da koruma eğilimini içermektedir. Bu unsurların başında millet gelmektedir. "Millet, modernliğin en üst simgesel değeridir ve ancak din ile denk tutulabilecek, neredeyse kutsal bir karakteri vardır. Aslında bu neredeyse kutsal karakter, dinden türemiştir. Millet dinin modern, dünyevi ikamesi ya da en kuvvetli müttefiki haline gelmiştir."⁶¹

⁵⁹ Coşkun Can Aktan, "Muhafazakarlık ve Liberal Düşünce", **Köprü Dergisi**, Sayı 97, 2007 ss. 51-57.

⁶⁰ Mustafa Erdoğan, "Muhafazakarlık: Ana Temalar", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 34, 2004, s. 5.

⁶¹ Aytun M. Üzümcü, "Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 89, Mart 2019, s. 330.

Muhafazakârlar, milleti ortak bir tarih ve etnik kimlikle organik bir bağı olan unsurlar olarak değerlendirmişlerdir. Toplumsal bütünleşme ve ortak hareket edebilme konularında milleti, sosyal grupların, siyasi açıdan en önemlisi olarak görürler.⁶² Freeden'e göre de muhafazakârlık ile milliyetçilik geçmişi kapsayan toplum tasarrufu ile bir araya gelen iki kavram durumundadır ve muhafazakârlık için önemli olan bu durum, milliyetçilikte zengin ve tarihsel mirasa sahip olmaya karşılık gelmektedir.⁶³

1.3.3. Yayılımacı Milliyetçilik

Yayılmacı milliyetçilik ya da farklı bir ifade ile emperyalist milliyetçilik, liberal milliyetçiliğin anti tezi olarak değerlendirilebilecektir. Yayılmacı milliyetçiliğin unsurları olarak; saldırgan, şovenist ve yayılımacı bir siyaset, militer bir millet, etnik, dini veya kültürel ötekileştirme sayılabilir. Bunlarla bağlantılı olarak; ırkçı, yoğun coşku ve duyguya dayalı bütüncül bir milliyetçilik anlayışının oluştuğu söylenebilir. Zira fanatik bir yurtseverlik ve milliyetçiliğin kendisinin, başlı başına gurur ve öz saygıyı kazanma aracı olarak somutlaştığı bu denli kuvvetli duyguların yabancılaşmış, tecrit edilmiş ve güçsüz kimseler için büyük bir çekiciliğinin de olduğunu belirtmekte fayda vardır.⁶⁴

Bu tarz milliyetçiliklerde ulus, siyasal ulusta olan iradi bağlılığın tam zıttı şekilde, tarihsel bağlılıkla bir arada olan dışlayıcı bir etnik topluluk olarak görülmektedir. Ötekileştirmenin son derece kuvvetli olduğu yayılımacı milliyetçilikte, "öteki" adeta araçsal bir rol oynayarak iç bütünlemeyi sağlar. Zira kendisiyle alay edilecek veya kendisinden nefret edilecek "onlar"ın milleti birleştireceği ve bir arada tutacağı düşünülmektedir.⁶⁵ Yayılmacı milliyetçilik kendi milletinin değerlerini üstün olduğuna inanırken, diğer milletlerinkileri değersiz atfetmektedir.⁶⁶

Yayılmacı milliyetçilik bulunulan zaman ve mekan ile bağlantılı olarak tarihi anlamda mağdur olmanın intikamı, etnik toplulukların devlet kurma hedefi, elverişli coğrafyaları ele geçirme arzusu ya da diğer milletleri de üstün insanlık düzeyine ulaştırma tasavvuru gibi farklı gerekçelerle ortaya çıkabilmektedir.⁶⁷

⁶² Heywood, a.g.e., p. 169.

⁶³ Michael Freeden, "Is Nationalism A Distinct Ideology?", **Political Studies**, Sayı. XLVI, s. 761.

⁶⁴ Andrew Heywood, **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 168.

⁶⁵ Heywood, a.g.e., s. 168.

⁶⁶ Aytuğ M. Üzümlü, "Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 89, 2019, s. 331

⁶⁷ Üzümlü, a.g.e., s. 331.

Yayılmacı milliyetçilik anlayışına emperyalist Batılı devletlerin Afrika'yı sömürgeleştirmesi, Nazi Almanya'sının Polonya ve Çekoslovakya işgalleri örnek verilmektedir. Yakın geçmişte de Rusya'nın Kırım'ı ilhaki yayılmacı milliyetçilik kapsamında değerlendirilmektedir.⁶⁸

Yayılmacı milliyetçilik faşizme yakın bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Nazilerde görülen ırk teması ya da İtalyan faşistlerinin devlete olan vurgusunda olduğu gibi yayılmacı milliyetçilikte yabancı düşmanlığı, saldırganlık ve irrasyonel bir milliyetçilik anlayışıdır.⁶⁹

1.3.4. Anti-Sömürgeci Milliyetçilik

Anti-sömürgecilik kavramı Asya ve Afrika ülkelerinde 11. ve 20. yüzyılda Avrupa sömürgeci idaresini sona erdirmeyi amaçlayan politika veya ideoloji olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰ Milletlerin kendi kaderini kendilerinin tayin etmeleri fikri Avrupa milliyetçiliğine dayalı olarak da ortaya çıksa, antiemperyalist milliyetçi hareketlere esin kaynağı olarak, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Asya ve Afrika'da çok sayıda yeni milli devletin kurulmasına yol açmıştır.

Milliyetçilik, ilk olarak Avrupa'da etki göstermiş ve bu coğrafyada kendisine yayılma alanı bulmuştur. Ancak milliyetçiliğin bu yayılması sadece Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmamıştır. Kıta Avrupası'ndan Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya da yayılan milliyetçilik, kıta değiştirerek Amerika'ya da sıçramış ve bu kıtada da kendisine alan bulabilmiştir. Bunun bir yansıması olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı emperyalizmine karşı sömürge ülkelerdeki halklar, yurtsever ve milliyetçi hislerle anti-sömürgeci bir karakterde birleşmeye başlamıştır.⁷¹

Milliyetçilik, özellikle sömürgecilik faaliyetleri ile etki alanına genişletmiş, Asya ve Afrika kıtalarına da etki ederek dünya çapında bir etkiye sahip olmuştur. Ancak Asya ve Afrika kıtalarında karşılaşılan milliyetçiliğin, gelişmesi bakımından Avrupa'dan farklı olduğu söylenebilir. Buralarda milliyetçilik, milli özgürlük arzusuyla

⁶⁸ Doğan Başaran, "A Review on International Nationalism Approach of Betül Karagöz Yerdelen", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, III(I), 2018, s. 107.

⁶⁹ Haldun Çancı, "Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", **Review of Social, Economic & Business Studies**, Vol 9, No 10, 2006, s. 235.

⁷⁰ Raenee ve Mahesh Kumar, "The Treatment of Anti-Colonial Nationalism an Indian Fiction in English", **International Journal of English and Literature**, Vol 3, No 5, 2013, pp. 21-26.

⁷¹ Başaran, a.g.e., s. 107.

birleşmiştir. Bu durum, sömürgeciliğin kendi içinde bir karşıtını doğurmuş ve anti-sömürgeci milliyetçilik şekli meydana gelmiştir.

Avrupalı milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde özellikle Wilson prensipleri ile birlikte Avrupa'nın büyük bir kesiminde uygulanmış, Avrupa dışında kalan yerler ise self determinasyon ilkesinin dışında bırakılmıştır. Onlar bu ilkedan faydalandırılmamıştır. Ancak, ilk dünya savaşı sonrası dönemde özellikle sömürgeci devletlerin güç kaybetmeleri, sömürülen ülkelerdeki bağımsızlık hareketlerinin de daha güçlü bir şekilde gelmesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı ise Avrupa imparatorluklarının sonu olmuştur. Bu tarihten sonra bazı ülkeler (Hindistan, Malezya) bağımsızlıklarını sömürgeci gücün kademeli olarak ülkelerinden çekilmesiyle elde etmişlerken, bazı ülkeler (Cezayir, Vietnam gibi) ise bağımsızlığını sömürgeci güçlerle savaşarak elde etmişlerdir.

1.4. KÜRESEL DÜNYADA MİLLİYETÇİLİK VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

En yalın açıklama ile küreselleşme “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bütünleşmenin gelişmesi ve bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir.”⁷²

Küreselleşme dünya çapında hemen her alanı etkilemiş, siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda sonuçlar doğurmuştur. Buna göre siyasi etkiler özellikle Sovyet ittifakının dağılmasının ardından ortaya çıkarken, gelişen teknoloji ve iletişim olanakları kültürel alanda küreselleşmenin dünya çapında hızlanmasına neden olmuştur. 1970'lerde meydana gelen petrol krizi ardından gelişmiş ülkelerin dış piyasalara açılarak ekonomik etkinlikleri geliştirmesi ise ekonomik küreselleşme olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kazanan küreselleşme ve milliyetçilik ilişkisinin ekonomik boyutu ve bu konudaki tartışmalar bu kısımda değerlendirilecektir.

⁷² Muhittin Adıgüzel, **Ekonomik, Kültürel ve Politik Küreselleşme ve Sonuçları**, İstanbul: Nobel Yayınları, 2011, s. 5.

1.4.1. Milliyetçi Ekonomi Modeli Olarak Merkantilizm

Merkantilizm ilk olarak 15. ve 18. yüzyıl arasında Batı Avrupa'da ortaya çıkan politik iktisat sistemidir. Ortaçağ'ı sona erdiren Reform ve Rönesans ile birlikte feodalizmin ve Kilise'nin toplumsal üstünlüğünün sona ermesi, dönemin hâkim ekonomik algılarını ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte Merkantilizm'in ortaya çıkmasını sağlayan temel iki gelişme ise deniz aşırı ülkelerdeki keşifler ile ticaretin gelişmesi ve Avrupa'ya değerli madenlerin ulaşması ve geleneksel üretim tarzından vazgeçilip piyasaya yönelme ve ticari kapitalizme bağlı olarak kâr hedefinin artmasıdır.⁷³ Merkantilizm öngördüğü ekonomik anlayış ve uygulamalar dolayısıyla sınırlayıcı ticari sistem olarak da adlandırılmıştır. Bu sisteme göre dış ticarete korumacılık, altın ve gümüş gibi madenlerin ülke içerisinde stoku büyük öneme sahiptir.⁷⁴

Merkantilizmin işaret ettiği dış ticaret dengesinin pozitif olması yüksek bedelle ihracat, düşük bedelle ithalat ve sonuçta değişim aracı stokunun yüksek olması ile ifade edilmiştir. Bunun için de siyasi otoriteler ülkelere altın getiren ticari şirketlere önemli imtiyazlar sağlamış ve uluslararası ticarete tekel politikasına başvurmuşlardır.⁷⁵

Bu dönemin şartları gereğince ticari çıkarlar ve para arzının gelişmesi de oldukça önemliydi. Çünkü merkantilizmin ortaya çıktığı Avrupa toprakları sürekli olarak çatışma ve savaş içinde olmuş, güçlü devlet ise güçlü ordu ile özdeşleşmiştir. Bunu sağlamak için ise korumacı bir mantıkla devlet gelirlerini arttırmak esas olmuştur. Bu nedenle merkantilizm korumacı devlet anlayışı içinde ithalatın kısıp ihracatın teşvik edildiği zengin bir devleti amaçlayan ekonomi politikası olarak değerlendirilebilecektir. Zenginlik ise merkantilizme göre ihracatın artırılması ve değerli madenlerin ülke dışına çıkışının engellenmesi ile mümkündür.⁷⁶

Avrupa'da Orta Çağ sonu ile Sanayi Devrimi arasında feodalizmin çöküşü ile yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda merkezi devletler güçlenmiştir. Bu modern devletler klasik iktisadın öncülüğünü üstlenen merkantilist politikalar ile ulus devlet olma yolunda ilerlemiştir.⁷⁷ Dolayısıyla yeni gelişen kapitalist sınıfın

⁷³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2009, s. 43.

⁷⁴ Kazgan, a.g.e., s. 44.

⁷⁵ Hasan Sencer Peker, Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma. **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2015, Cilt 5, Sayı 1, s. 2.

⁷⁶ Kazgan, a.g.e., s. 44.

⁷⁷ Kazgan, a.g.e., s. 44.

düşüncelerini taşıyan iktisat sistemi olarak Avrupa'da üç yüz yıl boyunca etkili olan merkantilizmin kapsamında milliyetçi iktisadi politikalar uygulanmıştır.⁷⁸

Adam Smith Merkantilizme en büyük eleştiriyi yapan isim olarak öne çıkmıştır. 1776 tarihli Ulusların Zenginliği eseri, iktisat biliminin bilimsel araştırma yöntemi ile yazılan ilk kapsamlı eseri olması yanı sıra Smith Klasik İktisat Okulu'nun kurucusu da olmuştur. Liberalizmi esas alan Klasik İktisat devlet ve piyasa arasında sınırın belirlenmesine dayanmış ve piyasadaki aktörlerin kendi çıkarlarına yönelik eylemlerine dayanan iktisat sisteminin kamu çıkarlarını geliştirici yönde etkisini sürdürmesidir. Görünmeyen el olarak ifade edilen bu yaklaşım ile tam rekabete dayanan dışa açık piyasalarda, bireylerin refahı üzerine devletin görevlerinin de sınırlanmasını ifade etmektedir.⁷⁹

Merkantilizmin ticari yaklaşımı, kavramın neo-ticari yaklaşım, ekonomik milliyetçilik yanı sıra devlet merkeziliği ile aynı anlamda kullanılmasını da sağlamıştır. Örneğin Gilpin, Merkantilizmi doğrudan ekonomik milliyetçilik olarak tanımlamıştır. Ekonomik milliyetçiliğin ana odağı, devletin uluslararası politik ve ekonomik gücü ve ulusal çıkarları iken, küreselleşme ile birlikte artan liberal eğilimler bu zihniyeti, son küresel ekonomik gelişmelerin ve devletçi ekonomik modellerin yeniden ortaya çıktığı noktaya geri getirirken, ekonomik milliyetçilik eski bir ideoloji olarak geri dönmüştür.⁸⁰

Ekonomik liberalizm, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan beri savunduğu bir dünya görüşü olmasına rağmen, ekonomik liberalizmin yol açtığı sorunlar devletlerin ekonomik milliyetçilikteki rolünü arttırmıştır. Ekonomik milliyetçilikteki yükseliş, ekonomik liberalizmi aşındırarak ülkeler arasındaki ekonomik ve politik işbirliğini engellemektedir. Neo-Merkantilist stratejiler özellikle 2008 küresel krizinden sonra devlet merkezli kapitalist düşüncenin ivme kazanması ile yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu politikalar günümüzde iki şekilde hissedilmektedir. Buna göre ilk olarak sanayi ve altyapı politikaları, ikincisi ise stratejik kaynak politikaları aracılığı ile kullanılmaktadır.⁸¹ Stratejik kaynak politikası ya da kaynak milliyetçiliği olarak

⁷⁸ Cahit Aydemir ve Hüseyin H. Güneş, "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", **E-Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 15, 2006, s. 145.

⁷⁹ İbrahim Erol, "Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1992, Cilt 47, Sayı 3, s. 146.

⁸⁰ Orhan Şimşek, "Economic Nationalism: International Political Economy and Strategic Resource Policies", **Economic Issues in Retrospect and Prospect**, Jose Pires Manso ve Ahmet Arif Eren (eds), UK: IJOPEC Publication, 2018, s. 31.

⁸¹ Şimşek, a.g.e., s. 34.

tanımlanan bu yaklaşımlar ile ekonomik milliyetçi politikalar uygulanmakta, özellikle de gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilmektedir. Devletler madencilik ve enerji sektöründeki politik ve ekonomik faydalarını ulusal politikalarla en üst düzeye çıkarmayı hedefleyerek, kaynak milliyetçiliği çerçevesinde ulusal çıkarlarını belirlemektedir.⁸² Bu süreçte serbest piyasa ekonomisinde kontrolcü anlayış egemen hale gelmeye başlamış, Rusya ve Almanya gibi ülkelerde yabancı sermayenin hangi sektörlerde ve ne ölçüde gelebileceğine yönelik devlet kısıtlamaları getirilmiştir.⁸³

1.4.2. Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet ve Milliyetçilik

Günümüzde ekonomi başta olmak üzere toplumsal alanda çok önemli sonuçlar ortaya çıkaran küreselleşme, ulus devlet ve milliyetçilik ilişkisi üzerinde de belirleyici hale gelmiştir.

Küreselleşme üç farklı yaklaşım etrafında açıklanmaktadır. Buna göre ilk yaklaşımı temsil eden Ohmae ve Reich, küreselleşmenin her şeyi değiştiren bir eğilim olduğunu belirtmektedir. Buna göre ulus devlet ve sendikaların etkinliği kalmamıştır. İkinci grubu temsil eden Ruigrok von Todor, Wood ve Gordon ise küreselleşmenin yeni bir olduğu olmadığını, tarihsel görelilik bağlamında ve etkileri açısından da yenilik getirmediğini savunmaktadır. Üçüncü grupta yer alan Boyer ve Drache ve Hirst ve Thompson'a göre, küreselleşme sadece bir abartıdır.⁸⁴ Apolitik bir anlayışa göre ise küreselleşme siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan bazı değerlerin dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Küreselleşme ile ekonomik sistem ve ekonomi politikaları birbirine yaklaşmaktadır.⁸⁵

Küreselleşme olgusu ile birlikte artan rekabet, sermayenin birbirine bütünleşmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum ulus devletin tek başına kontrol edemeyeceği boyutlarda iktisadi faaliyetin yürütüldüğü, yaşamın her alanında sermaye hareketlerine ve mübadele ilişkilerine konu olduğu söz konusu bu dünyada, ulus devletler yerine, ekonomik ve siyasi gücün belli bölgesel merkezlerde toplanması söz konusudur.⁸⁶

⁸² Şimşek, a.g.e., s. 34.

⁸³ Mustafa Erkal, "Küreselleşme ve Ulus Devletler", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Cilt 55, Sayı 1, 2017, s. 372.

⁸⁴ İsmail Seyrek, Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Özel Sayı, 2002, s. 168.

⁸⁵ Seyrek, a.g.e., s. 169.

⁸⁶ Selim Karyelioğlu, "Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri", **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Cilt 5, Sayı 1, 2012, s. 141.

Sermayenin modern tarihi 16. yüzyılda dünya çapında ticari pazar oluşturulmasıyla başlamaktadır. Bu ticaret pazarı, deniz ve kara iletişimlerini geliştirmiştir. Bu süreçte, sanayi, ticaret, deniz ve demiryolu yollarının iyileştirilmesi, burjuva sermayesini geliştirmiştir. Bugün dünya pazarı ulus-devletlerle ve özel ulusal ekonomik alanları birbirine bağlayan devletlerarası bir sistemle çevrili değildir. Aksine, ulus-devletler birleşik bir dünya pazarındaki otorite bölgelerine benzemektedir.⁸⁷ Bu nedenle ulus-devletlerin mücadelesi, burjuvazi grupları arasındaki mücadeleden başka bir şey değildir. Bireysel girişimler ulusal ekonominin bir parçası olduğu gibi, ulusal ekonomiler de dünya ekonomik sistemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, modern ulusal ekonomiler arasındaki çatışma aslında dünya ekonomisinin çeşitli bölümleri arasında bir rekabet niteliğindedir.⁸⁸

Küreselleşmenin ulus devleti işlevsizleştirme söylemi, küreselleşmenin sonuçları ve ulus devletin sahiplenilmesi gereken bir değer olarak algılanması gibi nedenlerle eleştiriye uğramaktadır.⁸⁹ Gilpin'e göre ise küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkileri büyük ölçüde abartılmıştır. Çünkü dünya hala devletler tarafından yönetilmektedir ve nitekim bazı alanlarda uluslararası rekabetin sağlanması nedeniyle devletin önemi artmıştır. Örneğin bazı devletler Ar-Ge desteği, yerel şirketlere, teknoloji politikalarına ve diğer araçlara yardımcı olabilmektedir. Ekonomik küreselleşme sınırlı olduğundan, devletin ekonomik rolü üzerindeki etkisi de sınırlıdır. Ayrıca devletin küçülmesi konusunda ekonomik küreselleşme sadece faktörlerden biridir. Bu konuda ideolojik, teknolojik ve politik değişiklikler de etkili olmuştur. Belki de, azalan bir rolde olmasına rağmen, ulus-devlet hem iç hem de dış ekonomide hala üstündür.⁹⁰

Ancak Rivero'ya göre küresel ekonomi ulus devletlerin sınırlarını yeniden belirlemektedir. Egemen devletlerin sınırları yerine, çok uluslu ekonomik bölgeler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Katalanlar, Basklar, Valonlar, Alsas veya Kaliforniyalılar için özerklik talebi her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

⁸⁷ Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, **Sistem Karşıtı Hareketler**. İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 16.

⁸⁸ Nicolai I. Bukharin, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2009, s. 19.

⁸⁹ Karyelioğlu, a.g.e., s. 141.

⁹⁰ Robert Gilpin, "Küresel Ekonomide Ulus-Devlet", in Held D. & McGrew A. (ed.), **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, s. 412.

Amaçları bölgelerini veya şehirlerini küresel ekonomi ile doğrudan bütünleştirmektir. Bu süreç şehir devletlerinin yeniden ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁹¹

Bu iddialara karşın özellikle küreselleşme ve beraberinde gelen kurumlara karşı bir tepki olarak milliyetçiliğin yeniden canlandığını öne süren görüşler de vardır. Gerçekte de 20. yüzyılın son on yılında Balkanlar ve Avrupa'da özellikle Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerde yükselen bir milliyetçilikten bahsedilebilir. Milliyetçiliğin siyasal önemini koruması ve hatta form değiştirerek daha etkin bir hale gelebilmesinin başlıca nedeni olarak anılan küreselleşme, bu sürece iki yönlü bir etkide bulunmaktadır. Bunlardan ilki, küreselleşmenin geleneksel kimliğe, yurttaşlığa ve milli bağlara tehdit olarak algılanması sonucu çekirdeğine çekilen ve radikalleşen bir milliyetçilik anlayışıdır ki buna örnek olarak eski Yugoslavya ve Balkanlar verilebilir. Diğer neden olarak ise küreselleşmenin öncülük ettiği rekabetçi ortamda yeni bir benlik tazeleme süreci gösterilebilir. Bu süreçte başlıca araç olarak ülkelerin kimliklerini ve benliklerini besleyip bağları kuvvetlendirmesi etkin bir şekilde kullanılmaktadır; bunun örnekleri olarak ise Singapur ve Malezya gösterilebilir.⁹²

Modern kimliğin milliyetçilik ile doğru orantılı olmasını ifade eden yaklaşımlar milliyetçilik üzerine çalışmaları da etkilemiştir. Bu durum milliyetçi ideolojiyi modernite perspektifinden değerlendirmeyi beraberinde getirmiştir.⁹³ 19. yüzyılda özellikle kapitalizmin yükselişi ile milliyetçiliğin daha hızlı yayıldığı kabul edilen bir gerçekliktir. Halkın yerli malı tüketmesini sağlamak ve yeni pazarlar bulunabilmesi ancak milliyetçi bir yol ile mümkün olmuştur. Batı'daki milliyetçilik akımı aynı zamanda sömürgeciliğe de zemin hazırlamıştır.⁹⁴ Dolayısıyla kökenleri ne kadar eskiye dayandırılrsa da milliyetçiliğin doğuşu kapitalizmin doğuşuna koşuttur. Çünkü kapitalizm malların ve sermayenin serbest dolaşımı üzerine kurulmuş doğası gereği ancak ulus devletler içinde gelişen bir sistemdir.

Küreselleşme olgusu ile beraber ekonominin de küreselleşmesi dünya çapında bölgesel ekonomik örgütlenmelerin ivme kazanması, serbest ticaret ve çok uluslu işletmelerin faaliyet alanlarını genişletmelerine neden olmuş, bu koşullar altında çok uluslu şirketlerin sayısı artarken, yerlilik-yabancılık, kamu-özel kimliklerin birbirine

⁹¹ Oswaldo de Rivero, **Kalkınma Efsanesi: 21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri**. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003, s. 36.

⁹² Andrew Heywood, **Siyasi ideolojiler**, Ankara: Adres Yayınları, 2007, s. 229-230.

⁹³ Yıldırım, a.g.e., s. 26.

⁹⁴ Ezel Elverdi, Dursun Özer ve Ahmet Debbahoğlu, **Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979, s. 43.

karışmasına ve devletsiz işletmelerin vergilendirilmesi, denetim ve kuralların düzenlenmesi konusunda yetki belirsizliğine yol açması gibi nedenler ulus devletleri zorlamaya başlamıştır.⁹⁵ Bu durum iktisadi milliyetçilik aracılığı ile milliyetçilik söylemlerinin artışına yol açmaktadır.

Tüm bunlarla beraber iktisadi milliyetçilik korumacılığın ötesinde bir yaklaşımdır ve pek çok milliyetçi politika yapıcı milli sermayenin gelişmesini rekabet gücünü arttırmak için artan oranda liberal politikalar izlediği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla küreselleşme iktisadi milliyetçiliği ortadan kaldırmamış, ancak milliyetçilerin kullandığı politikaları değiştirmiştir.⁹⁶

1.5. FAŞİZM

Faşizm tarihsel bağlamda farklı dönemler için farklı kavramsallaştırmaları temsil etse de, bu kısımda kavramın anlamı, ortaya çıkışı temel ideolojisi ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1.5.1. Faşizm Kavramı ve Kapsamı

Faşizme dair herkesin üzerinde birleştiği tek gerçek, İtalyan kökenli bir kavram olmasıdır. Mussolini liderliğindeki siyasi grubun üyelerini kasteden faşizm kavramı, Eski Roma'da taşınan ve otoritenin sembolü olan balta demeti anlamındaki fasya (fascio) sözcüğünden türetilmiştir.⁹⁷ Burada ifade edilen balta simgesi şefi, sopa ve değnekler ise şefin etrafında itaatle bağlı örgüt üyelerini temsil etmektedir. Sopaların her biri vurucu gücü temsil eden, faşistler olmaktadır. Daha açık bir ifade ile "Her faşist, kullanılmaya hazır ve kullanıcısına karşı herhangi bir itirazda bulunabilme yetisine sahip olmayan, sürekli olarak kaba gücü temsil eden bir araç durumundadır".⁹⁸

⁹⁵ Zuhâl Çalık Topuz, "Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri", **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 2016, s. 21.

⁹⁶ Kemal Erkişi, "Uluslararası Politik İktisat Perspektifinde İktisadi Milliyetçiliğin Kavramsal Analizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 54, 2017, s. 835.

⁹⁷ John Whittam, **Fascist Italy**, Manchester: Manchester University Press, 1995, s. 6.

⁹⁸ Nevzat Can, "Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, 2009, s.3.

Faşizm genel hatları ile modern İtalya tarihinde önemli bir bölüm oluşturan, 1919-1945 arasında Mussolini'nin yönettiği ve 1925'te kurduğu diktatörlük rejiminin resmi ideolojik temeli haline gelen siyasal güce verilen isim olarak tanımlanabilecektir.⁹⁹ Hareket ilk olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan ve büyük ölçüde eski askerlerden oluşan ve liberalizm ve demokrasi tarafından yozlaştırılan yorgun ulusları gençleştirmek için yeni bir siyasi güç olduğunu iddia eden milliyetçi gruplara (fasci) dayanmıştır.¹⁰⁰

Bunun yanında faşizm sıklıkla siyasi bir hareket ve rejim olarak değerlendirilmektedir. Bazı yazarlar faşizmin sadece bir ideolojiye indirgenemeyeceğini, faşizmin kapitalizm ve çoğulcu demokrasilerin egemen olduğu uluslararası siyasal düzene karşı bir siyasal örgütlenme olduğunu savunmuştur.¹⁰¹

Başka bir tanımda cemaatçiliğin aşırı bir biçimi olarak değerlendirilen faşizm, kişisel hakların sınırlandırıldığı otoriter bir devleti savunan; liberal değerler ve demokrasiye karşı, hiyerarşik ve otoriter bir yapıya sahip olan aşırı sağ milliyetçi bir ideolojidir.¹⁰² Faşizmi diğer ideolojilerden ayıran temel ilkelerinin ultra-milliyetçiliği temsil etmesi, çeşitli tarihsel düşmanları olması, siyasetini yeniden doğuş miti üzerine inşa etmesi, şiddeti ve savaşı vurgulaması, lider etrafında örgütlenmeyi önermesi, anti-liberal ve anti-muhafazakâr olması, modernitenin kazanımlarının total reddinden ziyade alternatif bir modernleşme yaratma amacı taşıması, ulaşmak istediği hedefler doğrultusunda da devrimci bir nitelik taşımasıdır.¹⁰³

Faşizmi para-militarizm aracılığıyla üstün ve ari bir ulus devlet peşinde olma hali olarak tanımlayan Mann ise, tanımın 5 temel unsurunun bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar:¹⁰⁴

- ✓ Milliyetçilik: Faşizmin temel söylemlerinden biri olarak ulus organik ve homojen bir bütündür. Bu nedenle hem içeride hem de dışarıda güçlü bir düşman algısı söz konusudur.

⁹⁹ Roger Griffin, **Faşizmin Doğası**, çev. A. Selman, İstanbul: İletişim, 1993, s.21.

¹⁰⁰ Kevin Harrison and Tony Boyd, **Understanding Political Ideas and Movements**, Manchester: Manchester University Press, 2003, s. 257.

¹⁰¹ Juan J. Linz, "Fascism as Latecomer: An Ideal Type with Negations". A. Kallis (ed), **The Fascism Reader**, London; New York: Routledge, 2003, s. 66-67.

¹⁰² Can, a.g.e., s. 3.

¹⁰³ Griffin, a.g.e., pp. 31-50.

¹⁰⁴ M. Onur Çöpoğlu, Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2017, s. 7.

- ✓ Devletçilik: Devlet gücü faşizmde temeldir, dolayısıyla devletin otoriter ve lidere bağlı parti eliti tarafından ifade edilen tek ve bütün iradeyi kapsayan bir yapısı olması gereklidir.
- ✓ Üstünlük: Faşizmin seçim programının temel direği olan üstünlük, daha iyi bir topluma doğru ilerleme vizyonu sunmaktadır.
- ✓ Arınmışlık: Ulusu oluşturanlar dışında kalanlar düşmandır ve bu nedenle ortadan kaldırılmalıdır. Bu durum uygulamadaki faşist saldırganlığı ifade etmektedir.
- ✓ Para-militarizm: Faşizmin örgütleniş şekli olarak faşizmin temel kavramlarından biri durumundadır.

Mann'a göre para-militarizm, faşizm içerisinde ayırıcı bir noktada bulunmaktadır. Buna göre faşist hareketler sadece parti ile eşdeğer görülemez. İtalya örneğinde silahlı ve üniformalı para-militer güçler tepeden değil, aşağıdan yukarıya örgütlenmiştir ve faşizmi diğer askeri diktatörlüklerden ayıran temel nokta da budur.¹⁰⁵

Faşizm, akılcılığa dayanmayan ve bu tür söylemleri reddeden bilinçli bir anti-ideolojidir. Bu açıdan faşizmi ve faşist ideolojileri rasyonel olarak temellendirmek zordur. Dolayısıyla faşizm genellikle rasyonellik ve oportünist maceracılık arasında bir konumda yer almaktadır.¹⁰⁶

Faşizmi tanımlamanın zorluğu yanında kavramı siyaset sahnesinde nereye koymak gerektiği konusunda da tartışmalar mevcuttur. Buna göre modernleşmeye karşı duruşu nedeniyle E. Nolte ve devrimciliği nedeniyle G. Mosses, faşizmin sağ bir ideoloji olduğunu savunmaktadır. Ancak radikal sosyalizm ve milliyetçiliğin bir sentezi olmasının yanı sıra onu bir diktatörlük olarak değerlendiren A.J. Gregor ve Z. Sternhell faşizmi sol bir ideoloji olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁷

Bugüne kadar görülen örnekleri ile faşizm iktidarda yer aldığı Alman Nazi rejimi, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco, Şili'de Pinochet ve Endonezya'da Suharto

¹⁰⁵ Michael Mann, **Fascists**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 13'ten aktaran Hıdır Doğan, **Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri ve İdeolojik Evrimi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 19.

¹⁰⁶ Can, a.g.e., s. 4.

¹⁰⁷ H. Birsen Örs, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 485.

dönemleri ile özdeşleştirilmiştir. Siyaset bilimci Lawrence Britt ise bu dönemleri karşılaştırarak faşizmin 14 temel özelliğini şu şekilde sıralamıştır:¹⁰⁸

Güçlü milliyetçilik: Faşist rejimler sürekli olarak milliyetçi semboller, marşlar ve sloganlar kullanır.

İnsan haklarının aşığılanması: Faşist rejimler, belirli durumlarda insan haklarının göz ardı edilebileceğine inanır ve işkence, yargısız infaz veya suikast gibi uygulamaları onaylama eğilimindedir.

Düşmanların birleştirici bir neden olarak tanımlanması: Ülke güvenliği gerekçesi ile halk sokaklara çağrılabilir. Büyük ölçüde düşmanlar içerisinde azınlıklar, liberaller, komünistler, sosyalistler, teröristler vs. vardır.

Militarizmin yüceltilmesi: Orduya büyük bütçeler sağlanır ve askeriye yüceltilir.

Cinsel ayrımcılık: Faşist rejimler erkek egemen niteliktedir ve geleneksel cinsiyet rolleri katı hale getirilmiştir.

Medyanın kontrol altına alınması: Faşist rejimlerde kitle iletişim araları kontrol edilir ve sansür oldukça yaygındır.

Ulusal güvenlik takıntısı: Kitleleri harekete geçirmek için korku unsuru kullanılır.

Din ve yönetimin iç içe geçmesi: Toplumda hâkim olan din, kamuoyunu manipüle etmek için kullanılırken, dini terminolojiye başvurulur.

Özel sermayenin gücünün korunması: Faşist uluslarda iş aristokrasisi hükümet liderlerini iktidara getirdiği için karşılıklı bir çıkar ilişkisi vardır.

Emeğin baskı altına alınması: Faşist rejimlerde emek tehdit olarak görüldüğü için işçi sendikaları baskı altına alınır.

Aydınlar ve sanatın küçümsenmesi: Faşizm yükseköğretime, akademiye, sanata, sanatçıya saldırı halindedir ve sanata bütçe ayrılmasını reddeder

Suç ve cezalandırma ile baskı: Faşist rejimlerde polise çok fazla yetki tanını; sivil özgürlükler engellenir ve sınırsız güce sahip ulusal polis kuvveti vardır.

Yozlaşmada artış: Faşizmde yönetim kadroları belirli bir grubun himayesindedir ve ulusal kaynakların gasp edilmesi normal bir olgudur.

Hileli seçimler: Faşist rejimlerde seçimler göz boyama amaçlıdır. Muhalefete karşı seçmenlerin oylarının kontrolü için yasamanın kurumlarının alet edilmesi ya da yargının seçimleri kontrol etmesi normaldir.

¹⁰⁸ Lawrence Britt, "The 14 Characteristics of Fascism", <https://ratical.org/ratville/CAH/fasci14chars.pdf> (Erişim: 01.10.2019)

1.5.2. Faşizmin Düşünsel ve Tarihsel Kökenleri

Tarihsel faşizmin entelektüel arka planı 1880'ler Fransa'sına dayansa da, faşizm 1920'ler ve 1930'larda resmen ortaya çıkmıştır. Yeni sosyal, politik ve ekonomik bağlam üreten faşizm ayrıca liberalizmin, marksizmin ve demokrasinin mevcut özelliklerini reddetmiştir.¹⁰⁹

Mussolini önderliğindeki İtalyan faşizmi, faşizmin ilk kitle hareketi olmuştur. İtalyanca "fascismo" kelimesinin kökenleri, "bağlı bir çubuk demeti" veya / ve "bir siyasi grup" anlamına gelen fascio idi. Mussolini 1926'da iktidarı ele geçirdikten ve İtalya'da faşist bir diktatörlük kurduktan sonra, faşizm Avrupa ile birlikte ve hatta Brezilya'da da yaygın bir fenomen haline gelmiştir. Ancak Griffin faşizm kavramının İtalya dışında gelişmeye başlamasıyla kelimenin kapsamının "jenerik bir terim" haline geldiğini belirtmiştir.¹¹⁰

Faşizm de diğer ideolojilerde olduğu gibi düşünsel anlamda belirli aşamalardan geçmiştir. Bu konuda önde gelen isim ise kuşkusuz faşist İtalya'nın ideolojik söylemini geliştiren İtalyan Giovanni Gentile'dir. Hegelci idealizmi faşizm öğretisi içerisine getiren Gentile İtalya'da faşist hükümetin eğitim bakanı olarak görev almış ve eğitimde mutlak akıl öğretisini savunarak bireyselliği reddeden söylemler geliştirmiştir.

Gentile'ye göre faşizmi özetleyecek temel cümle, bu ideolojinin bir düşünce ve aksiyon hareketi olmasıdır. Bu nedenle yaşamı çevreleyen organize edilmiş birlik faşizmin önemli açıklamalarından biridir ve bireylerin devlet çıkarları dışında bir amacının olması mümkün değildir.¹¹¹

Faşizmin doğası konusunda Gentile, üç bölümden oluşan bir düşünce sistemini savunmuştur. Buna göre totalitarizm ulusun tüm his ve iradesinin sembolüdür ve faşizmin totaliter bir doğası vardır. Bununla beraber faşizm belirli durumlarda farklı biçimler alan bir öğreti durumundadır. Faşizmin belli bir programının olmamasının nedeni de budur ve faşizm amacı bir program ya da kitapla değil, eylem düzeyinde ortaya koyar.¹¹²

¹⁰⁹ Zeev Sternhell, "How to Think About Fascism and Its Ideology. **Constellations**, No 15, 2008, ss. 282.

¹¹⁰ H. Dilay Süslü, The Political Discourse of Nihal Atsız, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences Unpublished Master Thesis, Ankara, 2019, s. 7.

¹¹¹ M. Hanifi Macit, "Faşizmin Resmi Düşünürü: Giovanni Gentile", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 50, 2013, s. 58.

¹¹² Macit, a.g.e., s. 59.

İkinci olarak faşizmin bir din veya politik formül olmadığını öne süren Gentile'ye göre faşizm bir felsefe de değildir. Bu haliyle faşizmi koşullara göre değişen, ampirik bir program anlayışı olarak gören Gentile'ye göre, faşizm bir düşünce ve aksiyondur.¹¹³

Gentile'nin bakış açısına göre üçüncü olarak faşizm sadece siyasal bir sistem değildir. Buna göre faşizm siyasal sistemden daha fazlasını ifade eder ve faşizmin odak noktasında ulus devlet vardır. Devleti tüm hakların temeli olarak kabul eden Gentile'ye göre, hem faşizm hem de ulusçuluk için bireyler devlet için vardır ve devlet kişileri birleştiren değerler kaynağıdır.¹¹⁴

Giovanni Gentile faşizmin bir ideoloji olarak kabul edilmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu çalışmaları özellikle Faşizm Doktrini eserinde vurgulandığı gibi faşizm ideolojisinin temelini devlet olduğunu, hiç kimsenin devletten daha önemli olmadığını belirtmiştir. Devletin mutlak egemenliğinin üst değer olduğunu kabul eden faşist ideoloji, bu nedenle pek çok kontrol mekanizması kullanır.

Heywood'a göre faşizm, moderniteye, Aydınlanma'nın fikirlerine ve değerlerine karşı bir isyan olarak ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Bu haliyle de geleneksel siyasi düşüncenin mirasını yok etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle faşizm, modern, liberal, sosyalist veya geleneksel olarak muhafazakar rejimlerden farklı bir dizi etik ve sosyal değer benimsemiştir.

Faşizmin tarihsel kökenleri üzerine de birçok değerlendirme yapılmıştır. Harrison ve Boyd faşizmin köklerinin Hristiyan öncesi Alman mitolojisinde, 19. yüzyılın başlarından kalma Romantik edebiyatta ve hatta geleneksel masalarda bulunabileceğini belirtmektedir. Özellikle İtalyan Faşizmi, fütürizm gibi sanatsal hareketlerle özdeşleştirilmiştir. Faşist düşüncenin kökenlerine dair 19. yüzyıldaki düşünsel gelişmeler ise daha net bir şekilde ortaya konmuştur. Örneğin Alman filozof G. W. F. Hegel, devletin ve toplumun organik yapısını vurgulayan önemli bir düşünürdür. 19. yüzyılda ırkçı teorisyenlerin ortaya çıkışı ile 19. Yüzyılın Temelleri (1899) ve İnsan Irklarının Eşitsizliği Konusundaki Denemesi ile Arthur Gobineau (1855) bu konuda önde gelen isimlerden biri olmuştur.¹¹⁶ Çalışmasında ırk kavramına

¹¹³ Macit, a.g.e., s. 59.

¹¹⁴ Macit, a.g.e., s. 60.

¹¹⁵ Heywood, a.g.e., s. 213.

¹¹⁶ Harrison ve Boyd, a.g.e., s. 258.

aristokratik ırkçılık temelinden yaklaşan Gobineau, toplumları ırk temelinde açıklamaya çalışmıştır. Üstün ve aşağı ırk olduğu fikrini ortaya atan Gobineau'ya göre üstün ırklar gelişmeye açıktır ve uygarlıklar onlar tarafından meydana getirilmiştir. En üstün ırk olan Aryanların, aşağı ırklarla karışması onların büyük uygarlığını bozmuştur.¹¹⁷ Gobineau'nun insan ırklarının eşitsizliğine yönelik çalışması Almanya'da ırkçı düşüncelere öncülük etmiş, bu kapsamda Alman romantizminden milliyetçiliğe ve anti-semitizme uzanan Hitler'in güçlü devlet, savaş, üstün insan, biyolojik ırkçılık gibi fikirlerine de kaynaklık etmiştir.¹¹⁸

Faşizmin modernizmin ortaya çıkardığı sorunlardan bağımsız değerlendirilemeyeceği de belirtilmektedir. Buna göre faşizm aydınlanmaya karşı bir siyasi harekettir. Faşist İtalya'nın Fransız Devrimi'nin 'Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik' sloganı yerine 'Düzen, Otorite, Adâlet' sloganını kullanması da Mussolini tarafından bu yeni ideoloji için düşünülmüş temel ilkelerden olduğu belirtilmiştir.¹¹⁹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da Marksizm'in siyasi teorisini, işçi hareketlerini ve parlamenter demokrasiyi reddeden siyasi hareketler gelişmiş ve iki savaş arasındaki dönemde faşist hareketler, aşırı milliyetçi sağ hareketler olarak değerlendirilmiştir. Savaş ile beraber ortaya çıkan yıkım ve tehditler milli özelliklere göre gelişen faşist programların dayanağını oluşturabilecek duygular yaratmıştır.¹²⁰ Ekonomik olarak zayıflayan küçük ve orta ölçekli burjuva da özellikle İtalya'da ve diğer bölgelerde faşizme önemli katkılarda bulunmuştur.¹²¹

Kasım 1919'dan itibaren, Regent Miklos Horthy Macaristan Krallığı'nda yarı-faşist bir diktatör olarak ön plana çıksa da, 1925'te İtalya'da Benito Mussolini'nin ilk faşist rejimi kurduğu kabul edilmiştir.¹²² Bu tarih sonrasında Mussolini, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına ve iktidarına ulaşma olarak tanımladığı *ulusal kader* kavramına özel bir vurgu yaparak, faşist ideolojisini hayata geçirmeye başlamıştır.

Devrimci bir milliyetçilik biçiminde kök salan milliyetçilik, Mussolini liderliğindeki farklı isimler altında İtalyan faşist partisi tarafından, Üçüncü Roma İmparatorluğu

¹¹⁷ Nephân Saran, **Antropoloji**, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1989, s. 87.

¹¹⁸ Çağatay Şahin, "Sosyal Darwinizm, Nazizm ve Hukuk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2017, s. 577.

¹¹⁹ Can, a.g.e., s. 3.

¹²⁰ A. Thalheimer, A. Rosenberg, O. Bauer ve A. Tasca (eds.), **Faşizm ve Kapitalizm**, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2018 s. 14.

¹²¹ Angelo Tesca, "Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları", içinde **Faşizm ve Kapitalizm**, A. Thalheimer, A. Rosenberg, O. Bauer ve A. Tasca (eds.), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2018 s. 103.

¹²² Mussolini 1922'de iktidara gelse de, İtalya'da faşist diktatörlüğü kurması 3 yılını almıştır.

olarak da adlandırılmış ve faşizmin doktrini, 'güç ve imparatorluk iradesini' teşvik ederek ahlaki yozlaşma ve tüm bireycilik biçimleriyle mücadele etmeyi amaçlayan ideallerle yazılmıştır. Bu doktrine göre devlet her şeyi kucaklamaktadır ve devlet dışında hiçbir şey yoktur. Tüm manevi ve ahlaki değerlerin kaynağı devlettir.¹²³

Faşist sistemin sosyalizmle “yönetilmemiş” kapitalizm arasında üçüncü bir yol olduğunu iddia eden Mussolini ‘İtalya’da sosyal sınıflar yok, sadece İtalyanlar var’ sloganıyla anti-sosyalist bir sınıfsızlığa da vurgu yapmıştır. Savaş ekonomisi için devlete ait bir girişim sistemi kuran Mussolini, 1930'larda askeri harcamaları İtalya'nın toplam gelirinin üçte birine eşit seviyeye getirmiştir. İtalya sınırları içerisinde özel ve kamusal yaşam arasındaki sınırı kaldırmaya çalışan Mussolini döneminde, Avrupa demokrasileri de bir İtalya örneğini yaşamaya başlamıştır. Litvanya 1925'teki bir darbeden sonra diktatörlüğe dönüşürken, Yugoslavya 1929'da diktatörlüğe teslim olmuş, daha sonra Büyük Buhran bu eğilimi demokrasinin sadece birkaç ülkede hayatta kalabileceği bir düzeye kadar hızlandırmıştır.

1930'ların başlarında Avrupa çapında faşist hareketlerin neredeyse aynı anda ortaya çıkması, Büyük Buhranın en acımasız siyasal sonucu olarak görülmüştür. Yine de faşizmi evrensel bir ideoloji haline getiren Hitler olmuştur. Hobsbawm, Hitler'in başarısının önemini Almanya'da 1933'ün başlarında Hitler'in zaferi olmasaydı, faşizm genel bir harekete dönüşmeyecekti şeklinde ifade etmektedir.¹²⁴

1930'larda Avrupa'da birçok ülke kendilerini sadece sempati nedeniyle değil, Almanya'ya ekonomik bağımlılığı dolayısıyla yakın olmuştur. Bununla beraber Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, İtalya ve Almanya ile yakın ilişkilerin yanı sıra bu ülkelerdeki otoriter rejimlerde sosyal gerginlikler, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar da belirleyici olmuştur.

Hitler'in iktidara yükselişinden sonra Çekoslovakya, Doğu Avrupa'da tek demokratik ülke olarak kalmış, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Avrupa genelinde geriye kalan demokrasiler İrlanda, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Çekoslovakya, Danimarka, Norveç, İsveç ve Finlandiya olmuştur. Bu dönemde bu ülkelerde bile parlamenter sistem içerisinde parlamenter sistemi devirmeye yönelik girişimler olmuştur. Bu nedenle Büyük Buhran'ın faşizmin yükselişine yaptığı katkı çok

¹²³ Michael A. Peters, "The Return of Fascism: Youth, Violence and Nationalism", **Educational Philosophy and Theory**, Vol 49, No 14, 2018, s. 1309.

¹²⁴ Hobsbawm, a.g.e., s. 116.

büyük olmuştur. Hobsbawm'ın belirttiği gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında dünyayı ekonomik çöküşün etkisini anlamadan anlayabilmek mümkün değildir. Küresel çöküntü, ekonomik düzeni bozmuş, kitlesel işsizlik ile orta sınıfların alışkın olduğu koşulları bozmuş ve dolayısıyla sosyal düzensizliğe yol açarak aşırı partilerin ve rejimlerin yükselişine katkıda bulunmuştur. Zayıf hükümetler Yahudiler, sosyalistler, komünistler, yabancı güçler ve büyük işletmeler ekonomik başarısızlığın “gerçek” nedenleri olarak görülmüş, özellikle orta sınıflar yaşam standartlarındaki bu dramatik değişikliklerin bir sonucu olarak radikalleşmiştir.¹²⁵

Faşizm literatüründeki bir diğer kırılma noktası da Nazi hareketinin konumudur. Önde gelen bilim adamları, faşizmin ilkelerini incelerken çoğunlukla Alman Nazizmi ve İtalyan faşizmine odaklanmaktadır. Bazı akademisyenler Alman Nazizmini faşist bir hareket olarak kabul ederken, bazıları Nazizmi faşist ideoloji içinde sınıflandırmanın mümkün olamayacağı savunmaktadır. Sternhell, benzer ilkeleri paylaşımlarına rağmen, İtalyan faşizmini ırkçı determinizme dayalı Alman Nazizmden ayırmıştır. Tüm faşizmler ırkçı olmadığından, ırkçılığı benimsemek faşist ideoloji için bir gereklilik değildi. Diğer bir deyişle, faşistlerin ırkçı olması gerekmez.¹²⁶

Watson'a göre bu süreçte 1930 ve 1940'lar faşist başarı dönemidir ve kaçınılmaz olarak faşist politika ve kurumlar başkaları tarafından da uygulanmıştır. Bu konuda Gömbös Macaristan'ı, Stojadinoviç yönetimindeki Yugoslavya ve Kral Carol yönetimindeki Romanya öne çıkan örneklerdir. Ancak bu örneklerin hiçbirinde bir faşist devrim gerçekleşmemiş, var olan rejimler yüzeysel olarak değişmiştir.¹²⁷

Poulantzas'a göre ise faşizm kapitalizmin emperyalist aşamasına denk düşmektedir. Bu haliyle bu aşamada bazı genel karakteristikleri ve bunların faşizme etkilerini ortaya koymuştur. Özellikle İtalya ve Almanya'da ekonomik bunalımlar faşizmin yükselişi konusunda belirleyici olmuşsa da, faşizmin en önemli nedeni olarak kabul edilmemiştir.¹²⁸ Hobsbawm ise faşizm için en uygun koşulları artık işleyen bir yönetim mekanizması olmayan eski bir devlet, haklarının nerede olduğunu bilmeyen kitlesel, sapkın ve bağlantısız vatandaşlar, bunu başaramayacak olsa da sosyal devrimi tehdit eden sosyalist hareketler ve 1918-1920 barış anlaşmalarına karşı

¹²⁵ Hobsbawm, a.g.e., p. 86.

¹²⁶ Robert O. Paxton, “The Five Stages of Fascism. **The Journal of Modern History** Vol 70, No 1, 1998, pp. 16.

¹²⁷ Hugh Seton Watson, “Fascism, Right and Left”. in S. N. Eisenstadt (ed.) **Political Sociology: A Reader**. Jaipur: Rawat Publications, 1980, s. 546.

¹²⁸ Nicos Poulantzas, **Faşizm ve Diktatörlük**, 3. Baskı, Çev: Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 27.

milliyetçi hareketler olarak sıralamıştır. Ayrıca Birleşik Krallık'ta olduğu gibi her şeyin doğru yerde olduğu ve geleneksel kuramların hala güçlü olduğu, devlet mekanizmasının verimli çalıştığı ülkelerde faşizmin gelişmediğini ve güçlü milliyetçi hareketlerin görülmediğini de belirtmiştir.¹²⁹

Gerçekte İtalyan Faşizmi bir öncül olarak ortaya çıkmış ve Nazi Almanyasının yaptığı soykırım ve yürüttüğü faaliyetler ile ikinci plana atılmış görünse de, faşist İtalya liberal değerler, siyasi parti örgütlenmesi ve demokrasiye büyük ölçüde karşı çıkmıştır.¹³⁰ Bu durum Nazi Almanyasının düşünsel ve tarihsel köken itibariyle akla gelen ilk siyasi düzen olmasını sağlamıştır. Bununla beraber faşizmi daha iyi anlayabilmek için bu ideolojinin ideolojik temellerinin değerlendirilmesini de gerekli kılmaktadır.

1.5.3. Faşizmin İdeolojik Temelleri

Faşizmin genel geçer ve herkes tarafından temelleri açık bir sistem olarak tanımlamak çok zordur. Bunun nedenlerin biri de faşizmin diğer ideolojiler ile olan ilişkisidir. Faşizm belirli benzerlikleri dolayısıyla sosyalizm ve sendikalizm ile ilişkili durumdadır ve İtalya'da ilk faşistler de kendilerini nasyonal sendikacılar olarak isimlendirmişlerdir.¹³¹ Dolayısıyla faşizmin diğer ideolojiler ile bağı, net bir tanım verme konusunda zorluk yaratabilmektedir. Bir bakış açısına göre Marksizm ve liberalizm gibi faşizm de birçok ulusal varyasyon ve siyasi yorum alan küresel bir fenomendir. Faşizmin ideolojisi zaman içinde gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu Mussolini için de bu şekilde değerlendirilmiş ve O'na göre fikirler, pratik bir değere sahip olduklarında önemli olmuştur. Kısacası, faşizmin yaratıcısı için fikirler kısa vadeli siyasi hedeflere meşruiyet kazandıklarında yararlı olarak değerlendirilmiştir.¹³²

Faşizmin kökenlerine ilişkin değerlendirmelerde birçok görüş ön plana çıkarılmaktadır. Can'ın belirttiği gibi faşizmin doğuşunun uygarlığın başından itibaren toplumsal örgütlenmede bulunan içgüdüsel bir zihin durumu söz konusudur. İtalyan faşizmine yönelik yapılan değerlendirmelerde ise faşizmin Rönesans ve Aydınlanma gibi kültürel hareketlerden doğduğu belirtilmektedir. Faşizmin ideolojik köklerine ilişkin bir başka görüşe göre ise faşizm, Avrupa düşüncesinde Fransız Devrimi'ne yeterince

¹²⁹ Eric Hobsbawm, **The Age of Extremes: 1914-1994**, London: Abacus, 1995, s. 126.

¹³⁰ Henri Michel, **Faşizmler**, Çev. Füsün Üstel, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 25-26.

¹³¹ Can, a.g.e., s. 4.

¹³² Antonio Gramsci, "On Fascist Ideology: Federico Finchelstein", **Constellations**, Vol 15, No 3, 2008, s. 321.

belirgin olmayan olumsuz tepkilerin gecikmiş boyutlarıdır.¹³³ Faşizmin köklerine ilişkin yapılan bir başka değerlendirme ise faşizmin daha geç bir tarihte, 1922-23'te İtalyan faşist partinin ortaya çıkması ile başladığını, 1930'larda olgunluk dönemini yaşadığını ve 1945'te her iki diktatörün yenilgiye uğramasıyla son bulduğunu ifade etmektedir.¹³⁴

Faşizm kendisini bir ulusun birliğini, enerjisini ve homojenliğini korumak ve yeniden inşa etmeyi amaçlayan politik ve sosyal bir sistem olarak sunulmuştur. Milleti yücelten, güçlü bir liderin önderliğindeki eski ulusal ihtişamları geri getirmek isteyen bir savaşı devleti savunan faşist ideolojinin evrensel karakteri bazı temel unsurları içermiştir. Avrupa faşist hareketleri bu noktaların etrafında birleşmeye meyilli olmuştur.

İdeolojik olarak faşizm organik bir ulusu savunmaktadır. Faşistler, çeşitliliğin ulusun birliğini ve saflığını bozduğunu iddia ederek, içerideki ve dışarıdaki düşmanların ulusal birliğe tehdit olduğuna inanmaktadır. Faşizm, bir grubun, ulusun ya da ırkın üstünlüğünü, diğerlerinin ise daha aşağıda olduğu varsayımına dayanmıştır. Faşizm, sosyal sınıflar arasındaki çıkar farkını reddettiği gibi milliyetçiliğin ortak çatısı etrafında farklı sınıflardan insanların birliğine odaklanmıştır ve homojen ulusu sınıflar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin, monolitik bir beden, bir birlik olarak görmüştür. Bu haliyle faşizm anti-bireysel ve anti-burjuva bir nitelik de taşımaktadır.

Bir ideoloji olarak faşizm, siyasi gücün devlet tarafından kontrol edildiği, devletin yönettiği medya tarafından vurgulanan ve terör kullanımı da dâhil olmak üzere siyasi baskının bir lider tarafından uygulandığı totaliter devlet şeklini ifade etmektedir. Faşizmin doğasında bulunan totaliterizm, insan doğasını ve dünyayı değiştirmeye çalıştığı için otoriterizmden farklıdır. Faşizmin kavramsal ve yasal temelini oluşturduğu Politik Kavram eserinde Schmitt, faşizmi devletin mutlak önceliği ve geleceğin totaliter vizyonuna dayanan bireysellik, pasifizm yanı sıra Marksizm, parlamenter demokrasi, eşitlikçilik ve ekonomik liberalizmi reddeden bir manevi devlet olarak açıklamıştır.¹³⁵

Bora ve Can'a göre faşizmin temelinde eşitsizliği mutlak kılan ve onu tabii-ilahi hukuk olarak gören bir anlayış vardır. Buna göre, insanlar arasında doğuştan kalite

¹³³ Can, a.g.e., s. 4.

¹³⁴ Can, a.g.e., s. 4-5.

¹³⁵ Peters, a.g.e., p. 1310.

ve liyakat farklılıkları vardır. Irklar ve uluslar arasında, oluşum ve tarihten gelen üstünlük dereceleri dolayısıyla doğuştan gelen erdemlerin sahibi kılınan bir millet ve en güçlü olan ırk dünyaya hakim olur.¹³⁶

Faşist ideoloji, Aydınlanmanın akılcılık gibi değerlerine karşı konumlandığı için, insanları önceden belirlenmiş “kaderlerine” göre iki gruba ayırır. Faşistler için toplumlar, “yönetmeye mahkum” ve ilk grup tarafından yönetilmeye mahkum olan insanlardan oluşmaktadır. Faşizmde belirli bir hiyerarşi biçimi vardı. Doğal yetenek ve yönetme içgüdüleriyle doğan seçkinler, tebaalarından herhangi bir kesinti olmaksızın ülkeyi yönetmelidir. Seçkin, erkek, kahraman, vizyon sahibi ve özverili yüce, her şeyi gören bir lider, itaatkâr kitlelerin koruması olarak hareket etmelidir. Liderler fevkalade yetenekli, geleneksel ahlakın “sürü içgüdü” nün üzerine çıkan ve kendi irade ve arzularına göre yaşayan güçlü bireylerdi. Eşitlik kavramı ideolojilerinde bulunmadığından, genellikle parlamenter demokrasilerin zayıflığına, yumuşaklığına, istikrarsızlığına ve kaotik doğasına inanıyorlardı. İnsanların siyasi partiler aracılığıyla temsiline dayanan bir parlamenter sistem, faşizm için kabul edilemezdir. Faşizm, soyut düşünce ve akılla alay etme, eylem ve içgüdüleri küçümseme eğiliminde olduğu için akılcılığa dayalı siyasi sistemler küçümsenmiş, içgüdü ve doğal yeteneklere dayalı otoriter sistem tercih edilmiştir. Faşist devlet yönetimlerinde de parlamentolar ve siyasi partiler ya zayıflatılmış ya da yasaklanmıştır.¹³⁷

Faşist ideoloji, liderin rolüne büyük bir vurgu yapmaktadır ve faşist liderler kendilerini güçlü, karizmatik ve saldırgan figürler olarak sunma eğilimindedir. Faşizm halkla ilişkilere de önem verdiği için faşist liderler için kitlelerle kişisel temas kurmak çok önemlidir. Liderin otoritesi mutlak ve sorgulanamaz olduğu için, insanlar kendilerini lider aracılığıyla ifade eder hale gelir.

Faşistler, milleti sıklıkla “bireysel varlığa anlam veren ırkla tanımlanan, organik olarak birleşmiş sosyal bütünlük” şeklinde görmektedirler. Yapısı gereği güçlü devlet arzusunun ön planda olduğu bu ideoloji, milletlerin bir yarış içinde olduğuna inanır ve bazılarının kazanacağı, bazılarının ise kaybedeceği bu yarış ve çatışmayla millet kavramını çevrelemektedir.¹³⁸

Faşizm ideolojisinde devlet yapılanması totaliter bir yapıda olduğu gibi ulusun da militarist bir yapı içerisinde olması beklenmektedir. Böylece faşizm, egemenliği

¹³⁶ Bora ve Can, a.g.e., ss. 20-21.

¹³⁷ Heywood, a.g.e., ss. 215-220.

¹³⁸ Heywood, a.g.e., p. 169.

altındaki ulusun yayılcı bir şekilde alanını genişletmesine imkân sağlamaktadır. Faşizm ideolojisinde Darwinizm'in etkilerini görmek de mümkündür. Buna göre güçlünün zayıfa üstünlüğünü esas alan faşizm, güçlü ulusların zayıf olanların üstünde tahakküm kurmasını haklı bulmaktadır.¹³⁹

Faşizm genel olarak sınıflar arası çelişkileri ortadan kaldırmayı da esas almaktadır. Bu haliyle toplumda çeşitliliğe karşı olarak 'Tek şef, tek parti, tek devlet' anlayışı egemendir.¹⁴⁰ Mussolini'ye göre de faşizmin temeli devlettir ve devletin yüceltilmesi bireylerin temel ödevi ve amacıdır. Faşizm sadece devleti esas varlık olarak görürken, tüm birey ve toplumlar devlet karşısında görece bir nitelik taşır.¹⁴¹ Bu nedenle birey, devleti veya ulusu için feda edilebilir. Hiç bir şey devletin dışında veya karşısında olamaz. Bireyler bir grubun parçalarıdır ve insanlar doğuştan eşit olmadığı için bazıları yönetmek, bazıları yönetilmek için yaratılmıştır. Kitleler de bunu kabul ederek üstün yaratılan seçkinlere boyun eğmelidir. Böyle bir sistemde herkese eşit oy hakkı tanıyan bir seçim ise saçmalıktan ibarettir.¹⁴²

Heywood faşizmin güçlü bir karşı olma (anti) niteliği taşıdığını, bu nedenle akılcılık karşıtı, liberal karşıtı, muhafazakâr karşıtı, kapitalist karşıtı, komünizm karşıtı olduğu belirtmektedir.¹⁴³ Faşizm aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğine de tereddütlü yaklaşmaktadır. Bu nedenle sosyalist ve liberal rejimlerin kadınların toplumdaki rolünü arttıran düzenine karşı çıkararak, kadını annelik görevi ile sınırlamıştır. Faşistler, modern çağın teknolojik gelişmelerinin dışında, ileri düzeyde iletişim teknikleri ya da kullandıkları amaçlara hizmet edecek modern silah endüstrisi gibi modern kültürü ve sanatı da bütünüyle reddetmiştir.¹⁴⁴

Faşizmin bütünüyle karşı çıktığı aydınlanma felsefesinden esinlenen ve Fransız Devrimi'ne siyasal olarak devredilen 19. yüzyılın liberal toplumdur. Buna göre faşizm insanların eşitliğini mutlak surette reddeder. Descartes, Kant ve Rousseau'yu ve onlarla birlikte bilimciliği ve pozitivizmi de dışlar.¹⁴⁵ Faşist ideoloji, rasyonalizm gibi Aydınlanma değerlerine karşı kendisini konumlandığından, insanları önceden belirlenmiş "kaderlerine" göre iki gruba ayırmıştır. Faşistler için toplumlar

¹³⁹ Arda Yavuzoğlu, **20. Yüzyılda Faşist Paranoya**, İstanbul: Sayfa Yayınları, 2004, s. 10.

¹⁴⁰ Gerek, a.g.e., s. 233.

¹⁴¹ Murat Sarıca ve Rona Aybar, **Faşizm**, İstanbul: İzlem Yayınları, 1962, s. 26.

¹⁴² Nüvet Gerek, **Siyaset Bilimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 233.

¹⁴³ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, Genişletilmiş 5. Baskı, çev. L. Köker, İstanbul, BB101, 2016, s. 233.

¹⁴⁴ Hobsbawm, a.g.e., p. 118.

¹⁴⁵ Michel, a.g.e., s. 8.

“hükmetmeye muktedir” insanlardan ve birinci grup tarafından yönetilecek olanlardan oluşuyordu. Faşizmde belli bir hiyerarşi biçimi vardı ve doğal yeteneği olan ve egemen olma içgüdüleriyle doğmuş elit insanlar, ülkeyi yönetmeyi üstlenmelidir. Seçkin, erkek, kahraman, geniş görüşlü ve özverili olan yüce, her şeyi gören lider, itaatkâr kitlelerin koruması olarak hareket etmelidir. Liderler üstün yetenekli bireylerdir. Faşistler, ideolojilerinde eşitlik kavramı bulunmadığı için parlamenter demokrasilerin zayıflığına, yumuşaklığına, istikrarsızlığına ve kaotik doğasına inanıyorlardı. İnsanları siyasi partiler aracılığıyla temsil etmeye dayanan bir meclis sistemi faşizmde kabul edilemezdi. Faşizmin soyut düşünceyi ve aklını alay etme ve eylemi ve içgüdüleri reddetme eğiliminde olduğu için, rasyonelliğe dayalı siyasi sistem hor görüldü ve içgüdülere ve doğal yeteneklere dayanan otoriter sistem tercih edildi. Faşist devlet seçimlerinde parlamentolar ve siyasi partiler zayıflatılmış ya da yasaklanmıştır.¹⁴⁶

Faşizm baskı gruplarını reddettiği için, siyasal anlamda toplumda demokrasinin yerleşmesine de karşı çıkmaktadır. Bu kapsamda parlamenter sistemi kısır döngü bir oyun olarak değerlendiren ve ulusun gerçeklerine aykırı olarak gören faşizmde bireysellik de söz konusu değildir. Bireyselcilik insan hakları, bireyin onuru inkâr edilmektedir. Çünkü bireyi hakkı yoktur, bütünleştiği topluluk içinde varlık kazanır ve yönetilmeye ihtiyacı vardır.¹⁴⁷

Faşizme göre, insanların eşit olmadığı gibi ırklar da eşit yaratılmamıştır. Bazı insanlar hükmetmek için yaratılan üstün insanlar iken, bazı ırklar da diğerlerinden üstün yaratılmıştır. Üstün ırkların alt ırkları yönetmesi de dünya için daha faydalıdır. Faşizm hareketini doğuran ortaklaşa amaçlar değildir, ortaklaşa korku ve nefretlerdir. Dolayısıyla faşizm otoritesini devam ettirebilmek için şiddete başvuran bir ideolojidir. Tartışma ve ikna yerine şiddet, egemen olduğu toplumda farklılıklara tahammül edilememesinin bir sonucudur. Faşizmde baskın görünüm, aynı zamanda askeri bir görünüme sahip olmasıdır.¹⁴⁸

Faşist ideoloji iktidarın halktan gelmediğini de savunur. Buna göre bireyler milletin çıkarlarını doğru şekilde kavrayamadıkları için ulusal çıkarlar seçkinler tarafından belirlenmelidir. Halkın hedeflerine ulaşması için de lidere gereksinimi vardır. Liderler tarihsel gelişimler sonucu ulusal tanrısal bir güçle bağlanırlar, ayrıca liderler devlete tam anlamıyla hâkim olmalıdır.¹⁴⁹ Faşist liderler kendilerini güçlü,

¹⁴⁶ Hobsbawm, a.g.e., s. 215.

¹⁴⁷ Michel, a.g.e. p. 9.

¹⁴⁸ Can, a.g.e., s. 9.

¹⁴⁹ Sarıca ve Aybar, a.g.e., s. 39.

karizmatik ve yırtıcı figürler olarak sunma eğilimindedirler. Faşizm halkla ilişkilere önem verir, bu nedenle faşist liderler için kitleler ile kişisel ilişki kurmak da çok önemlidir. Liderin otoritesi mutlak ve tartışılmazdır. Lider, hem sınırsız anayasal güce, hem de tartışılmaz ideolojik otoriteye sahiptir. Bu hedefe ulaşmak için, faşistler kitleler ve lider arasında bir bağlantı kurmak için modern kitle iletişim ve modern propaganda tekniğinin her yönteminden yararlanmaktadır. Medya, radyo ve film endüstrisi, faşist devletlerde, toplumu on yıllar boyunca bir araya getiren geleneksel sınırların ve kurumların kaldırılması için önemli araçlar olarak kullanılmış ve onun tarafından belirlenen ulusal amaçlara ulaşmak için lider etrafında toplanmıştır.

Michel'e göre faşizm her şeyin ötesinde en üst noktaya ulaşan bir milliyetçiliktir. En yüce değer olarak millet kutsallaştırılmıştır. Toplumdaki çıkar birliğini güçsüzleştiren her şey faşizm tarafından reddedilir. Faşizm kendisinden önce gelen dönemleri reddederek devrimci bir karakter de taşır. Her türlü yabancı unsurdan arındırılmış Latinlik, Helenlik, İspanyolluk, Germenlik kutsanırken, bu altın çağı yeniden yakalamak için ırkçı, yabancı düşmanı ve anti semitiktir.¹⁵⁰

Faşizmin ideolojik temelleri bağlamında yapılan değerlendirmelerde öne çıkarıldığı gibi faşizmde devlet önceliklidir. Temel nitelikler içinde sayıldığı üzere, ırkçılık ve ilkçi milliyetçilik de faşizmin milliyetçilik anlayışını ifade etmektedir. Bunlarla beraber siyasi sistemde tek parti yönetimi egemenken, hem siyasi hem de toplumsal düzlemde faşizmde yabancı düşmanlığı ön plandadır. Dolayısıyla milliyetçilikte asli unsurlar olmayan bu nitelikler, faşizmin temel niteliklerini oluşturmaktadır.

Faşizmde rejimin güçlü unsurlarından olan ve birliğe yönelik tehdit olarak görülen yabancıların varlığı hoş karşılanmamakta, biz karşısında öteki ayrıca birliği güçlendirici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Daha açık bir ifade ile yabancıya karşı gösterilen olağandışı saldırganlık ve şiddet eğilimi faşizmin aşırılığına neden olarak gösterilmektedir.

Faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde ideoloji, büyük ölçüde askeri destekli hareketler şeklinde gelişim göstermiştir. Milliyetçilik ise birçok uygulamada görüldüğü gibi aydın hareketinden halk hareketine farklı biçimlerde de ortaya çıkabilmiştir.

¹⁵⁰ Michel, a.g.e., s. 9.

Faşizmin bir diğer önemli nitelikleri ise kendi varlığını daim kılacak, efsaneler yaratma özelliğidir. Bu efsanelerden ilki ulus iken diğeri ise ulusal bir düşman yaratma gereksinimidir.

Faşist rejimlerin uygulandığı ülkelerde kitleleri peşinden sürükleme bakımından milliyetçilik kavramını karşılaştırmak yerinde olacaktır. Almanya'da üstün ırk ve İtalya'daki kültürel bir milliyetçilikten daha katı ve biyolojik bir milliyetçilik anlayışı öngörüldüğü için Almanya'da kitlelerin desteklediği milliyetçilik anlayışı, Alman ırkının üstünlüğüne dayanmıştır. İtalya'da ise kitlelerin desteklediği milliyetçilik anlayışı biyolojik olarak ırksal bir milliyetçilik anlayışından öte kültürel milliyetçilik anlayışına dayanmaktadır.¹⁵¹

H. Kitschelt ve McGann, klasik faşist partiler ile radikal milliyetçilik arasındaki farkları açıkladıkları çalışmada, klasik faşizmin genellikle anti-kapitalist ve korporatist yolu izlediğini, ancak milliyetçi partilerin serbest piyasa ekonomisini savunduğunu belirtmektedir. Bunun dışında klasik faşizm militarist karakteristikte, yabancı düşmanı ve ırkçı olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca hem faşist hem de milliyetçi partilerin hiyerarşik yapılarının, karizmatik lider etrafında şekillenmesi benzer olabilmektedir. Bununla birlikte faşizmden ayrı olarak milliyetçi partiler demokrasi içerisinde rekabet etmektedir.¹⁵²

Faşizmin milliyetçilikten ayrıldığı bir diğer noktada da siyasal düzen ile ilgilidir. Buna göre faşizm, kendi egemenliğini tehlikeye sokacak her ihtimali reddeden faşizm parlamenterizm de karşıdır. Oysa milliyetçilik böyle bir redde dayanmamaktadır.

Göze faşizmin totaliter ve otoriter devlet sistemi olduğunu belirterek, faşist devletin liberal bireyci devletin birey lehine olan temel ilkelerini reddetmektedir. Birey tek başına bir değer ve varlık olarak ele alınmazken, kişinin doğuştan eşit ve özgür olduğu kabul edilmez. Kişinin devlete karşı ileri sürebileceği ve devletin dokunmaması gereken hak ve özgürlükleri de yoktur. Faşizm aynı zamanda tek parti sisteminin varlığını zorunlu kılan korporatif devlet ile, antidemokratik, anti-parlamenter ve otoriter

¹⁵¹ G. Özgür Ceylan, **20. Yüzyılda Halkları Kitleleştirmenin Cazibesi: Faşist Rejim Örnekleri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2019, s. 90.

¹⁵² Herbert Kitschelt ve Anthony McGann, *The Radical Right in Western Europe*, Michigan: Michigan University Press, 1997'den aktaran Şermin Korkusuz, **Turkey and Its Relation to The European Union From A Radical Nationalist Perspective: The Nationalist Action Party From The Early 1990's Until the Present**, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences Unpublished Master Thesis, Ankara, 2008, s. 52.

bir sistemdir. Tek parti rejimin uygulandığı faşist devletlerde ulusal egemenlik ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri, demokrasi ve parlamento reddedilir. Bununla ilişkili olarak tek parti yönetimini tehlikeye düşürecek her türlü girişim de hukuki gibi görünen şekilde ortadan kaldırılır. Diğer taraftan faşist devlet ekonomik alanda, devletin ekonomik yaşama hakim olduğu bir sistem olarak var olur.¹⁵³

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle milliyetçilik ve faşizm birçok farklı kavram ile ilişkili olan, üzerinde tanım birliği bulunmayan iki kavram durumundadır. Bununla beraber geçmişten günümüze milliyetçilik her toplumda olduğu görüşü kadar milliyetçiliğin yaratılmış bir ideoloji olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Faşizm ise özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oldukça sık incelenen, bununla birlikte hemen her görüş tarafından önceki deneyimlerin neticesinde reddedilen bir ideoloji durumundadır. Buna göre milliyetçilik kabul edilen bir görüş iken, faşizm hemen her kesim tarafından reddedilmektedir. Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinin yönelimini incelediğimiz bu çalışmada, Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişiminin incelenmesi gerekmektedir.

¹⁵³ Ayferi Göze, **Liberal-Marxiste-Faşist-Sosyal Devlet**, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, ss. 90-91.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Türkiye’de milliyetçiliğin ortaya çıkışına yönelik çalışmaların geneli, bu akımın 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki modernleşmeye paralel bir gelişim gösterdiğini belirtmektedir.¹⁵⁴ Bu genel kabul ile birlikte çalışmalarda Türkçülüğün ilk olarak dönemin aydınları tarafından benimsendiği kabul edilmektedir. Bu genel bilgiler ışığında bu kısımda Osmanlı’nın son döneminde ağırlığı hissedilmeye başlanan Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi incelenecektir.

2.1.1. Üç Tarz-ı Siyaset Ekseninde Türkçülüğün Doğuşu

Osmanlı İmparatorluğu’nda gerileme döneminde devletin içinde bulunduğu güç koşullardan sıyrılabilmesi için aydınların etrafında yoğun tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türklüğün benimsenmesi ve milliyetçilik fikrinin yayılması, Osmanlı’da millet sistemini oluşturan diğer ulusların milliyetçi hareketlerinin ardından ortaya çıkmıştır. Özellikle gayrimüslimlerin milliyetçi hareketleri karşısında Osmanlı kimliği ön plana çıkarılmaya çalışılmış, bunun ardından millet sistemi içerisindeki Müslümanlara yönelik İslam’a başvurulmuş ve bunun da başarısızlığı karşısında Türklükte çare aranmaya başlanmıştır.¹⁵⁵

Avrupa’dan yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı topraklarına ilk olarak Yunan İsyanı ile ulaşmıştır. Milliyetçi isyanların yanı sıra yenilgi ile biten savaşlar sonucu toprak kayıpları ülkede aydınları bir çözüm arayışına yönlendirmiş, devlet nasıl kurtarılır? sorusuna önce Osmanlıcılık ile yanıt aranmıştır.¹⁵⁶ İmparatorluk içindeki tüm etnik grupların üzerinde bir Osmanlı kimliği yaratma ve buna paralel olarak Osmanlı milleti ortaya çıkarmaya yönelik Osmanlıcılık, devletin menfaatleri doğrultusunda gelişen bir fikir akımı olmuştur. Tanzimat dönemi ile birlikte taraftar toplayan Osmanlıcılık, ülkedeki etnik grupların Batı desteğini alarak bağımsızlık

¹⁵⁴ Emre Yıldırım, “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 28, 2014, s. 74.

¹⁵⁵ Özgür Bayraktar, *Ülkücü Harekette Bölünme: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi*, Ankara: Gece Kitablığı, 2017, s. 28.

¹⁵⁶ Bayraktar, a.g.e., s. 28.

hareketlerine girişmesi dikkate alındığında; ülke içindeki iç çekişmeleri durdurmak ve dış baskıları hafifletme amacı taşımıştır.¹⁵⁷

İmparatorluğu ayakta tutmak için aydınlar arasında tartışılan üç akım olan Osmanlıcılık İslamcılık ve Türkçülük Yusuf Akçura tarafından Üç Tarz-ı Siyaset olarak adlandırılmıştır. Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset’inde Türkçülüğü şöyle özetlemiştir:

“Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğu’nda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesi ile başlayacaktır. Sonra, Asya kıtasıyla Doğu Avrupa’da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir”¹⁵⁸

Devletin kurtuluşunu Türklerin birliğinde gören Türkçülük, Türk milletini yükselme amacı taşıyan bir siyasi görüş olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı’nın resmi ideolojisi olarak görülebilecek Osmanlıcılık ise ülke toprakları içerisinde yaşayan farklı dil, din ve etnik kökene sahip grupların tek bir millet olarak kabul edilmesine dayanmıştır. Ancak başta Ziya Gökalp olmak üzere Türkçüler bu düşünceyi yanlış bulmuşlardır. Millet kavramı, Türkçülere göre sadece ırkın, kavmin, coğrafyanın veya politikanın birliğinden oluşan değil, dil, din, ahlâk ve kültürel açıdan birliği gerektiren birleştirici ve yüceltici bir kavram olarak değer taşımaktadır.

Akçura’ya göre Osmanlıcılığın bir Osmanlı milleti yaratma ülküsünü hayata geçirememesinin nedeni, imparatorluk içindeki kimliklerin hiçbirinin bunu gerçekten istememesidir. Müslümanlar ve Türkler altı yüz yıl hâkimiyet altındaki reaya ile hukuken aynı dereceye incekleri gerekçesi ile bu akıma sıcak bakmamışlardır.¹⁵⁹ Akçura’ya göre Osmanlıcılık fikrini Gayri-Müslimler de hiçbir zaman benimsememiştir.¹⁶⁰ Balkan savaşlarındaki Osmanlı Devleti’nin karşılaştığı manzara Osmanlılık idealinin imkânsızlığı yolundaki görüşleri pekiştirirken, Osmanlıcılıktaki aşırılık Türkçülüğün doğuşuna etki eden bir başka faktör olmuştur.¹⁶¹

Tüm bunlarla beraber ilk dönemler içerisinde Türkçüler, kültürel açıdan Osmanlıcılığın etkisini de sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla temel olarak yeni bir devlet kurmaktan ziyade, Türk-Müslüman kimliğini devam ettirerek Osmanlı Devleti’ni bir

¹⁵⁷ Tuba Şengül, “Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908-1930)”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 1, s. 73.

¹⁵⁸ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları, 2005, s. 35-36.

¹⁵⁹ Akçura, a.g.e., s. 18.

¹⁶⁰ Akçura, a.g.e., s. 50.

¹⁶¹ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992, s. 209.

ulus devlet haline getirmeye odaklanmışlardır. Dolayısıyla Türkçülüğü savunurken, bu fikri İslami unsurlarla desteklemişlerdir. Bunlarla beraber Rusya'dan göç eden Türk aydınlar, milliyetçilik bilicine daha erken varmışlardır.¹⁶²

1860'lı yıllara kadar, Osmanlılık karşısında İslam dünyasını birleştirmeyi ve İslami bir 'ulus' yaratmayı amaçlayan İslamcılık da devletin kurtuluşu için temel siyasal ideolojilerden biri kabul edilmiştir. İlk olarak bir ahlak hareketi olarak başlayan İslamcılık, daha sonra İslam Birliği fikrini savunmaya doğru evrilmiştir. İlk olarak Basiret gazetesi yoluyla kendisine taban bulan İslamcılık, Mehmet Akif Ersoy, Musa Kazım, Şemsettin Günaltay ve Sait Halim Paşa gibi isimler tarafından da desteklenmiştir.¹⁶³

II. Abdülhamit'in daha sonra siyasi ideal olarak kabul ettiği İslamcılık, dinlerinden bağımsız olarak, Osmanlılığın insanlar arasında eşitlik vurgusuna da karşı çıkmıştır. Ayrıca Balkan topraklarının kademeli olarak bağımsızlığını kazanan coğrafyalardan göç eden Müslüman halkı, kalan Osmanlı topraklarında çok daha fazla İslami nüfus ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İslamcılık imparatorluğun elinde kalan topraklarda tebaanın tanımlanması gerektiğini, farklı dini ve kültürel toplumların ortak bir kimlik ile birleştirilmesine çalışmıştır. Bu niteliği itibarıyla İslamcılık sivil bir milliyetçilik anlayışı kabul edilmiştir.¹⁶⁴ Bununla beraber İslamcılık, tüm Müslümanları hilafet çatısında altında toplamak istemesine rağmen, Arapların ve Arnavutların ayrılıkçı hareketleri nedeniyle tamamen başarısızlığa uğramıştır.

1908'de II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı'nın kurtuluşu için Osmanlılık ve İslamcılığın bir çare olamayacağına anlaşılmaması ile Türk unsurların temel alındığı Türkçülük daha fazla ön plana çıkmaya başlamış ve daha fazla taraftar toplamıştır. Bu dönem ile beraber İttihat ve Terakki tarafından da desteklenmeye başlanan Türkçülük, özellikle örgütlenme ve Türkçü yayınlar ile ideolojik olarak güçlenmiştir. Aynı yıllar içerisinde Türkçenin merkezi ve resmi dil olmasına yönelik çalışmalar ve Türk milliyetçiliğinin açıklanmasına yönelik çabalar önemli gelişmeler olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶² Y. Ziya Bölükbaşı ve Gökberk Yücel, "Cumhuriyet'in Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 26, Eylül Ekim 2011, s. 7.

¹⁶³ Yavuz Çilliler, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt. 10, Sayı. 2, 2015, s. 56.

¹⁶⁴ Çilliler, a.g.e., s. 57.

¹⁶⁵ Erdi Aksakal, "Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 54, 2015, s. 218.

2.1.2. Dil ve Tarih Alanında Türkçülük

Osmanlı döneminde Türklerin milliyetçiliği benimsemesi özellikle aydınlar arasında ilk olarak siyasal alanda değil, kültürel alanda ortaya çıkmıştır. Bir millet olma bilinci kapsamında Türkçülük Osmanlı'nın son dönemlerine dek gözlemlenmemiş, Türkler imparatorluk içerisindeki uluslar içerisinde en geç uyanan gruptan olmuştur.¹⁶⁶ Bu bilincin oluşmasında etkili olan faktörler ise dönemin koşullarından doğrudan etkilenmiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Türklük bilincinin ortaya çıkması, Batı'da başlayan Türkoloji çalışmaları ile paralel bir seyir izlemiştir; Osmanlıcılık ve İslamcılığın güç kaybetmesi ile beraber yürütülen çalışmalar Osmanlı topraklarında Türklük bilincinin gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir. 19. yüzyıl itibarıyla Batı, Doğu ile ilişkilerinde çok yönlü egemenlik ilişkilerine de önem vermeye başlamış, bu kapsamda Doğu hakkında bilgi toplamak amacıyla Sinoloji, Hindoloji ve Türkoloji alanlarında çalışmalar yürütmeye başlanmıştır.¹⁶⁷

Avrupa'da yürütülen Türkoloji çalışmaları, Türkçüler için oldukça önemli bilimsel destek sağladığı gibi hem Türk kültürünün eksikliklerini hem de geniş bir coğrafyada Türkçe konuşan halklar arasındaki kültürel etkileşimleri ortaya koymuştur.¹⁶⁸ Dolayısıyla bu çalışmalardan etkilenen Osmanlı aydınları dil, tarih ve kültürün yanı sıra imparatorluk dışındaki soydaşlarını da tanımaya çalışmışlardır. Sonuç olarak Türkoloji çalışmaları ideolojik arayış içerisinde olan Osmanlı aydınları arasında Türklük bilincinin ortaya çıkmasına ve Türk milliyetçiliğinin doğuşu için uygun bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Öte yandan Kırım Savaşı sonrasında Orta Asya Türkleri ile siyasal ilişkilerin gelişmesi de Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur.¹⁶⁹

Batı kaynaklı Türkoloji çalışmalarının bu dönem içerisinde artış göstermesinin bir nedeni de Türkçülüğün Orta Asya'da gelişerek Rus etkisi önünde engel oluşturmasının istenmesidir. Dolayısıyla bu dönem Türklerin milliyetlerinin farkına vardıkları bir dönem olmuş, milliyetçilik ve milli kimlik bilinci Türkiye topraklarında

¹⁶⁶ Bayraktar, a.g.e., s. 33.

¹⁶⁷ Bayraktar, a.g.e., s. 33.

¹⁶⁸ Bayraktar, a.g.e. s. 34.

¹⁶⁹ Erol Turan, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği", **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, 2011, ss. 140-141.

paralel bir gelişim izlemiştir.¹⁷⁰ Kuşkusuz Anadolu toprakları içerisinde Türkçülüğün gelişmesinde Rus yönetiminde uzun yıllar yaşayan Orta Asya Türk aydınlarının çok büyük etkisi olmuştur. Batı orjinli Türkoloji çalışmaları ve milliyetçilik akımlarının farkında olan bu aydınlar, Anadolu'da Türklük bilincinin siyasal bir akıma dönüşmesinde etkili olmuş ve çeşitli örgütlenmeler sayesinde yayılmasını sağlamışlardır.¹⁷¹ Bu aydınlar içerisinde 1908 sonrası Rusya'dan kaçarak Osmanlı'ya yerleşen veya okumak için gelen Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali gibi aydınlar, İttihatçı çevreler ile de temas içerisinde olmuş; milli mücadele ve cumhuriyetin kuruluşunda da aktif bir şekilde yer almışlardır.

Osmanlı topraklarında Türkçülük, II. Abdülhamit döneminde bir kültür hareketi olarak ortaya çıkmış olsa da, özellikle Ziya Gökalp'in Durkheim'den esinlenerek sosyoloji temelli çalışmalar yürütmesi neticesinde toplum ve millet kavramlarını Osmanlı'ya uyarlaması sonucu bir düşünce akımı haline gelmiştir. Bu düşüncenin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan milliyetçi örgütlenmeler; kültürel, sosyal ve iktisadi yaşamda yeni tartışmalar daha çok İstanbul'da Fransızca yayınlanan Jeune Turc (Genç Türk) Gazetesi'nde ve daha çok Celal Nuri (İleri)'nin yazılarında ortaya çıkmıştır.¹⁷² Ayrıca Türkçülük fikrini benimseyen düşünür ve aydınlar milli bilince sahip olunması gerektiğini, Osmanlı'nın Türkleşerek kalkınacağını, bireysel çıkarlar yerine toplumun çıkarlarını oluşturmak gerektiğini yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır.¹⁷³

Gökalp'e göre Türkçülük, "siyasi bir fırka değildir, ilmi, felsefi, bedii bir mekteptir; başka bir tabirle harsi bir mücadele ve teceddüt yoludur."¹⁷⁴ Akçura'ya göre de Türkçülük düşüncesinin ortaya çıkışında dil üzerine çalışmaların çok büyük etkisi olmuştur. Bu alanda Şinasi ve Ziya Paşa'nın dil alandaki çalışmaları ise özellikle önemlidir.¹⁷⁵ Ziya Paşa'nın şiir ve inşaa konusundaki yazıları, Ahmed Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osman adlı eserinde Türkçeyi Osmanlıcadan ayrı bir dil olarak ele alması, Ali Süavi'nin Muhbir ve Ulûm dergilerinde Türkçe yazmanın önemi hakkında dile getirdiği fikirler tarihi süreç içerisinde bu akımı besleyen diğer fikri kaynaklardır.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Çağrı Çolak, "Türk Siyasal Hayatında Türkçülük Fikrinin Gelişmesine Yol Açan Etkenler", **TURAN-SAM**, Cilt 8, Sayı 29, 2016, s. 65.

¹⁷¹ Çolak, a.g.e., s. 66.

¹⁷² Tarık Kodal, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** Sayı 52, 2014, s. 296.

¹⁷³ Kodal, a.g.e., s. 297.

¹⁷⁴ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 175.

¹⁷⁵ Yusuf Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, s. 28-29.

¹⁷⁶ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992, s. 209.

Dil üzerine çalışmaların yanı sıra Milli Edebiyat dönemi olarak kabul edilen 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından cumhuriyet dönemine dek devam eden süreçte de Türkçülüğün dönemi şekillendiren temel akım olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle siyasal ve sosyal alanda ulusallaşma karşısındaki yabancı unsurların etkisi reddedilmiştir.¹⁷⁷ Özellikle Ali Suavi, Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Hüsnü gibi Türkçü isimlerin çalışmaları Türk tarihine ışık tuttuğu gibi kaba, göçer ve cahil olarak nitelendirilen Türk kavramının bir millet olarak anılmasını sağlamıştır. 1911'de Genç Kalemler Dergisi'nde toplanan aydınlar edebi alanda Türk milliyetçiliğini temsil etmişler ve milli edebiyatın kurulmasına öncülük etmişlerdir.¹⁷⁸

2.1.3. Siyasal İdeoloji Olarak Türkçülüğün Doğuşu

Bir kültür hareketi olarak başlayan Türkçülük akımının "Osmanlılık" ya da "İslamcılık" gibi siyasal etkiler gösterecek bir nitelik göstermesi ilk etapta düşünülmemiştir. Ancak zamanla Balkanlar'da milliyet fikirlerinin özellikle Hıristiyan tebaa arasında yayılması ve isyanların başlamasının yanı sıra Türk olmayan Müslüman tebaanın ayrılıkçı hareketleri gibi nedenlerle bu kültür hareketi siyasileşmiştir.

Milliyetçiliğin Osmanlı toplumunda etkisi, devleti oluşturan ana kitle Türkler dışındaki milletlerde çok daha önce ortaya çıkmıştır. Özellikle Balkanlarda ortaya çıkan Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerin arka planında; Fransız Devrimi'nin etkisi ile bu bölgedeki Osmanlı tebaası ve gayrimüslim topluluklarda milliyetçilik etkili olmuştur.

Türk milleti bilincine dair önemli işaretler Osmanlı'da II. Mahmut döneminde ortaya çıkmaya başlamış ve bu dönemde Reşid-el Din Tarihi eserinde Türk boylarının tarihi incelendiği gibi bunun dışında Türklerin İslam öncesi dönemleri hakkında başka eserler de yayımlanmıştır.¹⁷⁹ Daha sonraki dönemlerde Türkçülük akımının egemen olmaya başlamasında, Osmanlı'nın kurucu unsuru olan Türklerde uzun süreden beri Saray tarafından baskı altına alınan Türklük bilincinin tekrar canlanmasının etkisi söz konusudur. Bu dönemde imparatorluk içerisinde gayrimüslimlerin milliyetçi hareketleri ile beraber Müslüman Arap ve Arnavutların da onlara katılması karşısında 1862'de

¹⁷⁷ Mehmet Emin Bars, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Adnan Menderes Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2017, s. 40.

¹⁷⁸ Bars, a.g.e., s. 41.

¹⁷⁹ Turan, a.g.e., s. 140.

Hariciye Nazırı Ali Paşa, imparatorlukta çeşitli milletlerin birbirine ters menfaatleri dolayısıyla birleştirici unsurun Türkler olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰

Karpat da Türkçülük üzerine değerlendirmesinde, devletin Türkleşmesi ile Müslümanların cemaat olmaktan çıkarak modern millet haline geldiğini belirtmiştir. Karpat bu duruma örnek olarak Mustafa Reşit Paşa'nın devletin dayandığı dört temelden birinin devlet idaresinin Türk olduğu vurgusunu öne çıkarması ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Osmanlı nüfusundan söz ederken Türklerin 'asli' unsur olduğu" belirtmesini göstermektedir.¹⁸¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın gerileme döneminde Batı tarzı idarenin yerleşmesini savunan ve Abdülhamit'in iktidardan uzaklaşmasına yönelik faaliyetler yürüten, Batı'da eğitim alan ve örgütlü hale gelen topluluk Jön Türkler olarak anılmaya başlanmıştır. Tanzimat dönemi reformlarının olduğu ortamda yetişen Jön Türkler, bürokrasi içerisinde yer almayan, bununla beraber devleti kurtarmaya odaklanan Şinasi, Agâh Efendi, Namık Kemal, Ziya Paşa'nın başı çektiği bir grup aydından oluşmuştur.¹⁸²

Osmanlı toplumu içerisinde milliyetçiliğin geliştiği dönemde Jön Türkler Türk ulusu fikrini geliştirmiştir. Bu çerçevede Türkçülük öncelikli olarak bir aydın hareketi olmuştur. Bu dönemde Türk ulusu fikrinin gelişmesine katkı sağlayan unsurlar Türkiye'deki Avrupalı sürgünler, Avrupa'daki Türk sürgünler, Türkoloji araştırmaları, Rusya Türkleri ve Tatarlar yanı sıra imparatorlukta diğer milletler içerisinde ivme kazanan milliyetçiliktir.¹⁸³

Türklük kavramı, II. Abdülhamit döneminde sarayda da kullanılmaya başlanmış ve artık resmi bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihe kadar kendini Osmanlı milleti olarak tanımlayan hanedan üyeleri, böylece Türk olduklarını ifade etmeye başlamışlardır. 1877 sonrası okutulan tarih kitaplarında da, Osmanlı'nın soy olarak Türk olduğu ve atalarının Orta Asya'dan geldiği tezi anlatılmaya başlanmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca Osmanlı tarihinde Kanun-i Esasi olarak bilinen ve 1876'da ilan edilen ilk anayasada devletin

¹⁸⁰ David Kursher, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev. Zeki Doğan, İstanbul: Fener Yayınları, 1998, s. 13.

¹⁸¹ Kemal Karpat, (Ed. Âdem Koçal), **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, çev: Recep Boztemur, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 33-34.

¹⁸² Ernur Genç, "Fuat Köprülü'nün Milliyetçilik Anlayışı", *Folklor Edebiyat Dergisi*, 2012, Sayı 71, s. 53.

¹⁸³ Genç, a.g.e., s. 53.

¹⁸⁴ Süleyman Ögün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 112.

resmi dilinin Türkçe olduğu ilk kez belirtilmiş; vekillerin ve memurların Türkçe konuşup yazmalarını şartla bağlamıştır.¹⁸⁵

Türkçüler önce dernek ve cemiyetlerle faaliyetlerini sürdürürken, II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte siyasi parti olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir ve bu süreçte ilk kurulan siyasi parti İttihat ve Terakki Fırkası olmuştur. Bu partinin ilk kurulduğunda ideolojisi Osmanlıcılıktı. 1916 yılında yapılan kongrede ise Türkçü ve milliyetçilik egemen olmuştur. Meşrutiyetin ilanı sonrasında doğrudan Türk milliyetçiliğini savunan Türk siyasal tarihinin ilk Türkçü partisi, Millî Meşrutiyet Fırkası'dır.¹⁸⁶ İdeolojisi, milliyetçilik ve Türkçü olan diğer siyasi partiler ise Ahrar Fırkası, Milli Türk Fırkası, Radikal Avam fırkası ve Teceddüt Fırkası'dır.

2.1.4. Milliyetçi Örgütlenme

Türkçülüğün doğuşunu sadece Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımı ile açıklamak yeterli değildir. Bu dönemde Türklük üzerine çalışmaların artması ve Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkan görece özgürlükçü ortam, bu fikirlerin daha sistemli bir hale getirilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle bu kısımda genel olarak 20. yüzyılın başındaki örgütlü faaliyetlerin değerlendirilmesi de gerekmektedir.

2.1.4.1. Türk Derneği

Türk milliyetçiliğini esas alarak kurulan kuruluşların ilki Türk Derneği'dir. Derneğin kesin kuruluş tarihinde çelişkiler olsa da, genel kanı 6 Ocak 1909'da nizamnamesinin kabul edildiği şeklindedir. Türk Derneği'ni kurma teklifi Yusuf Akçura'dan gelmiştir, diğer kurucu üyeler ise Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali, Dr. Akil Muhtar ve Yusuf Akçura'dır.¹⁸⁷ Derneğin amacı Türk tarihi, edebiyatı, dili ve toplumsal yapısını incelemek şeklinde belirtilmiştir ve sadece Jön Türk döneminin ilk ulusalcı örgütü olduğu için değil, aynı zamanda Osmanlı sınırları içerisindeki ve dışındaki Türk aydınlarını bir araya getirmesi açısından da önemli olmuştur. Dernek ilerleyen dönemlerde Türk Derneği Dergisi'ni çıkarmaya da başlamıştır. Dergi de hem Osmanlı Türklerinin hem de Rusya'dan gelen Türklerin görüşlerine yer verilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 78.

¹⁸⁶ Uzun, a.g.e., s. 10.

¹⁸⁷ Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1913)**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 85–86.

¹⁸⁸ Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara: Elips Kitap, 2007, s. 223.

2.1.4.2. Türk Yurdu Cemiyeti

Türkçülüğün teşkilatlanmasında ikinci önemli dernek Türk Yurdu Cemiyeti adı altında 31 Ağustos 1911'de kurulmuştur. Ahmet Hikmet, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali, Akil Muhtar ve Yusuf Akçura derneğin kurucu isimleri olmuştur. Derneğin Türk milliyetçiliğine en önemli katkısı Türk Yurdu Dergisi'dir. İlk sayısı 30 Kasım 1911'de yayınlanan dergi, daha sonra Türk Ocaklarının resmi yayın organı olan Türk Yurdu dergisine de esin kaynağı olmuştur.¹⁸⁹ Türkçü görüşün en önemli sözcüsü Türk Yurdu dergisi sadece belirli bir basın yayın organı olmaktan öte akademik bir tartışma platformu, bir düşünce okulu, bir fikir dergisi olmuştur. Yazarları arasında meslekten gazeteci olmayıp üniversite içinde görev almış, kürsü yönetmekte olan değişik bilim dallarında yoğun bir mesai harcayan Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Yusuf Akçura gibi isimler de bulunmaktadır.

2.1.4.3. Türk Gücü Derneği

II. Meşrutiyetten sonra kurulan Türkçü derneklerden biri de Türk Gücü Derneği'dir. 1913'te kurulan dernek, Alman İzci Örgütü'nden esinlenerek oluşturulmuştur. Osmanlı gençliği arasında beden eğitimi, sportif ve askeri faaliyetlerin yaygınlaştırılmasını amaçlayan örgüt, dönemin Türkçülük akımının bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir.¹⁹⁰ Türk Gücü Cemiyeti'nin sloganı "Türkün Gücü Her Şeye Yeter" olarak belirlenmiştir. Dernek kılavuzluk yaparak gençleri askeri disiplin altında eğitmek istemiştir.¹⁹¹

2.1.4.4. Türk Ocakları

Osmanlı'nın son döneminde Türkçülük akımının etkisi ile kurulan Türk Ocakları, çok milletli toplumda Türk milliyetçiliğinin kendisini bulma ve gelişerek teşkilatlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin örgütlenmesinde öncü rol üstlenen Türk Ocakları dönemin birçok düşünce ve ilim adamını bünyesinde toplamıştır. Türk Ocağı mensubu aydınlar, Türk milliyetçilik teorisinin gelişmesini sağlamışlardır.

¹⁸⁹ İsmail Acar, **Türk Ocakları**, Balıkesir, 2004, s. 19.

¹⁹⁰ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 531-532.

¹⁹¹ Toprak, a.g.e., s. 532.

II. Meşrutiyet ile birlikte güç kazanan Türkçülük akımı çeşitli derneklerin faaliyetleri ile siyaset ve toplum sahnesine çıkmaya başlamıştır. Böylece 20. yüzyılın başında bilinçlenen Türkçülük akımını benimseyen Türk aydınları, örgütlenme yolunu seçerek toplumsal fayda elde etme yolunu seçmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında kurulan Türkçü dernekler, farklı nedenlerle etkinliklerini sürdürememişler ve bu derneklere katkı sağlayan isimler 1912'de tek bir çatı altında Türk Ocakları'nda toplanmışlardır.

Türk Ocağı mensupları özellikle milli varlığı tehlikede görerek imparatorluktan ziyade Türklerin kurtarılmasına odaklanmayı savunarak, genç ve aydın insanları kendisine çekmiştir. Cemiyet özellikle İttihat ve Terakki'nin ilk zamanlar yürüttüğü Osmanlılık politikasının başarısızlığı ve diğer unsurların arasındaki milliyetçilik hareketlerinden doğan endişe sonucunda Askeri Tıbbiyeliler arasında, bir düşünce hareketi olarak doğmuştur.¹⁹² Türk Yurdu Cemiyeti kuruluşu öncesinde Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencileri örgütlenme sürecine başlamıştır. Akçura okul içerisinde öğrencilerden bir grubun 1911'de Türk milliyetçiliği ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi sonrasında, devrin önemli fikir adamlarına danışıldığı belirtilmektedir.¹⁹³

Türk Ocakları'nın kuruluş sürecinde Tıbbiye öğrencilerinin aktif rol almalarında, bu öğrencilerin modern tarzda eğitim görmelerinde, sosyal ve siyasal sorunlara rahatlıkla teşhis koyabilmelerinin yanı sıra örgütlenme geleneğinden gelmeleri de etkili olmuştur. Bunun yanı sıra okulda Türk olmayanların örgütlenme içerisinde olması da, bu öğrencileri ortak bir amaç etrafında hareket etmeye zorlamıştır.¹⁹⁴

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum karşısında, Tıbbiye'de öğrenim gören öğrenciler de örgütlenme yolunu seçmişlerdir. 228 tıbbiyeli Türk genci bir dernek kurulması fikrinde anlaşarak bir araya gelmeye başlamış 11 Mayıs 1911'de görüşlerini bir mektup ile önde gelen Türkçü isimlere göndermişlerdir. Hüseyin Baydur tarafından kaleme alınan mektupta şu görüşlere yer verilerek, aydınların fikirleri sorulmuştur:¹⁹⁵

"Türk kavmi, hayat-ı inkıraz (çöküş hayatı) yaşamaktadır. Buna selefleri (önceki nesiller) gibi ilgisiz kalamayacaklardır.

¹⁹² Yusuf Sarıınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008, s. 133.

¹⁹³ Füsün Üstel, **Türk Ocakları 1912–1931**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 51.

¹⁹⁴ Eren Akççek ve Mehmet Karayaman, **Atatürk'ün Türk Ocaklarını Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar**, İzmir, 2007, s. 13.

¹⁹⁵ Acar, a.g.e., s. 30.

Ziraat, ticaret, sanayi ile kazanılmış bir içtimaî hâkimiyeti, kuru bir siyasî hâkimiyete tercih etmektedirler.

Her türlü parti ihtilâflarının üstünde, her türlü siyaset dağdağlarının dışında yeni bir fikir cereyanı doğması gerektiğine inanmaktadırlar."

Bu anlayışla, "Donanma Cemiyeti gibi geniş, millî ve sosyal bir dernek kurulmalıdır."

Türk öğrencilerin girişimi sonrasında, fikrine başvuru Ahmet Ferit Bey'in tavsiyeleri doğrultusunda milliyete dayalı bir dernek kurulması kararı alınmış ve derneğin isminin Fuat Sabit'in belirlediği şekliyle Türk Ocakları olması kabul edilmiştir. Bu karar sonrasında Mehmet Emin Bey'in geçici yönetim kurulu başkanlığı ile tüzük çalışmaları başlatılmış ve uzun bir hazırlık dönemi sonrasında ocağın resmi kuruluşu ilan edilmiştir.

Türk Ocakları kuruluşunda Türkçülük akımının ön plana çıkmasını sağlayan Kuzey Türkçülerinin ciddi katkıları olmuştur ve bu dönemde Türkçülüğün önemli isimlerinden Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde Türkçülüğü ilk defa siyasi bir akım olarak ele almıştır. Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu ve Fuat Köprülü gibi isimler de millet olmak için milli şuura sahip olmak gerektiği fikrini yaymışlardır.

Kuruluş tarihinde çeşitli kaynaklarda farklı görüşler öne sürülse de 1912'de İstanbul'da yayınlanan Türk Ocağı Esas Nizamnamesinde, Ocağın 25 Mart 1912'de kurulduğu yazılıdır. Ancak Türk Ocağının, fiilî kuruluş çalışmaları, bu tarihten önce başlamıştır.

20 Haziran 1911 toplantısında açıklanan cemiyet tüzüğüne göre, derneğin kuruluş amacını Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerin telakki itilâsı ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır. Tüzük siyasete ve siyasi partilere karışılmayacağını da belirtmiştir. Temel hedeflere ulaşılması için okulların kurulacağı, kulüplerin kurulacağı, derslerin verileceği, halka yönelik bilgilendirme toplantıları düzenleneceği, kitap ve dergiler yayımlayacağı, farklı mesleklerdeki uzmanlara danışarak milli iktisada ve ziraata yol gösterileceği belirtilmiştir.¹⁹⁶

Ocağın ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek) de Ocakların kuruluş amaçlarını 1914 yılında şu şekilde açıklamıştır:

¹⁹⁶ Kasım Doğan, **Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya, 2008, s. 66.

"Türk'ün maruz olduğu sefaletleri gidermek, onu düçar olduğu hastalıklardan kurtararak zinde ve faal bir hale koymak tufengi omzunda serserilik etmekten çekinerek, çitine, ubuğuna, destgahına, katarına, dükkânına, pazarına sevk etmek ve bu faaliyeti bedeviye ve iktisadiyinin temin edeceği refaha müsteniden onu okutmak, yükseltmek ve çoğaltmak, vatanında teksif ve takviye ile cidal ve rekabete müsait bir seviyeye çıkarmaktır".¹⁹⁷

Genel bir değerlendirme ile Türk Ocakları'nın milliyetçilik anlayışı ile seçkin bir millet oluşturma prensibi oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kimlik anlayışı ile Türk tarih ve dilinin yeniden keşfi ve Batı karşısında geriye düşmenin önlenmesi hedeflenmiştir. Ziya Gökalp de Türk Ocakları'nın milliyetçilik anlayışını açıklarken, bu düşünceyi dile getirmiştir. O'na göre:¹⁹⁸

"Türkçülük, siyasi bir parti değildir. Başka bir deyimle, kültürel bir çalışma ve yenileşme yoludur. Bu sebeptendir ki Türkçülük, şimdiye kadar, bir parti şeklinde siyasi mücadele hayatına atılmadı. Bundan sonra da şüphesiz atılmayacaktır. Bununla beraber, Türkçülük büsbütün siyasi mefkûrelere bigâne de kalmaz- Çünkü Türk kültürü, başka mefkûrelerle beraber, siyasi mefkûrelere de sahiptir. Mesela, Türkçülük hiçbir zaman klerikalizmle, teokrasi ile istibdatla bağdaşamaz- Türkçülük modern bir akımdır ve ancak modern mahiyette bulunan akımlarla ve mefkûrelerle bağdaşabilir"

Türk Ocakları'nın ilk faaliyetleri Sultanahmet'te Yusuf Akçura'nın Türk Yurdu dergisi idari binasında sürdürülmüş ve bu anlamda derginin Türk Ocakları'na büyük desteği olmuştur. Daha sonra ise Türk Yurdu Türk Ocağı'nın resmi yayın organı haline gelmiştir. Bunların yanı sıra özellikle Rusya'dan göç eden aydınların girişimleri ile çıkarılan Türk Sözü, Halka Doğru ve Mizan gibi yayınlar da çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁹⁹

Türk Ocakları'nın kurulduğu yıllar, Osmanlı Devleti'nin Afrika'da son toprak parçasının kaybedildiği Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları sonrasına denk gelmektedir. Ayrıca büyük devletler, büyük bir hızla, I. Dünya Savaşı'na doğru ilerliyordu. Ocak hem I. Dünya Savaşı, işgaller ve Kurtuluş Savaşı yıllarında hem de Cumhuriyet'in ilan sonrasında etkin bir rol oynamıştır. Türk Ocakları, genel olarak siyasetten uzak kalmak şeklinde bir politika takip ederek, temel anlamda "millilik" kavramı üzerinde durmuştur.

¹⁹⁷ Bölükbaşı ve Yücel, a.g.e., s. 5.

¹⁹⁸ Akçiçek ve Karayaman, a.g.e., s. 16.

¹⁹⁹ Kılıç, a.g.e., s. 18.

Türk Ocakları Nizamnameleri'nde derneğin siyaset ile ilişkili olmayacağı belirtilse de, Ocak ve İttihat Terakki arasında yakın ilişkiler kurulmuş, özellikle Balkan savaşları sonrasında partinin Türkçülük söylemleri ile Türk Ocakları'nın faaliyetleri de artmıştır. Böylece Türk Ocakları'nda yetişen kişi sayıları artmıştır. Bu nedenle Milli Mücadele'yi yürüten ve Cumhuriyet kadroları içerisinde Türk Ocağı mensubu birçok kişi yer almıştır.²⁰⁰

Türk Ocakları kapatılarak Halkevlerine dönüştürüldüğü döneme dek, Türk kültürünün yayılması ve Türklük bilincinin geliştirilmesi yönünde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte temel sosyal problemlere yönelik politikalar üretilmesi ve yürütülmesinde Ocak mensupları da görev almıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde dernek, önemli işlevler görmüştür.

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti ulus devletine geçiş süreci milliyetçilik ve Türkçülük açısından çok önemli gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Bu kısımda Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği ve Türkçülük, Milli Mücadele dönemi ve erken cumhuriyet dönemi milliyetçilik başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1. Milli Mücadele ve Milliyetçilik

Daha önce belirtildiği gibi Osmanlı'nın duraklama döneminde milliyetçi eğilimler aydınlar arasında ortaya çıkan bir düşünce akımıydı. Türk milliyetçiliğinin yükselişi Birinci Dünya Savaşı sırasında da devam etmiş, imparatorluğun müttefikler karşısındaki yenilgisi, Türk halkını Türk milliyetçiliği şemsiyesi altında toplamıştır. Ziya Gökalp'in belirttiği gibi, büyük siyasi felaketlerde, ulusal duygu en üst düzeyde belirginlik kazanmaktadır ve bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da işgalci güçlere karşı milliyetçi mücadelesi başladığında, ordunun üst kademelerinin çoğu bu mücadeleye katılmıştır. Bu mücadelenin önde gelenleri ortak din, ortak tarih ve ortak vatan toprağını vurgulayarak Anadolu halkını birleştirmiştir. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın

²⁰⁰ Akçiçek ve Karayaman, a.g.e., s. 32.

başarıyla tamamlanmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk, yeni milletin lideri olarak ortaya çıkmıştır.

Milli mücadele döneminde Misak-ı Milli ile açıkça tanımlanmış sınırlar, Türk ulus devletinin somut tanımında bölgesel temelli bir milliyetçiliğe de karşılık gelmektedir. Smith'in öngördüğü gibi bir anavatan ihtiyacını milliyetçiliğin temel ilkesi olarak ortaya konulmuştur.²⁰¹

Anavatan düşüncesini ortaya koyan gelişme Mondros Mütarekesi ile İstanbul ve İzmir'in işgalini öngördüğü için Pantürkizm'in de sonu niteliği taşımıştır. Çünkü dönemin aydın ve idarecileri de toprak bütünlüğünü koruma arzusu ve düşüncesinde ise iki görüşe ayrılmışlardı; bir kısmı bunun manda ve himaye ile gerçekleşeceğini düşünürken, diğer bir kısmı, bunun milli birliği sağlama ve bağımsız olmaktan geçeceğine inanmıştır. Daha sonraki süreçte Türk aydın ve idarecileri tam bağımsızlık fikri etrafında yoğunlaşmış, milli mücadele ve yeni kurulan devletin temel siyasetini bu karar oluşturmuştur.

2.2.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik

Erken Cumhuriyet döneminin başında milliyetçiler, Ziya Gökalp'in milliyetçilik ve tarihçilik konusundaki fikirlerinden etkilenmiştir. Gökalp'in öne sürdüğü iki tarih türünden, ulusal tarihi çok pratik bir şekilde vurgulamayı seçmişlerdir. Aslında cumhuriyetin ilanı sonrasında milliyetçiliğin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Ziya Gökalp ile organik bir bağlantısı vardı ve milliyetçilik, pozitivizm ve laikliği felsefi temel olarak içermekteydi.

Milli mücadele dönemi sonrasında, yeni devlet oluşturulurken Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği yol ve düşünce, çağdaş uygarlığa ve modernliğe ulaşmayı temsil ederken, modern devlet kurulduktan sonra girilen reform hareketlerini içeren temel ilkeler belirlenmiştir. Nitekim CHP'nin temel ilkeleri olacak olan Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık belirli sistem içinde gelişmiş ve rejim söylemleri içerisinde kullanılmıştır.²⁰²

²⁰¹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul İletişim Yayınları, 2004, s. 275.

²⁰² Ahmet Gülen, II. Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs'a İsmet İnönü'nün Söylemlerinde Kemalizm", **CTAD**, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar 2015), s. 113.

Morin ve Lee Atatürk'ün Nutuk'unda cumhuriyet, demokrasi, egemenlik ve laiklik gibi kavramların yüceltilmesi ile Türk milliyetçiliğinin temel niteliklerinin belirlendiğini ifade etmektedir. Atatürk bu kavramları Türk halkının en değerli hazineleri olarak tanımlamış, bu idealler resmi devlet ideolojisine ve daha sonradan anayasaya dâhil edilmiştir. Yazarlara göre bu idealler bugün de Türk milliyetçiliğinin merkezini oluşturmaktadır.²⁰³

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde milli sınırlar içerisinde Türk milleti asli unsur olarak benimsenmiştir. Aynı dönemde laiklik, Batılılaşma, milli burjuvanın yaratılması ve milli ekonomi hamleleri erken cumhuriyet dönemi milliyetçiliğinin yapı taşları kabul edilmiştir. Bu tarz milliyetçiliğin ulus devlet temelinde üstten formüle edilen seçkinci ve kolektivist bir nitelik taşıdığı kabul edilmiştir.²⁰⁴ Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kurgulanan milliyetçilik genel olarak ortak dil, tarih ve kültür niteliğine dayanmış, bu dönemin ardından Ziya Gökalp'in ulus anlayışı çerçevesinde şekillendirilmiştir.²⁰⁵

Cumhuriyetin ilanı ile beraber Mustafa Kemal Atatürk, Türklük esasına dayalı milliyetçiliği kurduğu devletin temel ideolojilerinden biri haline getirmiştir. Bu dönemde Ziya Gökalp'in Türkleşmek ilkesi daha da ileri götürülmüştür. Devletin bu resmi ideolojisi, aynı zamanda yeniden kurulan ve yaygınlaştırılan Türk Ocakları gibi güçlü bir dernek aracılığıyla Türkiye geneline yaygınlaştırılmış, devletin her kademesinde etkin hale gelmiştir.²⁰⁶

Ulus devlet temelinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ideolojik yapısını güçlendirmek için reform sürecine girişmiş ve milliyetçilik de cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olarak benimsenmiştir. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideoloji oluşturma çabasının temel sebebi ise bir millet oluşturma amacıdır. Kurtuluş Savaşı ardından Türk ulus-devletinin inşası ve dünyanın yeniden şekillenmesi sonucu geçmişte Osmanlı seçkinlerince uygun seçenekler olarak ortaya çıkan üç hükümet sistemi de reddedilmiştir. Devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, çeşitli konuşmalarında, sürekli olarak, yeni rejimin, çoğunlukla Pan-Osmanlıcılığın, Pan-

²⁰³ Aysel Morin ve Ronald Lee, "Constitutive Discourse of Turkish Nationalism: Atatürk's Nutuk and the Rhetorical Construction of the Turkish People", **Communication Studies**, Vol. 61, No. 5, 2010, p. 486.

²⁰⁴ Çağla Gül Yesevi, "Türk Milliyetçiliğinin Evrimi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2012, s. 81.

²⁰⁵ Nuray Altındağ, "Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı/Batılılaşma Algısı", **AÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 54.

²⁰⁶ Faruk Aydın, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkcülük (1923–1945)", **Yeni Türkiye**, Sayı 23–24, Eylül Aralık 1987, s. 784.

İslamcılığın veya Pan-Türkçülüğün hiçbirini benimsemediğini vurgulamıştır.²⁰⁷ Böylece, 1924 Anayasası'nda Türk milleti, dinleri veya ırkları ne olursa olsun, Türkiye'de yaşayan insanlar olarak, toprak vatandaşlığı temelinde tanımlanmıştır.²⁰⁸ Mustafa Kemal Atatürk de bu konuda görüşlerini Nutuk'ta şu şekilde açıklamıştır:²⁰⁹

“Muhtelif milletleri müşterek ve genel bir unvan altında toplamak ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak kuvvetli bir devlet tesis etmek, parlak ve cazip bir siyasi görüştür; fakat aldaticıdır. Hatta, hiçbir sınır tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, elde edilmesi imkansız bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadiseler ile meydana koyduğu bir hakikattir. Panislamizm, panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı tatbik sahası yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan, cihangirane devlet teşkili hırslarının neticeleri de tarihte yazılıdır. İstilacı olmak hevesleri, bahis mevzumuzun haricindedir. İnsanlara her türlü hususi hissiyat ve bağlarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik dairesinde birleştirerek, insani bir devlet kurmak teorisi de kendine mahsus şartlara sahiptir.”

1920'lerin ikinci yarısından sonra başlayan ve 1930'larda en üst seviyeye ulaşan Kemalist İnkılapçı düşünce, laik ve modernleşmeci aydınların katkıları ile yeni bir milliyetçilik ve modernleşme anlayışı yaratmıştır. Özellikle Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 ve 1935 parti programlarında kabul edilen ulus anlayışı dil ve kültür birliği etrafında bir ülküde toplanmayı içermiştir.²¹⁰ Bu nedenle genç Türkiye Cumhuriyeti, Batılı bir anlayışla İslami özellikleri de potasında eritmiş Osmanlı kimliğini tasfiye ederek yeni bir arayışa girmiş, böylece genç Türk devleti kendisini Batılı ve din dışı medeniyet içinde anlamlı saymıştır.²¹¹

Cumhuriyet kadroları ile gerçekleştirilen Türk modernleşmesi, pozitivist sosyoloji yaklaşımının siyasi yansıması olarak da kabul edilmektedir. Buna göre Ziya Gökalp'in sosyal idealizm olarak adlandırdığı idealist pozitivism, yine Gökalp

²⁰⁷ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980**, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 237.

²⁰⁸ Tanör, a.g.e., s. 237.

²⁰⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara: Kaynak Yayınları, 2015, ss. 336-337.

²¹⁰ Turan, a.g.e., s. 142.

²¹¹ Nuray Altındağ, “Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı/Batılılaşma Algısı”, **AÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s 50.

tarafından Türkçü-İslamcı Batıcı modernizm olarak tanımlanmıştır. Bu toplumsal ideal ise “Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Batı medeniyetindeniz,” şeklinde özetlenmiştir.²¹²

Yurttaş'a göre erken cumhuriyet dönemi boyunca milliyetçilik halkçılıkta olduğu gibi homojen bir toplumu hedeflerken farklılıklara karşı çıkmıştır. Bu nedenle cumhuriyet ile birlikte milli birlik ve bütünlüğe vurgu yapan, rasyonel ve laik siyasal bir toplumu milliyetçiliğin ön koşulu haline getirmiştir.²¹³ Bununla beraber resmi milliyetçilik olarak da ifade edilen bu anlayışı Ahmet Yıldız etno-seküler milliyetçilik²¹⁴ olarak tanımlamıştır. Buna göre bu milliyetçilik anlayışı devlete vatandaşlık bağı ile bağlı, cumhuriyet idealini benimseyen, Batılı Türk kültürünü benimseyen, Türkçe konulan ve köken itibarıyla herkes Türk'tür şeklinde ifade edilmiştir.²¹⁵

Cumhuriyet milliyetçiliğinde üzerinde durulması gereken bir noktanın da dil olduğu düşünülmektedir. 1928'de Latin Alfabesi'nin kabul edilmesi ve 1932'de ezanın Türkçe okunması bu alandaki önemli gelişmeler olmuştur. Arap Alfabesi'nin kaldırılması ve dilin sadeleştirilmesi 1930'ların başında Türk milleti fikrinin sağlamlaştırılması için dönüm noktası olmuştur.²¹⁶ Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri tarafından 14 Ocak 1928 tarihinde başlatılan “vatandaş Türkçe konuş” kampanyası da sosyal aktörlerin ulusal homojenleşmenin yaratılmasındaki rolünün gösterilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Hükümetin desteklediği kampanya, İzmir ve Edirne gibi Türkiye'nin büyük batı şehirlerine yayılmış, Türkçe konuşamayanlar Türkçe konuşmaya zorlanmış, bu sosyal ve politik atmosferde, birçok belediye, Türkçe konuşamayanlara para cezası uygularken dergiler de bu kampanyaya katılmıştır.²¹⁷

²¹² Murat Alakel, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s. 15.

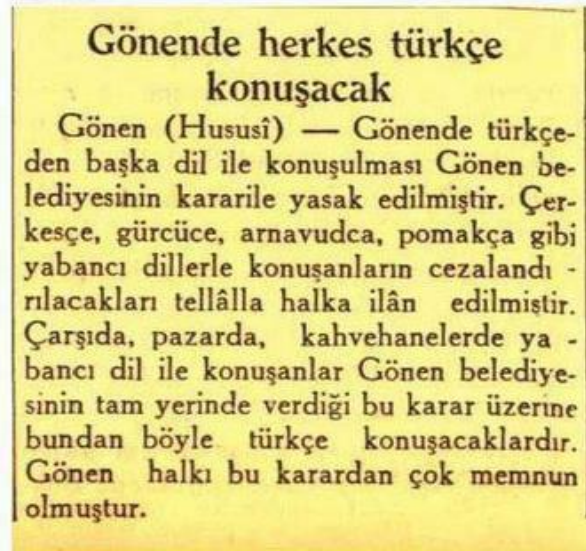
²¹³ Fatma Yurttaş, “Kemalizm ve Demokrasi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilgi*, Sayı 17, 2008, s. 79.

²¹⁴ Ahmet Yıldız “ Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 16.

²¹⁵ Altındağ, a.g.e., s. 51.

²¹⁶ Alakel, a.g.e., s. 18.

²¹⁷ Senem Aslan, ““Citizen, Speak Turkish!”: A Nation in the Making”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol 13, No: 2, 2007, s. 250.

Resim 1. 21.05.1936 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Haberi

Bu dönemde dil reformları, ülkedeki resmi milliyetçilik bağlamında modernleşme projesinde çok önemli bir yer işgal etmiştir.²¹⁸ Dili, milleti oluşturan en önemli unsurlardan biri kabul eden resmi milliyetçilik öncelikli olarak Türkçe'yi resmi dil olarak kabul etmiş, Latin harflerinin kabulü ardından dilde sadeleşme çalışmalarını başlatmış ve son olarak Güneş Dil Teorisi ile bunu sürdürmüştür. Bu teoriye göre bütün diller, antik çağlarda Orta Asya'da ortaya çıkmış olan en eski tek bir dilden türemiştir. Türeyen bu diller arasında bu en eski dile en yakın olanı ise Türkçe olup, diğer bütün diller Türkçeden geçerek gelişmiştir. Bu yapay etimolojik bağ ile dile geçmiş bütün yabancı kelimelerin kökeninin de Türkçe olduğu kabul edilmiştir. Bu görüş sayesinde Türkçeye geçmiş yabancı kelimelerin tamamen tasfiye edilmesine gerek kalmamıştır. Zira hepsi kökende Türkçe olduğundan milli birer unsur sayılabileceği kabul edilmiştir.²¹⁹

Güneş Dil Teorisi ile dünyadaki tüm dillerin Türkçe kökenli olduğu savunulmuş, bu alandaki kurumsallaşma çalışmalarına yönelik olarak 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur.²²⁰ Daha sonra Türk Dil Kurumu adını ala kuruluş, reform programını 3 temel ilkeye dayandırmıştır. Bunlar: ²²¹

²¹⁸ Altındağ, a.g.e., s. 52.

²¹⁹ M. Emin Yıldızlı ve Çetin Pekacar, "Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci", **IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu**, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 2017, s. 483-487.

²²⁰ Altındağ, a.g.e., s. 52.

²²¹ Tanıl Bora, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Cilt IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 253.

- ✓ Halk dilinde ve metinlerde hâlihazırda kullanılan Türkçe sözcük dağarcığının derlenmesi ve yayınlanması.
- ✓ Türkçe köklerden, uyum içerisinde yeni kelimeler türetilmesi.
- ✓ Bu hakiki Türkçe kelimelerin, yabancı kökenli anlamdaşlarının yerini alması için önerilmesi ve yaygınlaştırılması.

Cumhuriyet ile beraber ulus bilincinin yaratılması konusunda vatan kavramı büyük öneme sahip olmuştur. Bunun için de tarihsel boyutta bazı düzenlemelere gidilmesi için 1930 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Kurumun görev alanı vatan kavramını içerisine alan bir yönelim ile ders kitapları yazılmasını da kapsamıştır. Uygulama ile beraber düşünsel anlamda ise Türklerin uygarlığın beşiği Orta Asya'dan çıktıkları, beyaz ve aryan oldukları; kuraklık nedeniyle Asya ve Afrika'ya göç edildiği ve birçok uygarlığın bu şekilde kurulduğu iddia edilmiştir. En büyük medeniyeti kuran Sümerler ve Hititler de Türk budunu idi. Bu sebeple, Anadolu daha ilk çağdan beri bir Türk ülkesi kabul edilmiştir.²²²

2.2.3. Milli Şef Döneminde Milliyetçilik

26 Aralık 1938'de CHP'nin olağanüstü kurultayında, Atatürk'ten boşalan makama, "Milli Şef" unvanı verilen İsmet İnönü geçmiştir; Mustafa Kemal Atatürk'e "Ebedi Şef" unvanı verilmişti. Karatepe'ye göre, burada amaç, Mustafa Kemal'den boşalan yere en az onun kadar güçlü bir liderin geçtiğine vurgu yapmaktır. Anayasanın Cumhurbaşkanı'na verdiği yetkileri çok aşan tanım ve niteliklere sahip "Şeflik Sistemi" Avrupa'da iktidarda bulunan şeflik sistemlerinden cesaret alınarak hayata geçirilmiştir.²²³ Milli Şef döneminde de Kemalizm, siyasetin içerisinde, aktif olarak politikalar üretilen bir olgu olmuştur. Fakat dönemin siyasetinde merkez konulardan olması ve ideolojik olarak hızla yayılmasına rağmen parti düzeyinde temsili nispeten geç bir döneme denk düşmektedir.

İnönü döneminde 1947'de gerçekleştirilen kurultay özellikle demokrasiye geçiş açısından çok önemli bir süreci başlatmıştır. Yeni yapılanma ile Milli Şef unvanı kaldırıldığı gibi, demokratik cumhuriyet esaslarının geliştirilmesi kararı alınmış, bir yıl sonra toplanan kurultayda ise Kemalizm'in yeniden yorumlanması açısından önemli kararlar açıklanmıştır. Kurultay'da Kemalizm'in ilkeleri yeniden tanımlanmıştır. Buna

²²² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK Yayını, s. 356-357.

²²³ Şükrü Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, ss. 44- 47.

göre Kemalizm ilkelerinden olan milliyetçilik ile siyasi bir yorumlamadan ziyade dil, kültür ve tarihe dayanan bir tanımlama yapılmıştır.²²⁴

Bu dönemin önemli gelişmelerinden birisi de Türk milliyetçisi aydınların farklı milliyetçilik yorumları olmuştur. Bu yorumlardan en çok etki yaratana; "Dr. Rıza Nur'un başını çektiği, ama özellikle 1940'larda Hüseyin Nihal Atsız'ın esas öncülüğünü yaptığı milliyetçilik yorumu olmuştur. Atsız, İslamiyet'ten önceki Türk tarihine sık sık atıfta bulunarak millet kavramını esas olarak ırk temasına dayandırmış ve milletin tarifini her şeyden evvel aynı soydan olma prensibi üzerinden yapmıştır." Bu ideolojiyi siyaset kanalıyla halka aktarıp yayma şansı olmayan saydığımız isimler, fikirlerini çıkarmış oldukları yayınlar ile halka ulaştırma çabası içerisine girmişlerdir. Bu yayınlardan bazıları; Hüseyin Nihal Atsız tarafından çıkartılan "Atsız Mecmua" (1931), "Orhun" (1933), "Bozkurt" ve "Orhun" (1940) dergileri, ayrıca Dr. Rıza Nur'un yayınladığı "Tanrıdağ" (1942) ve Remzi Oğuz Türkan'ın çıkardığı "Gökbörü" (1942) sayılabilir. Yükselmeye başlayan bu soy temelli milliyetçilik anlayışı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile terk edilen Pantürkizm ve Turan fikirlerini yeniden canlandırmaya başlamıştır.

Bu gelişmeler karşısında 1940'ların ikinci yarısından sonra milliyetçiliğin, Marksizm gibi düşüncelere karşı bir direnç oluşturamadığına yönelik görüşler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kendilerini milliyetçi olarak nitelendiren bazı aydınlar, milliyetçiliğin yabancı azınlık düşmanlığından kurtulması, gelenekçi ve tarihsel nitelik taşıması gerektiğini kabul etmişlerdir. Bu anlayış özellikle komünizm ile mücadele amacı taşımıştır.²²⁵ Dönemin iktidarı tarafından bastırılan sosyalist düşüncelerle mücadele için sivil unsurlar etrafında ortaya çıkan bu milliyetçi anlayış, Ülkücü Milliyetçilik olarak nitelendirilen tepki hareketinin başlamasına yol açmıştır.²²⁶

2.2.4. Türk-Turancı Milliyetçilik

Türk siyasal yaşamında Kemalist milliyetçiliğin aşılması gerektiği düşüncesi ile özellikle 1940'larda belirginleşen Türkçü-Turancı Milliyetçilik incelenmesi gereken bir dönemdir. Türkçü-Turancı milliyetçilik, Kemalist milliyetçilikten etkilenmiş olmasına

²²⁴ Gülen, a.g.e., ss. 121-122.

²²⁵ Turan, a.g.e., s. 143.

²²⁶ Turan, a.g.e., s. 143.

rağmen onun aşılması gerektiğini savunurken, gayri-resmi milliyetçiliğin ilk örneği olması ve resmi milliyetçiliğe muhalif tutumu dolayısıyla önemli kabul edilmektedir.²²⁷

Türkçü Turancı milliyetçilik soy esasına dayalı milliyetçilik olarak 1930 ve 1940'ların dünya durumundan etkilenen bir akım kabul edilse de Türkçü Turancı milliyetçiler bunu kesin bir şekilde reddetmiştir. Atsız'a göre sadece Yahudi karşıtlığa dayanan Alman ırkçılığı ile her millete karşı Türk ırkını korumak düşüncesi arasında bağlantı yoktur. Türkçü Turancı milliyetçiler cumhuriyet içerisinde milli birliğin sağlanmasını vurgulamışlar, Türklük anlayışını sadece Anadolu değil Orta Asya'yı da kapsamışlardır.²²⁸ Köktenci bir milliyetçilik olarak nitelendirilen Turancılık Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Türkler ve Asya'da Sovyet topraklarındaki Türk dili topluluklarını ortak ırk, kültür ve tarih iddiası ile birleştirmeyi hedefleyen Pan-Türkçü bir eğilim olarak kabul edilmiştir.²²⁹ Önceleri Orta Asya'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki Türklere yönelik olan bu akım zaman içerisinde Çin, Irak, İran, Yunanistan, Kıbrıs Romanya ve Bulgaristan'daki Türkleri de içine alarak genişlemiştir.²³⁰ Bu dönemde milliyetçilik savunucuları kendilerini ırkçı olarak tanımlamışlar ve eserlerinde popüler olan konulardan birisi "gerçek Türklerin nitelikleri" olmuştur.²³¹

Cumhuriyet sonrasında Türkçü-Turancı görüşlerin öncülerinden olan Atsız'a göre biyolojik ırkçılık ve Turancılık, Türkçülüğün temel iki unsuru olarak görülmelidir. Bu bağlamda ilk unsur bir ülkenin sağlığını diğer aşağı ırklarla karıştırmamak için gereklidir. Bu nedenle Türk ırkının temelini dil değil ırk ve kan olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Turancılık tüm Türklerin birleşmesine atıfta bulunurken, Türk kökenli insanların yaşadığı tüm bölgeleri Türklerin anavatanı olarak görmüş, bu haliyle devletin resmi milliyetçilik çizgisinden farklılaşmıştır.²³²

Nihal Atsız kendisini siyasi açıdan ırkçı, Türkçü ve Turancı olarak nitelendirmiş, Türkçülüğün anlamını ise Türk ırkının üstünlüğüne inanmak şeklinde açıklamıştır. Daha uzun vadeli bir hedef olarak belirlediği Turancılığı ise Türklerin gelecekteki siyasi amacı olarak ifade etmiştir.²³³ Atsız'a göre "Türkçülük, büyük Türkeli'nde Türk

²²⁷ Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türkçü Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 5, Sayı 10, 2019, s. 47.

²²⁸ Nihal Atsız, **Türk Ülküsü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s. 36.

²²⁹ Günay Göksu Özdoğan, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.388.

²³⁰ Ceylan Tokluoğlu, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVIII, Sayı 84, 2012, s.107.

²³¹ Bayraktar, a.g.e., s. 57.

²³² Umut Uzer, "Racism in Turkey: The Case of Hüseyin Nihal Atsız", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol 22, No. 1, 2002, s. 121.

²³³ Bayraktar, a.g.e., s. 59.

uruğunun kayıtsız şartsız hâkimiyeti ve istikbali ile Türklüğün her yönden bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür.”²³⁴ “Türkçü, Türk ırkının üstünlüğüne inanmış olan kimsedir.”²³⁵

Atsız'a göre Turancılık militarizm ve ırkçılık ile birlikte Türkçülüğün üç bileşeninden biri durumundadır. Atsız'ını ırkçılık anlayışı Türk soyunun diğer soylardan üstünlüğüne inanmak ve onun başka soylarla karışmamasını istemek, devlet yönetiminde ise yabancı soydan kişilere yer vermemek şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda Turancılık, dünyadaki tüm Türklerin birlik içerisinde toplanması ve geçmişte Türklere ait toprakların yeniden Türklerin olması için uğraşmak şeklinde özetlenebilecektir. Bu yönüyle Atsız'ın Turancılık anlayışı, Smith'in pan-milliyetçilik anlayışı ile paraleldir.²³⁶

Atsız, ilk Türkçü kuşağı konusunda ulusal ideali paylaşmasına rağmen, en önemli öncüsü olan Ziya Gökalp'i ırkçı olmadığı için eleştirmiştir. Tüm Türkleri tek bir devlet çatısı altında birleştirme idealini savunan Turancılık tüm Türklerin birliğinin yanı sıra, “saf” olmayan, Anadolu'daki ırksal temizliğin gerekliliğini savunmuştur. Tüm bu nedenlerden dolayı, Nihal Atsız ve geliştirdiği ırkçı milliyetçi fikirler ile Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi daha önceki Türkçülerden ayrılmıştır.²³⁷ İkinci kuşak Türkçüler, rejimin gözünde birinci kuşak Türkçülerden farklı olarak kabul edilmiş ve yayılcı, militarist, antikomünist ve yabancı düşmanı olarak nitelendirilmişlerdir.

Atsız ırkçılık konusunda genel bir kabul içerisinde olsa da faşizm ideolojisini sıklıkla reddetmiştir. Bu konuda görüşlerini ise şu ifadelerden çıkarmak mümkündür:

*“Hitler’in programıyla bizimki aynı olsa bile bu, nihayet koyu ırkçı ve milliyetçi düşünen insanların aynı sonuca vardıklarını gösterir. Cihat o kitabında bana faşist diyor, fakat beni itham etmiyordu. Yanıldığı nokta bizi Hitler’den mülhem sanmasıydı. Halbuki ben faşist değilim. Ben yalnız Türkçüyüm.”*²³⁸

1940'lı yıllarda Türkçü Turancılık hareketi, ünlü ırkçılık Turancılık Davası adı verilen süreç ile birlikte çok farklı bir boyuta evrilmiştir. 19 Mayıs 1944'te İnönü'nün

²³⁴ Nihal Atsız, **Türk Ülküsü**, İstanbul: Burhan Basım ve Yayınevi, 1958, s. 34.

²³⁵ Atsız, a.g.e., s. 41.

²³⁶ Bayraktar, a.g.e., s. 59.

²³⁷ Uzer, a.g.e., ss. 120-122.

²³⁸ Nihal Atsız, **En Sinsi Tehlike**, İstanbul: Baysan Basım, 1992, ss. 66-67.

verdiği bir demeç²³⁹ ile beraber birçok ünlü Türkçünün de aralarında olduğu 23 kişi hakkındaki dava açılmıştır. 7 Eylül 1944'te görülmeye başlanan ve 29 Mart 1945'e dek süren yargılamalarda 10 kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır. En uzun hapis cezası, on yıl ile Zeki Velidi Togan'a verilmiştir. Diğer isimler de çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Ancak karar Askeri Temyiz Mahkemesi'nce bozulmuş, suçlu bulunanların yeniden yargılanmalarına ve derhal salıverilmelerine karar verilmiştir. 26 Ağustos 1946'da başlayan yeniden yargılama süreci 31 Mart 1947'de sona ermiş ve mahkeme tüm sanıkların beraatine karar vermiştir.²⁴⁰

1944'te başlayan dava ile Türkçülük siyasi bir muhalefet haline gelmiş ve siyasi idealleri ve entelektüel bir konunun önüne geçerek ideolojik bir konuma evrilmiştir. Ceza alanlar arasında Türkeş'in de olması, Ülkücü Hareket için bir övünç kaynağı olarak görülmüş; ayrıca 3 Mayıs günü milliyetçi kanatta bir mağduriyet hatırası olarak Türkçülük Günü olarak kutlamaya başlamışlardır.²⁴¹

3 Mayıs 1944 Türkçülük Turancılık davası sonrasında dönemin gazetelerinde atılan manşetler ise oldukça ilgi çekicidir. O dönemde Cumhuriyet gazetesi manşeti Milli Birlik Düşmanı: İrkçı Turancı başlığı ile çıkmış, alt metinde Türkiye'de birlik ve barışı tehdit edecek hiçbir tahrik muvaffak olamaz denilmiştir. Bu memleketi içten dağıtmak için gökten bir bela ismarlanırsa Turancılıktan beteri istenemez, dışta can düşmanlar ile çevirtmek için ise Turancılıktan mükemmeli bulunmaz ifadesi de haber metninde yer almıştır.²⁴²

Geçen aylar boyunca da davanın etkileri basında yer almaya devam etmiş, Tasviri Efkâr gazetesinde dava "Türk milliyetçisiyiz. Fakat memleketimizde ırkçılık prensiplerinin düşmanımız. Turancılık fikri yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir" şeklinde İsmet İnönü'nün demecine yer verilmiştir.²⁴³

Dönemin Ulus gazetesinde de dava, Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde bir hareket olarak tanımlanmış ve sıklıkla gazetede Atsız ve arkadaşları aleyhine haberlere yer verilmiştir. Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay gençlik için Kemalizm'in tek doğru yol

²³⁹ İnönü tarafından 19 Mayıs 1944'te verdiği nutukta 'Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanımız' ifadelerini kullanmıştır. (İbrahim Sarı, **İlay-ı Kelimetullah Yolunda Turancılar**, İstanbul: Net Medya Yayıncılık, 2016, s. 63.

²⁴⁰ Bayraktar, s. 67. Turancılık Davası hakkında bkz. Necmeddin Sefercioğlu, *3 Mayıs 1944 Türkçülük Davası*, Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2009.

²⁴¹ Bayraktar, a.g.e., s. 67.

²⁴² "Milli Birlik Düşmanı: İrkçı Turancı", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1944.

²⁴³ "Cumhurreisin Gençliğe Hitabı", **Tasviri Efkâr**, 25 Mayıs 1944.

olduğunu belirterek bunun dışındaki akımların anarşiye neden olabilecek görüşler olduğunu belirtmiştir.²⁴⁴

Türkçülük davası karşısında dönemin basın yayın organlarında Atsız ve arkadaşları aleyhine olumsuz yayınlar çıksa da, dönemin Türkçüleri kendi görüşlerini ve davalarını Orkun başta olmak üzere başka yayın organlarından halka ulaştırmaya devam etmiştir.

Genel bir değerlendirme ile Türkçü Turancı milliyetçilik, Türk milliyetçiliğinde dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Milliyetçi kökenin yerleşmesinde etkili olan bu akım Osmanlı döneminde ortaya çıkan milliyetçilik ile muhafazakâr milliyetçilik arasında da köprü görevi görmüştür. Türkçü Turancı milliyetçilik Soğuk Savaş döneminde de resmi milliyetçiliğe yönelik eleştirileri ve komünizm karşıtlığını savunarak sağ siyasette etkin olmuş, muhafazakâr milliyetçiliğin gelişimine de zemin hazırlamıştır.

2.2.5. Muhafazakâr Milliyetçilik

1940'lı yılların sonlarından itibaren Türk milliyetçiliği, İslam'la olan ilişkileri bağlamında muhafazakâr bir karakter ortaya koymuştur. Bu süreçte din, Türk milliyetçiliği içerisinde önem kazanmış ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nde dışlandığına inanılan dini düşünce milliyetçi düşünce içerisinde kendisine yer bulmuştur. Koçak'a göre yeni bağlamda, İslam'ın, İslam ve Türk milliyetçiliğinin birbirleri tarafından karşılıklı olarak kullanılması ve desteklenmesi ile mümkün olan Türklük ile kaynaşmaya çalışılmıştır.²⁴⁵

Erken cumhuriyet döneminde muhafazakâr düşünceye sahip Mehmet Akif Ersoy, Mümtaz Turhan ve Peyami Sefa gibi isimler cumhuriyet ideolojisi ile savaş yerine yeni rejimi olumlamayı tercih etmiştir.²⁴⁶

CHP hükümetinin laiklik konusunda gevşeyen bakış açısı ve çok partili sisteme geçmenin bir sonucu olarak otoriter eğilimlerinin azalması bu durumda rol oynamasına rağmen, komünizmin yarattığı tehdit, dini bağlılığın güçlendirilmesinde

²⁴⁴ Falih Rıfki Atay, "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız", **Ulus**, 7 Mayıs 1944.

²⁴⁵ Cemil Koçak, "Türk Milliyetçiliğinin İslam'la Buluşması: Büyük Doğu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 609.

²⁴⁶ Baran Dural, "Kemalist Gelenek Karşısında Ana Damar Türk Muhafazakarlığının Tarihsel Seyri", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Sayı 4, 2005, s. 197.

büyük bir etki yaratmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş dönemi koşulları içinde Türkiye, komünist etkiden korumak için komünizmin ateizmine karşı dini teşvik etmek zorunda kalmıştır. Toplamda, din, ulusal politikaların devlet destekli bir bileşeni olurken, Bora bu durumu bir sapma olmaktan ziyade resmi ideolojinin önemli bir boşluğunu doldurma girişimi olarak değerlendirmiştir.²⁴⁷ Burada boşluk, ulusal kimliğin içindeki ruhsal unsurun yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda din, sadece ahlakı değil aynı zamanda ulusal homojenliği de güçlendirmenin bir unsuru haline gelmiştir.

1950'ler boyunca muhafazakâr milliyetçi söylemin öne çıkan ismi ise Necip Fazıl Kısakürek olmuştur. İrsal bir ulusal kimliğin tanımını reddetmesine rağmen, Kısakürek'in düşünceleri Türklüğün İslam'la özdeşleşmesine dayanmıştır.²⁴⁸ Milliyetçilik ve muhafazakârlık Necip Fazıl'ın düşünce ikliminde bir sentez olarak yer almış ve tek parti dönemine göre şekillenmiştir.²⁴⁹ Bu dönemde ulus ve milliyetçilik konusunda radikal fikirlere sahip olan Necip Fazıl'ın milliyetçilik konusunda görüşlerinin sınırları İslam ile belirlenmiş ve şeriat dışında milliyetçiliğin yıkıcı olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte Necip Fazıl 1977'de MHP'ye katılmıştır. Necip Fazıl MHP'ye katılması öncesi İslami hassasiyetlere dikkat edileceği; ayrıca Türkeş'ten 27 Mayıs darbesindeki yeri olmasına rağmen, Menderes'in idamına karşı çıktığına dair bir taahhüt almış ve bu belge MHP'nin seçim propagandasında da kullanılmıştır.²⁵⁰

2.3. Türk Milliyetçiliğinde Kültürel ve Etnik Milliyetçilik Ayrımı

Gökalp ve Akçura, Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde kilit rolü oynayan isimler olarak kabul edilmektedir. Buna göre Gökalp, Jön Türklerin resmi bir ideoloğu olarak, 20. yüzyılın başlarında Türk milliyetçiliğinin ideolojisini kurarken Rusya topraklarından bir göçmen olan gelen Yusuf Akçura ise Türk milliyetçiliğinin izleyeceği yolu göstermiştir.

Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Gökalp, Türkçülüğün sanat, ahlak, din hayatı, ekonomi, politika ve felsefe konusunda belirleyici olduğu bir yaşam tarzı

²⁴⁷ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1998, s. 125.

²⁴⁸ Bora, a.g.e., s. 130.

²⁴⁹ Mahmut H. Akın, "Muhafazakâr Siyasal Kültürde Bir Sembol Olarak Necip Fazıl Kısakürek", **Muhafazakâr Düşünce**, Vol 10, No 39, 2014, s. 32.

²⁵⁰ Akın, a.g.e., s. 40.

sunmuştur. Böylece Gökalp'in kültürel faktörlere daha fazla önem vermeye başladığı kabul edilebilecektir. Bu eserinde Gökalp, millet tanımını da ayrıntılı olarak açıklamıştır. Gökalp'e göre, bir ulusun oluşumundaki ana faktör ırk, etnik birlik veya diğer uluslarla ortak bir yaşam içinde bulunma ile ilgili değildir Çünkü Gökalp ırk kavramının temel olarak zoolojide kullanıldığını düşünüyordu. Başka bir deyişle, sadece hayvan türleri anatomik özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Bu terimin insan toplumlarına uygulanmasının bir anlamı yoktur, çünkü ırk ve ulus terimlerini birbirlerinin yerine kullanırsak, Avrupa'daki hiçbir millet tek bir ırka ait olmayacaktır.²⁵¹ Kısacası Gökalp her milletin farklı ırklardan meydana geldiğini bu nedenle bir milletin ne olduğunu tanımlarken ırk kavramını kullanmanın anlamsız olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca etnik grupların tarih öncesi zamanlarda bile evlilikler, göçler ve asimilasyon yoluyla birbiriyle karışması neticesinde saf ırk bulunmamaktadır. Bu nedenle tarih boyunca saf insanlar yoktu. Gökalp, insanların asosyal varlıklar olarak doğduğunu ve sosyal bilincin doğuştan gelen özelliklere sahip olmadığını belirtmektedir. Başka bir deyişle, insanlar bir dil veya dini duygularla doğmazlar. Bunları daha sonra eğitim yoluyla edinirler. Yani, sosyal özellikler biyolojik miras yoluyla değil, eğitim yoluyla iletilir. Bu nedenle etnik köken birlik, ulus oluşumunda önemli bir rol oynamamaktadır.²⁵²

Gökalp, bir milleti aynı coğrafyada yaşayan veya aynı dini paylaşan insanlar olarak tanımlayan görüşlere de karşı çıkmaktadır. Aynı coğrafi bölgede bazen birkaç ülke olduğunu ve bazen belirli bir milletin farklı coğrafi bölgelerde dağılmış olabilecektir. Bu anlamda Gökalp'in Türkçülük anlayışında bir milleti diğer milletlerden üstün görmek yoktur ve Gökalp'in ırk anlayışı ırkların eşit oldukları esasına dayanmaktadır.²⁵³

Gökalp'e göre Araplar gibi aynı dini paylaşan farklı milletler de vardır. Ayrıca Türkler ve Kürtlerin hepsi İslam'a inanmaktadır. Dolayısıyla dinin aynı milleti oluşturduğu kabul edilemez bir olgudur. Milliyet, aynı şekilde, bireysel seçim ile de tanımlanamaz. Gökalp, bir milletin kendi arzusu ile katılabileceği bir siyasi parti gibi gönüllü bir dernek olmadığını belirtmektedir.²⁵⁴ Dolayısıyla millet kendine özgü kültürel değerleri olan topluluklardır. Modern ulus ise aynı zamanda organik

²⁵¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2004, s. 41.

²⁵² Gökalp, a.g.e., s. 42.

²⁵³ Bars, a.g.e., s. 46.

²⁵⁴ Gökalp, a.g.e., s. 42-43.

dayanılmaya, işbölümüne ve işlevsel farklılaşmaya dayalı bir toplumun bir yansımasıdır.²⁵⁵

Batılı yazarlarca sınıfların ve farklılaşmanın yokluğu üzerinden temellendirilen cemaat toplumsal yapısı, Batılı yazarların Batılıları Doğululardan farklılaştırmak için kullandıkları önemli argümanlardan biri olmuştur. Şarkiyatçılığın temel dayanaklarından olan cemaat kavramıyla ilişkilendirilerek tanımlanan Doğulu toplumlar, sınıfsız, farklılaşmamış ve bireysel bilincin gelişmediği, bu nedenle despot yöneticiyi sınırlayacak ara tabakaların ve 'özgür kanaat'in bulunmadığı toplumlar olarak tasavvur edilmişlerdir. Gökalp'in bu şekildeki bir cemaat anlayışını 'Doğulu' bir toplum olan Türkiye'ye uyguladığı görülmektedir.

Gökalp'in evrimci teorisi bağlamında Türk toplumunun Doğu uygarlığından Batı uygarlığına, imparatorluktan ulus devlet aşamasına geçmesini doğrulayacak kanıtlar aranmaktadır. Bu doğrultuda toplumun kavim, devlet ve imparatorluktan milli devlete doğru evrimleşmesinin gösterilmesi ile millet aşamasının toplumsal evrimde ulaşılabilecek son aşama olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶

Gökalp toplumun bütün yönelimleri ahlaki temel olarak almakta, bir bakıma toplumu her şeyin üzerinde görmektedir. Durkheim'in toplum olarak gösterdiğini millet olarak tanımlayan Gökalp; toplum karşısında bireyi ön plana çıkarmakta, insanlar arasında kardeşlik ve eşitlik için devletçi-toplumcu bir kolektivizmi önemsemektedir.²⁵⁷ Gökalp'in sosyolojik inceleme metodu sosyal bilimlerin araştırma tekniklerinin temel ilkelerini esas alan, bununla beraber kendi orijinalliği içerisinde evrimci bir metottur. Gökalp'in bütün düşüncelerinin temelinde ikili bir sistem vardır. Bu sistem medeniyet-kültür ve muasırlaşma-Türkleşmedir. Temel ölçü olarak kültürü Türkleşmenin dayanağı, medeniyeti demedenileşmenin yolu olarak düşünmektedir. Gökalp bu kavramlarla Milliyetçilik, Halkçılık, Batı medeniyetçiliği ve Cumhuriyetçilik sonucuna ulaşır. Halka doğru gitmek medenileşme ve Türkleşmeyle ilgili olarak Gökalp düşüncesinin en önemli unsurlarından biridir.

Gökalp'in tersine Akçura ise ırk vurgusunu öne çıkaran görüşlere sahiptir. Akçura'dan önce, Türkleri Araplardan ayırmak için Ümmet ve Neseb gibi terimler kullanılmıştır. Bu geleneksel terimler, Türkleri İslam ümmetinin bir parçası olarak

²⁵⁵ Gökalp, a.g.e., ss. 46-47.

²⁵⁶ Celâleddin Çelik, "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür Medeniyet Teorisi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2006, s. 45.

²⁵⁷ Çelik, a.g.e., s. 46.

tanımlayan kelimelerdi. Türkler tarih boyunca İslam'a hizmet etmiş ve kendilerini İslam'la tanımlamaya çalışmışlardır. Akçura ise ırk kavramını kullanarak, İslam'ı eşit olmayan etnik bir Türk milletine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Akçura Türkler'in kendilerini İslam'la ilişkilendirmelerine karşı çıkmaktadır.²⁵⁸

Dinlerin ırklara hizmet etmesi gerektiğini iddia eden Akçura, Rusya'daki Ortodoksluk, Almanya'daki Protestanlık ve İngiltere'deki Anglikanizm'in kendi milliyetçiliğine hizmet ettiği gibi, İslam'ın Türk milliyetçiliğine hizmet etmesini savunmaktadır.²⁵⁹

Aslında bu tartışmalar, diğer Türk milliyetçilerine kıyasla Akçura'nın laik anlayışını göstermektedir. Oysa milleti tanımlarken ırk, cinsiyet, kabile ve ümmet gibi terimleri açıkça tanımlayan Gökalp'in aksine Akçura'nın millet tanımı pek açık değildir. Akçura, Türk milletinin bir Türk ırkı temelinde oluşturulması gerektiğini belirtirken, aynı etnik kökene sahip insanların birliğine atıfta bulunup bulunmadığı açık değildir. Karakaş'a göre Türk milletinin temelini sadece ırka dayandırmamakla birlikte, dil, gelenek ve dinin birliğinin de önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁰

Genel bir değerlendirme ile Türk milliyetçiliği, geçmişten günümüze farklı dönemler içerisinde farklı şekillerde ortaya çıkmış, bazı dönemlerde Turancı görüşler öne çıkarken, bazı dönemlerde ise kültürel ve etnik milliyetçilik konusunda tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bu dönem içerisinde cumhuriyet öncesi Türk milliyetçiliği, özellikle yurtdışından gelen isimler tarafından geliştirilirken, cumhuriyet sonrasında yeni kurulan devletin temelinde de Türk milliyetçiliğinin yer alması milliyetçiliğin toplum geneline yayılmasını sağlamıştır. Çalışma kapsamında incelediğimiz Milliyetçi Hareket Partisi'nin bu konudaki katkıları ve Türk milliyetçiliğinin siyasi olarak gelişimi bir sonraki bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

²⁵⁸ Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara: Elips Kitap, 2007, s. 246.

²⁵⁹ Karakaş, a.g.e., s. 246.

²⁶⁰ Karakaş, a.g.e., s. 251.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SİYASETİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)

3.1. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÖNCESİ MİLLİYETÇİ PARTİ YAPILANMASI

1944 Turancılık Davası sonrasında sıkıntılı bir sürece giren Türkçülük, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle çok partili siyasal yaşama geçiş ile birlikte daha rahat hareket etme imkânına kavuşmuş ve bu siyasal atmosferde birçok dernek kurmuş ve yayın çıkarmışlardır.²⁶¹

Aslında ideolojik milliyetçi çizginin yakın siyasi tarihte de kökleri vardır. Çok partili siyasal yaşama geçildiği 1946'dan bir yıl önce kurulan Milli Kalkınma Partisi milliyetçi özün o yıllardaki dikkate değer adreslerinden biri olmuştur. 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak tarafından kurulan ancak iki yıl sonraki ölümünden sonra ataletle teslim olan Millet Partisi de milliyetçi refleksleri olan bir parti olmuştur.²⁶²

Millet Partisi 1948-1958 arası dönemde Demokrat Parti ve CHP arasında üçüncü bir parti olarak Türk siyasal yaşamında yer almıştır. Demokrat Parti içerisinde muhalif olduğu için partiden ihraç edilen isimler tarafından 20 Temmuz 1948'de kurulan partinin kurucuları arasında Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Y. Hikmet Bayur gibi isimler yer almıştır. Partinin genel başkanlığını ise ilk olarak Y. Hikmet Bayur üstlenmiştir.²⁶³

Millet Partisi kuruluşundan itibaren milliyetçi, halkçı ve muhafazakar bir çizgide siyaset yürütmüştür. Siyasi yelpazede Türk milliyetçiliğinin siyaset içerisinde bir üçüncü akım olarak ortaya çıkan Millet Partisi'nin CMP'ye evrilmesi sonrasında, Türkiye Köylü Partisi ile birleşip CKMP'ye dönüşmesi, daha sonra MHP'ye dönüşmesi hatta ve hatta 1980 darbesinden sonra Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti, Muhafazakâr Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi isimleriyle devam eden bir çizgi izlenmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ Bayraktar, a.g.e., s. 69.

²⁶² Hakan Akpınar, Kurtların Kardeşliği: **CKMP'den MHP'ye Ülkücü Hareketin Kısa Tarihi**, İstanbul: Kemer Yayınları, 2016, s. 71.

²⁶³ Alihan Limoncuoğlu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı: Millet Partisi", **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2018, s. 146.

²⁶⁴ Limoncuoğlu, a.g.e., s. 149.

Demokrat Parti iktidarı döneminde kurulan Türkiye Köylü Partisi (1952) ve Türkiye Köylü Partisi'nin 16 Ekim 1958'de birleşmesi ardından ortaya çıkan ve liderliğini Alparslan Türkeş'in üstlendiği Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Türk milliyetçiliğinin siyasi adresi olmuştur.²⁶⁵

Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin siyasi parti olarak temsili, Türkçülük Davası ve 27 Mayıs'taki rolü dolayısıyla Türkçü ve milliyetçi çevrede saygın bir konumda bulunan Alparslan Türkeş'in 1965'te olağanüstü kongrede CKMP'nin genel başkanlığına gelmesi ile başlamıştır. Böylece hem siyasi hem de ideolojik olarak milliyetçiliğin Türk siyasetinde temsilcisi haline gelmiştir.²⁶⁶ Parti 1960'ların ortalarına kadar devlet korporatizmine dayalı kalkınmacı, modernleşmeci ve laik nitelikleri ile Kemalist ideolojiyi savunur bir çizgide siyaset yürütmüştür.²⁶⁷

3.1.1. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)

27 Mayıs 1960 sabahında Türkiye cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesini yaşamış, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP'nin iktidarı sona erdirilmiştir. Kardeş kavgasını sonlandırma gerekçesi ile ordunun yönetime el koyduğunu radyodan açıklayan kişi ise, Turancılık davasından yargılanmış olan Albay Alparslan Türkeş olmuştur.²⁶⁸ Darbe sonrasında kurulan Milli Birlik Komitesi içerisinde yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde, Türkeş, on dört arkadaşı ile birlikte tasfiye edilmiş ve elçilik müşaviri olarak Hindistan'a gönderilmiştir. Türkiye'ye geri dönüşü ardından Talat Aydemir darbesinde rolü olduğu gerekçesi ile tutuklansa da, sonradan suçsuzluğu anlaşılacak serbest bırakılmıştır. 31 Mart 1965'te Türkeş ve On Dörtler'den bir grup arkadaşı genel başkan Osman Bölükbaşı'nın partiden ayrılması nedeniyle bir çıkış arayan CKMP'ye katılmıştır.

Türkeş 1 Ağustos 1965 CKMP Olağanüstü Kongresi'nde rakibi Ahmet Tahtakılıç'ın aldığı 516 oya karşılık 698 oy ile genel başkan seçilmiştir. Eski subay arkadaşları partinin önemli konumlarında yer almıştır. 1965'te kabul edilen parti programında kurumsallaşmış bir devlet düzeni ve yönetiminin hürriyet, milliyet, ahlak,

²⁶⁵ Akpınar, a.g.e., s. 71.

²⁶⁶ Haluk Ölçekçi, "Siyasal İletişim Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi'nin İnşası ve Alparslan Türkeş'in İletişim Stratejisi", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, 2017, s. 266.

²⁶⁷ Pelin Ayan Musil, "Milliyetçi Hareket Partisi: İdeoloji, Örgüt ve Güncel Söylemler", **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim: 7 Haziran 2015**, E. A. Bekaroğlu, İstanbul: Vadi Yayınları, 2015, s. 159.

²⁶⁸ Bayraktar, a.g.e., s. 69.

ilim, toplumculuk, gelişme, halkçılık, köycülük ve endüstrileşme ilkelerine samimiyetle bağlanarak ulaşılabacağı ifadeleri ise, Dokuz Işık doktrininin ilk habercisi kabul edilmektedir.²⁶⁹

CKMP içerisinde kendisine yönelik faşist ithamları karşısında Türkeş, kendisini şu şekilde ifade etmiştir: ²⁷⁰

“Benim hakkımda faşistlik veya Nazilik ithamlarını yöneltenlerin hiçbir mesnetleri yoktur. Bunu iftira olarak ileri sürmektedir. Faşizm demek, ekonomik alanda korporasyonlara dayanan bir sistem kurmak ve iç politikada da diktatörlüğe dayanan bir idare tarzı meydana getirmek, dış politikada da emperyalist olmak demektir. Bugüne kadar vermiş olduğum beyanlar, konferanslar, konuşmalar ve yazılarım ortada dururken, böyle ithamlar ileri sürmenin ne dereceye kadar doğru olduğu takdir olunur.”

Genel başkanlık sonrasında Türkeş “Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı” başlıklı 64 sayfalık risalede partisinin Türkiye’de insan hakları ve özgürlüklerini kişisel ve genel refah ve sosyal güvenliği hızla sağlayacak bir siyasal sistemin kurulmasına çalışacağını açıklamıştır. Parti programında kendini Türk sayan herkesin Türk olduğu ve ırkçılığın reddedildiği belirtilmiştir. Programda partinin milliyetçilik anlayışı 21. ve 22. maddelerde şu şekilde açıklanmıştır: ²⁷¹

“Türk milliyetçiliği, Türk milletine, kültürüne, devletine, sevgi bağlılık ve hizmet ülküsüdür. Türk milletine beslenen büyük sevginin ifadesi olan milliyetçiliği, kurucu, koruyucu, yaratıcı, yükseltici, ilerletici bir ruh ve şuur ve kudret kaynağı olarak görüyoruz. Partimizin ilke ve amaçlarından saydığı Türk milliyetçiliği anti emperyalist, barışçı, hürriyetçi, demokratik bir milliyetçiliktir. Bu özellikleri; Türk tarihinden, halk ruhundan, inançlarından ve Atatürk ilkelerinden alır.”

Türkeş, milliyetçi toplumculuk olarak adlandırılan görüşlerini Dokuz Işık başlığı altında 1965’te ilk kez sistemli bir metin haline getirmiş, Kasım 1967’de yapılan kongrede CKMP’nin resmi görüşü olarak kabul edilmiştir. Bu kongre birçok bakımdan önemlidir. Hareketin ideolojik inşasında net bir aşama gerçekleştirilmiş, Türkeş’in liderliği tartışılmaz bir konuma yükseltilmiş ve Başbuğ olduğu ilan edilmiştir.²⁷²

²⁶⁹ Ölçekçi, a.g.e., s. 267.

²⁷⁰ Bayraktar, a.g.e., s. 75.

²⁷¹ CKMP, **Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin CKMP Programı**, Ankara: Arı Matbaası, 1965, s. 9.

²⁷² Bayraktar, a.g.e., s. 77.

CKMP 1967’de alınan bu kararlarla adeta yeniden tasarlanarak gerçek anlamda milliyetçi bir partiye dönüşmüş, daha sonradan partiye katılan Türkeş’in genel başkan seçilmesi, parti programının yenilenmesi, gençlerin ilgisini çekmesi ve katılımın artması ile birlikte, rahat telaffuz edilebilen, kolayca akılda kalabilecek bir isim ve amblem arayışı sürecine girilmiştir.²⁷³

3.1.2. Dokuz Işık Doktrini

CKMP’den MHP’ye dönüşüm sürecinde partinin ideolojik olarak oturduğu fikri zemin yavaş, yavaş belirmeye başlamıştır. Türk siyasi hayatında milliyetçi düşüncenin kurumsallaştığı CKMP’ nin 1965 kongresinden itibaren kurgulamaya çalıştığı fikri zemin, sonradan “Dokuz Işık Doktrini” adını alarak fikirler manzumesinde belirginleşmiştir. 1965 kongresinde kabul edilen parti programının da kurumsallaşmış bir devlet düzeni ve yönetiminin hürriyet, milliyet, ahlak, ilim, toplumculuk, gelişme, halkçılık, köycülük ve endüstrileşme ilkelerine samimiyetle bağlanarak ulaşılabileceğine olan samimi inanç dile getirilmiştir.²⁷⁴

Türkeş tarafından kaleme alınan Dokuz Işık önce 16 sayfalık bir risale şeklinde yayınlanmış, daha sonra ise kitap haline getirilerek ülkücü hareketin politik bildirisine dönüşmüştür.²⁷⁵ Dokuz Işık’ın temel ilkeleri ahlakçılık milliyetçilik, ülkücülük, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köycülük, gelişmecilik, sanayicilik ve teknikçilikten oluşmaktadır. Bu haliyle 9 Işık Doktrini’nin ilkeleri 6 Ok ile benzerlikler taşıdığını belirtmek de gerekmektedir. Türkeş 9 Işık Doktrini, Atatürk ilkeleri olarak da bilinen ilkelere esinlenerek oluşturmuştur.

Dokuz Işık Doktrini çerçevesinde Türkeş’in belirttiği ilk prensip ahlakçılıktır. Türkeş ahlakçılık ve Türkçülüğün bağlantısını şu şekilde açıklamıştır.²⁷⁶

“Türk ahlâkı Türk geleneklerine, Türk ruhuna, Türk Milletinin inançlarına uygun olacaktır. Türk ahlâkı hiçbir zaman tabiat kanunlarına aykırı olmayacak, tabiat kanunlarıyla da bağdaşan bir takım temellere dayanmış bir ahlâk olacaktır. Ahlakçılıkta gözeticeğimiz, araştıracağımız şeylerden biri de, Türk ahlâkının Türk milletinin yükselmesi, yaşaması ve

²⁷³ Ölçekçi, a.g.e., s. 267.

²⁷⁴ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket**, Ankara: Alternatif Yayınları, 1999, s. 184-185.

²⁷⁵ Fatih Yaşlı, “1980 Öncesi Ülkücü Hareketin İslamlaşmasında Seyit Ahmet Arvasi Etkisi ve Türk-İslam Ülküsü”, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, Cilt 9, Sayı 22, 2014, s. 379.

²⁷⁶ Alparslan Türkeş, **Dokuz Işık**, İstanbul: CKMP Eminönü Şubesi, 1967, s. 5.

korunmasını sağlamaya yarayacak esasları içinde toplaması olacaktır. Yâni Türk milletinin yaşamasına zararlı olacak kaideler Türk Ahlakçılığının içinde yer alamaz. Demek ki Ahlakçılık prensibine esas olarak kabul ettiğimiz şeyler Türk milletinin ruhuna uygun olmak, Türk milletinin geleneklerine, âdetlerine ve inançlarına uygun olmak, tabiat kanunlarına uygun olmak ve Türk milletine yararlı olmak esaslarına dayanacaktır.”

Dokuz Işık Doktrininde milliyetçilik de kuşkusuz çok önemli yer kaplamaktadır. Türkeş'e göre milliyetçilik "Türk milletini, Türk vatanını ve Türk devletini sevmek, bunların iyiliği için ve yükseltilmesi için köklü bir ihtiras ve şuur sahibi olmak demektir."²⁷⁷ Milliyetçilik doğal olarak Dokuz Işık Doktrini'nin içinde yer alan en önemli ilkedir. Çünkü diğer bütün ilkelerin tamamında "Millîlik temel parametre olarak ele alınmıştır. Milliyetçilik hem topluma hem de devlete yaklaşımı etkilemiş ve partinin ideolojik zeminini sağlamlaştırmıştır. Türkeş milliyetçilik anlayışını kendisini Türk gören herkesin Türk olduğu ifadesi ile temellendirmektedir. Bu bakımdan Türkeş tarafından ifade edilen Türklük anlayışı kan esasına dayanmayan, millet sevgisini temel alan bir nitelik taşımaktadır. Türkeş bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:²⁷⁸

"... Bizim milliyetçiliğimiz, Türk milletine karşı duyulan derin, köklü bir sevgi ve Türk Milletinin içinde bulunduğu müşkül durumdan bir an önce, en modem, en ilmi metotlarla çıkarılarak, en kısa yoldan modem uygarlığın en ön safına geçirilmesini sağlama duygusundan, kuvvet alır. Milliyetçiliğimiz başkalarına karşı kin, gazez duygularıyla beslenmez. Demek ki Türk Milliyetçiliği, Türk Milletine karşı duyulan derin sevgi, bağlılık ve onu güç durumdan kurtarıp kuvvetli, her çeşit korkudan, baskıdan uzak, şerefiyle yaşayan, müreffeh, mutlu ve modern uygarlıkta en ön safa geçmiş bir hale getirmek isteği ve bu isteğin yarattığı duygudur. Birinci prensibimiz olan Milliyetçiliğimizin özet olarak tarifi ve izahı budur."

Dokuz Işık çerçevesinde belirtilen üçüncü prensip ise Ülkücülüktür. Türkeş, ülkücülüğü Türk milletini en kısa sürede, modern uygarlık seviyesine çıkarmak, mutlu ve müreffeh hale getirmenin anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁹ Bu anlamıyla Ülkücülük, Türkeş'in milliyetçilik ilkesi ile bire bir örtüşmektedir. Türkeş'e göre Ülkücülük "Türk milletini en ileri, en medeni, en kuvvetli bir varlık haline getirme ülküsüdür."²⁸⁰

²⁷⁷ Türkeş, a.g.e., 1975, ss. 31-32.

²⁷⁸ Türkeş, a.g.e., s. 6.

²⁷⁹ Türkeş, a.g.e., ss. 8-9.

²⁸⁰ Türkeş, a.g.e., s. 44.

Dokuz Işık kapsamında belirtilen dördüncü ilke Toplumculuk'tur. Toplumculuk her çeşit faaliyetin toplum yararına yürütülmesini esas almaktadır. Toplumculuk özel teşebbüsün teşvik edilmesi, küçük sermayelerin birleşmesi ve sosyal yardım güvenlik teşkilatı başlıklarında ele alınmıştır. Türkes toplumcu olmakla birlikte özel mülkiyeti savunan bir çizgide yer almıştır. Bununla beraber küçük ve orta boy işletmelerin sesini yükseltirken, büyük sermayenin eziciliğine karşı çıkararak adil bir rekabeti savunmuştur. Bu konuda Türkes Dokuz Işık eserinde "Toplumun kalkınmasında özel teşebbüs desteklenecek, himaye edilecektir... Özel teşebbüsü korumak, himaye etmek prensibimizdir, desteklemek, teşvik etmek prensibimizdir." ifadelerini kullanmıştır.²⁸¹ Bu zeminden hareket eden Türkes, devleti, toplumu, örgütlenmeyi, kurum ve kuruluşları, silahlı güçleri sürekli olarak sosyalizm, kapitalizm ve faşizmden ayırarak toplumun korporasyonel örgütlenmesini koymaktadır.²⁸² Kısacası Toplumculuk "her çeşit faaliyetin toplumun yararına olacak şekilde yürütülmesi görüşüdür. İçtimai ve iktisadi olmak üzere iki ayrı bölümü kapsamaktadır. İktisadi görüş olarak mülkiyeti esas kabul eden, fakat mülkiyetin millet zararına kötüye kullanılmasına karşı olan bir görüşü belirtir."²⁸³

Dokuz Işık'ın beşinci prensibi olan ilimcilik, Türkes tarafından olayların kıyaslanması, incelenmesi, ön yargılı hüküm verilmemesi, ilim dışı kapsamlara yer verilmeden sadece ilim mantığıyla hareket edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.²⁸⁴ Kısacası ilimcilik "Olayları ve varlığı ön yargılardan ve art düşüncelerden sıyrılarak ilim mantalitesi ile incelemek ve girişilecek her çeşit faaliyette ilmi önder yapma prensibidir."²⁸⁵

Hürriyetçilik olarak ifade edilen altıncı temel prensip ise tüm özgürlükleri temel almaktadır. Türkes bu yaklaşımı toplumun kalkınması için insanların karşılıklı geliştirilmesi ilkesinden hareketle düzenlemiştir. Bu ilke aynı zamanda sosyalizmin reddi olarak da yorumlanmaktadır.

Dokuz Işık'ın yedinci prensibi olan Köycülük köylerin tarım kentleri halinde birleştirilerek kalkındırılmasını öngörmektedir. Bu ilke Merkez Köy yaklaşımı olarak da isimlendirilmektedir. Türkes bu konuda köylüye ve köylülük kalkınmasına ayrı ve özel

²⁸¹ Türkes, a.g.e. s. 11.

²⁸² Türkes, a.g.e. s. 13.

²⁸³ Türkes, a.g.e., s. 45.

²⁸⁴ Türkes, a.g.e., s. 16.

²⁸⁵ Türkes, a.g.e., s. 45.

bir önem verdiklerini ve bunun için tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁶ Köycülük, “Köylülerin tefecilerin elinden kurtarılması ve ihtiyacı olan kredi ve diğer yardımların sağlanması için kooperatifleşmeyi hedef alır.”²⁸⁷

Gelişmecilik evrimciliğe dayalı gelişmeyi esas almaktadır. Millet devamlı bir akış içinde olduğu için devamlılık çok önemlidir ve tüm faaliyetlerde buna uyulması gerekmektedir.

Dokuz Işık kapsamındaki son ilke olan Teknikçilik, İlimcilik ve Gelişmecilik ilkeleri ile bağlantılıdır. Teknik ilerlemeler karşısında gelişmenin sağlanabilmesi için teknik gelişmelerin yakından takip edilmesine odaklanmaktadır.

Dokuz Işık ekonomik anlamda hem kapitalizmi hem de sosyalizmi reddetmekte, üçüncü bir yol olarak bu iki sistem dışında kalan ve tasarruf ve yatırım temelinde yeni bir sistemi öne çıkarmaktadır. Türkeş bu düzendeki toplumun 6 sosyal sınıfa ayrıldığını da vurgulamıştır. Bunlar işçiler, köylüler, esnaf, memurlar, serbest meslek sahipleri ve işverenlerdir. Sınıf ayrımının reddedildiği bu sistemde, herkes kendisi ile karar alınması sırasında sisteme katılacak ve sınıf hâkimiyeti olmayacaktır.²⁸⁸

Türkeş’in ifadesi ile “Dokuz Işık nasıl kapitalizmi, Marksist sosyalizmi reddediyorsa, nasyonal sosyalizmi ve faşizmi de reddeder. Nasyonal sosyalizm ve faşizm kapitalizmin yozlaşmış bir sapması olup, insan hak ve hüviyetlerine inanmayan gerici diktatörlüklerdir. Dokuz Işık ise insan sevgi ve saygısına dayanan, ferdi ve iktisadi hürriyetleri bir bütün olarak gerçekleştirmek isteyen demokratik bir görüştür.”²⁸⁹

İdeolojik altyapısını bu fikirler ışığında şekillendiren MHP, 1960’larda ortaya çıkan toplumsal kargaşa ortamında toplumsal muhalefet rüzgârını da arkasına almış ve düzenden rahatsız kitleleri bünyesinde toplamıştır. Bu dönemde sağ ve sol olarak yükselen karşıt görüşler çatışmalara dönüşmüş ve MHP 12 Mart’a giden süreçte sağ kitlelerin buluşma noktası olmuştur.

²⁸⁶ Türkeş, a.g.e., s. 18.

²⁸⁷ Türkeş, a.g.e., s. 45.

²⁸⁸ Türkeş, a.g.e., s. 47.

²⁸⁹ Türkeş, a.g.e., ss. 46-47.

3.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

8-9 Şubat 1969 tarihinde Adana'da toplanan CKMP Olağanüstü Büyük Kongresi milliyetçi ülkücü tarihin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu tarihten sonra CKMP ismi değiştirilmiş ve Büyük Kongre kararı ile Parti, "Milliyetçi Hareket Partisi" adını almıştır.²⁹⁰ Kongre sırasında partinin ambleminin bozkurt olmasını isteyen grup karşısında Türkeş'in temsil ettiği merkez eğilimin amblem istediği olan "Üç Hilal" in seçilmesi; İslam'a eleştirel yaklaşan grubun partiden ayrılması ile sonuçlanmış ve MHP ideolojik olarak milliyetçi muhafazakâr bir çizgide sabitlenmiştir.²⁹¹ Bu kurultayda Alparslan Türkeş'in: "*Biz Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefe bizim şiarımızdır.*" ifadeleriyle ortaya konulan felsefe, Türk-İslam Sentezi'nin temeli kabul edilmiştir. Bu açıdan İslam, Türklüğü kuvvetlendiren milli kimliği pekiştiren bir unsur olarak kabul edilmiştir.²⁹²

Bu dönem ile birlikte Turancı görüşlere sahip isimlerin partiden uzaklaşması sağlanmış ve İslami söylem partide daha egemen olmaya başlamıştır. Böylece Türk milliyetçiliğinde ırkçı seküler milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik çekişmesinde yeni bir döneme girilmiştir.²⁹³

MHP, Türkeş'in 1965'te CKMP Genel Başkanlığı'na seçilmesinden sonra yaptığı fikri-örgütsel çalışmanın bir ürünü ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkeş, CKMP'ye geçtiğinde gerek parti programı gerekse siyasi hedefleri bakımından bu partinin Milliyetçi Ülkücü çizgiyi tam anlamıyla temsil edemediğini biliyordu. Türkeş zaman içinde CKMP'yi 1965-1969 yılları arasında temsil ettiği milli duruş çizgisinin ötesine taşıyarak derin bir milliyetçi karakter ve aksiyon katmıştır.²⁹⁴

MHP ilk seçimlere kurulduğu yılın sonunda 12 Kasım 1969'da girmiş, ancak bu seçimlerde istediği başarıyı elde edememiştir. 9 milyon geçerli oyun 275 binini alan MHP Meclis'e milletvekili olarak sadece lideri Türkeş'i gönderebilmiştir.²⁹⁵

²⁹⁰ Akpınar, a.g.e., s. 67.

²⁹¹ Can Kakışım, "Tarihsel Kökenleri ve Oluşum Koşullarıyla Türk Milliyetçiliğinde Farklı Yollar: Resmi Milliyetçilik, İrkçı Türkçülük ve Türk-İslam Düşünesi", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, 2017, s. 227.

²⁹² Bora ve Can, a.g.e., s. 53.

²⁹³ Hatem Ete, Hamza Taşdelen ve Sami Orçun Ersayı, **Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe MHP'nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri**, İstanbul: SETA Yayınları, 2014, s. 22.

²⁹⁴ Akpınar, a.g.e., s. 67.

²⁹⁵ Akpınar, a.g.e., s. 71.

3.3. ÜLKE SİYASETİNDE MHP'NİN YERİ

Türk siyasetinde MHP genel olarak milliyetçiliği kültürel olarak benimseyen ve bu doğrultuda siyaset yapan bir parti durumundadır. Ulusal değerleri referans alan parti aynı zamanda dini değerleri de vurgulayan bir milliyetçilik anlayışı benimsemiştir.²⁹⁶ CHP ile beraber Türk siyaset tarihinin ikinci en eski partisi olan MHP, dönemler itibariyle siyasette inişli çıkışlı bir şekilde yer almıştır. Bu kapsamda bu kısımda kronolojik olarak MHP'nin Türk siyasetindeki yeri değerlendirilecektir.

3.3.1. 12 Mart Muhtırası Sürecinde MHP

12 Mart 1971'de ordunun muhtırası ile yepyeni bir siyasi atmosfer ortaya çıkmış, ortaya çıkan bu kırılma milliyetçi geleneğin yeniden devlet ile iç içe geçmesini sağlamıştır. Muhtıra ile beraber Ülkü Ocakları kapatılsa da, MHP'nin 10. Kongresi'nde Türkeş'in 3. Yol kavramsallaştırması ordunun partiler üstü yönetimine yönelik bir çözüm önerisi olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁷

12 Mart muhtırası sonrasında komünizmin silinmesi düşüncesi MHP yönetimi tarafından her fırsatta olumlu değerlendirilmiş, yine 10. Büyük Kongre'de Türkeş yaptığı açıklamada MHP'nin ideolojik eksenini Milliyetçi-Toplumculuk anlayışına dayandırdıklarını ifade etmiştir.²⁹⁸

12 Mart 1971 muhtırasından sonra takip edilen politikalar bir bakıma MHP'nin teşkilatlanmasını kolaylaştıracak bir atmosfer yaratmıştır. 1971-1973 yılları arasında sol örgütlere karşı takınılan tavır ve bu örgütlerde güvenlik kuvvetleri arasında geçen mücadele; hem toplumda bu örgütlere karşı bir tepki havası oluşturmuş hem de devletin solcu olmayan gençlik hareketlerine ve siyasi teşkilatlanmalara en azından daha ılımlı bakmasını sağlamıştır. Bu durum 1971 sonrası MHP ve partiyi destekleyen gençlik derneklerinin yurt çapında yaygınlaşmasına ve teşkilatlanmasına yol açmıştır.

MHP, 1975 seçimlerinde aldığı oy oranını yüzde 3,4'e yükseltmiş fakat bu oranla istediği potansiyeli elde edememiştir.²⁹⁹ Seçim sonrasında kurulan Birinci Milliyetçi

²⁹⁶ Gökmen Kantar, "15 Temmuz Sonrası Türk Siyasetinde MHP'nin Tutumu", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt III, Sayı I, 2018, s. 235.

²⁹⁷ Ete, Taşdelen ve Ersayı, a.g.e., s. 23.

²⁹⁸ Ete, Taşdelen ve Ersayı, a.g.e., s. 24.

²⁹⁹ Tefik Çandar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze**, Ankara: İmge Kitapevi, 2004, s. 245.

Cephe hükümeti Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve MHP'nin ittifakı ile kurulmuştur. Hazırlanan koalisyon protokolüne göre hükümet niteliği milliyetçi denilmiş, ayrıca komünizme karşı etkin bir şekilde mücadele edileceği ve hükümetin ilham kaynağının Türk milliyetçiliği olacağı belirtilmiştir.³⁰⁰ Nisan 1975'te Birinci Milliyetçi Cephe hükümetine ortak olan MHP, üç milletvekiline sahip olmasına rağmen iki bakanlık elde etmiştir. Bunun ardından 1977 seçimlerinde oy oranını neredeyse iki katına çıkararak yüzde 6.4'e çıkaran parti, 22 Temmuz 1977'de İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinde de yer almıştır. MHP oy oranı doğrultusunda milletvekili sayısını da 16'ya yükseltmiş ve bu vekillerden Alparslan Türkeş; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Sadi Somuncuoğlu; Devlet Bakanı, Ağâh Oktay Güner; Ticaret Bakanı, Cengiz Gökçek; Sağlık Bakanı, Gün Sazak; Gümrük ve Tekel Bakanı' olmak üzere bakanlar kurulunda yer almıştır.³⁰¹

Bu dönemde Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti iç politikada, kargaşa, çatışmalar, siyasal olaylar, öğrenci olayları, ekonomik sorunlar, yolsuzluklar olduğu gibi; dış politikada Kıbrıs meselesi, ABD'nin uyguladığı ambargolar ve Türk-Yunan ilişkilerindeki Ege sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti ise siyasal şiddetin yoğunlaştığı, işsizliğin 2,5 milyona dayandığı, iç ve dış gerilimlerin olduğu bir ortamda 1977'de düzenlenen erken seçimler sonrasında ortaya çıkmıştır.³⁰²

Arıkan'a göre Milliyetçi Cephe hükümetlerinin siyaset sahnesinde olduğu 1974-1977 arasında MHP marjinal orta sınıflardan destek almaya başlamıştır. 1977 seçimlerinde oy oranını iki kat arttırmasına rağmen, koalisyon deneyimi MHP liderlerinin tahmin ettiği kadar etkili olamamıştır. Bu deneyimin, partiyi meşru bir aktör olarak sisteme entegre edeceği ve destek tabanını genişleteceği düşünülmüş, ancak parti stratejisini yeniden tanımlayamadığı için, sadece kitlelerin komünist karşıtı ideoloji etrafında seferber edilmesini sağlamıştır.³⁰³

³⁰⁰ Fuat Uçar, "Türk Siyasal Hayatında İktidarların Dil ve Sanat Politikalarına Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi", *Asya Studies*, No 2, 2017, s. 18.

³⁰¹ Çandar, a.g.e., s. 248.

³⁰² Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri", içinde **Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesinden Günümüze**, Hasan Acar (ed), Ankara: Nobel Yayınları, 2018, s. 494.

³⁰³ Arıkan, a.g.e., s. 124.

3.3.2. 12 Eylül Öncesi ve Sonrası Süreçte MHP

1970'ler boyunca MHP, özellikle kendilerine bozkurtlar diyen gençlik kanadı, sağ-sol mücadelesinde başrolde yer almıştır. Soğuk Savaş'ın ideolojik çatışma ortamında MHP ve Ülkücü Hareket şiddet içerisine çekilmiş ve silahlı çatışmalara varan bir dönem yaşanmıştır.³⁰⁴ 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte kapatılan MHP diğer siyasi partiler gibi yasaklanmış ve partinin önde gelen üyelerinin birçoğu tutuklanmıştır.

12 Eylül ile beraber işbaşına gelen askeri yönetimin temel amacı, siyasi ve sosyal kargaşayı kontrol altına almak ve daha sonra da bütün aktörleri yeniden sisteme dâhil etmek olmuştur. Bunu yaparken askeri rejim, MHP'yi sol kesimle birlikte sosyo-politik anarşiden sorumlu tutarak, ikisine de eşit mesafede olduğu görüntüsü çizmek istemiştir. Dolayısıyla 12 Eylül darbecileri, Ülkücü hareket değerlerine vurgu yapsalar da MHP ve liderlerine karşı bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle Ülkücü Hareket de kendi içerisinde bir sorgulamaya gitmiştir.³⁰⁵

80 darbesi sonrasında iktidarın kendilerini milliyetçi olarak tanımlaması, buna karşın MHP kadrolarının hapiste olmasının ortaya çıkardığı çelişki, parti üyeleri ve sempatanları tarafından sistemin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu durum sistem karşıtlığı fikrini ortaya çıkarmış, hem ülkücü camia hem de Türk İslam ülkücüleri devletin yanlarında olmadığı hissine karşı tepki vermeye başlamıştır. Bu nedenle 12 Mart sürecinde devlete hizmet ettiklerine inanan MHP tabanı, 12 Eylül sonrasında karşılaştıkları muameleyle ihanete uğramışlık hissetmeye başlamıştır.³⁰⁶

12 Eylül 1980 darbesi ve 1982'ye kadar süren askeri yönetim, ülkücü harekette büyük bir şok etkisi yaratmıştır.³⁰⁷ Parti kadrolarının dağıtılması, tabanda büyük şaşkınlık ortaya çıkardığı gibi, ideolojik olarak da bir belirsizlik oluşmuştur. Darbenin yarattığı yıkımda yerini nispeten eleştirel bir havaya bırakmıştır. Karşı karşıya kalınan tutuklamalar ve yargılamalar neticesinde ülkücü harekette devlet sorgulanır bir noktaya gelse de Alparslan Türkeş ve parti yönetimi devletçi yaklaşımlarını korumuştur.³⁰⁸

³⁰⁴ Kantar, a.g.e., s. 238.

³⁰⁵ Kantar, a.g.e., s. 241.

³⁰⁶ Ete, Taşdelen ve Ersayı, a.g.e., ss. 27-28.

³⁰⁷ Bora ve Can, a.g.e., s. 100.

³⁰⁸ Özgür Bayraktar, "Lider, Teşkilat, Doktrin'in İflası: Ülkücü Harekette 1980 Sonrası Dönüşüm, Bölünme ve İç Çatışma", **Karamanoğlu Mehmet Bey Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 17(28), 2015, s. 39.

12 Eylül'ün getirdiği önemli yasaklamalardan biri de siyasi partilerin kapatılması ve yöneticilerine getirilen yasaklamadır. Böylece temelli kapatılmış olan siyasi partilerin kurucuları ve kademedeki yöneticilerinin, yeni bir siyasi partide kurucu, yönetici ve denetçi olamayacağı gibi kapatılmış bir partinin mensuplarının, üye çoğunluğunun teşkil edeceği yeni bir siyasi partide teşkilatlanması da yasaklanmıştır. Bu yasaktan en çok etkilenen partilerden biri de MHP olmuştur. 12 Eylül tutanaklarında milliyetçi/toplumcu ve faşist bir parti olarak suçlanan MHP, 29 Nisan 1981'de 945 sayfalık bir iddianame ile karşı karşıya kalmış; 389 sanıklı davada Türkeş dâhil 389 sanık hakkında idam cezası istenmiştir.³⁰⁹

MHP 12 Eylül sonrasında dine yönelik vurgunun arttığı bir dönüşüm de yaşamıştır. Bu değişim büyük ölçüde cezaevinde dine daha fazla yaklaşan Ülkücülerin milliyetçilik anlayışını yeniden yorumlaması ile ortaya çıkmıştır.³¹⁰ Bora'ya göre ise 1980'lerde derinleşecek olan MHP'nin İslamlaşma eğiliminin sosyolojik sebebi, taşralı muhafazakâr etkinliğini arttırmasıdır.³¹¹

MHP ileri gelenleri askeri yönetimin, tabandakiler kadar olmamasına rağmen kısmen kendileri için de şaşırtıcı olan tutumu karşısında ülkücü misyonu 12 Eylül rejimi misyonu ile özdeşleştirme yoluna giderek meşrulaştırmaya çalışmıştır. Türk milliyetçiliğinin devletin ve bizzat 12 Eylül rejiminin resmi ideolojisi olduğu savunulmuştur. MHP genel başkan yardımcısı Ağâh Oktay Güner'in 'Fikri iktidarda, kendi zindanda' sözü de bu gerçeğe işaret etmektedir. Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren Türkeş ve ülkücü önderler 12 Eylül'e karşı çıkmış ve askeri yönetime yönelik sert söylemler geliştirmiştir.³¹²

1983 genel seçimleri, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası Türkiye'de yapılan ilk genel seçim olarak tarihe geçmiş, yeni seçim kanunu uyarınca yüzde 10 baraj sistemi getirilmiş, yeni kurulacak partilerin yasalaşması için de en az 30 kurucu üyenin Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından onaylanması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca siyasi partilere 12 Eylül rejimine karşı beyan ve aksi davranışlarda bulunmama şartı getirilmiştir. Bu koşullar altında askeri yönetimin Başbakanı Bülent Ulusu'nun müsteşarlarından Necdet Calp'in kurduğu Halkçı Parti, Ulusu hükümeti bakanlarından

³⁰⁹ Tanıl Bora ve Kemal Can, **Devlet, Ocak, Dergâh**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 111.

³¹⁰ Hamit Emrah Beriş, **30 Mart'a Doğru Milliyetçi Hareket Partisi**, SETA Analiz, Şubat 2014, İstanbul, s. 14.

³¹¹ Tanıl Bora, **Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 317.

³¹² Bora ve Can, a.g.e., s. 102.

Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) ve emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) Milli Güvenlik Konseyi onayı olarak seçimlere katılmıştır. MGK, bunun dışında kurulan siyasi partilerin kurucularını veto ederek seçime girmesini engellemiştir.³¹³

1987 yılına kadar milliyetçiler liderleri olmadan hareket etmiştir. Çünkü tutuklu yargılanan Türkeş 1985'e dek hapiste kalmış ve ardından beraat etmiştir. Güçlü bir lider eksikliği yaşayan ülkücü hareket içerisinde daha fazla parçalanmayı önlemek, 1980 öncesi örgütlenmesini yeniden kurmak ve bütün milliyetçileri bir araya getirmek amacıyla Türkeş'in izniyle Muhafazakâr Parti (MP) kurulmuştur. 1985 parti kongresi ile MP, ismini Milliyetçi Çalışma Partisi'ne (MÇP) olarak değiştirmiştir. MÇP, Türkeş'in seçim yasaklarının kalkması ile tekrar başkan olana kadar Ali Koç ve Abdülkerim Doğru tarafından yönetilmiştir.³¹⁴ Türkeş'in önderliğinde parti, aynı yıl ilk seçim deneyiminde oyların yüzde 2,91'ini kazanmıştır.³¹⁵ Diğer yandan ise 1991 genel seçimlerine Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yaparak giren MÇP, bu ittifak ile 19 milletvekili TBMM'ye sokmayı başarmıştır.³¹⁶

1991 seçimleri sonrası kurulan Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyon hükümetine Türkeş'in destek vermesi; parti içinde tartışma yaratmıştır. Büyük Birlik Partisi (BBP)'nin kurulması sürecinde daha görünür hale gelen görüş farklılıkları önemli olmuş, Türkeş'in laik milliyetçilik anlayışına karşı dini ön plana çıkaran BBP kadrolarının tasfiye edilmesi bir bölünme olarak algılanmıştır.³¹⁷ Böylece MÇP'den 7 milletvekili ayrılarak Büyük Birlik Partisi (BBP)'ni kurmuştur. Parti genel başkanlığına ise Muhsin Yazıcıoğlu getirilmiştir.

1992'de 12 Eylül rejimi tarafından kapatılan partilerin yeniden açılmasına dair kanun çıkmıştır. Muhsin Yazıcıoğlu'nun ayrılmasının yarattığı sıkıntının önüne geçilmesi amacıyla 1993 yılında MÇP yönetimi, yeniden açılacak MHP ile bütünleşmeye karar vermiştir.

MHP'nin 1992 sonrasındaki ilk seçim deneyimi 29 Mart 1994'teki yerel seçimler olmuştur. MHP bu seçimde yüzde 7,95'lik oyu ile görece başarılı bir sonuç elde

³¹³ Kantar, a.g.e., s. 241.

³¹⁴ Mustafa Altunoğlu, **7 Haziran Seçimine Doğru Milliyetçi Hareket Partisi**, İstanbul: SETA Yayınları, 2015, s. 15-16.

³¹⁵ Gamze Avcı, "The Nationalist Movement Party's Euroscepticism: Party Ideology Meets Strategy", **South European Society and Politics**, Vol 16, No 3, September 2011, p. 437.

³¹⁶ Kantar, a.g.e., s. 242.

³¹⁷ Bayraktar, a.g.e. ss. 36-38.

etmiştir. Ancak hemen arkasından 1995'te yapılan genel seçimlerde MHP için hayal kırıklığı yaratmış, 1991'deki seçimlere benzer şekilde DYP listelerinden aday gösterilmesi ile ilgili tam bir anlaşma sağlanamamış ve tek başına girdiği seçimlerde aldığı yüzde 8,18 oy oranı partinin meclise girmesine yetmemiştir.³¹⁸

1995 seçimlerinde MHP'nin parlamento dışında kalması parti içerisinde tartışılırken, 1997'de Alparslan Türkeş'in vefatı partileri büyük ölçüde sarsmıştır. Bu vefatın ardından parti içerisindeki sorunlar daha görünür hale gelmiştir. Devlet Bahçeli'nin MHP'nin yeni genel başkanı olarak seçilmesi yönetsel istikrarı sağlamış ve parti 1999 seçimleri hazırlıklarına başlamıştır.³¹⁹

3.3.4. Devlet Bahçeli Dönemi ve 1999-2002 Koalisyon Dönemi

1999 seçimlerinde MHP tarihindeki en yüksek oy oranına ulaşarak çok büyük bir başarıya imza atmıştır. Seçimlerde yüzde 17,98 oy oranı ile 129 milletvekili sayısına ulaşan MHP, Demokratik Sol Parti'nin (DSP) ardından ikinci parti olarak mecliste yerini almıştır. DSP ve ANAP'ın katılımı ile oluşturulan 57. hükümette koalisyon ortağı olan MHP, 1980 öncesindeki MC hükümetleri sonrasında ilk kez aldığı 12 bakanlıkla devlet yönetiminde önemli bir konuma yerleşmiştir.³²⁰

MHP'nin 1999 seçim başarısı üzerine birçok görüş ortaya atılsa da partinin 80 sonrası dönemde geçirdiği siyasi süreç ve Devlet Bahçeli'nin teşkilatlanmada dinamik bir yaklaşım geliştirmesi büyük öneme sahiptir. Ayrıca Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlara yönelik güncel çözüm önerileri, milli ve manevi değerleri esas alan anlayışının da büyük rolü olmuştur.³²¹ Ayrıca 1999 seçim kampanyasında üniversitelerde türban sorununu çözümü konusunda cesur yaklaşımı yanı sıra PKK liderinin Kenya'da teslim alınarak tutuklanması ve yargılanması tepkisel milliyetçi oyların MHP'de toplanmasına neden olmuştur.³²²

57. Hükümet döneminde koalisyon ortağı partiler arasında ilk ciddi görüş ayrılığı idam ve Öcalan konusunda yaşanmıştır. Bu süreçte MHP'nin ret oyuna karşılık meclisteki diğer partilerin oyu ile idam cezası Anayasa'dan kaldırmıştır. Öte yandan

³¹⁸ Altunoğlu, a.g.e., s. 16.

³¹⁹Gökhan Karakurt, "Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s. 41.

³²⁰ Altunoğlu, a.g.e., s. 16.

³²¹ Kantar, a.g.e., s. 244.

³²² Ete, Taşdelen ve Ersayı, a.g.e., s. 41.

17 Ağustos 1999'da Marmara Bölgesi'nin büyük çoğunluğunu etkileyen deprem ülke ekonomisinde büyük krize neden olmuşsa da, MHP hem kamuoyu hem de kendi tabanından yükselen eleştiriler karşısında koalisyonu bozacak girişimlerden kaçınmıştır. Bu dönemde Devlet Bahçeli'nin yurtdışında olması dolayısıyla katılmadığı MHK toplantısında Cumhurbaşkanı'nın anayasa kitapçığı fırlatması ile görünür hale gelen ekonomik kriz, siyasi bir karışıklığa da zemin hazırlamıştır.³²³

Kriz ortamı ile Türkiye'nin girdiği 2002 seçimleri Türk siyasi hayatında birçok ilkin yaşanmasına yol açmış, o dönemde hem koalisyon hem de TBMM'de bulunan siyasi partilerin hepsi meclis dışında kalmıştır. Yeni kurulmuş bir siyasi parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) seçimlerde en yüksek oyu elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. Seçmenlerin yüzde 54 gibi çoğunluğu daha önce oy verdiği partiye oy vermemiş, oluşan tabloda sağcı seçmen bu yeni kurulan siyasi partiyi tercih etmiştir.³²⁴ Seçimlerde meclis dışında kalan MHP'nin genel başkanı Devlet Bahçeli yenilginin sorumluluğunu üstlenerek görevden çekilmiştir. Ancak partililerin yoğun ısrarı ile yeniden aday gösterilmiş ve bir süre sonra genel başkanlığa yeniden getirilmiştir.

3.3.5. 2002 Sonrası Siyasette MHP

2002 Genel Seçimleri MHP tarihi açısından dönüm noktası seçimlerden biri olmuştur. Parti, oyların 8,34'ünü almasına rağmen baraj altında kaldığı için meclise girememiştir. Böylece 1999 seçimlerinde önemli bir başarıya imza atan parti 3 yıl sonra meclise girmeyi başaramamıştır.³²⁵ Daha sonra 22 Temmuz 2007'de gerçekleşen genel seçimlerde MHP oylarını yüzde 85 arttırarak yüzde 14,3 oy kazanmıştır. Seçim öncesi yaşanan cumhurbaşkanlığı krizi ve e-muhtıra gibi girişimler karşısında milli iradenin temsiline vurgu yapan MHP pozitif bir tutum takınmıştır.³²⁶

MHP'nin 2007 seçimlerinde üçüncü parti haline gelmesi konusunda yapılan analizlerde üç temel faktör ön plana çıkarılmaktadır. Buna göre AB reformları ve açılım politikası gibi AK Parti politikaları, bu partiye oy veren milliyetçilerin yeniden MHP'yi tercih etmesine yol açmıştır. İkinci olarak ulusalcılığın yükselişi CHP ile birlikte

³²³ Kantar, a.g.e., s. 244.

³²⁴ Orhan Gökçe, Birol Akgün ve Süleyman Karaçor, "3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, 2002, s. 27.

³²⁵ Avcı, a.g.e., s. 438.

³²⁶ Kantar, a.g.e., s. 247.

MHP'nin de seçimlerde oy kazanmasını sağlamıştır. Son olarak merkez sağda köklü partilerin güç kaybetmiş olması, MHP'nin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.³²⁷

2007 seçimleri sonrasında mecliste muhalefet olan MHP bu dönem içerisinde üç olayda aktif bir şekilde yer almıştır. Buna göre ilk olarak cumhurbaşkanlığı seçim krizinde TBMM'de oylamada yer alarak ve aday göstererek krizin aşılmasında belirleyici olmuştur. İkinci olarak başörtüsü sorununun nihai çözümü konusunda hükümete çağrıda bulunarak yasal düzenlemelere katkı sağlamıştır. Üçüncü olarak ise CHP ve Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin aksine açılım sürecine karşı bir duruş sergilemiştir. Bu süreçlerin ardından Türkiye 12 Haziran 2011'de seçim sandığına gitmiştir.³²⁸ 2011 genel seçimlerinde AK Parti üçüncü kez tek başına iktidara gelmiş ve MHP üçüncü parti olarak 53 milletvekili ile mecliste yer almıştır.³²⁹

2014'te Türkiye cumhurbaşkanını ilk defa halk tarafından seçilmesine odaklanmış, MHP ise CHP ile ittifak yaparak ortak bir cumhurbaşkanı adayı belirlemiştir. Buna göre AK Parti'nin adayı Tayyip Erdoğan olurken; Halkların Demokratik Partisi (HDP) Selahattin Demirtaş'ı aday göstermiştir. MHP ise CHP ile birlikte, Türk kültürü, İslam dünyası, Türk-Arap ilişkileri konusunda uzman ve diplomat olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nu aday göstermiştir.³³⁰ Seçim sonuçlarına göre AK Parti adayı Recep Tayyip Erdoğan yüzde 51,79 oy ile ilk turda cumhurbaşkanı seçilmiştir. MHP'nin de desteklediği İhsanoğlu ise yüzde 38.44 oy elde etmiştir.

2015 yılında yapılan 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleri ise Türk siyasal yaşamındaki en önemli seçim dönemlerinden ikisi durumundadır. Buna göre 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleşen seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar elde edecek sonuca ulaşamamıştır. TBMM'den güvenoyu alacak hükümet kurma çabalarının yetersiz kalması üzere 1 Kasım'da yeniden seçimlere gidilmiştir.

7 Haziran 2015 seçimlerinde yüzde 16 oy oranına ulaşan MHP, oylarını 2 milyon arttırmıştır. Bu seçimlerde MHP'nin çok önemli bir başarısı söz konusudur ve yapılan yorumlarda HDP oylarının artışı karşısında yükselen Türk milliyetçiliğinin MHP'de karşılık bulması yorumları ön plana çıkmaktadır. Seçimlerde MHP'nin oy artışı ile ilgili değerlendirmelerde özellikle ilk kez oy kullanan gençlerin MHP'yi tercih ettiği ve AK

³²⁷ Nebi Miş, Ali Aslan, Murat Yeşiltaş ve Sadık Ünay, 7 Haziran 2015 Seçimi ve Sonrası, **SETA Analiz**, Sayı 134, Temmuz 2015, s. 17.

³²⁸ Kantar, a.g.e., s. 248.

³²⁹ Kantar, a.g.e., s. 248.

³³⁰ Musil, a.g.e., s. 168.

Parti'den MHP'ye oy kayması gerçekleştiği belirtilmektedir. Son dönemlerde yaşanan yönetim sorunları karşısında seçmen, AK Parti'den ayrılarak MHP'ye oy vermiş, özellikle Batı illerinde hükümete yönelik tepki karşısında oyların adresi MHP olmuştur.³³¹

7 Haziran seçimleri sonrasında ortaya çıkan siyasi tabloda Anayasa'da öngörülen süre içerisinde hükümetin kurulamaması üzerine seçim hükümeti kurulmuş, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) 1 Kasım 2015'i yeni seçim tarihi olarak ilan etmiştir. Dolayısıyla 7 Haziran sonrasında kurulan 25. yasama dönemi, TBMM'nin en kısa süren yasama dönemi olarak tarihe geçmiştir.³³² Bu süreç içinde TBMM Başkanlığı'nın partilerin milletvekili dağılıma göre belirlediği üzere hükümette kaç vekil ile temsil edilecekleri belirlenmiş ve MHP de mecliste 3 bakanla temsil edilmiştir.³³³ Böylece seçim hükümeti eşliğinde 1 Kasım seçimlerine gidilmiş, AK Parti 5 aylık bir aradan sonra yeniden tek başına iktidara gelmiştir. Seçim sonuçlarına göre AK Parti yüzde 49,5 oy oranı ile ilk sırada yer almış, CHP yüzde 25, MHP yüzde 11,9 ve HDP 10,9 oy oranına ulaşmıştır.³³⁴

15 Temmuz 2016'da FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe teşebbüsü, siyaseti ciddi anlamda değiştiren bir milat olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısı ile milletin direnişiyle bastırılan darbe teşebbüsü, siyasal psikolojiyi tamamen değiştirmiştir. 15 Temmuz darbe teşebbüsü, 7 Haziran sonrasında artan terör saldırılarının ürettiği güvenlik endişesini beka endişesine çeviren bir işlev görerek toplumu ve siyaseti derinden sarsmıştır. Erdoğan ve AK Parti hükümeti, OHAL ve KHK'lar üzerinden FETÖ ve PKK'ya yönelik kararlı ve sert bir mücadele süreci başlatırken, milliyetçi ve devletçi bir söyleme ve güvenlikçi politikalara yönelmiştir.³³⁵

3.3.6. Cumhur İttifakı İçerisinde MHP

15 Temmuz darbe girişimiyle Türkiye'nin maruz kaldığı iç ve dış saldırıların devlet adına bir beka sorunu haline gelmesi sonucu doğal bir birliktelik olarak hayata

³³¹ Miş, Aslan, Yeşiltaş ve Ünay, a.g.e., s. 19.

³³² Stratejik Düşünce Enstitüsü, **1 Kasım 2015'e Doğru AK Parti, CHP, MHP ve HDP'nin Seçim Beyannamelerinin Değerlendirilmesi**, Ankara: SDE Analiz Ekim 2015, s. 5.

³³³ Ali Aslan, **7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de Siyaset ve Seçimler**. SETA Analiz, Ekim 2015, Sayı 40. Ankara: SETA Yayını, s. 21-22.

³³⁴ SDAM, **Kasım 2015 Genel Seçim Analizi**. Ankara: SDAM Analizi, Kasım 2015, s. 19.

³³⁵ Hatem Ete, "24 Haziran Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyoloji", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 54, Mayıs-Haziran 2018, s. 301.

geçen Cumhur İttifakı, AK Parti ve MHP arasında ilk olarak gayri resmi olarak 16 Nisan referandumunda kurulmuş; ardından Şubat 2018’de resmiyete dökülmüştür.

MHP’nin 1 Kasım’da yaşadığı oy kaybı üzerine harekete geçen parti içi muhalefetin olağanüstü kongre çağrılılarıyla uğraşmak zorunda kalan Bahçeli, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra değişen siyasal iklimin de etkisiyle bir siyaset değişikliğiyle AK Parti’ye yakınlaştı. 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra, kamuoyunda yükselen beka endişesi, siyasetin ana gündemi haline gelen FETÖ ile mücadele ve Erdoğan’ın bu mücadeledeki kararlılığı, parti içi sorunları FETÖ tezgâhı olarak okuyan Bahçeli’nin siyaset değişikliğini kolaylaştırmıştır.³³⁶ Bahçeli’nin darbe teşebbüsüne karşı gerçekleştirilen Yenikapı mitingine referansla “Yenikapı ruhu” olarak tanımladığı bu siyaset değişikliği, ülkenin yaşadığı beka tehdidine karşı Erdoğan’ın yanında durmayı içermiştir.³³⁷

AK Parti ile MHP arasında kurulan komisyonun hazırladığı anayasa değişikliği paketi, 10 Aralık 2016’da TBMM’ye, 16 Nisan 2017’de de referanduma sunulmuştur. Anayasa’nın 72 maddesinde değişiklik öngören 18 maddelik paket, yargı ile ilgili birkaç düzenlemenin dışında, sistem değişikliğine hasrediliyor ve bu çerçevede, Cumhurbaşkanı’nın ve Meclis üyelerinin seçimi, yetki ve görev tanımı ve birbirleriyle ilişkisini düzenliyordu. Cumhurbaşkanı’nın siyasetle bağına tescilleyip (partili Cumhurbaşkanı) yürütmenin tek sorumlusu olmasını sağlayan düzenleme, yasama ve yürütmeyi birbirinden ayırırken yürütmenin hiçbir şekilde aksamamasına ve Cumhurbaşkanı’nın Meclis kompozisyonundan etkilenmeden yürütme işlevini yerine getirmesine öncelik vermiştir.³³⁸

15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra iktidarda bulunan AK Parti, ülkenin içinde bulunduğu durumu bir “beka” sorunu olarak nitelendirmiştir. O zamana kadar başkanlık sistemine muhalefet etmiş durumda olan MHP’nin de beka sorununa atıfta bulunması her iki partinin yakınlaşmasına kapı aralamıştır. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, “Yenikapı ruhuna sahip çıkarak” Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın siyasetine açık destek vermiştir. Devlet Bahçeli, 8 Ocak 2018’de Ankara’da yaptığı basın toplantısında şu açıklamayı yapmıştır:³³⁹

³³⁶ Ete, a.g.e., s. 302.

³³⁷ Ete, a.g.e., s. 302.

³³⁸ Ete, a.g.e., s. 302.

³³⁹ Kantar, a.g.e., s. 252.

“MHP, Cumhurbaşkanlığı adayı göstermeyecektir. Anayasada beraber hareket ettiğimiz parti ile beraber sonuç almak Türkiye'nin hayrına olacağı inancındayız. 7 Ağustos'ta başlatılan ruha MHP sadıktır. Yenikapı meselesini de iyi anlamak lazımdır. MHP'nin Cumhurbaşkanı adayı yoktur, MHP Genel Başkanı aday olmayacaktır. MHP olursa ittifakla, olmazsa kendi partisi olarak milletvekilliği seçimine girer. Cumhurbaşkanı seçiminde Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleme kararı alır.”

16 Nisan'da gerçekleşen referandum, yüzde 51,6 oy oranıyla Evet lehine sonuçlansa da, 1 Kasım genel seçimleriyle kıyaslandığında, Evet blokunun yüzde 10 civarında seçmen kaybettiğini göstermiştir. 68 ilde Evet blokunun oy oranının altına düşülürken, altı en büyük ilin beşinde (Bursa hariç) Hayır oyları öne geçmiştir. Bu sonuçlar, AK Parti-MHP ittifakını ve MHP'nin ittifaka katkısını tartışmaya açarken, Hayır blokunu özellikle de MHP'li muhalifleri ön plana çıkarmıştır. Evet blokundaki yüzde 10'luk kayıp, AK Parti'den çok MHP ile ilişkilendirilerek tartışıldı. MHP'deki ayrışmanın milliyetçi oylarda bir hareketlilik oluşturduğu ve MHP seçmeninin yarısının veya 2/3'ünün Hayır yönünde oy kullandığı iddia edilmiştir.³⁴⁰

24 Haziran 2018 seçimleri, 16 Nisan 2017'de gerçekleşen referandum ile halk tarafından kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hayata geçmesini sağlamanın yanı sıra pek çok yeni düzenleme içermesi dolayısıyla siyasi hayatımızda en önemli seçimler arasında gösterilmektedir.³⁴¹ Bu süreç ile beraber partiler referandumda temellendirildiği üzere ittifaklar oluşturmuş ve seçimlere bu ittifak blokları ile girişmiştir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin çağrısı ile öne alınan seçimlere AK Parti, MHP ve BBP Cumhur Çatısı altında katılmıştır. İttifak ile MHP ve BBP cumhurbaşkanlığı seçimlerde aday çıkarmayarak AK Parti adayı Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleme kararı almıştır. Parlamento seçimlerinde ise BBP parti olarak seçime girmemiş ve AK Parti milletvekili listelerinden aday göstermiştir. Cumhur İttifakı'nın söylemleri özellikle yerli ve milli siyaset ekseninde gelişmiş, Türkiye'ye yönelik saldırılar karşısında ortak mücadele vurgusu öne çıkmıştır. Bu anlamda, ülke içinde ve dışında, FETÖ, PKK ve diğer terör örgütleri ile mücadelenin başarıya ulaşması için bu ittifakın başarılı olması gerektiği, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtı gibi devam eden askeri operasyonlar üzerinden ortak bir siyaset diline dönüşmüştür.³⁴²

³⁴⁰ KONDA, **16 Nisan Halkoylaması Sandık ve Seçmen Analiz Raporu**, İstanbul: KONDA, 2017.

³⁴¹ Ete, a.g.e., s. 293.

³⁴² Nebi Miş, “Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri ve Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 54, Mayıs-Ağustos 2018, ss. 325-326.

24 Haziran öncesinde daha henüz ittifak düzenlemesi ve erken seçim kararı gündem değilken Bahçeli'nin "gelecek seçimlerde parti olarak aday göstermeyeceğiz. Yenikapı Ruhunun gereği olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı destekleyeceğiz" ifadesi AK Parti ile MHP ittifakının ilk somut göstergesi olmuş; erken seçim kararı ardından ise AK Parti ve MHP, "Cumhur İttifakı" çatısı altında seçim ittifakına gitmiştir. BBP de AK Parti listelerinden milletvekili adaylarıyla ittifakın içinde yer almış, Erdoğan ise ittifakın ortak cumhurbaşkanı adayı olmuştur.³⁴³

24 Haziran seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan yüzde 52,59 oy oranı ile ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yeni sistemde AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı yüzde 53,66 oy oranı ile parlamentoda üstünlük kurmuştur. Cumhur İttifakı içerisinde AK Parti yüzde 42,5 oy oranı ile 295 milletvekili ile mecliste yer alırken, MHP'nin milletvekili sayısı 49 olmuştur.³⁴⁴

Cumhur İttifakı 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde de AK Parti ve MHP ittifakı olarak devam etmiştir. Seçim sonucunda AK Parti yüzde 44.3, CHP yüzde 30.1, İYİ Parti yüzde 7,5, MHP yüzde 7,3, HDP yüzde 4.2 oy oranına ulaşmıştır. MHP bu sonuçlara göre 11 belediye kazanmıştır.

Genel bir değerlendirme ile MHP oy oranından bağımsız bir şekilde Türk milliyetçiliğinin istikrarlı bir çizgide siyaset ürettiği en önemli parti konumundadır. Kurulduğu günden günümüze kadar Türk toplumundaki sorunların çözümü yanı sıra Türk milliyetçiliğinin yerleşmesini sağlayan parti, ülkenin en kritik dönemlerindeki yapıcı çizgisine rağmen zaman zaman sol tarafından faşist iddiaları ile karşı karşıya kalmıştır. İncelenen dönemler içerisinde MHP hem söylem hem de eylem düzeyinde faşist ideolojiyi benimsememiş olmasına rağmen, özellikle sağ-sol çatışmasının yoğun olduğu dönemlerde faşizm ile özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla MHP'nin faşizm karşısındaki konumunun da detaylı bir şekilde incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

³⁴³ Miş, a.g.e., s. 329.

³⁴⁴ Miş, a.g.e., s. 332.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER AÇISINDAN FAŞİZMİN İNCELENMESİ: MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ÖRNEĞİ

4.1. MHP İDEOLOJİSİNİN FAŞİZM KARŞISINDA KONUMU

Bu kısımda MHP'nin ideolojik olarak faşizm karşısındaki konumu genel hatları ile parti tüzük, amaç, temel değerleri ve ilkeleri yanı sıra seçim beyannameleri kapsamında değerlendirilecektir.

4.1.1. MHP Tüzüğünde Amaç, Temel Değerler ve İlkeler

1965 yılında Alparslan Türkeş parti başkanlığına seçilmesi ile beraber komünizm karşıtlığı parti söylemine girmiştir. Bu dönemde parti, Türkiye Milliyetçiler Birliği, Aydınlar Kulübü, Vatansever Türk Teşkilatı ve Komünizmle Mücadele Dernekleri gibi sağ örgütlerle yakın temas halinde olmuştur. 1967'de kabul edilen yeni parti ideolojisi de bu örgütlerin katkısı ile şekillenmiştir.³⁴⁵

Bu süreçte Türkeş diğer siyasi partilerden farklı ve yaratıcı bir programla halk karşısına çıkarak CKMP'de büyük bir değişimin gerçekleşmesini sağlamıştır. CKMP katı bir devletçiliği destekleyerek, buna CHP'ninkinden daha ağır bir yaklaşım getirmiştir. Sol kesimler Türkeş'i Nazi ve faşist eğilime sahip olmakla suçlasalar da bunlar Türkeş tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir.³⁴⁶ Ayrıca 1967'den sonra üniversitelerdeki yükselen sosyalist hareketler karşısında üniversiteli gençlik harekete geçirilmiş; parti örgütlenmesindeki bu değişim milliyetçi hareketin ileriki dönemlerdeki ideolojik çerçevesini de şekillendirmiştir.³⁴⁷

Alparslan Türkeş'in CKMP'de genel başkan olmasından sonra, 1969 yılında Adana'da yapılan Olağanüstü Büyük Kongre ile birlikte partinin adı MHP olarak değiştiği gibi, yeni bir tüzük de kabul edilmiştir. MHP'nin 1960'lara kadar geçerli olan ilk parti programı, uygun bir Kemalist bakış açısını geri kazandığını iddia eden bir korporatist, gelişimsel-modernist bir ideoloji içermiştir. Partinin ideolojisi 1960'ların

³⁴⁵ Çınar ve Arıkan, a.g.e., s. 27.

³⁴⁶ Feridun Yıldız, Türk Milliyetçiliğinin MHP Versiyonu: Dokuz Işık Doktrini, **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, s. 110.

³⁴⁷ Ali Erken, "Ideological Construction of the Politics of Nationalism in Turkey: The Milliyetçi Hareket Partisi (1965-1980)", **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol 20, No 2, 2014, s. 203.

ortasına kadar değişmemiş; siyasi arenada nispeten popülist bir parti olarak kalmıştır. Ayrıca bu tüzük ile parti genel merkezi ve genel başkanın örgüt üzerindeki yetkileri arttırılmıştır.³⁴⁸

1967'deki parti kongresinde Türkeş, Dokuz Işık ile Türk milletinin güçlendirilmesinde, resmi ideoloji olarak gerekli olan dokuz ilkenin bir araya geldiğini ilan etmiştir. Parti kongresinde ulusal kalkınmanın önemini vurgulayan milliyetçi-korporatist görüş desteklenmiş, ekonomik bağımsızlığın merkezi öneme sahip olduğunu ve ülkenin doğal kaynaklarının sıkı devlet kontrolüne tabi tutulması gerektiğini savunulmuştur. Ayrıca 1965 CKMP programında belirtildiği gibi milliyetçiliğin çerçevesi kültürel temalar üzerine çekilmiş; millet "Türk olduğunu söyleyen ve kendini Türk gibi hisseden herkes Türk olarak kabul edilir. Partimiz ırkçılığı reddediyor." ifadesine yer verilmiştir.³⁴⁹

CKMP programında da belirtildiği gibi partinin millet tanımı, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını yansıtmaktadır. Bu kapsamda Türklük ve Türk milleti tanımlamasında ırka dayalı bir içerik yer almayıp, kültürü esas alan ve Türklüğü bir üst kimlik olarak nitelendiren millet anlayışı kabul edilmiştir. Bu durum ırk unsurunu reddederek Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" vecizesinde de somutlaşan bir anlayışın ürünüdür. Bu nitelendirme MHP'nin diğer tüzüklerinde de benzer şekilde yer bulmuştur.

Son olarak 2009 yılında kabul edilen MHP tüzüğünün "Amaç" bölümünü incelediğimizde, yoğun şekilde "millet" ve "kültürel değerler" konularına yönelik bir hassasiyet vardır. Buna göre 'Amaç' başlığında partinin temel amaçları şu şekilde belirtilmiştir:³⁵⁰

"Milliyetçi Hareket Partisinin temel amacı; Meşruiyeti milli irade olan, insan odaklı, seviyeli, ilkeli, dürüst bir siyaset anlayışı ile adaleti ve hakkaniyeti esas alan bir yönetim anlayışını tesis etmek; toplumsal barış ve huzuru hâkim kılmak, yüce Türk Milletinin milli ve manevi değerleri ile tarihi ve kültürel zenginliklerine sahip çıkmak, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, hak ve menfaatlerini korumak, inançlı, yüksek ahlaklı ve çağın gerektirdiği niteliklere sahip nesiller yetiştirmek, temel insan hak ve hürriyetlerini geliştirmek, hukukun

³⁴⁸ Alev Çınar ve Burak Arıkan, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?", **Turkish Studies**, Vol 3, No.1, 2002, 26.

³⁴⁹ Erken, a.g.e., s. 204.

³⁵⁰ Milliyetçi Hareket Partisi, **Parti Tüzüğü**, Ankara, 2009, s. 15-16.

üstünlüğünü hâkim kılmak, demokratik standartları yükseltmek, hürriyet, adalet, hakkaniyet ve fırsat eşitliğini esas alan, milli, insani ve ahlaki değerlerin ön plana çıktığı siyasi ve toplumsal düzen ile kültürel iklimi tesis etmek, kardeşlik hukukunu ve dayanışma kültürünü geliştirmek, milli birlik ve bütünlüğü tesis etmek, Türk milletinin maddi ve manevi gelişmesi önündeki engelleri kaldırmak; dengeli ve adaletli bölüşüm sistemine dayanan bir gelir dağılımı oluşturmak, yatırım ve istihdam kapasitesi yüksek, ileri teknolojiyi ve teşebbüs hürriyetini esas alan, uluslararası rekabet gücüne sahip sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirecek bir ekonomi tesis etmek, barış, mutluluk ve adaletin hâkim olduğu bir Dünya nizamının tesisinde ülkemizin söz sahibi olmasını sağlamak, suretiyle milletimizi çağın kudretli, itibarlı ve önder toplumlarından biri yapmak ve tarih sahnesinde ebedi kılmaktır.”

1993 ve 1994 yıllarında yayımlanan parti tüzüğü özgür ve bağımsız olarak Türk milletinin maddi ve manevi kalkınması için ilim ve teknikte araştırmacı, terör ve sosyal anarşiyi ortadan kaldırarak engelleri aşan, sosyal ve ekonomik refahı adil bir şekilde bölüşen, devlet ve milleti tarihte ebedi kılmayı partinin temel hedefleri olarak belirtmiştir.³⁵¹

2009 yılında kabul edilen MHP Tüzüğü, herhangi bir faşist söyleme yer vermemiştir. Buna göre parti milliyetçiliği kabul ederek, milliyetçiliğin tarifini şu şekilde yapmıştır:³⁵²

“Türk milletine mensubiyet bilincini geliştirmeyi hedefleyen ve onun ayırt edici vasıflarını, dünyayı ve olayları yorumlayışta temel referans kabul eden fikirler ve duyarlılıklar bütününe ifade eden milliyetçiliğimiz; Türk milletine olan derin bağlılığımızın ve sevginin verdiği ilham ve cesaretle, var oluşunu anlamlandırmayı ve geleceğini garanti altına almayı temel hedef olarak kabul eder ve bunun için her türlü çabayı gerekli görür.”

MHP tüzüğünde "Temel Değer ve İlkeler" başlığında manevi değerlere, ekonomik hedeflere ve milli değerlere vurgu yapılarak parti siyaset ilkeleri sıralanmıştır. Buna göre:³⁵³

"Milliyetçi Hareket Partisi, Türk milletinin; ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, bilimsel ve teknolojik alanda küresel ölçekte belirleyici bir güç olarak, milletler camiasının en ileri

³⁵¹ MHP, **Parti Tüzüğü**, Ankara: MHP Yayını, 1993, s. 3.

³⁵² MHP, Parti Tüzüğü, a.g.e., s. 17.

³⁵³ MHP, Parti Tüzüğü, a.g.e., ss. 16-17.

safında yer almasını hedeflemektedir." - "Milliyetçi Hareket Partisi; gönül seferberliği ile milletimizin tarihi, kültürel birikimlerinden, milli ve manevi değerlerinden, bilimsel gelişmelerden alacağı ilhamla demokratik düzen içerisinde aşağıdaki ilkeler çerçevesinde "Lider Ülke Türkiye" hedefini gerçekleştirme azim ve kararlılığındadır." - "Milliyetçi Hareket Partisi gücünü mukaddesattan, inançlarından, ilkelerinden ve Türk milletinden alır. Türk milletinin milli ve manevi değerler manzumesinin tamamını benimseyerek siyaset yapan Milliyetçi Hareket Partisi toplumsal merkezin siyasi temsilcisidir."

Bu ilkeler, tüzüğün devamında dokuz ayrı alt başlıkta (Meşruiyetçilik, milliyetçilik, milli birlik ve bütünlük, insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve Türk toplumculuğu, toplumsal dayanışma ve uzlaşma kültürünün geliştirilmesi, İkelili seviyeli ve temiz siyaset, gönül seferberliği) detaylandırılmıştır. Fakat bu ilkeler yukarıda bahsettiğimiz genel açıklamanın detaylı açıklamaları ve parti ideolojisinden ayrı olan çok genel siyasi esaslar olduğundan ayrıca inceleme gereği duymadım. Parti tüzüğünü genel olarak yorumladığımızda "milli" ve "Türklük" ilkelerinin ön planda tutulduğu, ekonomik hedeflerin öncelik verildiği ilkelerin olduğunu görmekteyiz. Bu durum MHP'nin geçmişten günümüze teorik ideolojisinin sapmaya uğramadığını göstermekte, değişimlerin uygulamada gerçekleştiğini kanıtlamaktadır.

MHP ideolojisi içerisinde önemli bir yer tutan güçlü iktidar ve milli devlet gibi kavramsallaştırmalar, MHP'ye yönelik faşist söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu değerlendirmelerde faşizmin temel kavramlarından olan devlet vurgusunun belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Ancak faşizmde her şeyin devlet için olduğu ve milleti devletin yarattığı vurgulanırken, MHP'nin düşünsel zemininde devletin millet için var olduğuna inanılmaktadır.³⁵⁴ MHP'nin milliyetçilik anlayışındaki milli devlet vurgusu ise, üniter, merkezi ve güçlü devleti ifade etmektedir.³⁵⁵

MHP'nin üniter devlet vurgusu tüm yayınlarda ön plana çıkan bir olgudur. MHP anayasa değişikliği süreçlerinde de en önemli unsur olarak üniter yapıyı koruyan ve Türk milletinin egemenliğini tanıyan bir sistemi savunmuştur. Üniter yapının korunması yanı sıra Türk kimliğinin korunması ve ana dilde eğitimde ısrar edilmemesi de MHP'nin öncelikli politikalarıdır. Buna göre üniter yapı, Türk kimliği ve vatandaşlık tanımı aynen korunmalıdır.

³⁵⁴ Feridun Yıldız, **Türk Siyasi Tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi, Siyasi Gelişimi, Fikri Kaynakları, Teşkilatlanma Modeli (1965-1980)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, s. 275.

³⁵⁵ Ölçekçi, a.g.e., s. 295.

MHP Tüzüğü'nde partinin hukukun üstünlüğü ve demokrasiye yönelik bağlılığı da kesin bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre egemenliğin tek sahibinin millet olduğu, siyasi iktidarın meşruiyetinin tek kaynağının milli iradeye dayandığı ve bunun tek merciinin de Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu belirtilmiştir.³⁵⁶

Görüldüğü gibi MHP Tüzüğü'nde faşizme yakın herhangi bir görüş ve düşünce savunulmamakta, aksine hukukun üstünlüğü, millet iradesi ve demokrasi vurgusuna yer verilmektedir. Partinin sıklıkla savunduğu milli devlet, ana dilde eğitim konuları ise üniter yapının korunması amacı taşımakta ve faşist bir özellik taşımamaktadır.

4.1.2. MHP Programlarında Temel Değerler

12 Eylül sonrasında MHP'nin seçim yasağı sonrasında partinin ileri gelenlerinin yer aldığı Muhafazakar Parti'nin programı büyük ölçüde MHP ile benzerlikler göstermiştir. Buna göre parti programında demokrasi vurgusu yapılarak, hür demokratik rejim Türk milleti için vazgeçilmez hayat tarzı olarak nitelendirilmiştir. Parti programında partinin milliyetçilik anlayışı ise fertler için hürriyeti milletler için istikbali en tabii haklar arasında gören demokratik milliyetçilik anlayışıdır. Komünizm ise Türk milleti için en büyük tehlike olmaya devam etmektedir. Ayrıca partinin milliyetçilik anlayışı Atatürk milliyetçiliği olarak belirtilmiştir.³⁵⁷

1986 tarihli Milliyetçi Çalışma Partisi programı Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter bir devlet olduğunu ve Anayasa'da belirtilen niteliklere göre oluşturulduğunu belirtmiştir. Programda Türk milletinin karakterine en uygun şekilde demokrasinin vazgeçilmez olduğu, serbest seçimler, insan hakları, devlet ve millet çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan partiler arasındaki iyi ilişkilerin demokrasinin temel özellikleri olduğunu belirtmiştir. Programda ayrıca Türk devletini yüceltmek ve Türk milletini müreffeh kılmak milli siyasetin temel hedefi olarak gösterilmiştir. Partinin milliyetçilik anlayışı, fertler için hürriyeti, milletler için istiklali en tabii haklar arasında gören demokratik bir milliyetçilik olarak gösterilmiştir.³⁵⁸

1988 yılında yayımlanan Milliyetçi Çalışma Partisi programı birçok klasik söylemin daha ılımlı bir şekilde düzenlenmesini içermiştir. Bu program her açıdan eskinin katı, sert ve taviz vermek yapısından arındırılmaya çalışıldığı belirtilmektedir.

³⁵⁶ MHP, Parti Tüzüğü, a.g.e., s. 18-19.

³⁵⁷ Muhafazakar Parti, **Muhafazakar Parti Programı**, a.g.e., 1983, s. 3.

³⁵⁸ Milliyetçi Çalışma Partisi, Parti Programı, Ankara, 1986, s. 9.

Programın ana ölküsü, özünde aynı kalmakla birlikte daha mütevazı ifadeler içermiştir. Organik millet tanımı yumuşatılmış ve tarihsellik daha ön plana çıkarılmıştır. Yeni programın üzerinde oturtulduğu dört ayak ise meşruiyetçilik, insan haklarına ve haysiyetine saygı, hukukun üstünlüğü ve gönül seferberliği olmuştur. 1988 tarihli MÇP programı meşruiyetçilik, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve gönül seferberliği olmak üzere 4 temel üzerine oturtulduğu gibi 9 Işık Doktrini de programda yer almıştır.³⁵⁹

Bu dönemde demokrasiye özel bir vurgu yapılmıştır. Eskinin milli demokrasi kavramının yeni programda milli demokratik hukuk devleti olarak değiştirilmesi, demokratik süreçlere her türlü müdahalenin dışlanması (meşruiyetçilik) ve özellikle insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğüne vurgu, bu programı daha önceki MHP programlarından ayıran önemli değişiklikler olarak değerlendirilmiştir.³⁶⁰

MHP'nin 1993 programı, Dokuz Işık Doktrini tarafından şekillenen Türk milliyetçiliğine dayandırılmıştır. Ayrıca bir önceki programda vurgulanan liberal kapitalizm, komünizm, Batıcılık ve taklitçilik Türk toplumuna uygun olmayan kabul edilemez sistemler olarak ifade edilmiştir. Programda MHP'nin bireyciliğe, rekabete ve sınıflar arası siyasi-ekonomik çatışma üzerine kurulmuş bir topluma karşı çıktığı vurgulanmıştır. Ayrıca korporatist bir bakış açısı ile Türk toplumu bir vücut, vatandaşlar da onu bir araya getiren organlar şeklinde açıklanmıştır.³⁶¹ Ayrıca eşitlik ilkesinin ve kapitalist ekonomik bir düzenin eleştirisi ve ataerkil bir devlet yapısının aşırı yüceltilmesi MHP programının korporatist söylemini güçlendirmiştir.³⁶² Bora ve Can'a göre de MHP'nin Dokuz Işık ile sistemleştirilen ideolojisi, sınıfsal çatışmaları zorunlu tahkim ile çözmeyi planlamaktadır. Böylece güçlü devlet arayışı pozitivist kalkıncı cumhuriyet ideolojisi ve korporatist toplum modeli ile benzerdir.³⁶³

2000 yılında Devlet Bahçeli döneminde yayınlanan MHP programı, Türkes sonrası dönemin özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu kapsamda temel değer ve ilkelerimiz başlığı altında milliyetçilik, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, laiklik, sosyal devlet, Türk toplumculuğu ve şeffaflık konularına yer verilmiştir.³⁶⁴ Arıkan'a göre ise MHP'nin parti programlarına yansıyan ideolojisi savunmacı bir refleksle oluşturulmuş ve bunun yok edilmesi üzerine kurulmuştur.

³⁵⁹ Burak Arıkan, "Türkes'ten Bahçeli'ye MHP: Değişim Nereye Kadar?", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002, s. 47.

³⁶⁰ Arıkan, a.g.e. s. 47.

³⁶¹ Arıkan, a.g.e., s. 58.

³⁶² Arıkan, a.g.e., ss. 58-59.

³⁶³ Bora ve Can, a.g.e., s. 79.

³⁶⁴ MHP, **Milliyetçi Hareket Partisi Programı 2000**, Ankara, ss. 8-17.

Böylece 60'larda Demokrat Parti, 70'lerde komünizm ve 80'lerde PKK düşman olarak mücadele edilmesi gereken unsurlar olarak belirtilmiştir. Buna göre MHP programlarına ilişkin en yaygın görüş, Türk devletinin korunması ve savunma takıntısının ürünü olmasıdır.³⁶⁵ Arıkan ayrıca MHP parti programları uzun süre sağcı düşünce kuruluşu Aydınlar Ocağı'nın katkıları ile hazırlandığını ve bu kuruluşun Fransız Nouvelle Droite'e benzer fikirlere sahip olduğunu iddia etmektedir.³⁶⁶ Bu haliyle Arıkan'a göre program özünde Türk milliyetçilerinin tabi olduğu bir Faşist ideolojiye işaret etmektedir. Faşizmin en dar tanımı göz önüne alındığında, MHP anti-eşitlikçi, aşırı milliyetçi, hem liberalizme hem de komünizme karşı, şiddet kullanımını kabul eden ve ayrımcılığı savunan bir çizgidedir.³⁶⁷ Coşkun ise bu iddialara tümüyle karşı çıkarak MHP ileri gelenlerinin DP yöneticilerinin idamını engellemek için elinden geleni yaptığını, MHP'nin sadece 1970'lerde değil halen komünizme karşı olduğunu ve bu durumun PKK için de geçerli olduğunu, 1991'de Refah Partisi ile ittifak yapan partinin Refah karşıtı olamayacağını belirtmektedir.³⁶⁸

2009'da kabul edilen MHP Programı ise halen partinin resmi programı olarak yürürlüktedir. 8 Kasım 2009'da resmi sitede yayınlanan ve 139 sayfadan meydana gelen programda milliyetçilik 9, milli değerler 3, milli 106, Türk 196, Türk milleti 26, Atatürk 1, devlet 94, vatan 61, Türkiye 99 ve İslam 1 kere geçmektedir.

MHP programı, Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi neo-liberal bir programı savunmaya başlamıştır. Bu ekonomik yenilenme parti programında piyasa ekonomisi kurallarının işletilerek tekelci oluşumların ve haksız rekabetin önlenmesi, kamunun ekonomideki rolünün yol gösterici, düzenleyici ve denetleyici faaliyetlerle sınırlandırılması olarak dile getirilmiştir.³⁶⁹

2009 MHP parti programında partinin milliyetçilik ilkesi "inandığımız milliyetçilik Türk milletini güvence altına almak, dönemin en güçlü, saygın ülkelerinden biri olarak aidiyet duygusuyla ideolojik temeli ve sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin dürtüsünü oluşturur."³⁷⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

³⁶⁵ E. Burak Arıkan, "The Programme of the Nationalist Action Party : An Iron Hand in a Velvet Glove?", in **Turkey Before and After Atatürk: Internal and External Affairs**, S. Kedourie (ed), London: Frank Cass, 2005, p. 122.

³⁶⁶ Arıkan, a.g.e., s. 122.

³⁶⁷ Arıkan, a.g.e., s. 122.

³⁶⁸ Coşkun, a.g.e., s. 103.

³⁶⁹ Arıkan, a.g.e., s. 59.

³⁷⁰ Milliyetçi Hareket Partisi, **Parti Programı: Geleceğe Doğru**, Ankara, 2009, s. 16.

2009 Programı'nda MHP "devlet idaresinde milletin en iyi şekilde temsil edildiği bir rejim olan demokrasi; hukukun üstünlüğünün, insan hak ve özgürlükleri ile fikir, teşebbüs ve vicdan özgürlüğünün en geniş anlamda teminat altına alındığı bir sistem olarak görmekte ve benimsemektedir." ifadesine yer verilmiştir.³⁷¹

2009 tarihli parti programında ayrıca milliyetçiliğin tanımı da yapılmıştır. Buna göre milliyetçilik Türk milletine mensubiyet bilincini geliştirmeyi hedefleyen ve onun ayırt edici vasıflarını, dünyayı ve olayları yorumlayışta temel referans kabul eden fikirler ve duyarlılıklar bütünüdür. Milliyetçi düşünce sistematığının unsurları arasında milli kimlik, milli dil, millî kültür, millî hâkimiyet, millî devlet ve dayanışma kavramları belirleyici bir öneme sahiptir.³⁷²

Genel bir değerlendirme ile MHP parti programlarında faşizm ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir görüş bulmak mümkün değildir. Aksine parti programları demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi temel değerler üzerine inşa edildiği gibi; partinin Türk milliyetçiliği temsilinde de herhangi bir faşizan nitelik bulunmamaktadır.

4.1.3. Seçim Beyannameleri

MHP, 1969 Genel Seçimlerinde, "Memleket ve dünya hadiseleri" adında bir seçim beyannamesi hazırlamıştır. Seçimin Millet ve Devletin, hayat ve kaderinde önemli bir gün olduğu belirtilmiş, memleket hadiseleri kısmında ise Adalet Partisi'nin dört yıllık iktidarını eleştirmiştir.³⁷³ Bu seçim sürecinde beyannamenin Temel İnançlar kısmında Türkiye ve Türk milletinin her türlü düşünenin üzerinde olduğu belirtilmiş, ayrıştırıcı ve yıkıcı davranışlara karşı olduğu da belirtilmiştir. Beynamede demokratik yönetimden hiçbir zaman taviz verilmeyeceği ve refah devletinin kurulacağına da belirtildiği programda orta sınıfın korunması gibi söylemlere de yer verilmiştir.³⁷⁴

MHP 1973 seçimlerine "Kızıl Eşkiyayı MHP Ezer" sloganıyla katılmıştır. Kızıl eşkiyadan kasıt, Sovyetlerin teşvik ettiği sol görüşlü hareketlerdir. Türkes, millî kalkınmada millî emeğin, teşebbüs ve sermayenin seferber olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Gençlik konusunda, milli bir dava olarak ele almış, gençlerin köy

³⁷¹ Milliyetçi Hareket Partisi, a.g.e., s. 20.

³⁷² Milliyetçi Hareket Partisi, Parti Programı, a.g.e., s. 19.

³⁷³ MHP, **Memleket ve Dünya Hadiseleri: MHP 1969 Seçim Bildirisi**, Ankara, 1969, 1-3.

³⁷⁴ Ali Arslan ve Mustafa Kardağ, "Çukurova'da Doğmuş Bir Siyasi Parti: Milliyetçi Hareket Partisi", **2. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu**, 23-25 Mayıs 2019, Mersin, s. 325.

kalkınmasında, fiilen ve bedenen görev alması gerektiğini belirtmiştir. Yürütme organının dinamik ve güçlü olmasının gerekli olduğunu söylemiş ve başkanlık sistemini savunmuştur.³⁷⁵

1977 seçimlerinde Türk Milleti Uyan başlıklı MHP seçim beyannamesi komünizm karşıtlığında İslam ve Türk milliyetçiliği bütünleşmesine vurgu yapması ile önem kazanmıştır. Bu nedenle komünizm ile mücadelede İslam ahlakı da beyannameye eklenmiştir. Bunun yanı sıra beyannameye milli devletin aynı milletin kurduğu ve milli karakterden meydana gelen devlet olduğu, milliyetçiliğin ise millilik ülküsünün siyasi ve sosyal ifadesi olduğu belirtilmiştir.³⁷⁶

12 Eylül dönemi sonrasında demokratik düzenin yeniden tesisi ile beraber MHP temsil edildikleri partilerde kutsal devlet olgusuna daha mesafeli yaklaşmaya başlamış ve söylem ve eylem düzeyinde de toplum temelli milliyetçilik anlayışı benimsenmiştir. MHP 24 Aralık 1995 Genel Seçim Beyannamesinde, “MHP Büyük Hedeflerin Partisidir”, “MHP Türkiye'yi Harekete Geçirecek Parti'dir” sloganları ile seçime girmiştir. Parti programında sosyal adalet ilkesinin tesis edileceği, tarım, hayvancılık ve ormancılığın geliştirilmesi için tarım kentleri modeline geçileceği vaatlerinde bulunulmuştur. Siyasette yeniden yapılanmanın başlayacağını belirttiği programda halkın siyasete ve yönetime en geniş biçimde katılımı için referandum yolunun açılacağı vurgulanmıştır.³⁷⁷

MHP'nin 1995 Seçim Beyannamesinde ayrıca temel görüşlerimiz ve ilkelerimiz başlığı altında bir kere daha partinin milliyetçilik anlayışı belirtilmiş ve ırkçılık reddedilmiştir.³⁷⁸

“MHP milletin ve onu bir arada tutan temel değerlerin oluşturduğu milliyetçiliği çağların en önemli gerçeği, siyasi ve sosyal olayların hareket merkezi olarak kabul etmektedir. MHP ırkçı ve emperyalist amaçları olan batı kaynaklı olumsuz milliyetçilik anlayışının, bölücü sınıf devleti anlayışının karşısındadır. Türk milleti, kendini Türk kabul eden, Türk devletine ve vatanına sadakatle bağlı bulunan, ortak bir soy ve kültür şuuru taşıyan ve bu şuuru devam ettirme iradesine sahip çıkan fertlerden meydana gelmiştir.”

³⁷⁵ Arslan ve Kardağ, a.g.e., s. 326.

³⁷⁶ MHP, **1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1977, s. 78.

³⁷⁷ Arslan ve Kardağ, s. 328.

³⁷⁸ MHP, **1995 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1995, s. 3.

Ayrılıkçı terör olaylarının artış gösterdiği 90'lı yıllarda kabul edilen 1995 seçim beyannamesi terör ile Kürt kimliğinin endekslenmesine karşı çıkmış, vatanın bölünmez bütünlüğüne de vurgu yapmıştır. MHP teröre karşı özel yetiştirilmiş güçlerle mücadele edilmesi gerektiğini belirten programda partinin özerk bölge, otonomi gibi fikirlerin şiddetle karşısında olduğu açıklanmıştır.³⁷⁹

Lider Türkiye'ye Doğru başlıklı 1999 seçim beyannamesi ikinci bölüm Temel İlkeler olarak adlandırılmıştır ve bu bölümde bireyin insan olmaktan kaynaklanan temel haklarına odaklanmıştır. Aynı bölümde MHP'nin cumhuriyet ve demokrasiye sonuna kadar bağlı olduğu da vurgulanmıştır.³⁸⁰ Aynı beyannameye göre milliyetçilik millet denen sosyal gerçeğe ait olma bilincini geliştirmeyi hedefleyen ve onun ayırt edici vasıflarını, dünyayı ve olayları yorumlayışta temel referans kabul eden fikirler ve duyarlılıklar bütünü şeklinde açıklanmıştır. Parti programında yargı bağımsızlığı ve serbest ekonomi de özellikle vurgulanmıştır.³⁸¹

MHP 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde, "Türkiye'nin onurlu geleceği" ve "MHP önce Türkiye" ismiyle seçim beyannamesini hazırlamıştır. Bu beyanname, 11 maddeyle hedeflerini açıklamışlardır.³⁸² Beyannamenin Temel Görüş ve Hedeflerimiz kısmında "Partimiz, "yaşa ve yaşat" ilkesini milliyetçilik anlayışımızın manevi temeli olarak kabul etmekte ve bu ilkenin gelenekten geleceğe uzanan çizgide sürekli geliştirilerek kurumlaşmasına hayati önem atfetmektedir" ifadesi ile yeniden bir milliyetçilik anlayışı açıklaması yapmıştır.³⁸³ Ayrıca programda AB hedefleri için milli bakış açısıyla hareket edileceği de vurgulanmıştır.³⁸⁴ MHP, resmi söylemi itibarıyla AB'ye entegrasyona kesin olarak karşı çıkmamış, parti lideri Bahçeli'nin de belirttiği gibi adil bir müzakere zemininde AB ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.³⁸⁵

2007 seçimleri öncesi Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi ismini taşıyan MHP seçim beyannamesi kabul edilmiş ve belgede "Milliyetçiliğimiz, Türkiye'ye ve Türk Milleti'ne olan derin bağlılığımızın ve sevginin verdiği ilham ve cesaretle, varoluşunu anlamlandırmayı ve geleceğini garanti altına almayı temel hedef olarak kabul eder ve bunun için her türlü çabayı gerekli görür." ifadesi yer almıştır. Bu beyanname de ayrıca

³⁷⁹ MHP, 1995 Seçim Beyannamesi, a.g.e., s. 7.

³⁸⁰ Milliyetçi Hareket Partisi, **Lider Türkiye'ye Doğru: 1999 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1999, s. 27.

³⁸¹ Milliyetçi Hareket Partisi, a.g.e., 1999, s. 28.

³⁸² MHP, **3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi**, Ankara.

³⁸³ MHP, **Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi**, Ankara 2002, s. 18.

³⁸⁴ MHP, a.g.e., 2002, s. 17.

³⁸⁵ Cihan Uzunçayır, "2000 Sonrası Türk Milliyetçiliğinin Farklı Yüzleri", Liberal Düşünce, Sayı 71, 2013, s. 206.

MHP'nin milliyetçilik anlayışının 'yaşa ve yaşat' ilkesine dayalı olduğu belirtilerek Türk milleti için arzu ettiği şeylerin bütün insanlık için de arzu edildiğini ve bunun bir anlamda 'küreselleşmenin insanileşmesi' olarak düşünüldüğüne yer verilmiştir.³⁸⁶

2002 seçimlerinde meclise girmeyi başaramayan MHP, 2007 seçimlerinde yeniden meclise girmiş, bu süreç ile birlikte kronik birçok meselede çözümün bir parçası olmayı tercih etmiştir. Ancak iktidar tarafından başlatılan teröre karşı çözüm sürecinde parti bu tavrını sona erdirerek eleştirel bir ton ile siyaset yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Kürt meselesine yönelik negatif bir siyaset dili benimsenirken, gençleri sokaktan uzak tutma siyaseti devam ettirilmiş, 12 Eylül 2010'da anayasa referandumunda hayır tutumu ile de tabandan eleştiri almaya başlamıştır.³⁸⁷

2007 seçimleri sonrasında yaşanan gelişmeler karşısında MHP demokratik tutumunu sürdürmeye devam etmiş, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 367 milletvekili konusunda demokratik tavrı ile siyasal krizlerin önüne geçmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde MHP'nin sorun çözücü tavrı, demokratik hayatımızı çok büyük bir kaostan kurtarmış; MHP başörtüsü sorunu karşısında da sorunun kökten çözümü konusunda siyaset izlemiştir.³⁸⁸

MHP 2011 seçim beyannamesi Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi ismini taşımaktadır ve toplam 8 bölümden oluşmaktadır. Belge incelendiğinde milliyetçiliğin, partinin fikir ve eylem planında öncelikli olduğu, bununla beraber faşizm ideolojisine yakın herhangi bir görüşün dillendirilmediği belirtilmelidir.³⁸⁹

MHP 7 Haziran 2015 seçimine "Bizimle Yürü Türkiye" başlıklı beyannamesi ile girmiştir. Seçim beyannamesinde; ekonomi ve sosyal politikalar, yolsuzluk, adaletsizlik, güvenlik, terörle mücadele gibi konulara atıf yapılır. MHP'nin orta vadeli hedefi, Türkiye'nin bölgesel bir güç haline getirilmesi, daha sonra ise uzun vadede Türkiye'nin küresel bir güç ve lider ülke olmasıdır.³⁹⁰

Kasım 2015 seçimleri öncesinde MHP'nin seçim beyannamesi Huzurlu ve Güvenli Gelecek başlığını taşımıştır. O dönemde artan terör olayları karşısında bu

³⁸⁶ MHP, **22 Temmuz 2007 MHP Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2007, s. 10.

³⁸⁷ Hüseyin Kocabıyık, **12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler**, SETA Analiz, Sayı 39, Mayıs 2011, s. 3.

³⁸⁸ Kocabıyık, a.g.e., s. 5.

³⁸⁹ Milliyetçi Hareket Partisi, **2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi**, Ankara, 2007.

³⁹⁰ M. Altunoğlu, **2015 seçimleri ve Türkiye'de Hâkim Parti Dönemi**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, No 145, Ankara, 2015, s. 11.

başlık makul kabul edilmektedir ve içeriğe bakıldığında da terörle mücadelenin beyannamenin temelini teşkil ettiği görülebilecektir.³⁹¹

24 Haziran 2018 seçimleri öncesi Milli Diriliş, Kutlu Yükseliş başlıklı seçim beyannamesinde Cumhuriyet İttifakı bünyesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne vurgu yapılmış, ayrıca Türk Milliyetçiliği anlayışının partinin sorunlara bakışı ve çözümlerinin temelini oluşturduğu belirtilmiştir.³⁹² Seçim beyannamesinde ayrıca partinin Türk milliyetçiliği anlayışı yeniden şu şekilde açıklanmıştır.³⁹³

“Milliyetçilik anlayışımız; en başından beri ırkçılık ve ayrımcılığa şiddetle karşı olmuş, kültürel ve toplumsal birlik ve beraberliği huzur ve refah içinde yaşama ülküsünün ön şartı olarak kabul eden uzlaşmacı bir şuurun ifadesi olmuştur. Milliyetçiliğimiz Türk milleti namıyla tarih boyunca terkip olunan mükemmel millî kimliğin ve kapsayıcı millî kültürden beslenen yapıcı, kaynaştırıcı, uzlaştırıcı ve birleştirici bir millî kuvvet unsuru olmuştur. Bu itibarla, hem 49 yıllık siyaset tecrübesi ile Milliyetçi Hareket Partisi hem de Türk Milliyetçiliği fikri asla ayrımcı ve dışlayıcı bir nitelik taşımamıştır.”

Genel bir değerlendirme yapıldığında 1969 seçimlerinden itibaren tüm seçim beyannamelerinin odak noktaları her zaman memleket sorunları olmuştur. Soğuk Savaş sırasında, o dönemin ruhuna uygun şekilde komünizm tehdidi karşısında anti-komünist söylemler ağır bassada, MHP seçim beyannamelerinde genel eğilim halkın sorunlarına odaklanmış olmasıdır. MHP'nin seçim beyannamelerinin tümünde milliyetçiliğin açıklaması ise kültürel milliyetçilik temelinde yapılmış, herhangi bir ırkçı ve faşist söyleme yer vermemiştir. Bu haliyle 9 Işık Doktrini'nde de belirtildiği gibi milliyetçilik, seçim beyannamelerinde Gökalp'in kültürel milliyetçilik temeline dayandırılmıştır.

MHP seçim beyannamelerinde güçlü devlet vurgusu yapılsa da 1995 seçim beyannamesinde görüleceği gibi halkın karar sürecine katılım için referandum sisteminin getirileceği gibi faşizm ile bağdaştırılmayacak görüşler savunulmuştur. Bununla birlikte hiçbir seçim beyannamesinde faşizan görüşlere yer verilmemiştir.

³⁹¹ MHP, **1 Kasım 2015 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2015.

³⁹² MHP, **Milli Diriliş Kutlu Yükseliş Milletvekili Genel Seçimi Seçim Beyannamesi: 24 Haziran 2018**, Ankara, 2018, s. 5.

³⁹³ MHP, a.g.e., 2018, s. 46.

MHP, Türk milletinin, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve sözde ortak bir dili, tarihi, dini ve kültürü paylaşan herkesi içerdğine inanmaktadır. Ayrıca parti, dünyadaki tek bağımsız Türk devletinin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu ve dolayısıyla Türklüğün temel taşı olduğunu savunmaktadır. MHP için, MHP ideolojisinin bel kemiğini oluşturan “ölkücölük ise “devlet için her şeye hizmet etme ve feda etme sevgisi ve ideali” anlamına gelmekte ve devlete hizmet etmek partinin ana ideallerinden biridir.

MHP Kürt meselesi konusunda parti seçim beyannamelerinde tavrını net olarak ortaya koymuş ve meselenin terör sorunu olduğu ve Kürt kimliği ile ilişkilendirilmesine karşı çıkmıştır. Bu nitelik anayasada üniter ve milli devlet ilkesi ile uyumlu olduğu için MHP statükoyu koruyan bir parti niteliğinde olsa da birçok meselede parti sorun çözücü politikalar izlemiştir. Örneğin Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı seçilme sürecinde Genel Kurul’a katılarak Anayasa Mahkemesi’nin önlü 367 kararı nedeniyle ortaya çıkan toplantı karar yeter sayısına ulaşabilmesini sağlayarak çözümün bir parçası olmuştur.

4.2. MHP’YE YÖNELİK FAŞİZM SÖYLEMLERİ

MHP’ye yönelik faşizm iddiaları, temelde partinin aşırı milliyetçi, etnik milliyetçi, militarist ve devleti merkeze alan konumu gereğince farklı örneklendirmeler ile dile getirilmektedir. Bu kısımda partiye yönelik faşizm iddiaları ve karşı savlar belirli alt başlıklar altında incelenecektir.

4.2.1. Radikal Milliyetçilik Eksenini

Milliyetçilik ile ilgili literatür, faşizm ve radikal sağ partilerle ilgili literatürden çok daha geniştir. Bu kavramın farklı boyutuyla ilgili çok sayıda milliyetçilik tanımı ve tartışmalar vardır. Ancak, bizim için temel inceleme alanı, bu tanımların ve tartışmaların, MHP vakasını açıkça açıklayıp açıklamadığıdır.

Birçok yazara göre faşist hareketler ve aşırı milliyetçi ideoloji arasındaki yalnızca terminolojik değil, aynı zamanda ideolojik benzerlikler bulunmaktadır. Bu durum MHP’nin aşırı milliyetçilik ile algılanması neticesinde faşist söylemlere neden olmuştur.

Türkeş'in CKMP'de liderliğe yükselmesi ve partinin kitle partisi haline dönüşme sürecinde, parti politikaları faşizm ile ilişkilendirilmiştir. Türkeş'in CKMP Genel Başkanı olmasını irdeleyen bir İngiliz belgesinde, Türkeş'in Türk siyasi hayatında yeni bir "fenomen" olarak ortaya çıktığı, bir "kumandan" edasıyla yürüttüğü seçim sürecini kazanarak partiyi "totaliter" bir yöntemle kontrolü altına aldığı öne sürülmüştür. Türkeş'in demokrasiye dair "inancının" sorgulandığı belgede, Türkeş'in Genel Başkan olma sürecindeki eylemlerinin, 27 Mayıs sonrası icraatlarıyla "mütenasip" olduğunu zikredilmiştir. Belgede ayrıca Türkeş'in, her ne kadar reddetse de, "faşizmi" andıran görüş ve hedeflere sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda "100 milyonluk büyük Türkiye hedefi, "devletin politik ve kültürel hayatın her yerinde olması gerektiği", "radyo, sinema, tiyatro gibi unsurların devletin vatandaşı endoktrine etme noktasında işlevsel olması" şeklindeki fikirler, "şoven" zihniyet dünyasının ürünleri olarak tasvir edilmiştir.³⁹⁴

Türkeş'e göre 9 Işık ilkeleri hem Marksist sosyalizmi ve kapitalizmi, hem de ulusal sosyalizm ve faşizmi reddetmektedir. Türkeş, ayrıca hem faşist devletçiliğe hem de putlaştırılmış Nazist ırkçılığa karşı olduklarını belirtmiştir. Faşizm ve ülkücülük arasındaki benzerlik iddiaları, MHP liderleri ve destekçilerine göre Türkiye'deki komünistler ve ayrılıkçılar tarafından uydurulan şeylerdir. Bu konuda Türkeş milliyetçilik anlayışlarının şovenist olmadığını da şu şekilde ifade etmiştir:³⁹⁵

*"Türk milliyetçiliği hiçbir zaman şoven olmamıştır. Hiçbir zaman başka bir milleti küçük görmek, yok etmek veyahut o millete zulmetmek fikri ile, duygusu ile alakası olmamıştır. Eğer öyle olsaydı 500 sene, 800 sene, 900 sene bizim idaremizde, elimizin altında kalmış olan milletlerin 500 sene sonra, 900 sene sonra ayrı bir millet hüviyeti, varlığı göstermemiş olmaları içimizde eriyip gitmiş olmaları icap ederdi."*³⁹⁶

Türkeş faşizme karşı olduğu yönündeki görüşlerini mecliste de sıklıkla vurgulamıştır. Türkeş'in bu konuda görüşleri şu açıklamada da açıkça görülmektedir:³⁹⁷

"Kanunlarımıza göre de, faşizm suçtur. Bu iddiayı ileri süren sayın sözcülerin, bu kitaplarımızdan bir tek satırı, şimdiye kadar yaptığımız konuşmalardan bir

³⁹⁴ Sanlı, a.g.e., ss. 275-276.

³⁹⁵ Türkeş, a.g.e., 1975, s. 21.

³⁹⁶ Türkeş, a.g.e., 1975, s. 21.

³⁹⁷ Hüseyin Hüsnü Uğur, **Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları**, Ankara: TBMM Basımevi, 2009, s. 215.

cümleyi, bir kelimeyi bu isnatlarına vesika, delil yapmaları icabeder. Kaldı ki, biz her zaman komünizme karşı olduğumuz kadar, faşizme de karşı olduğumuzu, faşizmin, Nazizmin de yabancı ülkelerin kendi şartlarından doğmuş sakat sistemler olduğunu, iflas etmiş sistemler olduğunu ifade ettik, bunlara karşı olduğumuzu belirttik; ama biz komünizme de karşıyız ve Türkiye'nin bir komünizm tehlikesiyle, bölünme tehlikesiyle, kardeşi kardeşe düşman ederek Türk Milletinin birliğinin yıkılması, Türk vatanının parçalanması, Türk Devletinin bölünmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğumuz inancı içindeyiz ve bunu da komünizmin temsil ettiği, komünistlerin bu işin başında faaliyet gösterdikleri kanaatindeyiz. Milletimiz, Devletimiz için bunu başta gelen tehlike olarak görmekteyiz”

Sakallıoğlu'na göre MHP'nin arkasındaki ideolojik unsur radikal milliyetçiliğe dayanmaktadır. Bu ideolojinin arka planı için de CHP'nin 6 Ok formülasyonu gibi 9 Işık formülüne başvurulmuştur. Parti tarafından savunulan milliyetçiliğin teorik bileşenlerinin en iyi tanımı ise partinin önde gelen politika yapıcılar tarafından sağlanmaktadır. Buna göre Türk milliyetçiliğinin özel adı Turkizmdir ve tanımı Türk milliyetçiliğinden ayrılmamaktadır.³⁹⁸

Radikal (aşırı) milliyetçilik kavramı birçok yazarın da belirttiği gibi faşizmin ideolojik çekirdeği durumundadır. Radikal milliyetçiliği üç adımda tanımlamak mümkündür. Buna göre radikal milliyetçi ideoloji tarihin uluslar arasındaki mücadele olduğunu kabul etmektedir. Başka bir deyişle millet, radikal milliyetçi bakış açısından temel analiz birimi durumundadır. İkincisi, radikal milliyetçiler ülkeyi devletle özdeşleştirmektedir ve radikal milliyetçiler için hem millet hem de devlet efsanevi bağlara sahiptir. Bu yaklaşıma göre devlet ve millet gerçek temsilciler olarak birbirinden ayrılamaz durumdadır. Millet veya ulus devletini daima sorgulamadan yüceltikleri için, radikal milliyetçiler kendi ülkelerini en çok sevdiklerine inanmakta, yani devletin gerçek koruyucusu olduklarını sıklıkla dile getirmektedir.³⁹⁹

MHP'nin ideolojik temelini ulusun varlığını ve büyüklüğünü esas alan radikal milliyetçilik olduğunu belirten Arslan, faşizm kavramının aşırı milliyetçilik kavramından daha fazlasını ifade ettiğini belirtmektedir. Radikal milliyetçiliğin aksine faşizm sadece

³⁹⁸ Ümit Cizre Sakallıoğlu. The Ideology and Politics of the Nationalist Action Party of Turkey, **CEMOTI**, L'immigration Turque en France et en Allemagne. No. 13, 1992, p. 145.

³⁹⁹ Emre Arslan, "Turkish Ultra Nationalism in Germany: Its Transnational Dimensions", in **Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions**, Thomas Faist and Eyüp Özveren (ed), London: Routledge, 2017, s. 114.

ideoloji değil aynı zamanda bir harekettir. Çünkü faşizmin en önemli ayırt edici özelliği, kitlesel bir hareket gerektirmesidir.⁴⁰⁰

MHP'ye yönelik faşist söylem içerisinde dönemsel ayrılıklar da dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre Türkiye'de 1965'e dek Türk milliyetçiliği devletin resmi milliyetçiliğine bağlı şekilde iken, bu tarih sonrasında CKMP ve MHP örgütlenmeleri devlet milliyetçiliğini terk ederek faşist nitelikli milliyetçiliğe yönelmiştir. 80 sonrasında ise MHP'nin ideolojik söyleminde yumuşama hakim olmuştur.

Sakallıoğlu'na göre MHP'nin radikal milliyetçiliği temsilinde ise Kemalizm'in devam eden etkisini yansıtan iki temel husus vardır.⁴⁰¹ Birincisi, somut politik, sosyal ve ekonomik meseleleri ele almak pahasına, ideolojik kültürel ya da ahlaki-duygusal milliyetçi söylem seviyesine aşırı vurgu, ikincisi ise anti-kapitalizmin kötüye kullanılmasıdır. Buna göre MHP milliyetçiliğinin içeriği tamamen duygusal seviyeye indirgenirken, geçmiş Türk devletlerinin ihtişamı gibi idealizm vurguları Juan J. Linz'in faşizmin "güçlü romantik bileşeni" olarak nitelendirdiği şeyle güçlü bir benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Linz'in öngördüğü gibi dikkat edilmesi gereken nokta tek partili milliyetçiliğin öncelikleri ile MHP'nin öncelikleri arasındaki sürekliliktir.⁴⁰²

Keyder ise Türk radikal milliyetçiliğinin faşizm olarak tanımlanabileceğini iddia etmektedir. Aşırı milliyetçi siyasal hareketlerin sosyal temellerinin özelliklerinin ve taleplerinin dünyadaki diğer faşist hareketlerinkilerle olan benzerliğini vurgulamak için kavramı sosyolojik bir terim olarak kullanan Keyder'e göre MHP, 1970'lerin uygun koşulları altında Türkiye'de faşist bir hareket yaratabilmiştir.⁴⁰³

Bora MHP'nin ideolojisi ile faşist hareketler arasında örtüşen noktalar olmasına rağmen, MHP'nin sadece faşist bir hareket olmadığını belirterek, ülkücü hareketin

⁴⁰⁰ Arslan, a.g.e., p. 114.

⁴⁰¹ Sakallıoğlu MHP milliyetçiliği ile Kemalist milliyetçilik arasında beş farklı nokta olduğunu belirtmektedir. Buna göre iki yaklaşım arasındaki ilk ihtilaf, Kemalist projenin en önemli hedeflerinden biri olan batılılaşma meselesiyle ilgilidir. MHP tüm yabancı ideolojilere karşı olduğu ve ayrıca komünizm karşıtlığının batı karşıtlığı söylemiyle manipüle edildiği gerçeğinden dolayı farklı bir tutum takınmaktadır. İkinci olarak ise iki yaklaşımın dine bakışı farklıdır. Kemalizm'de laiklik esas iken, İslamcılık MHP içerisinde yükselen bir ivme yakalamıştır. Üçüncü olarak ise Kemalist milliyetçilik devlet bürokratları ve burjuvazi de dâhil olmak üzere çeşitli sosyal sınıfların koalisyonunu temsil ederken, MHP küçük burjuvazinin temsilcisidir. Dördüncü çelişkili nokta, MHP'nin milliyetçiliği, "ulusal demokrasi" kavramı ile demokrasinin temeli algılaması karşısında, Kemalizm'in farklı bir demokrasi anlayışa sahip olmasıdır. Son olarak, MHP'nin milliyetçiliğinin orduyla özdeşleşmesi bakımından Kemalizm'den farklı olduğunu söylemek mümkündür. (Sakallıoğlu, 1992, ss. 144-153).

⁴⁰² Cizre, a.g.e., s. 146.

⁴⁰³ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 284.

kendine özgü bir doğası olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁴ Bora 80 sonrasında MHP'nin radikal bir görüntü vermemeyi tercih ettiğini belirterek, karşı devrimci söylemden uzaklaşmasının MHP'nin faşistliğini zedelediğini belirtmektedir.⁴⁰⁵

Poulton da MHP'nin paramiliter örgütleri ve diğer tezahürleriyle 1970'lerde faşist bir parti görünümünde olduğunu öne sürmüştür.⁴⁰⁶ Bununla beraber partinin faşist niteliği 1980 sonrası dönemde belirsiz hale dönüşmüştür. Buna göre 1980'lerin darbesinden sonra, radikal hareketler ciddi bir şekilde kısıtlanmıştır ve Türk siyasetinde çevresel bir güç olarak kalmaya mahkûm edilmiştir. Kültürel Turancılık resmi politika haline gelmiş; ayrışma sürecinde partinin yenilenme ihtiyacını etkilemiştir.⁴⁰⁷

Tablo 1. Akademik Yazında MHP'nin İdeolojisine Yönelik Nitelendirmeler⁴⁰⁸

Sağcılık	“Sağcı” (Gordon ve Taşpınar 2008: 10; Eligür 2007:4; Mecham 2004:348) Sağcılık “Aşırı sağcı” (Akgün 2002: 18) “Radikal sağ” (Bulut 2006: 129)
Milliyetçilik	“Milliyetçi” (Karpaz 2004: 20; Akarcalı ve Tansel 2007:9) “Sağcı milliyetçi” (Akgün 2002: 16-17; Mecham 2004:348) “İslami tonlu milliyetçi” (Karpaz 2004:324) Milliyetçilik “Seküler milliyetçi” (Akgün 2002: 29) “Aşırı milliyetçi” (Gordon ve Taşpınar 2008: 91) “Radikal milliyetçi” (Arpac ve Bird 2009:140; Öniş 2003: 27) “Ultra milliyetçi” (Arıkan 2002; Başkan 2006; Makovsky 1999: 159; Öniş 2003: 35; Yavuz 2003: 230)
Faşizm	“Faşist” (Deliso 2007: 100) Faşizm “Faşizmsi” (Salt 1995: 16) “Ultra faşist” (Tocci 2001:8) “Neofaşist” (Deliso 2007)

⁴⁰⁴ Tanıl Bora ve Kemal Can, **Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP**, İstanbul: İletişim, 2004, s. 43.

⁴⁰⁵ Tanıl Bora, **Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim, 2015.

⁴⁰⁶ Hugh Poulton, **Top Hat, Grey Wolf and Crescent**, London: Hurst Company, 1997, pp. 164-165.

⁴⁰⁷ Poulton, a.g.e., p. 165.

⁴⁰⁸ Recai Coşkun, “Seçilmiş Uluslararası Çalışmalarda Milliyetçi Hareket Partisi: Söylem ve Yönteme İlişkin Sorunlar, **Düşünce Dünyasında Türkiz**, Sayı 6, 2010, s. 98.

MHP ile ilgili yürütülen dezenformasyon ile belirtilmesi gereken bir husus da MHP ve öyle bir örgüt olmamasına rağmen parti dünyanın en tehlikeli örgütleri içerisinde gösterilmiştir. Coşkun'a göre MHP'nin uluslararası bilimsel çalışmalarda menfi yansıtılışı bazı farklı nedenlere dayanmaktadır. Özellikle 70'li ve 80'li yıllardaki yabancı basına yansıyan söylemlerde bu inceleyicilerin Marksist-solcu ve liberal gelenekten gelmeleri bunun temel nedenlerinin başında gelmektedir.⁴⁰⁹

MHP'ye yönelik söylemlerin olumsuzluğunun nedenlerinden biri de Batı da milliyetçiliğin nasyonalist kavramı ile ifade edilmesidir. Bu nedenle Batılı nasyonalist partiler de genel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ırkçılık, anti-semitizm ve yabancı düşmanlığı ile algılanmıştır. Oysa milliyetçilik ve Batı nasyonalizminin içeriği birbirinden oldukça farklıdır. Türk milliyetçiliği kendi değerlerini olumlamayı tercih ederken, Batı nasyonalizmi diğer milletleri ırkçı bir tutum ile olumsuzlaştırmaktadır.⁴¹⁰

MHP'ye yönelik menfi söylem temelini tümüyle reddeden Coşkun'a göre MHP tamamen kapsayıcı milliyetçiliği temsil eden tipik bir milliyetçi partidir. Bu yaklaşıma göre başka milletleri yermek yerine kendi kültürünü yüceltmek öne çıkmakta, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm gibi söylemler asla benimsenmemektedir. Bu nedenle MHP'yi milliyetçilikten başka bir nitelendirmeye tabi tutmak asla mümkün değildir.⁴¹¹

Özellikle sol kesimden MHP'ye yönelik faşistlik suçlamalarına karşı çıkış, MHP ve ülkücü camia için olduğu kadar Türkes için de büyük öneme sahip olmuştur. Özellikle 1980 öncesinde MHP ve Türkes sol kesimden faşizm iddialarına karşı savunma durumunda kalmıştır. Türkes'in Temel Görüşler eserinde de bu durum açıkça görülmektedir. Türkes kitapta sıklıkla sosyalizm ve faşizm ile hiçbir ilişkilerinin olmadığını şu şekilde belirtmiştir:⁴¹²

“Türkiye'nin yükselişi dışarıdan ithal edilen fikirlerle olamaz. Hiçbir yabancı Türk milletinin menfaatlerini, Türk milletinin kendisi kadar düşünemez. Bugün yurdumuzda dışarıdan ithal edilmiş bulunan

⁴⁰⁹ Recai Coşkun, “Seçilmiş Uluslararası Çalışmalarda Milliyetçi Hareket Partisi: Söylem ve Yönteme İlişkin Sorunlar, **Düşünce Dünyasında Türkiz**, Sayı 6, 2010, s. 93.

⁴¹⁰ Coşkun, a.g.e., s. 94.

⁴¹¹ Coşkun, a.g.e., s. 99.

⁴¹² Yaşlı, a.g.e., s. 137.

komünizm, faşizm veya kapitalizm fikirleriyle Türk milleti yok edilmek istenmektedir."⁴¹³

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türk siyasal tarihi için de MHP ve Türk milliyetçiliği için de, birçok açıdan milat denebilecek bir hadise olmuştur. Darbe sonrası sokaklarda faaliyet gösteren komünist ve anti-komünist grupların, devlet tarafından aynı müdahaleyle karşılaşmaları, "komünizme karşı devletin yanında mücadele" misyonuyla hareket eden ülkücü camia için büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Darbe sonrası MHP kadroları faşizm suçlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. 29 Nisan 1981'de hazırlık sonuçlandırılması sonrasında MHP ve Ülkücü kuruluşların yöneticileri başta olmak üzere 587 sanık ile ilgili kovuşturma yapılmıştır. Savcılık esas hakkındaki mütalaasında faşizm ve ırkçılık suçlamalarında bulunmaktan vazgeçmişse de, bunların yerine İslami esaslara dayalı yönetimi (şeriatçılık) koymuştur.⁴¹⁴

12 Eylül sürecinde diğer partilerin kapandığı gibi MHP'de kapanmıştır. Alparslan Türkeş hakkında, faşist devlet kurmak için mevcut düzeni yıkma isteğiyle dava açılıp ve sonucunda ise hapis cezasına çarptırılmıştır. Savcılık yaptığı hazırlık soruşturmasının sonunda vardığı kanaati şu şekilde açıklamıştır: "Yapılan hazırlık soruşturması sonucu, ele geçen kanıtlar, sanık ve tanıkların anlatımları karşısında, yasal görünüm içindeki Milliyetçi Hareket Partisi ve yan kuruluşları olan çeşitli Ülkücü derneklerin içinde yurt düzeyinde merkezîyetçi, organize ve totaliter bir silahlı cemiyet oluşturulup vatandaşları başlıca Ülkücü, komünist diye ikiye bölerek tek yönlü şartlandırılmış, yetiştirilmiş kişiler aracılığıyla, Türk halkını birbirine karşı silahlandırıp toplu kıyım özendiren yönlendirildiği, mevcut otoritenin kamu güvenliğini sağlayamadığı, izlenimini yaygınlaştırarak, bunun yerine, cumhuriyetçilik ve demokrasi prensiplerine aykırı, devletin tek bir kişi tarafından idare edilmesi amacına yönelik, anayasal düzenin zor yoluyla değiştirilmeye kalkıldığı saptanmıştır."⁴¹⁵

Askerî Savcılık; "Örgütün Düşünce Yapısı" başlığı altında Türk milliyetçiliği fikir hareketinin kökenini, bütün Türk tarihini ve hatta 20. yüzyıl başlarındaki fikir hareketlerini hiç anmadan doğrudan Nazi Almanya'sı ve faşist İtalya'sına bağlamıştır.⁴¹⁶ Altı yıl süren MHP ve Ülkücü kuruluşlar davası 1987'de sonuçlanmıştır. Alparslan Türkeş'inde dâhil olduğu davada sanıklar çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

⁴¹³ Türkeş, a.g.e. 1975, s. 28.

⁴¹⁴ Vahit Türk, "İddianameden Harekete 12 Eylül 1980 MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası", **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, s. 53.

⁴¹⁵ Türk, a.g.e., ss. 53-54.

⁴¹⁶ Türk, a.g.e., s. 54.

Buraya kadar belirtilenlerden hareketle MHP'yi faşist olarak nitelendiren isimlerin genel kabul noktası partinin radikal milliyetçiliği temsil ettiği savıdır. Bununla beraber MHP'yi radikal ya da aşırılık yanlısı bir parti olarak tanımlamak oldukça tartışmalıdır.

MHP liderleri ve üyeleri de ezici bir şekilde kendilerini milliyetçi olarak tanımlamaktadır. Parti taraftarlarının çoğu, faşizm terimini "idealizm" veya "ülkücülük" tanımı olarak kabul etmemektedir. MHP liderleri, faşizm ile ülkücülük arasındaki benzerlik argümanının Türkiye'deki komünistlerin ve ayrılıkçıların icadı olduğunu iddia etmektedir.

MHP disiplini içerisinde lider-teşkilat-doktrin esaslı MHP'nin faşizm niteliğine bir örnek olarak gösterilmiş, Türkeş ise bu konuda görüşlerini "Biz komünizme olduğu kadar, Faşizme de karşıyız. Hiçbir zaman da Faşist olmadık. Programımız, kitaplarımız hepsi meydandadır. Prensiplerimiz vesikalar halindedir. Faşist değiliz." şeklinde ifade etmiştir.⁴¹⁷ Bu bağlamda Türkeş her fırsatta Türk milliyetçiliğine dayandığını ifade etmiştir.⁴¹⁸

"Türkçülük, milliyetçilik anlayışımız, manevi şuurlanmaya dayanır. Bu temel üzerinde Türklük şuuruna erişmiş, samimi olarak Ben Türküm diyen herkes Türktür. Türkçülük ve Türk'ün tayininde, sapık ölçülere özellikle mezhepçiliğe, coğrafyacılığa, laboratuvar ırkçılığına inanmıyoruz. Başka milletleri küçük gören, dünya barışını tehlikeye koyan antropolojik ırkçılık, Türk milliyetçilik ülküsünün dışındadır. Milliyetçilik anlayışımız, maneviyatçı, akılcı, demokratik, çağdaş bir milliyetçiliktir. Nazist Hitler ırkçılığının, komünist ırkçılığının, her türlü antidemokratik, insan sevgisine dayanmayan emperyalist ırkçılığın karşısındayız."

Türkeş 1994'te yaptığı bir açıklamada da, "zaten bizim yerimiz de öyle ifade edildiği gibi uçta değil, merkez sağdadır. 12 Eylül sonrasında bazı eski dava arkadaşlarımız da merkez sağ denilen bu partilerin çevrelerinde yer almış odaklanmışlardır" diyerek partisinin talip olduğu yeri açıklamıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Türkeş, a.g.e., 1975, s. 473.

⁴¹⁸ Türkeş, a.g.e., s. 21.

⁴¹⁹ Akpınar, a.g.e., s. 128.

MHP'yi milliyetçi, aşırı milliyetçi parti olarak tanımlamak mümkün olsa da, bu durum partiyi faşist olarak tanımlamak için yeterli değildir. Tüm faşist partilerin milliyetçi, ultra milliyetçi ve aşırı sağ olduğunu ancak bunun tersi olmadığını iddia etmek mümkündür. Faşizmin milliyetçiliğe, aşırı milliyetçiliğe ve aşırı sağa özgü olmayan bazı özellikleri de vardır.

Coşkun'a göre de milliyetçi bir partinin sağ ile milliyetçiliğin farklı tonlarından oluşan farklı isimlerle anılması anlaşılabilir olsa da, Batı literatüründe ırkçı, yabancı ve göçmen karşıtı bir ideolojiyi bir arada değerlendirebilmek mümkün değildir.⁴²⁰ Bu konuda sıklıkla dile getirilen Ya Sev Ya Terk Et söylemi ya da deprem zamanı Sağlık Bakanı Durmuş'un Yunan kanı istememesi gibi iddialar gerçek dışıdır. Buna göre Ya Sev Ya Terk Et sloganı MHP'nin sloganı olmadığı gibi Sağlık Bakanı'nın böyle bir söylemi de bulunmamaktadır.⁴²¹

Faşizm kavramı, aşırı milliyetçilik kavramından daha belirgin özellikler göstermektedir. Aşırı milliyetçiliğin aksine, faşizm sadece bir ideoloji değil, aynı zamanda bir harekettir. Çünkü faşizmin en önemli ayırt edici özelliği, kitlesel bir hareket gerektirmesidir. Aşırı milliyetçilik ve ırkçılık kitlesel bir hareket olmadan ortaya çıksa da, faşizm için durum böyle değil. Örneğin, ilk nesil Türkçüler (Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi) aşırı milliyetçi olarak tanımlanabilir, ancak aşırı milliyetçi görüşleri kitleleri harekete geçirmediklerinden faşist olarak tanımlanamazlar.

Gerçekte, milliyetçilik tanımları MHP örneği açısından, partinin ideolojisini kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Örneğin, John Breauy'in tanımı görünüşte MHP ideolojisini netleştiren bir tanımlamadır. Breauy'e göre milliyetçilik sadece bir doktrin, fikir ve düşünce dizisi değil, aynı zamanda bir politika biçimidir. Dolayısıyla, milliyetçiliği, devlet gücünü arayan ve böyle bir eylemi milliyetçi argümanlarla haklı kılan politik bir hareket olarak tanımlamak mümkündür. Milliyetçiliği bu tanım üzerinden açıklamak, MHP'nin milliyetçi bir parti olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.⁴²²

Guibernau ise milliyetçilik ve faşizm arasında, ortak bazı güçlü noktalar olmasına rağmen belirgin farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Buna göre Milliyetçilik yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve hatta faşizan tavırlar ve şiddet sergileyebilse de

⁴²⁰ Coşkun, a.g.e., s. 98-99.

⁴²¹ Coşkun, a.g.e., s. 101.

⁴²² Emre Arslan, "Neo-Faşizmin Türkiye Versiyonu Olarak Milliyetçi Hareket Partisi, **Birikim Dergisi**, Sayı 133, Mayıs 2000, s. 35.

tamamen faşizm olarak nitelendirilemez. Ayrıca, ırkçılık ile milliyetçilik arasında temel benzerlikler de bulunmaktadır. Irkçılıkta olduğu gibi milliyetçilikte de biz ve onlar ayrımı yapılabilmektedir. Ancak ırkçılık, bir gruba diğerinin üzerinde üstünlüğüne vurgu yapan ve farklı olarak tanımlanmış olanlara yönelik düşmanca duyguların artmasına yönelik farkın sürekli çağrışımına dayanmaktadır. Milliyetçilik ise halkı için daha iyi bir gelecek inşa etmeyi amaçlayan ortak bir proje önerirken, ırkçılık ise hiçbir şey inşa etmeye çalışmamaktadır.⁴²³

Teoride milliyetçilik zaman zaman ırkçılık ve faşizm ile özdeşleştirilebilse de MHP kadroları geçmişte olduğu gibi günümüzde de faşizme karşı çıkmaktadır. 24. Dönem MHP milletvekili Özcan Yeniçeri de, Türklerin İslam anlayışının aşırılıklara izin verecek kültürel zemin yaratmamasından dolayı, Avrupa'da ortaya çıkan faşizm, Nazizm, komünizm, şovenizm gibi anlayışların Türkiye'de karşılığının olamayacağını savunmuştur. Bu nedenle Türkiye ırk, kafatası, etnisite, kan ve gen üzerinden üretilen saçmalıklara tarih boyunca hep yabancı kalmıştır... Diğer yandan milliyetçiliği hele hele Türk milliyetçiliğini indirgeyen, sınırlayan, dışlayan, ötekileştiren herhangi bir anlayışla ilgisi tarih boyunca kurulamamıştır, kurmanın da gerçeklerden fena hâlde kopmak anlamına geldiği bilinmelidir.⁴²⁴

MHP'nin faşizmin reddi söylemi Devlet Bahçeli tarafından da çeşitli politika, demeç ve konuşmalarında belirginleşmektedir. Türk milliyetçiliğinin Batı milliyetçiliğinden farklı olduğunu vurgulayan Bahçeli, Türk halkının kucaklayıcı ve kapsayıcı olduğunu belirterek temel esaslarını adalet, hak, bölüşme ve paylaşma olarak nitelendirmektedir.⁴²⁵

Bahçeli'nin 23 Ekim 2018'de meclis grup konuşmasında faşizm taraftarı olmadıklarını şu sözlerle dile getirmiştir: ⁴²⁶

*“Türkçülüğe karşı çıkıp Kürtçülüğü özendirenler kime ne anlatıyorlar?
Biz doğarken varlığımızı Türk varlığına adadık.
Ninni diye Ne Mutlu Türküm Diyene'yi dinledik.
Merhum Atsız der ki, milliyetçilik milleti olmayanlar için faşizmdir.
Biz ne faşist, ne kafatasçı, ne de ırkçıyız, hiç de olmadık.”*

⁴²³ Arslan, a.g.e., s. 35.

⁴²⁴ Özcan Yeniçeri, “Türk Milliyetçiliği, MHP ve Diğerleri”, **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, s. 27.

⁴²⁵ Bice, a.g.e., ss. 23-24.

⁴²⁶ MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 23 Ekim 2018, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4466/mhp/index.html>, (20.09.2019)

3 Şubat 2015'te Bahçeli'nin TBMM grup konuşmasında da MHP'nin parlamentarizmi savunduğu ve faşizmin hiçbir zaman bu coğrafyada tutmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:⁴²⁷

“Türk milleti, kutlu bağrından hiçbir zaman führer, firavun, çar, kayzer, duçe çıkarmamış, çıkmasına da müsaade etmemiştir.”

Faşizm, despotizm ve benzeri iptidai yönetim biçimleri bu topraklarda asla kök tutmamıştır.

İmparatorluk geçmişimiz de bile istişarenin, meşveretin önemi her zaman ön planda tutulmuş, padişahların birbirini takip eden tahta çıkış serüvenleri bir kurala, bir geleneğe bağlı kalmıştır.

Türk milleti tarih içinde parlamenter sisteme doğru adım adım, kademe kademe mesafe almıştır.

Her rejimin sosyal bir tabanı, siyasal bir kaynağı olduğunu tarih bize teferruatlı şekilde göstermektedir.

139 yıl önce ilan edilen 1.Meşrutiyet'le beraber parlamento geleneği oluşmuş, seçim, temsil, halk iradesi ve demokrasi gibi kavramlar ülke yönetimine nüfuz etmiştir.”

2013 yılında İkinci Akademisyenler Kurultayı'nda Bahçeli partilerine yöneltilen faşistlik suçlamaları karşısında kültürel milliyetçiliğe vurguyu şu sözlerle dile getirmiştir: ⁴²⁸

“Milliyetçiliği ırkçılıkla, faşizmle, kafatasçılıkla veya şovenizmle bir tutarak kötüleyenlere, anlamını saptırmaya çalışanlara fikri planda gerekli karşılığı en kalıcı olarak verecek inanıyorum ki yine sizlersiniz.

Milliyetçiliğin modern çizgisinin, akılcı ve gerçekçi yanlarının sizler sayesinde daha geniş çevrelere yayılacağını biliyorum.

Türk milliyetçiliği millete mensubiyet mutluluğunu ve gururunu duyan herkesi kapsamaktadır.

Bizim anlayışımızda kişilerin aile seceresi, dili, ırkı ve dininden çok, iradeleri ve kendilerini nasıl gördükleri önemlidir.”

⁴²⁷ MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 3 Şubat 2015, http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3706/index.html (22.09.2019)

⁴²⁸ MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin 2. Akademisyenler Kurultayı'nda yapmış oldukları konuşma metni. 23 Kasım 2013, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/3089/mhp/index.html>, (22.09.2019)

9 Şubat 2013'te Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı toplantısında da Bahçeli, faşizmi sapma ve anormallik olarak tanımlayarak partisine uzak olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: ⁴²⁹

“Türk milliyetçiliği başka milletlere düşmanlık beslemez, kin gütmey ve hınç duymaz.

Böylesi bir ilkel ve geri bir anlayışa prim vermez, kapı aralamaz.

Biliniz ki, milliyetçilik Türk milletinin en doğal hali ve var oluş nedenidir.

Faşizm, şovenizm, Nazizm, kafatasçılık, biyolojik tasnif gibi sapma ve anormallikler bize uzak ve yabancıdır.

Türk milleti laboratuvarlarda değil, binlerce yılın kültür ve siyasi birliğinden oluşmuştur.

Türklük ise milletimizin adı, kim olduğunun beyanı, asırların alın teri, göz nuru, kültürel kazanımların müşterek ruhu olarak hiçbir şeyle mukayese kabul etmeyecek tarihi bir mücevherdir.

Esasen milliyetçilik hem millet hem de Türklük davasıdır.”

Bahçeli siyaset bilimi iletişimde yeni bir mecra olarak kabul edebileceğimiz Twitter üzerinden de faşizm karşıtı bir dil kullanmaktadır. Buna göre 22 Eylül 2015'te parti lideri Bahçeli şu tweet ile milliyetçilik ve faşizmin bağdaştırılmasına karşı çıkmıştır:

“Millîği küfür sayan, milliyetçiliği faşizm sanan bir dilden bize ait, bizi yansıtan, bizden bir hikâye çıkmaz, çıksa bile çakması çıkar”

Örnekler çoğaltılabilecekse de MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli döneminde, faşizme yönelik kesin bir reddetme mevcuttur. Bahçeli söylemlerinde ve gündem ile ilgili değerlendirmelerinde kesin bir şekilde faşizmi reddederek, sıklıkla milliyetçilik ve faşizm ayırımına dikkat çekmiştir.

4.2.2. Anti-Komünizm Ekseni

Faşizm kendisini karşı olduğu düşünceler üzerinden tanımlayan, bu yönüyle anti liberal, anti bireyci ve antikomünist bir ideolojidir. Bu haliyle faşizmde düşünsel duruş karşı karakterlidir ve toplum içerisine kendisini feda edebilecek ve fedakâr duygular

⁴²⁹ MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından düzenlenen Türk Gençlik Kurultayı ve Şöleni'nde yapmış oldukları konuşma, 9 Şubat 2013, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/2589/mhp/index.html>, (22.09.2019)

ile hareket edecek kahramanlara vurgu yaptığı gibi, toplumda gücün birlikten geldiğini savunmaktadır.⁴³⁰

Faşizmin tarihsel gelişimi boyunca faşist söylemdeki ana tehdidin veya düşmanın komünizm ve komünistler olduğunu gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla faşizmin siyasallaşması ve harekete geçirilmesinde, komünist hareketlerin yükselişi bir dönüm noktası durumundadır. Komünist hareketlerden önce, bazen toplumun politik zihniyetini etkileyen faşist fikirler ya da duygular olsa da, siyasi konumları bir ideolojik akımdan daha fazla değildir. Komünist hareketin yükselişiyle birlikte, faşist fikirler siyasal yaşamda çok daha etkili hale gelmiştir. Bu durum Türk aşırı milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi için de geçerli olmuştur. Türkeş anılarında, 1968'den sonra komünizmin yükselişi karşısında, bu hareketi engellemek için daha çekici bir ideoloji gerekliliğini tartıştıklarını ve bu konuda Türk milliyetçiliğinin karşı-ideoloji olabileceği ve bu ideolojide buluşulmasına karar verdiklerini belirtmiştir.⁴³¹

MHP'nin faşist bir parti olduğu iddialarına yönelik en güçlü destek, partinin özellikle soğuk savaşta üstlendiği anti-komünist ideolojidir. Turancılık davası sırasında Türkeş, milliyetçi olduklarını ve komünizme karşı olduklarını şu şekilde belirtmiştir:⁴³²

Biz, milliyetçiyiz. Biz bütün Türklerin, dünyada yaşayan Türklerin mutlu olmasını istiyoruz, esareten kurtulmasını istiyoruz. Yani bu fikir, eğer Turancılıksa; bu fikri taşıyoruz. Biz komünizme karşıyız. Komünizm ideolojisi, beğenmediğimiz bir siyasî ve iktisadî görüşür.

O dönemde genel başkan Türkeş, sıklıkla komünizmle mücadeleyi kutsal saydıklarını dile getirmiştir. Türkeş bu konudaki görüşlerini bir konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir:⁴³³

"Komünizm bir fikirdir. Fikir kaba kuvvetle bastırılmaz. Bu fikir ancak kendisinden daha güçlü bir diğer fikirle yenilebilir. Onun için bugün sıkıyönetimin tedbirleri komünist-Kürtçü tehlikeleri ortadan kaldıramaz. Çünkü onun karşısına ondan daha güçlü bir milli ideoloji çıkarmıyor. Esasen görevi de değildir. İşte o çıkarılması gereken ideoloji 9 İşik'tir.

⁴³⁰ Andrew Heywood, **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları, 2016, s. 75.

⁴³¹ Emre Arslan, **The Role and Influence of Nationalist Action Party in Turkish Political Life**, Bilkent University Unpublished Master Thesis, Ankara, 1999, s. 97.

⁴³² Milliyetçi Hareket Partisi, "Alparslan Türkeş'in Türk Dünyasına İlişkin Görüşleri", **TASAV Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi**, Makale No. 16, 4 Nisan 2018, s. 3.

⁴³³ Alparslan Türkeş, **Yeni Ufuklara Doğru**, Ankara: Emel Matbaacılık, 1972, s. 26.

Onun için milliyetçi gençler olarak ideolojimizi çok iyi bilmelisiniz. Milliyetçi hareketin kuvveti buradadır. İlk defa milliyetçilik siyasi aksiyon oldu, milletin hayatına girdi.”

1966 ve 1968 seçim kampanyalarında Türkeş, “komünizmi tehlikesine vurgu yapmış, 1967 Kongresi’nde Dokuz Işık partinin temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca aynı kongrede Türkeş “hiyerarşik yapının” yükselen “lider faktörünü” gösterebilecek “Başbuğ” (komutan) olarak ilan edilmiştir. Bu dönemde Türkeş ve parti sözcüleri Müslümanlığı Türk tarihini ayrılmaz bir unsur olarak tanımlamaya başlamıştır. 1969’da Türkeş ünlü “biz Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefe bizim şiarımızdır” formülünü ortaya atmıştır. Bora ve Can bu değişimi Müslüman kitlelerin anti-komünist tahrik ve sloganlarla seferber olduğu konjonktürün verdiği esinden ve vaat ettiği kitleleşme imkânının gözetilmesinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.⁴³⁴ Böylece Türkçülüğe din unsuru da eklenmiş, Türklük ve İslam ayrılmaz iki unsur olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁴³⁵ Arıkan’a göre ise bu değişim taktiksel ve stratejiktir. Çünkü parti anti-komünist görüşe sahip Müslüman kitlelerin desteğini almak istemiştir. Böylece parti içerisinde İslami söylem karşıtları tasfiye edilmiştir.⁴³⁶ Bora ve Can ayrıca 1970’lerde Türkçü isimlerin partiden kopuşu ile parti içinde İslami söylemin arttığını, ancak İslami temaların araçsal olarak kullanıldığını; 80 sonrasında ise partide İslami unsurların ideolojik olarak benimsendiğini belirtmiştir.⁴³⁷ 90 yıllarda Türkçülüğün parti içerisinde yeniden yükselişe geçmesi ile İslami kimlik ikinci plana itilirken, köktencilik karşısında MHP resmi söyleme yakınlaşmıştır.⁴³⁸

Bu dönem boyunca MHP ve ülkücü örgütlenmenin üstlendiği anti komünizm misyonu dolayısıyla gençlik bu yönde motive edildiği gibi, çeşitli eğitimlerle Türkiye’nin en büyük tehlikesinin komünizm olduğuna vurgu yapılmıştır.⁴³⁹ Gerçekte MHP kültürel milliyetçilik benimsendiğinden itibaren İslam’ın Türklüğün önemli bir unsuru olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte parti laiklik ilkesinden taviz verilmeyeceğini de belirtmektedir. Partinin anti-komünist niteliği ise partinin Türk-İslam sentezine yakınlaşmasının itici güçlerinden biridir. Bununla birlikte sağ ideolojinin önemli unsurlarından olan anti-komünist nitelik, bir partinin faşist olarak nitelendirilmesi için yeterli bir unsur değildir.

⁴³⁴ Bora ve Can, a.g.e., ss. 45-50.

⁴³⁵ Bora ve Can, a.g.e., s. 53.

⁴³⁶ Arıkan, a.g.e., 2005, s. 123-124.

⁴³⁷ Bora ve Can, a.g.e., s. 281.

⁴³⁸ Bora ve Can, a.g.e., s. 180.

⁴³⁹ Turgay Uzun, Türk Siyasal Yaşamında MHP, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 289, Eylül 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638> (Erişim 01.10.2019)

MHP'nin sol karşıtlığı konusunda Bora, Türk sağı özelinde bir değerlendirme yapmış ve sağı kendisini her zaman sol karşısında konumlandığını belirtmiştir. Bu noktada sol karşıtlığının özü antikomünizmdir.⁴⁴⁰ Bu dönemde MHP'nin faşist olduğu savında olan isimlerden Bora'ya göre partinin anti-komünist ve pan-Türkist çizgisini yansıtan faşist ton, 1980'lerin sonuna doğru azalmıştır. Bu düşünüş, "komünist tehdidin" azalması anlamına gelen Sovyetler Birliği'nin zayıflamasıyla daha da artmıştır.⁴⁴¹ Daha açık bir ifade ile komünizmin toplum genelinde tehdit olarak azalmasının etkisi ile de MHP'nin anti-komünizm karşıtlığında da düşünüş yaşanmıştır. MHP bu dönemde AB yönelimi ve küreselleşme gibi söylemlere ağırlık vermeye başlamıştır. Bununla birlikte MHP komünizme yönelik bir yakınlığı hiçbir zaman temsil etmemiştir. Bu nedenle sol kesimden MHP'ye yönelik atfedilen faşist niteliklerin Sovyetler'in çöküşü ile sona erdiğinin belirtilmesi mantıklı değildir. MHP günümüzde de anti-komünist ideolojiye sahiptir, ancak bu nitelik partiyi faşist olarak nitelendirmek için yeterli değildir.

Her ne kadar MHP'nin kuruluşundan bu yana anti-komünist tavrı, özellikle komünistler tarafından faşist bir parti olarak nitelendirilmesine neden olsa da, gerçekte resmi milliyetçilik de soğuk savaş boyunca anti-komünist nitelikte olmuştur. 1945'ten sonra devlet, kitleleri harekete geçirmek için milliyetçi duyguları beslemiş, komünizmle mücadele siyasetin geniş bir kesimi tarafından uygulanmıştır. Komünizmle mücadele konusu tüm iktidarların gündeminde olmaya devam etmiştir.⁴⁴²

MHP'ye yönelik faşizm iddialarına yönelik olarak Türkçülüğün önemli isimlerinden olan Galip Erdem de görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir.⁴⁴³

Komünist bir ülkede komünizmin karşısına çıkmak ayıplanacak bir tutumdur ve üstelik suçtur. Fakat komünist olmayan bir ülkede herhangi bir insanı antikomünisttir diyerek suçlamak ve ayıplamak elbette mümkün değildir. İşte komünizm propagandasının ustaları, komünizme karşı çıkılmasını suçlamaya sanında en münasibini bulmuşlardır. Buldukları deyim, faşizmdir.

⁴⁴⁰ Tanıl Bora, "Türk Sağı: Türk Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İ.Ö. Kerestecioğlu ve G.G. Öztan (der), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 5.

⁴⁴¹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995, s. 77-88.

⁴⁴² Metin İlhan, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Amerikan Destekli Komünizmle Mücadele (1945-1965)", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 16, Eylül 2015, s. 250-251.

⁴⁴³ Galip Erdem, **Suçlamalar: Faşizm**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012, s. 102.

Buradaki ifadelerden de görebileceğimiz gibi, MHP'nin faşist olarak nitelendirilmesinde komünizm karşıtı olması büyük bir belirleyicidir ve Ülkü Ocakları'na yönelik faşizm söyleminin ortaya çıkışında da anti-komünist mücadele etkili olmuştur. Dolayısıyla 1980 öncesinde siyasal atmosferde varlığını komünizm karşıtlığı ile tanımlarken, 1980 sonrasında varlığını terör ve etnik ayrışma karşıtlığı üzerinde tutarak gençleri sokak çatışmalarından uzak tutmaya çabalamıştır.⁴⁴⁴

MHP'ye yönelik iddiaların sol çevreler tarafında dile getirilmesi gerçekte bilimsellikten uzak bir şekilde gündeme gelmiştir. Çünkü Marksist sol gelenekten gelen araştırmacıların MHP'ye yönelik faşist iddiaları doğru ve bilimsel bir temele dayandırılmamıştır. Akademik yazında MHP ideolojisini faşist olarak nitelendiren araştırmaların hiçbiri partiyi içeriden incelememiş gibi parti tüzüğü, programı ya da parti seçim beyannamelerine yer vermemiştir. Yöntem açısından sorunlu olan bu durum yanı sıra MHP'ye yönelik bazı suçlamaların temelsiz olması da diğer önemli bir konudur.

4.2.3. Lider ve Teşkilat Kültü Eksenini

MHP'ye yönelik faşizm söyleminde savunulan argümanlardan biri de lider kültürü ve teşkilat yapılanmasıdır. Öyle ki MHP'nin kuruluşundan günümüze sadece 2 genel başkanının olması, partinin gençlik örgütlenmelerinin faşist örgütlenmeye benzetilmesi ve partinin bir dönem komando kampları gibi militer yapılar ile olan bağı iddiaları, partiye yönelik faşizm söyleminin oluşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda bu kısımda lider ve teşkilat kültürü eksenini ayrı ayrı değerlendirecektir.

4.2.3.1. Lider Eksenini

Faşizm liderlik teması üzerine kurulmuş bir ideoloji olarak mutlak liderlik esasına dayanmaktadır. Faşist liderler birçok durumda kanun ve kuralların üzerinde olduğu gibi, katı bir hiyerarşik örgütlenme modeli etrafında şekillenmektedir. Halk ve devletin geleceği de karizmatik liderlerin geleceği ile özdeşleştirilmektedir.⁴⁴⁵

1960'larda temelleri atılan Ülkücü hareket içerisinde lider kavramını soyut olarak oldukça önemli olmuştur. Somut anlamda ise kurucu lider Alparslan Türkeş'in

⁴⁴⁴ Kocabıyık, a.g.e., s. 3.

⁴⁴⁵ Doğan, a.g.e., s. 20.

tartışılmaz bir konumunun olduğu kabul edilmiştir.⁴⁴⁶ Türkeş genel başkanlığa seçilmesi öncesinde de siyasi milliyetçilik çalışmaları içerisinde yer almışsa da, Türk milliyetçiliğinin siyaset sahnesinde bir ekol olarak ortaya çıkması bu dönemlere rastlamaktadır.⁴⁴⁷ Hiç kuşkusuz kuruluşundan itibaren partide Türkeş ve temsil ettiği liderlik önemli bir konuma sahiptir. Türkeş, Başbuğ olarak adlandırılmıştır ve başbuğun durumu partiyi Faşist partilere yaklaştıran en önemli faktörlerden biri olarak görülmüştür. Başbuğluk, İtalya'nın Duçesi, Almanların Fuhrer'i gibi faşistliği çağrıştıran bir unvan olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴⁸ Bora'ya göre başbuğ kültü Türk devlet geleneğinde başkanın büyük önem taşıdığını yeniden göstermektedir. Bora, Dündar Taşer'in Türkeş için söylediği 'Onun yanlışı benim doğrudan daha doğrudur' vecizesi de bunu kanıtlamaktadır.⁴⁴⁹

Ülkü Ocakları'nın genel başkanlarının zamanla değişse de Türkeş'in ocaklar üzerindeki yetkisi tartışılmaz konumda olmuş, ocaklarla ilgili son sözü her zaman Türkeş söylemiştir. Yurttaşlar bu durumla ilgili olarak Türkeş'in teşkilatta tek lider ve başbuğ olduğunu, o ne derse onun olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁰ Ayrıca Türkeş asker kökenli olması ve otoriter kişiliği ile de disiplinli bir örgütlenme anlayışına sahip olmuş, parti içerisinde ve gençlik örgütlenmelerinde de kurduğu emir-komuta zinciri ile lider ve takipçileri arasında sıkı bağlar tesis etmiştir.⁴⁵¹

Lider ekseninde MHP'ye yönelik faşizm söyleminde Başbuğ kültü önemli bir unsur olarak değerlendirilse ve Hitler'in Fuhrer'ine denk tutulsa da, Başbuğ yönetici-komutan anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Fuhrer adlandırması ile benzer niteliği bulunmamaktadır. Bu konuda en gerçekçi değerlendirmeyi ise Coşkun yapmıştır. Coşkun'a göre "Gerçekten de Führer kavramının Hitler'e atfen kullanımında "tek karar verici", "doğa tarafından üstün liderlik vasıflarıyla donatılmış" ve "günahtan/kusurdan arı" bir içerik bulunmaktadır. Oysa Başbuğ kelimesinin böylesi bir içeriği asla yoktur. Ayrıca o dönemde Erbakan'ın Hoca, Ecevit'in Karaoğlan ve Demirel'in Çoban Sülü olarak anılması Türk siyasetinde böylesi bir adlandırma geleneğinin olduğunu göstermektedir."⁴⁵²

MHP'de liderliğin önemi konusunda Bahçeli, yayınladığı kitapçıklarda Türkeş gibi teşkilata yönelik sözler bölümüne yer vermese de, Türkeş'in 'Emirlere mutlak itaat

⁴⁴⁶ Bayraktar, a.g.e., s. 172.

⁴⁴⁷ Hayati Bice, **Türk Siyasetinde MHP Üzerine Notlar**, Ankara: Önder Yayıncılık, 2017, s. 15.

⁴⁴⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 302.

⁴⁴⁹ Bora, a.g.e., 2017, s. 328.

⁴⁵⁰ Bayraktar, a.g.e., s. 81.

⁴⁵¹ Ölçekçi, a.g.e., s. 299.

⁴⁵² Coşkun, a.g.e., ss. 104-105.

lazımdır. Laubali, gevşek, disiplinsiz, metotsuz kimselerle davamız yürümez' söyleminin partide hala geçerli olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵³ Bununla beraber Onis'in de belirttiği gibi Bahçeli'nin liderliği partiyi daha merkeze yaklaştırma konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bahçeli'nin liderliği ile MHP kitle partisi hüviyetine bütünmüş, siyasi meselelerde de ortak yarar için uzlaşma ve fedakârlık yapmak isteyen bir lider imajını yansıtmıştır.⁴⁵⁴

MHP liderin kayıtsız şartsız takip edilmesi gereken bir siyasi geleneğe sahip olarak değerlendirilse de, yakın geçmişte MHP içerisinde iki siyasi parti daha ortaya çıkmıştır. Her ne kadar siyasi anlaşmazlıklar sonucu bu oluşumlar ortaya çıksa da, parti içerisinde lidere itaatin koşulsuz bir şekilde olmadığına altını çizmek de gerekmektedir. Dolayısıyla faşist bir partide mümkün olmayan bu durum, MHP'nin faşizmi savunmadığının kanıtlarından biri durumundadır. Dolayısıyla Lider Teşkilat ve Doktrinin eleştirilemez olduğu gibi MHP'yi faşizm ile suçlayan görüşler gerçeği yansıtmamaktadır.

4.2.3.2. Teşkilat Eksenini

MHP Türk siyasi yaşamında CHP ile birlikte en köklü siyasi parti durumundadır. Geçmiş 1948'de kurulan Millet Partisi'ne dek gide MHP, CMKP'nin 1969'da isim ve amblem değiştirmesi ile kurulmuş ve o günden sonra güçlü bir teşkilat yapısına sahip olmuştur.

1970'ler boyunca MHP birçok dernek, gençlik örgütü, sendika ile organik ilişki içerisinde bulunmuş ve bu yapılanma 90'lı yıllarda da devam ettirilmiştir. MHP merkez yönetimi, meclis grubu, kadın ve gençlik grupları yanı sıra farklı örgütlenmelerin olması partinin kurumsallaşmış yapısını göstermektedir.⁴⁵⁵

1977'den sonra büyüme sürecine giren ve MHP'nin teşkilat yapısının temelini oluşturan Lider-teşkilat-doktrin prensibi bazı sol yazar ve politikacılar tarafından Faşist bir model olarak görülmüştür. Ancak Bora ve Can bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:⁴⁵⁶

⁴⁵³ Arıkan, a.g.e., s. 64.

⁴⁵⁴ Ziya Öniş, "Globalization, Democratization and the Far Right: Turkey's Nationalist Action Party in Critical Perspective", **Globalization**, Vol 10, No 1, 2003, p. 38.

⁴⁵⁵ Karakurt, a.g.e., s. 48.

⁴⁵⁶ Bora ve Can, a.g.e., s. 60.

Hızla kitleselleşen hareketin bu denli süratli bir ivme için hazırlanmış ince bir örgüt modeli olmadığı gibi böyle bir modelin oluşturulmasının hayata geçirilmesinin de güçlükleri vardı. Ülkücü hareket bu açmazla birlikte yaşamak biçimindeki ara çözüme Faşist örgüt yapısına hiç yakışmayan özellikler taşıyan kendiliğinden oluşmuş bir yapı içinde ama kitlesine cevap veren bir yapı içinde ulaştı. Bu ara çözüm sanıldığı gibi aksine katı disipline ve merkezi otoriteye bağlı değildi; eylem dinamiğinin ayırışan unsurlarının ve dağılan otorite ilişkilerinin 'disiplinli merkez yapı' boyasıyla boyanarak ve Türk toplumunda yaygın kitle ruhuna uygun bir halde eklektik bir biçimde dengelenmesi, bir arada tutunabilmesi hiç değilse sunulabilmesiydi."

Bora ve Can ise, MHP'nin sıkı ve güçlü bir organizasyonu olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Faşizmde liderliğinin disiplin takıntısına rağmen, partinin yapısı oldukça zayıftır. Bu örgütsel zayıflık ve liderlik ile temeli arasındaki büyük boşluk nedeniyle, Türkiye'nin devleti ve egemen bloğu, özellikle 1980'den önce partiyi kolaylıkla yönlendirebilirdi. Can ve Bora'nın analizinde, lider teşkilat doktrin prensibinin gerçek doğası "devlet-ocak-dergâh" üçlüsüne tekabül etmektedir.⁴⁵⁷

Gerçekte bazı yazarlar reddetse de MHP Türkiye'de en örgütlü ve karmaşık yapıya sahip parti durumundadır. Bu durum partinin kurumsallaşmasını göstermesi bakımından önemli olduğu gibi, parti üyelerinin yeni üyeler getirmesi ve parti görüşlerinin topluma daha doğrudan anlatılabilmesi bakımından önemlidir.

Faşist partilerin en ayırt edici özelliklerinden biri katı ve hiyerarşik örgütsel yapılarıdır. Türk kamuoyunda veya hayal gücünde, MHP ayrıca sert ve güçlü bir imaja sahiptir. Dahası, lideri ve diğer MHP üyeleri tarafından yapılan çeşitli konuşmalarda, askeri disipline ilişkin övgü bulunmaktadır. MHP çevresinde milliyetçi örgütlenme 1973'ten sonra hız kazanmış ve Ülkü Ocakları ciddi taraftar toplamaya başlamıştır. 1976'da 1000 olan Ülkü Ocağı sayısı 1980'e gelindiğinde 1200'ü aşmıştır.⁴⁵⁸

MHP'ye yönelik lider kültü olduğu ve teşkilat yapılanmasının faşizmle olan benzerliği konusunda en önemli kanıt olarak 1970'li yıllarda Ülkü Ocakları bünyesindeki yapılanma olarak gösterilmektedir. Özellikle 1969-1971 döneminde gençlik örgütlenmeleri yaygınlaşmaya başlamış, parti yönetimi de örgütlenmeye önem vermeye başlamıştır. Üniversitelerde ülkücü gençler Ülkü Ocakları Birliği adı altında toplanmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Bora ve Can, a.g.e., s. 46.

⁴⁵⁸ Erken, a.g.e., s. 145.

⁴⁵⁹ Ali Erken, "Örgüt ve Strateji: 1965 ve 1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi", **İnsan ve Toplum Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2014, s. 142.

Türkiye’de komünizmle mücadele konusunda oluşturulan paramiliter örgütlenmenin ilk örneği olarak değerlendirilen komando kampları ilk olarak 14’ler olarak bilinen Rifat Baykal ve DüNDAR Taşer tarafından oluşturulmuş; ilk kamp da 1968’de İzmir’de açılmıştır. Bunun ardından Ankara ve İstanbul’da da iki yeni kamp açılmış; 1968 ve 1970 arasında Türkiye’nin farklı şehirlerinde komando kampları oluşturulmaya devam etmiştir.⁴⁶⁰

CHP Merkez Yönetim Kurulu komando kampları ile ilgili kamuoyunda ortaya çıkan eleştiriler üzerine “faşist komandolar tehlike arz ediyor” şeklinde tepki gösterirken, partinin Genel Sekreteri konumunda olan Bülent Ecevit, “gençliğin bu şekilde örgütlenmesinin” demokratik nizama “aykırı” olduğunu belirtmiştir. AP adına ise Süleyman Demirel komünizmle mücadelenin sokakta gerçekleşemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁶¹ MSP’li Oğuzhan Asiltürk de 1976’da yaptığı bir açıklamada Türkeş’in komandoları frenlemek istese de frenleyemediğini, komandoların kendi liderlerini çıkardığını söyleyerek onu yarattığı canavarla baş edemeyen Frankenstein’a benzetmiştir.⁴⁶²

Türkeş, sola karşı şiddete dayalı mücadeleyi: “Komünistlerin bazılarının dövüldüğü doğrudur... Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret kalan davranışlarına asla gölge düşürülemez” sözleriyle savunmuştur. Komando kampları konusunda 1968 tarihli resmi bir rapora göre de bu dönemde 28 tane komando kampında yakın dövüş ve silah kullanma eğitimleri verildiği, bu kampların Hitler Almanya’sındaki SS ve Fırtına Birlikleri isimli Nazi örgütlerine benzetilen kamplarda eğitim alan gençlerin üniversitelerde kavgaya karıştığı belirtilmiştir.⁴⁶³

Bora ve Can’a göre komando kampları, sanıldığı aksine, kadro yaratma yönünde, sayı ve nicelik bakımından vazgeçilmez bir işlev yerine getirmekten ziyade tarihsel açıdan önemlidir. Bu örgütlenme ile CKMP/MHP Türkiye’de anti-komünist sokak gücünü oluşturacağını ilk sinyallerini vermiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Fatih Yaşlı, **Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye’de İrkçi Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 14

⁴⁶¹ Ferit S. Sanlı, **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 368.

⁴⁶² Bora, a.g.e., 2017, s. 301.

⁴⁶³ **Ülkücü Komando Kampları: AP Hükümetinin 1970’te Hazırladığı MHP Raporu**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.

⁴⁶⁴ Bora ve Can, a.g.e., 1999, s. 58.

MHP ve Ülkü Ocakları'na yönelik hem teşkilat hem de komando kampları olarak faşizm iddiaları olsa da, gerçekte o dönemde bu kampların ülkücü gençlerin eğitilmesine odaklandığı belirtilmiştir. O dönemde verdiği bir demeçte Türkeş, gençlerin parti propagandası yaptıkları ve kampların çevredeki vatandaşlardan destek gördüğünü belirtmiştir.⁴⁶⁵

Ülkü Ocakları MHP'nin tarihsel gelişiminde büyük öneme sahip olmuş ve özellikleri gençlerin örgütlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Burada yetişen ülkücülerin bazıları partide yönetici ve milletvekili olmuştur.⁴⁶⁶ Bununla birlikte bu yapılanmaları faşizmdeki örgütlenmelere benzetmek mümkün değildir.

4.2.4. Anti Kapitalist Söylem

Antikapitalist söylemin faşizmin bir unsuru olduğuna yönelik iddialar da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre her şeyden önce, faşist hareketlerde her zaman bir sosyal radikalizm olmuştur. Faşizm, "kendisini, insancıl duygusallıktan ve Marksist diyalektikten arınmış, temel sosyalist amaçlara doğru dürüst, sosyalist bir amaç olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla sosyalizm veya solcu politikanın fırsatçı ve ampirik olarak değerlendirildiğinde, faydacı, milliyetçilikle birleşimi mümkün olur. Bu yaklaşıma göre Weber'in ifade ettiği gibi İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler ve Arjantin'de Péron, hepsi sosyalizmi canlandırdıklarını iddia etmişlerdir. Kısacası faşizm ideolojisinde sol söylemin önemli parçaları olan kapitalizm karşıtlığı ve rejim karşıtı unsurlar vardır.⁴⁶⁷

MHP 1970'li yıllarda anti-kapitalist söyleme ciddi vurgular yapmıştır. 9 Işık Doktrini içerisinde Toplumculuk (sosyal düşünce) ilkesinin o yıllarda anti-kapitalist çağrışımları belirgindir ve Alparslan Türkeş, bu dönemde ülkücülük fikrinin kapitalizm ile çeliştiğini vurgulamıştır. Türkeş'e göre Dokuz Işık, Marksist sosyalizm ve kapitalizmin yanı sıra Ulusal Sosyalizmi ve faşizmi reddetmektedir.⁴⁶⁸ MHP tarafından savunulan anti-empyralist unsur devleti ve milleti kutsallaştırmanın niteliklerinden biri olarak görülebilecektir. Bu durum MHP'nin hem ABD hem de Sovyet Rusya'yı empyralist olarak kodlamasının bir sonucu olarak görülmüştür.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Erken, a.g.e., s. 138.

⁴⁶⁶ Arslan ve Kardağ, a.g.e., s. 318.

⁴⁶⁷ Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 554.

⁴⁶⁸ Arslan, a.g.e., s. 107.

⁴⁶⁹ Mustafa Altunoğlu, **24 Haziran Seçimlerinde MHP**, SETA Analiz, 2018, s. 12.

71 muhtırası sonrasında Türkes'in kapitalizm ve Marksizm'in dışında tanımladığı 3. Yolcu söylem, ordu içinde sol grupları tasfiye etmenin yanı sıra sağ iktidar için de uyarı niteliği taşımıştır. Kendisini ne sağda ne solda konumlandıran bu söylem, 3. Yolu işaret etmesi ile her iki düşünce sistematığının de üstünde konumlanmıştır. MHP, stratejik nedenle ürettiği Milliyetçi-Toplumcu söylemden 4 ay gibi kısa bir süre sonra vazgeçmiştir. Bu vazgeçişin nedeni de Milliyetçi Toplumcu vurgusunun Nasyonel Sosyalizm olduğu yönündeki eleştiriler olmuştur. Ayrıca bu dönemden sonra Nazi SS birlikleri ile özdeşleşen komando kavramı yerine Ülkücü ve Türk milliyetçisi kavramı daha sık kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁷⁰

Kömürcü ve Demir'e göre MHP, Türk milliyetçiliğinin en büyük ideali etrafında birleştirerek hemen hemen her sosyal tabakayı kapsayan daha ılımlı bir parti olmayı hedeflemektedir, ancak bu birleşmede başarılı olmak için farklı ideolojik söylemleri kullanmaktadır. Bu nedenle, MHP'nin aşırı sağcı bir parti olarak sadece sağcı sloganlar, hedefler ve projeler içeren bir ideolojik söylem değil, aynı zamanda solcu veya liberal kavramlara atıfta bulunduğunu iddia etmektedir.⁴⁷¹ Buna göre MHP sosyal devlet ilkesini savunduğu gibi hukukun üstünlüğu, insan haklarına saygı, demokrasi gibi ilkelere bağlı olduğunu her fırsatta dile getirmektedir.

1999 seğıimleri MHP'nin ideolojik söylemi ve tabanı için önemli bir süreç kabul edilmektedir. Bu dönemde MHP desteklerini öncelikle Orta ve Doğu Anadolu'nun kırsal bölgelerinden, ardından da büyük şehirlerin düşük gelirli yerleşim yerlerinden almıştır. Küreselleşme sürecinde marjinalleşmiş olan çiftçiler, küçük tüccarlar ve işsizler, 1999 genel seğıimlerinde partinin seğıimenlerinin sosyo-ekonomik tabakalarını oluşturmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye'deki küreselleşme sürecinin "kaybedenleri", MHP'nin seğıimenlerinin bu seğıimlerde bel kemiğini meydana getirmiştir. MHP'yi hükümet ortağı haline getiren diğer temel bir politik ve ideolojik dinamik de, Kürt meselesi olmuştur. Bu süreç, milliyetçilik ve militarizmin yükselişine ve ana siyasi partilere güveninin düşmesine neden olduğu gibi, anti-kapitalist ve anti-emperyalist söylemlerin ortaya çıkmasına izin vermiştir. Dolayısıyla dünyadaki milliyetçi ve faşist hareketlerin önemli bileşenleri olan anti-kapitalist söylemler MHP'nin seğıim stratejisinde insanlara ulaşmak için bir araç olarak yer bulmuştur.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Ete, Taşdelen ve Ersayı, a.g.e., s. 25.

⁴⁷¹ Derya Kömürcü ve Gökhan Demir, "Nationalist Action Party and Politics of Dissent", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol 5, No 8, 2014, p. 552.

⁴⁷² Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 554.

MHP'nin söylemine "solcu" bileşenlerin dönüşümü ve ortaya çıkışına geri döndüğünde, 1970'lerde parti iktidarı kendi ellerine alma perspektifine sahip değildi. Bu nedenle milliyetçi ve anti-komünist söylemler partinin destekleyicilerini harekete geçirmek için yeterliydi. Ancak, 1980'lerde parti kadrolarının yeniden örgütlenmesi ve ideolojinin yeniden düzenlenmesi ile MHP, yavaş yavaş "ideoloji partisi" kimliğini bırakmış ve "herkesi yakalayan" bir parti olmuştur.⁴⁷³

MHP'nin seçim stratejisi içindeki sol söylemin ana unsuru ılımlı bir anti-kapitalizm türüdür. MHP söyleminin anti-kapitalist unsurları kültürel düzeyde yaygın olarak görülmektedir. Parti Batılılaşma ve Batı kültürünü kapitalizmle ilişkilendirerek özdeş görmekte ve dolayısıyla kapitalizmin kültürel sonuçlarına karşı tutum takınmaktadır. Batılılaşma ve batı kültürüne alternatif olarak, her zaman Türk kültürüne vurgu yapılmıştır.⁴⁷⁴

MHP'nin antikapitalist söylemi Kömürcü ve Demir'e göre küçük burjuva ideolojisini ifade ederken kapitalizmle çelişmemektedir. Adaletsiz gelir dağılımı ve kapitalist sistemin tutarsızlığı gibi konulara dikkat çekilmektedir. 1999 seçim beyannamesinde ve Yoksullukla Mücadele Programı'nda da MHP spekülasyon kazanç karşısında, üretime dayalı ekonomiyi savunmuştur.⁴⁷⁵ Parti, 1995 seçim beyannamesinde de belirtildiği gibi gerçekte kapitalist ekonominin bireyci menfaatçi ve ezici rekabet anlayışını reddetmiştir.⁴⁷⁶

Devletin ekonomideki rolü de düzenleyici ve müdahale edici olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım gereğince devlet tekelleri karşısında pazara müdahale etmelidir. MHP'nin kapitalizme yönelik en büyük eleştirisi ise, son derece bireyci olduğu, küçük yatırımcıları tasfiye ettiği, sermayeyi tekelleştirdiği ve uluslararası aşırıya dayandırdığı gerçeğine dayanmaktadır. Kapitalizm, devletin dayanışma, korporatist işlevlerini ortadan kaldırmakla suçlanmaktadır ve bu noktada korporatizm mutlaka bir solcu karakter taşımamaktadır.⁴⁷⁷

80 sonrası dönemde ve özellikle 1990'larla beraber MHP devletçi ve korporatist görüşlerini bırakmış ve ekonomik bakış açısıyla neo-liberal bir konumu benimsemiş olmasına rağmen, yine de devlet ve ulus kavramını yüceltme politikasını

⁴⁷³ Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 554.

⁴⁷⁴ Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 555.

⁴⁷⁵ Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 555.

⁴⁷⁶ MHP, a.g.e., 1995, s. 7.

⁴⁷⁷ Kömürcü ve Demir, a.g.e., s. 555.

sürdürmüştür. Bunlarla beraber Dokuz Işık Doktrini'nde toplumculuk içerisinde belirtilen, toplumun 6 sosyal bölüme ayrılması Faşizm ideolojisindeki korporatif uygulamalara benzetilmiştir. Bununla beraber MHP'nin toplumun bölümlere ayrılmasında MHP'nin savunduğu korporatif bir yapılanmadan çok ahilikte de mevcut olan dayanışmayı esas almaktadır.⁴⁷⁸

MHP lideri Türkeş de faşizmin İtalya'ya mahsus, korporatif bir sistem olması yanı sıra Marksistlere karşı bir reaksiyon olarak eski bir Marksist tarafından kurulup yürütülmüş bir sistem olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁹ Türkeş Türk milliyetçiliğine yapılan faşist suçlamaları, şu şekilde yanıtlamıştır: “Sol basın, solun kontrolündeki radyo ve aydınlar da koroya katılıp faşizme ve Nazizm'e karşıyız diye veryansın ederler. Böylece komünizmi meşru ve mubah hale getirmek istenir.”⁴⁸⁰ Gerçekte sol basının MHP'ye yönelik suçlamaları herhangi bir dayanaktan yoksundur. 1978 tarihli aylık Özgürlük Yolu Dergisi'nde MHP ve Ülkü Ocakları faşist bir oluşum olarak nitelendirilmiş, partinin demokrasi düşmanı olduğu belirtilmiş; ancak yazıda faşizm ile suçlanan partinin faşist karakterine dair herhangi bir bilimsel dayanak belirtilmemiştir.⁴⁸¹

Genel bir değerlendirme ile MHP'nin 3. Yolcu olarak da nitelendirilen anti-kapitalist söylemi anti-emperyalist ideolojisinin bir özelliğidir ve faşizm ile temellendirilmesi mümkün değildir. Çünkü 1990'larda da görüldüğü gibi parti ne küreselleşmeye ne de AB'ye kategorik olarak karşı değildir ve bu söylem 2000 yılındaki parti kongresinde de oldukça sık bir şekilde dile getirilmiştir.⁴⁸²

4.2.4. Efsane ve Mit Eksenli

Faşizmin en önemli karakteristik özelliklerinden biri, belirli mitlere, sembollere ve ritüellere olan bağımlılığıdır. Mitler, semboller ve ritüeller hakkında faşizm milliyetçilikle aynı temeli paylaşmaktadır. Ulusların hayali topluluklar olduğunu ileri süren Benedict Anderson'a göre milliyetçiler için millet, üyelerini tanımadıkları veya tanımadıkları için hayal edilirler. Bir “ulusal ruh” veya kültürel bir eser olarak millet,

⁴⁷⁸ MHP Genel Merkezi, **Milliyetçi Hareketin El Kitabı**, Ankara, 1976, s. 6.

⁴⁷⁹ Türkeş, a.g.e., 1975, s. 122.

⁴⁸⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 292.

⁴⁸¹ MHP Kapatılmalı: Faşist Cinayet Şebekeleri Dağılmalı ve Hesap Sorulmalıdır”, **Özgürlük Yolu**, Kasım 1979, Sayı 42, s. 19.

⁴⁸² Altunoğlu, a.g.e., s. 12.

bütün millet üyelerini bağlar. Bu nedenle, mitlerin, sembollerin ve ritüellerin hayal gücü sürecinde önemli bir rolü vardır.⁴⁸³

Faşizm açısından bakıldığında, sadece ulus değil, ırk ve devlet de hayal gücüne dayanmaktadır. Arslan'a göre de Türk faşizminde Bozkurt, Ergenekon, Asena, Kızıl Elma, Nizam-ı Âlem (Evrenin Düzeni) vb. gibi bazı popüler mitolojiler⁴⁸⁴ de vardır. Bu efsanelerin çoğu, Türk ırkının orijinal evi olarak kabul edilen Orta Asya'daki Türklerin sosyal deneyimlerinden gelmektedir.⁴⁸⁵

Tahayyül simgeselliğın, inançların ve duyguların alanıdır. Bu anlamda MHP milliyetçi tahayyülün oluşumuna büyük katkısı olan sembolizmi en çok kullanan partidir. Böyle olması da kaçınılmazdır. Mitler, semboller ve ritüeller MHP'nin kuruluşundan bugüne MHP milliyetçiliğinde önemli bir yer işgal etmektedir.⁴⁸⁶ MHP'nin üç hilalli bayrağı milliyetçiliğın İslami yönünü sembolize ederken; partinin gençlik kolları gibi çalışan Ülkü Ocakları'nın sembolü hilal içerisinde Bozkurt motifidir. Bu motifin kullanılması Orta Asya ile kurulmak istenen bağa dayanır.⁴⁸⁷ Bozkurt Ergenekon efsanesine göre dağlar arasında kalan Türk kavmine yol göstermesiyle, evcilleştirilememesi ile yüksek ahlak ve kahramanlığın totemidir.⁴⁸⁸ MHP'nin sembolleri ile yürüttüğü iletişim stratejisi için güçlü simgelerden olan Bozkurt, 90'larda kullanılmaya başlanan işaret ile güçlü bir imgeye de dönüşmüştür.⁴⁸⁹

Bora'ya göre Türkes'in Dokuz Işık doktrinde dokuzun da simgesel olarak bir anlamı vardır. Buna göre dokuz rakamı, Türk kozmolojisinde uğurlu sayıldığı için doktrinin yerli ve milli hüviyetini pekiştirmesi noktasında önemli olmuştur.⁴⁹⁰

Türk milliyetçiliğinde önde gelen simge ise kuşkusuz Kızılelma ülküsüdür. "Kızılelma, Türkler özellikle Oğuz Türkleri arasında cihan hakimiyetinin sembolü durumundadır. Kızılelma, Türklerin yaşadığı bölgeye göre batı yönünde ulaşılması gereken bazen bir belde, bazen de bir ülkedeki taht veya mabet üzerinde parıldayan veya cihan hakimiyetini temsil eden som altından yapılmış bir yuvarlak veya toptur. Bu

⁴⁸³ Arslan, a.g.e. s. 102.

⁴⁸⁴ Türk Mitolojileri için bkz. Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, İkinci Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

⁴⁸⁵ Arslan, a.g.e., s. 102.

⁴⁸⁶ İlker Çayla, "Politik Sembolizm ve Yeni Zamanlarda MHP", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002, s. 109.

⁴⁸⁷ Çayla, a.g.e., s. 109.

⁴⁸⁸ Bora, a.g.e., 2017, s. 298.

⁴⁸⁹ Ölçekçi, a.g.e., s. 298.

⁴⁹⁰ Bora, a.g.e., 2017, s. 301.

top bazen zaferin işareti, bazen hakimiyetin sembolü bazen de fethedilmek üzere hedef seçilen yerin sembolü olarak ifade olmuştur."⁴⁹¹

4.3. MHP'YE YÖNELİK NEO-FAŞİZM İDDİALARI

1980'lerde ve 1990'larda, yeni sağ hemen hemen tüm dünyada egemen olmaya başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılışını takiben, Yeni Dünya düzeninde kapitalizm uygulanabilir tek ekonomik sistem olarak sunulmuştur. Bu süreç Türkiye'yi de etkilemiş; 1980 darbesinin ardından yeni sağ politikacılar, ülkenin siyasi ikliminde güçlü bir şekilde yer edinmiştir. Yeni sağın Türkiye'deki temsilcisi olan Özalizm de, diğer örneklerde olduğu gibi neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlığın bir bileşimi olarak tanımlanmıştır.

MHP'ye yönlendirilen neo-faşizm iddialarından önce neo-faşizmin ne olduğunun ortaya konulması yararlı olacaktır. Genel olarak neo-faşizm, faşizmin önemli bazı unsurlarını içeren bir II. Dünya Savaşı sonrası ideolojisidir. Neo-faşizm genellikle aşırı milliyetçilik, ırksal üstünlük, popülizm, otoriterlik, nativizm, yabancı düşmanlığı ve göç yanı sıra liberal demokrasiye, parlamentarizme, Marksizm'e, komünizme ve sosyalizme karşı çıkmayı içermektedir. Bununla beraber neo-faşizm söylemi günümüzde 1980 sonrasında yükselen aşırı sağ hareketleri açıklamak için kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

Avrupa'da neo-faşizmin yükselişi konusunda bazı temel yaklaşımlar bulunmaktadır. Buna göre bu konuda ilk yaklaşım artan göç hareketleri ile ilişkilidir. 1980'lerin ve 1990'ların başında özellikle Doğu Avrupa ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden Batı Avrupa'ya yoğun bir göç ortaya çıkmıştır. Bu durum göçmenliğin sosyal etkileri, yüksek ekonomik güvensizlikle birlikte, işsizlik ve suçla ilgili bağlantılar kurulması nedeniyle göçmenlere yönelik tepki aşırı sağ partilerin güç kazanmasına yol açmıştır. Bu konuda ikinci yaklaşım ise siyasal yabancılaşma ile ilgilidir. Buna göre seçmenlerin, ekonomik büyüme, işsizlik, yolsuzluk, suç, uyuşturucu ve göçmenlik gibi önemli konulara nasıl cevap verdikleriyle ilgili genel memnuniyetsizliği, onları tüm yerleşik partilere ve politikacılara güvensizliklerine yol açmıştır. Sonuçta ortaya çıkan sandığa gitmeme aşırı sağ tarafından istismar edilmiştir. Popüler basında ve bazı akademik yazarlar arasında en yaygın olan üçüncü yaklaşım, aşırı sağ partilerin faşist hareketlerin yeni biçimlerde yeniden

⁴⁹¹ İsmet Çetin, **Kızıllema**, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2011, s. 31.

dirilişini yansıtmaktadır. Bu görüşe göre neo-faşizm tezi, günümüzde aşırı sağ partilerin 1945 öncesi Faşistler veya Nazilerle örgütsel bağlantıları, faşizme benzeyen programları ve faşist rejimler yeniden diriltme isteklerinin olduğunu kabul etmektedir. Son olarak neo-faşist partilerin yükselişi ile ilgili son iddia ise bu partilerin çevreci, sol-liberal konulara yönelik tepki olarak ortaya çıktığı tezidir.⁴⁹²

MHP'nin 1980 sonrasında ideolojik anlamda neo-faşizme yakın olduğuna dayalı görüşler de bulunmaktadır. Buna göre özellikle 1993'te BBP kopuşu sonrasında partinin merkeze daha yakın, söylemlerinde laiklik vurgusunun arttığı ve Türklüğün romantik ve sembolik boyutlarına dönüşün olduğu bir döneme girilmiştir. Türkçü sloganların yeniden revaç bulması, Erciyes Zafer Kurultayı'nın her yıl düzenlenmesi, bozkurt sembolü gibi simgeler bu yönelimin temel örnekleri kabul edilmektedir.⁴⁹³

Tanıl Bora, MHP'yi neo-faşizmi temsil eden bir parti olarak tanımlarken; partinin aşırı sağın bir temsilcisi olarak daha sonradan merkeze yaklaştığını belirtirken, 1999 sonrasında partinin neo-faşist olduğu iddiasını sürdürmüştür:⁴⁹⁴

“Türkiye’de de “aşırı sağcı” bir parti olarak MHP, neo-faşizmi ve post-faşizmi tanımlayan karakter özelliklerini (ya da karakter değişimini) arz ederek, uçtaki bir parti olmaktan çıkıp politik sistemin merkezine geldi, “normalleşti”. Türkiye müesses nizamın ve egemen ideolojinin bu durumdan ciddi bir tedirginlik duyduğu yok. Dahası, MHP'nin “normalleşmesi”, müesses nizamın ve bilhassa medyanın menajerliği, “süpervizörlüğü” altında yürüyor. Tedirginlik yaratan, “istikrar bozucu” olabilecek tatsızlıklar, bu süpervizörlük altında giderilmeye ya da gözden uzak tutulmaya çalışılıyor. Daha çok, MHP'nin tedirginlik kaynağı olan tutumlarını, yatkınlıklarını terk ettiği izlenimini verecek jestleri olağanüstü abartarak öne çıkarma usulü izleniyor bu süpervizyonda. MHP karşısında bu sunum hilâfına belirtilen tedirginlikler ya da karşı çıkışlar ise, tepkiyle karşılanıyor; peşinen sol-bağnazlık suçlamasına maruz kalarak deyim yerindeyse bir anti-“anti-faşist” bağnazlık duvarına çarpıyor.”

Arslan'a göre de genel olarak, faşist partilerin en önemli özelliklerinden biri devlet gücünün yüceltilmesidir. Her ne kadar neo-faşist partiler devlet kavramını yüceltse de yeni *laissez faire* anlayışlarına göre ekonomik açıdan daha küçük bir devleti desteklemektedirler. MHP güçlü ulusal devlet kavramını vurguladığında, faşizmle bağ kurulmak istense de, MHP'de millet için devlet anlayışı daha belirgindir. Bu nedenle Arslan MHP'nin 90 sonrası yaklaşımını neo-faşizme daha uygun

⁴⁹² Roger Karapın, “Radical Right and Neo-Fascist Political Parties in Western Europe”, **Comparative Politics**, Vol 30, No 2, 1998, pp. 214-215.

⁴⁹³ Fatih Yaşlı, **Kinimiz Dinimizdir**: Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme, İstanbul: Yordam Kitap, 2019, s. 242.

⁴⁹⁴ Tanıl Bora, “Neo-Faşizmin Yükselişi... Anti-Faşizmin Krizi... MHP Tartışmaları”, **Birikim Dergisi**, Sayı 138, 2000, s. 23-24.

olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁵ Arıkan ise bu dönemde MHP'nin faşist olmaktan ziyade, Avrupa'da da örneklerini gördüğümüz aşırı sağda/neo-faşizmde yer aldığını belirtmektedir.⁴⁹⁶

MHP, tarihsel süreçte temel olarak milleti merkeze alarak siyaset yürüten bir partidir. MHP'ye göre, milletin refahı devletin varlığına, güçlendirilmesine ve yüceltilmesine bağlıdır ve bu durum da MHP'nin temsil ettiği Türk milliyetçiliği, tarihsel anlamda da devletin bekası için organik bağı göstermektedir. Böylelikle Türk Milleti üzerine şekillenen milliyetçilik bir devlet ideolojisi olarak topluma yerleşmiştir. Dolayısıyla devletin yüceltilmesi noktasında neo-faşizm iddiaları karşısında MHP'nin durumu diğer Batılı örneklerden farklıdır. Çünkü Batılı örneklerde devletin yüceltilmesinde ırkçı ve yabancı düşmanı karakteristik bulunurken, MHP ideolojisinde ve Türk milliyetçiliğinde böyle bir damar bulunmamaktadır.

Arıkan da 1990'larda, MHP'nin anti-kapitalizm söylemini tamamen terk ettiğini, yeni stratejisiyle milliyetçiliğini yeni sağ ideolojiyle ifade ederek sağ bloğunun bir parçası olmayı amaçladığına vurgu yapmıştır. Buna göre 1970'lerde MHP'nin ekonomik ve sosyal programları ve 1990'lardaki programları karşılaştırıldığında, farklılıklar neo-liberalizmin hegemonik gücünün arttığını gösterecektir. 1970'lerde MHP'nin programı çok daha kurumsal ve devletçiydi. Klasik faşist partilerin anti-kapitalist demagojisi de MHP'nin bir özelliği idi. Ancak, neo-faşist hareketlerde veya partilerde nadiren anti-kapitalist bir söylem vardır. Bu anlamda, 1970'lerde MHP'nin programı klasik faşizmlere benzerken, 1990'larda söylemi neo-faşizmininkine paralel olarak değişmiştir.⁴⁹⁷

Vardar'a göre ise MHP Fransa'daki Ulusal Cephe gibi aşırı sağdan merkeze kayarak söylem ve görüntü değiştirme çabasındaki popülist radikal sağ parti görünümündedir. MHP Türkiye'de siyasi yelpazenin aşırı sağının temsilcilerinden biri olarak katılmıştır. Bununla beraber diğer ideolojilerle birleşmemiş, İslamcı çizgi paralelinde hareket etmemiştir. Çünkü merkeze kayarak sistem içi bir söylem benimseyip kitlelere ulaşma stratejisi hedef kitleler dâhil olmak üzere ortak özellikler barındıran Türk aşırı sağının İslamcı çizgisi ile MHP çizgisinin her şeyden önce çıkış noktalarındaki entelektüel birikim farklıdır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Arslan, a.g.e., s. 108.

⁴⁹⁶ Arıkan, a.g.e., s. 363.

⁴⁹⁷ Arıkan, a.g.e., s. 144.

⁴⁹⁸ Deniz Vardar, "Fransa'da Ulusal Cephe, Türkiye'de MHP", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002, s. 87.

MHP belirli görüşteki isimler tarafından neo-faşist olarak ifade edilse de bu konuda görüş bildirenlerin sağlam kanıtlar koymadıklarını belirtmek gerekmektedir. Avrupa'daki aşırı sağ partilerle ilgili çalışmalar yürüten Mudde ise MHP'nin radikal sağ olduğunu, ancak popülist olmadığını iddia etmektedir.⁴⁹⁹ Mudde'ye göre MHP'nin temel ideolojisi otoriterlik içerse de, parti popülizmi takip etmemektedir. Çünkü güçlü elit niteliği olan parti devlet ile toplum arasında gerilim olduğunda her zaman devletle birliktedir.⁵⁰⁰

MHP'nin neo-faşist yönelimde olduğuna yönelik siyasi yaşamda da tartışmalar bulunmaktadır. Buna göre 2016 darbe girişimi ve Nisan 2017 referandumu öncesinde iktidardaki AK Parti, MHP'yi sıklıkla "etnik köken odaklı ırkçıların partisi" olarak eleştirmiştir.⁵⁰¹

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle MHP'nin faşist ideolojiye sahip olup olmaması konusunda literatürde bir fikir birliğinin olduğunu söyleyebilmek çok güçtür. Bu durumda faşizmin kapsamı konusunda tartışmaların karmaşıklığı yanı sıra MHP'nin ideolojik anlamda dönemsel açıdan ideolojisini yenilemesinin de payı bulunmaktadır. Buna göre 60'lı ve 70'li yıllarda partide ve tabanda güçlü bir anti-komünist eğilim olmasına ve anti-komünizmin faşizmin unsurlarından biri olmasına rağmen; MHP'nin bu dönemki ideolojisinin faşizm olduğunu söylemek mümkün değildir. Faşizmde tabandan yukarıya bir hareketin varlığı, MHP'nin 60'lı ve 70'li yıllardaki dönemlerinde ortaya çıkmamıştır. Partinin komando kampları faşist teşkilatlanma olarak nitelendirilse de bu organizasyonları İtalya'daki kara gömlekliler ile kıyaslamak mümkün değildir.

MHP'nin faşist ideolojiye sahip olduğunu iddia edenlerin temel argümanı şüphesiz partinin güçlü milliyetçiliği temsilidir. Bununla beraber MHP sıklıkla Gökalp'in kültürel milliyetçiliğini benimsediğini ve ırkçılığın reddedildiğini hem söylem hem de politikalar ile göstermiştir. Dünyadaki birçok örnekte olduğu gibi milliyetçilik birçok parti tarafından benimsenen bir ideoloji durumundadır ve bir partinin milliyetçiliği, ırk temeline dayanmadığı sürece faşizm olarak nitelendirilemeyecektir.

⁴⁹⁹ Cas Mudde, **Populist Radical Right Parties in Europe**, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 49.

⁵⁰⁰ Mudde, a.g.e., pp. 49-50.

⁵⁰¹ Murat Yetkin, "Türk Siyasetinde AKP-MHP Yakınlaşması", **Hürriyet**, 17 Ocak 2018.

MHP'nin sol çevreler tarafından faşist nitelendirmeye maruz kalması konusunda güçlü devlet söylemi de faşizmin devleti bireyin önüne koyan yaklaşımı ile değil, devletin millet için var olduğu anlayışı ile açıklanabilecektir. Buna göre MHP parti yöneticilerinin açıklamaları yanı sıra geçmişten günümüze partinin politikalarındaki güçlü devlet vurgusu, faşist ideolojilerde olduğu gibi bireyi reddetmemektedir. Bu durum parti programlarında demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ilkelerine çok daha fazla yer verilmesi ile daha açık görülebilecektir.

Bu noktada faşizmin literatürde sayılan özellikleri ile MHP'nin hem Türkes dönemi hem de Bahçeli dönemindeki söylem ve eylemlerinin genel karakteristiğini bir tablo üzerinde göstermek mümkündür.

Tablo 2. MHP'nin Faşizmin Unsurları Karşısında Genel Duruşu

Faşizmin Unsurları	Türkes Dönemi	Bahçeli Dönemi
Aşırı milliyetçilik	Evet	Evet
Demokrasi karşıtlığı	Hayır	Hayır
Güçlü devlet vurgusu	Evet	Evet
Liberalizm karşıtlığı	Kısmen	Hayır
Totaliterizm	Hayır	Hayır
İnsan haklarının aşağılanması	Hayır	Hayır
Kapitalizm karşıtlığı	Kısmen	Hayır
Devletin mutlak önceliği	Evet	Evet
Anti-komünizm	Evet	Hayır
Parlamentar demokrasi reddi	Hayır	Hayır
Militarizmin yüceltilmesi	Hayır	Hayır
Eşitlikçilik reddi	Evet	Evet
Medyanın kontrol altına alınması	Hayır	Hayır
Cinsel eşitlik reddi	Kısmen	Hayır
Din ile yönetimin iç içe geçmesi	Hayır	Hayır
Emeğin baskı altına alınması	Hayır	Hayır
Sanatçıların baskı altına alınması	Hayır	Hayır
Yozlaşmada artış	Hayır	Hayır
Hileli seçimler	Hayır	Hayır

Genel bir bakış açısı ile MHP'nin faşizmi savunduğuna yönelik hiçbir eylem ve söylem bulunmazken, partinin resmi ve ileri gelenlerinin söylemlerinde sıklıkla faşizmin reddedildiği görülmektedir. Ayrıca MHP demokrasi ve çoğulculuk gibi ideallerle hiçbir zaman sorun yaşamamıştır ve gerek seçim beyannamelerinde gerekse parti programlarında bunu sıklıkla dile getirmiştir. Partinin milliyetçiliği yorumlayışında ırkçı ve faşist nitelikler bulunmazken, ortak tarih ve birlikte yaşama arzusuna yoğun bir atıf bulunmaktadır. Dolayısıyla parti Türk milliyetçiliğini ve Türk-İslam sentezini ön plana çıkaran bir siyasi kimliğe sahiptir.

Çalışmanın genelinde incelendiği gibi MHP'nin faşist ideolojiye sahip olup olmadığı ile ilgili değerlendirmeler ve MHP ileri gelenlerinin bunu reddetme söylemi dışında, toplumun geniş kesimlerinde de partinin ne şekilde algılandığının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Buna göre bir sonraki bölümde Türkiye genelinde siyasi kimlikler de dikkate alınarak toplumda MHP'ye yönelik faşizm söylemi ya da algısının varlığı değerlendirilecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERDE FAŞİZM ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI: MHP ÖRNEĞİ

5.1. MATERYAL VE YÖNTEM

Toplumun bilinçaltına yerleşmiş olan milliyetçilik algısı ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin söylemleri ile topluma yansımalarını ölçmek amacıyla Türkiye genelinde yüz yüze anket veri toplama yöntemi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm illerden örneklem seçmenin gerek yüksek maliyet doğuracak olması gerekse fazla zaman alacak olması gerekçesiyle 14 ilde çalışma uygulanmıştır. Çalışmanın örnekleminin ana kütleyi temsil edebilecek nitelikte olması için, Türkiye'nin 7 bölgesinden de kolayda örnekleme seçme tekniği ile iller belirlenmiş olup, ardından bu illerden nüfusları ile orantılı olacak şekilde tekrar cinsiyet ve eğitim düzeyi dağılımları göz önünde bulundurularak ülke dağılımına uygun örneklem seçilmiştir. Bu doğrultuda Karadeniz bölgesinin Trabzon ve Samsun illerinden sırasıyla 54 (%4,3) ve 85 (%6,8), Akdeniz bölgesinin Adana ve Antalya illerinden 60 (%4,8) ve 58 (%4,7), İç Anadolu Bölgesinin Ankara, Konya ve Kayseri illerinden 138 (%11,1), 58 (%4,7) ve 34 (%2,7), Doğu Anadolu Bölgesinin Erzurum ve Van illerinden 31 (%2,5) ve 37 (%3,0), Güneydoğu Anadolu bölgesinin Diyarbakır ve Gaziantep illerinden 55 (%4,4) ve 60 (%4,8), Marmara bölgesinin İstanbul ve Bursa illerinden 340 (%27,4) ve 71 (%5,7), Ege bölgesinden İzmir ilinden ise 161 (%5,7) kişilik örneklem seçilerek toplamda 1242 kişiye anket uygulanmıştır.

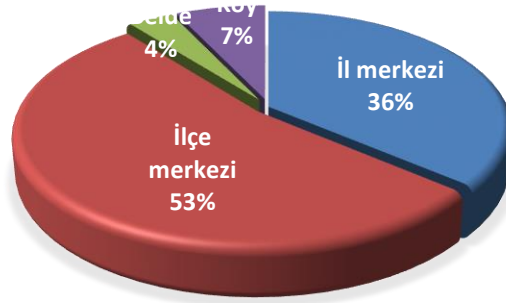
5.2. BULGULAR

Çalışmaya katılan 1242 katılımcıya ait demografik özellikler aşağıdaki Tablo 1 ile sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde kadın ($n = 618$) ve erkek ($n = 624$) katılımcıların neredeyse eşit oranda çalışmaya dâhil edildiği görülmektedir. Çalışmada yer alan ve genç seçmen olarak nitelendirilen 18-25 yaş (%20,1) ve 26-35 yaş (%23,8) aralığındaki seçmen oranları da ülke genelindeki dağılıma yakın tutulmuştur. Katılımcıların öğrenim düzeyleri incelendiğinde en az lise mezunu olanların oranın %61,5 olduğu ve okuryazar olmayanların oranının ise sadece %0,6 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3- Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

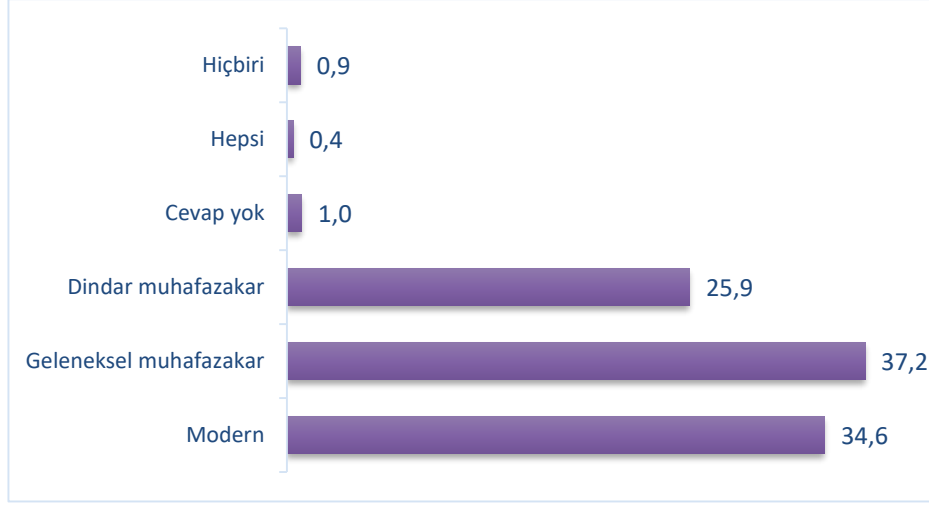
Cinsiyet	Yüzde (%)	Yaş	Yüzde (%)
Kadın	49,8	18-25 yaş	20,1
Erkek	50,2	26-35 yaş	23,8
Aylık Gelir	Yüzde (%)	36-45 yaş	21,7
0 - 2000 TL	28,7	46-55 yaş	18,4
2001 – 4000 TL	41,9	56-65 yaş	10,5
4001 – 6000 TL	10,1	65 yaş üzeri	5,4
6001 - 8000 TL	2,1	Meslek	Yüzde (%)
8001 TL ve üzeri	2,7	Kamu personeli	7,6
Öğrenim Durumu	Yüzde (%)	İşçi	14,4
Okuryazar değil	0,6	Esnaf	7,6
Okuryazar	0,9	Öğrenci	6,4
İlkokul	23,0	Emekli	11,0
Ortaokul /İlköğretim	13,7	Özel sektör çalışanı	22,2
Lise ve dengi okul	33,8	Ev hanımı	22,7
Üniversite	25,1	İşsiz	6,2
Lisansüstü	2,6	Çiftçi	1,4

Katılımcıların ikamet ettikleri yerlere göre dağılımlarının sunulduğu Şekil 1 incelendiğinde, %53'ünün ilçe merkezlerinde, %36'sının ise il merkezlerinde yaşadığı görülmektedir. Belde ve köylerde yaşayan katılımcıların oranı ise %11 civarındadır. Bu dağılımın ülke nüfusunun il, ilçe, belde ve köylerdeki güncel gerçek dağılımına yaklaşık oranlarda olduğu görülmektedir.

Grafik 1- Katılımcıların Yaşadıkları Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Katılımcıların %37,2'si kendilerinin hem batı hem de Anadolu-İslam değerleriyle yaşadıklarını ve geleneksel muhafazakâr olarak ifade edilebilen bir yapıda olduklarını belirtirken, %34,6'sı kendilerini batı medeniyet değeriyle yaşayan, modern yapıda kişiler olarak tanımlamakta ve %25,9'u ise Anadolu ve İslam değeriyle yaşadıklarını ve kendilerini dindar muhafazakâr olarak ifade edebileceklerini belirtmişlerdir (Şekil 2).

Grafik 2- Hayat Tarzı Olarak Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız?

Kimlik doğumla birlikte edinilen özelliklerin yanında sonradan kazanılan özellikleri de içerisine alan, her daim değişme potansiyeli olan bir kavramdır. Etnik ve dinsel kimlikler dâhil kimliklerin birçoğunun ontolojik gerçekliği yoktur; neredeyse tüm kimlikler kişilerin bireysel tercihleriyle beraber sosyalleşme sürecinde inşa edilirler ve dinamik bir yapıya sahiptirler.⁵⁰²

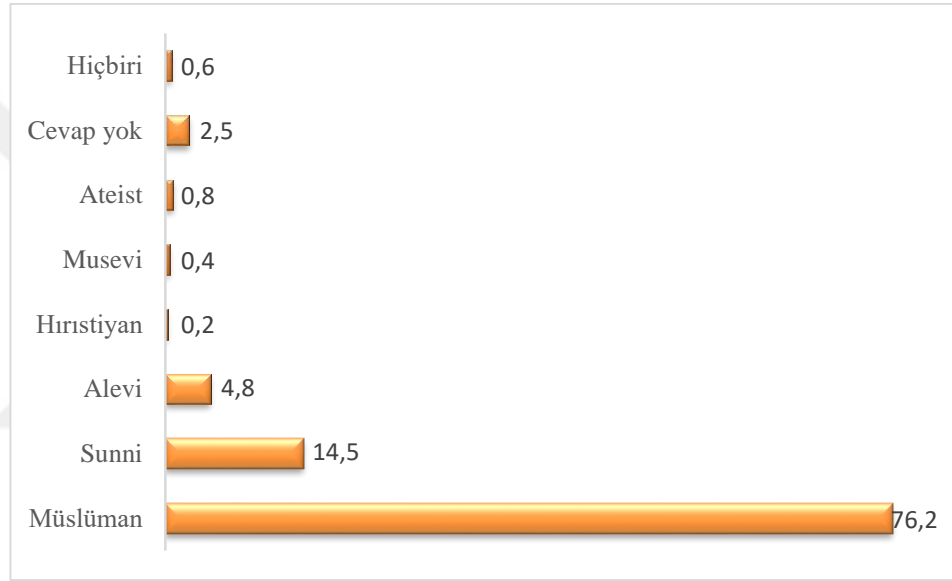
Göçmen toplumlarında, hızlı modernleşme yaşanan yerlerde ve etnik sorunların olduğu bölgelerde etnik kimlik gibi dini kimlikler de hızla öne çıkmaktadır. Yer yer dini kimlik etnik kimliğin önüne geçerken bazı örneklerde de etnisitenin dini kimliğin önüne geçerek asli kimlik olduğu gözlenmektedir. Siyasi araştırmalarda toplulukların sosyal kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik, yerel kimlik, politik kimlik, cinsel kimlik, dilsel kimlik, dinsel kimlik vb. kimliklerinin göz önünde bulundurularak çıkarımlarının yapılması sonuca ulaşmada oldukça önemlidir. Ancak siyaset alanında yapılan bazı çalışmalarda özellikle din ve dil kimliklerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Hâlbuki bu kimliklerin ele alınmaması çalışmanın geçerliliği hususunda önemli bir eksiklik yaratmaktadır. Özellikle Türkiye'nin bazı bölgelerinde yoğun olarak kullanılan etnik kimlik merkezli söylemler de dini kimlikten ayrı ele alınamayacak kadar bütünleşmiştir.

Bu bağlamda bu çalışmada kimlikler üzerinde özellikle durulmuştur. Kimlik üzerine katılımcılara yöneltilen sorulardan biri olan "Kendinizi dini kimlik olarak nasıl tanımlarsınız?" sorusuna, katılımcıların %76,2'si kendi dini kimliklerini Müslüman

⁵⁰² Abdurrahman Kurt, **Din Sosyolojisi**. İstanbul: Sentez, 2012, s. 127.

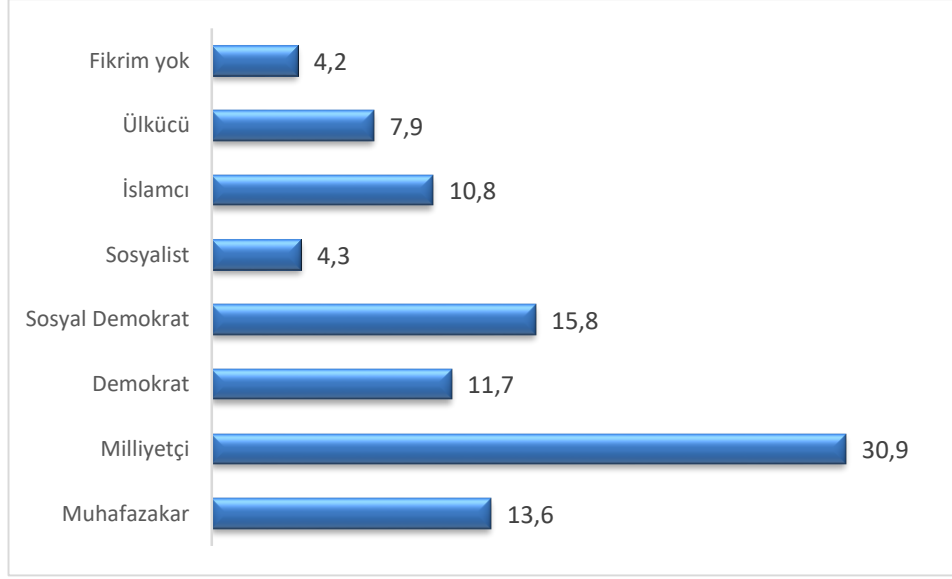
olarak tanımlarken, %14.5'i "Sünni" ve %4,8'i "Alevi" olarak kendilerini ifade etmektedir. Yine Grafik 3'ten görüleceği üzere İslam dini dışındaki dinlere mensup olan katılımcıların %0,2'si Hıristiyan ve %0,4'ü Musevi'dir. Ayrıca bu soruya cevap vermek istemeyen kişilerin oranı %2,5 iken kendilerini Ateist olarak ifade edenlerin oranının ise %0,8 olduğu görülmektedir.

Dini ve etnik kimlik algısı birlikte değerlendirilerek "dindar Türkler veya dindar Kürtler milliyetçilik yapmıyor" retoriğinin de bir anlamda sosyal realitesi, Türk Milliyetçiliğinin dini kimliği nasıl etkilediği veya dindar kesimin bu durumu nasıl izah ettiği de çalışmanın devamında elde edilen bulgular neticesinde yorumlanabilecektir.

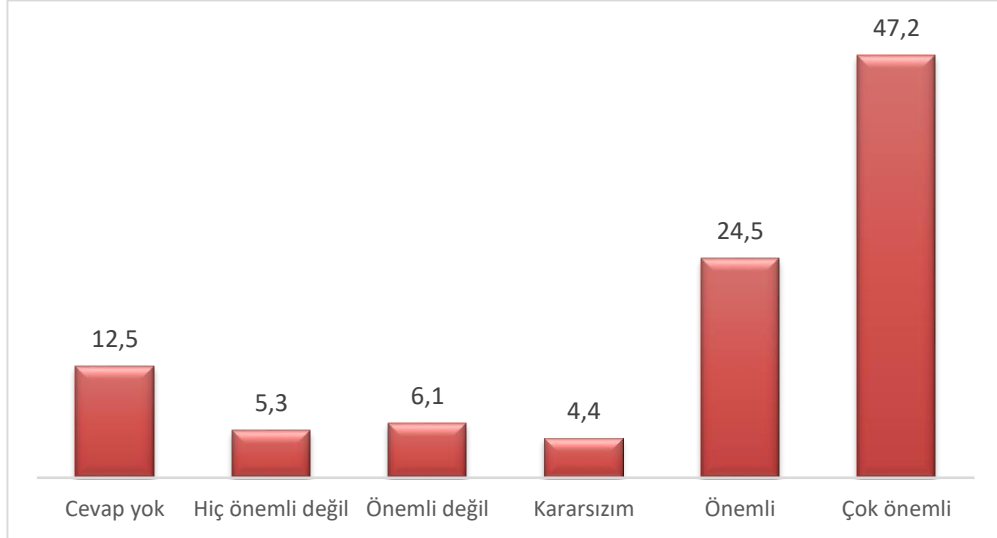
Grafik 3- Kendinizi Dini Kimlik Olarak Nasıl Tanımlarsınız?

Siyasal kimlik, bireylerin kendilerini bir grubun üyesi olarak gruplandırılması ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada da "Kendinizi hangi siyasi kimliğe yakın hissediyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlara ait dağılım grafiği Grafik 4 ile sunulmuştur. Katılımcıların %30,9'u kendini "Milliyetçi", %7,9'u ise "Ülkücü" siyasi kimliğine yakın hissetmektedir. Kendilerini "Muhafazakâr" olarak tanımlayanların oranı %13,6 ve "İslamcı" kimliğe yakın görenlerin oranı ise %10,8'dir. Siyasi kimlik olarak "Sosyalist" tanımına yakın hissedenlerin oranı %4,3, "Sosyal Demokrat" olduğunu ifade edenlerin oranı %15,8 ve "Demokrat" yapıdayım diyenlerin oranı ise %11,7 olarak görülmektedir.

Grafik 4- Kendinizi Hangi Siyasi Kimliğe Yakın Hissediyorsunuz?

“Türk vatandaşı olarak etnik kimliğiniz sizin için ne kadar önem taşıyor?” sorusuna verilen yanıtların dağılımının yer aldığı grafik incelendiğinde, katılımcıların %47,2’si etnik kimliğinin çok önemli olduğunu ve %24,5’i de önemli olduğunu belirtmiştir. Bu soruya cevap vermeyenler %12,5, kararsızlar %4,4 ve etnik kimliğe önem vermeyenlerin oranı ise %11,4 olarak ifade edilmektedir.

Grafik 5- Türk Vatandaşı Olarak Etnik Kimliğiniz Sizin İçin Ne Kadar Önem Taşıyor?

Tablo 4 incelendiğinde etnik yapı olarak katılımcıların %79,2'sinin ($n = 984$) kendisini “Türk” olarak, %11,4'ünün ($n = 141$) ise kendisini “Kürt” olarak tanımladığı belirtilmiştir. Tablo 5'te ise katılımcıların kendilerini Türk olarak tanımlamalarındaki en önemli sebepler olarak, Türkiye’de doğmuş olmalarını (%25,6), Türk milletine mensup olmalarını (%21,5) ve ailelerinin Türk olmalarını (%11,8) göstermişlerdir.

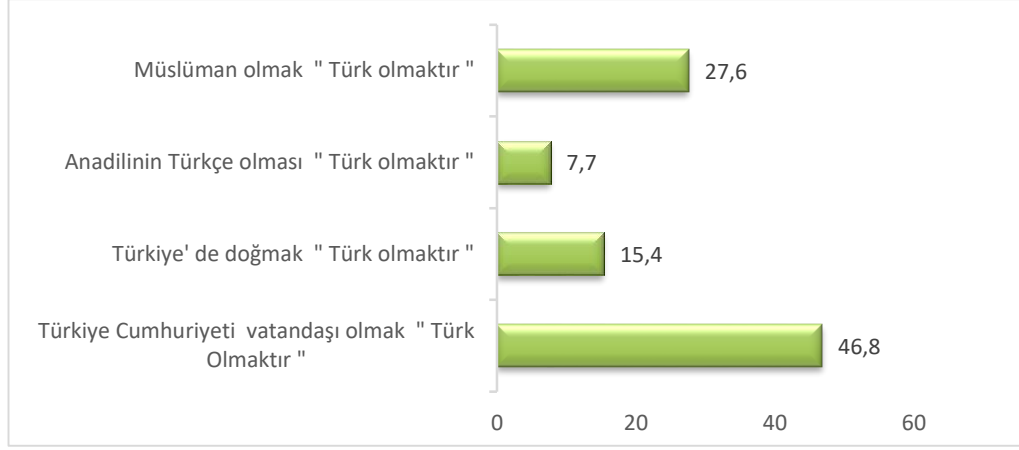
Tablo 4- Kendinizi Hangi Etnik Yapıyla Tanımlıyorsunuz?

Etnik Kimlik	Frekans	Yüzde (%)
Türk	984	79,2
Kürt	141	11,4
Zaza	16	1,3
Arap	5	0,4
Kırmanç	9	0,7
Gürcü	6	0,5
Çerkez	9	0,7
Laz	29	2,3
Arnavut	5	0,4
Boşnak	1	0,1
Dadaş	2	0,2
Göçmen	2	0,2
Fikrim yok	33	2,7

Tablo 5- Kendinizi Türk Olarak Tanımlıyorsanız Size Göre Bunun En Önemli Sebebi Nedir?

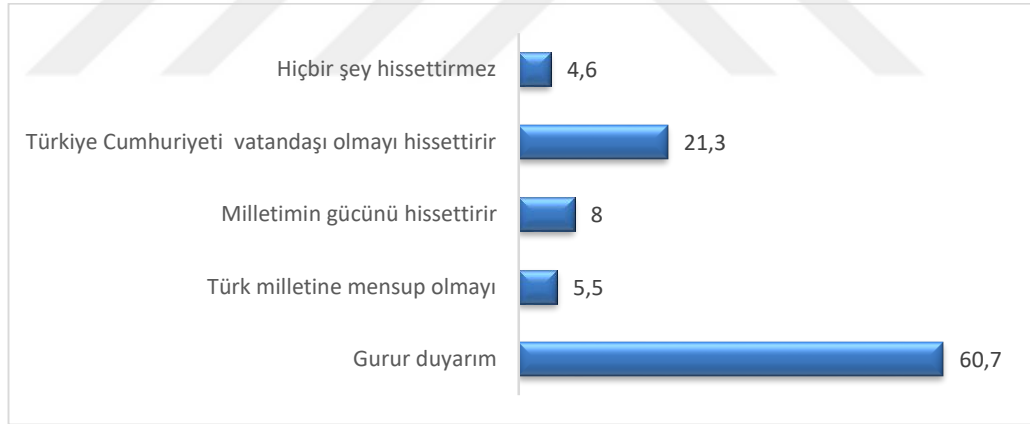
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Türkiye’de doğmuş olmam	318	25,6
Türk milletine mensup olmam	267	21,5
Ailemin Türk olması	147	11,8
Türk milletinin büyüklüğüne inanmam	400	32,2
Kendimi Türk olarak hissetmiyorum	66	5,3
Cevap yok	44	3,5

Katılımcılara “Size göre Türk olmayı en iyi tanımlayan cümle hangisidir?” sorusu yöneltilmiş ve verilen yanıtların oransal dağılımları Grafik 6 ile sunulmuştur. Katılanların büyük bir çoğunluğu (%46,8) Türk olmanın “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak Türk olmaktır” cümlesi ile en iyi tanımlandığını belirtmiştir.

Grafik 6- Size göre Türk olmayı en iyi tanımlayan cümle hangisidir?

"Türküm" demenin katılımcılar üzerinde uyandırdığı hissiyatın boyutlarını yansıtan Grafik 7 incelendiğinde, %60,7'lik bir grubun bununla gurur duyacağını, %21,3'lük bir grubun bu ifadenin kendilerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldukları hissini vereceğini belirtmek mümkündür. Sadece % 4,6 oranında küçük bir grup "Türküm" ifadesinin kendilerine hiçbir şey hissettirmediğini belirtmiştir.

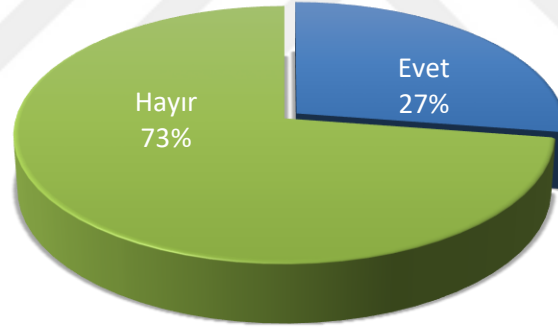
Grafik 7- "Türküm " İfadesi Size Ne Hissettirir?

Evlerinde en çok konuşulan dillere bakıldığında katılımcıların %92,7'sinin ($n = 1151$) Türkçe konuştuğu, %5,4'ünün ($n = 67$) Kürtçe konuştuğu ve %0,4'ünün ($n = 5$) ise Türkçe-Kürtçe karışık konuştuğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4). Etnik yapı olarak katılımcıların sadece %79,2'si ($n = 984$) Türk olduğunu belirtirken (Tablo 2) evlerinde en çok Türkçe konuşanların oranı %92,7'lerdedir. Ancak Anayasa'da Türkçe dışında bir resmi dilin daha olmasını isteyenlerin oranı %27 civarındadır (Şekil 8).

Tablo 6- Evinizde En Çok Konuştuğunuz Dil Hangisidir?

(Bu Soru Katılımcılara Açık uçlu Olarak sorulmuştur)

Diller	Frekans	Yüzde
Türkçe	1151	92,7
Kürtçe	67	5,4
Zazaca	8	0,6
Arapça	5	0,4
Arnavutça	1	0,1
Gürcü-Türkçe	1	0,1
İbranice	1	0,1
Lazca	1	0,1
Rumca	1	0,1
Rusça	1	0,1
Türkçe-Kürtçe	5	0,4

Grafik 8- Anayasa'da Türkçe Dışında Bir Resmi Dil Olsun İster Misiniz?

Anayasa'da Türkçe dışında başka resmi dil olsun diyen %27 oranındaki katılımcının gerekçeleri incelendiğinde, bunların %57,9'unun "Daha gelişen bir toplum, dünya halklarıyla iletişim için çok dillilik iyidir" düşüncesiyle bu istekte buldukları, %19,1'nin ise etnik kökeni nedeniyle Kürtçe'nin de resmi dil olmasını istedikleri anlaşılmaktadır (Tablo 7). Türkçe dışında başka resmi dil istemeyen %73 oranındaki katılımcının dile getirdiği en önemli gerekçe ise, resmi dilin tek olması gerektiği ve ikinci bir resmi dilin gereksiz olduğudur (Tablo 8).

Tablo 7- Anayasa’da başka resmi dil olsun diyenlerin gerekçelerinin dağılımı

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
Anadolu’da yaşayan tüm diller	2	0,6
Daha gelişen bir toplum, dünya halklarıyla iletişim için çok dillilik iyidir	197	57,9
İkinci dil Almanca olsun	4	1,2
İkinci dil Arapça olsun	24	7,1
İkinci dil Arnavutça olsun	1	0,3
İkinci dil İngilizce ve Fransızca olsun	1	0,3
İkinci dil İngilizce olsun	29	8,5
İkinci dil Kürtçe olsun	65	19,1
İkinci dil Lazca olsun	1	0,3
İkinci dil Osmanlıca olsun	5	1,5
İkinci dil Rusça olsun	1	0,3
İkinci dil Zazaca olsun	7	2,1
İngilizce ve Fransızca	1	0,3
İngilizce, Kürtçe, Arapça	1	0,3

Tablo 8. Anayasa’da Başka Resmi Dil Olmasın Diyenlerin Gerekçelerinin Dağılımı

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
Başka dil olsa iletişim kuramam, ortak dilimiz Türkçe	23	2,5
Resmi dil tek olmalı, ikinci bir dil gereksiz	123	13,6
Türk olduğumuz için	70	7,8
Fikri/Cevap Yok	686	76,1
Toplam	902	100,0

Çalışma kapsamındaki kişilerin %89,7’si ($n = 1114$) anadili olarak Türkçeyi gördüğünü, %7,7’si ($n = 96$) ise Kürtçeyi gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 1242 kişiye anadillerini ne düzeyde bildikleri sorulmuş, anadilinin Türkçe olduğunu ifade eden 1 kişi ile anadilinin Kürtçe olduğunu belirten 1 kişi anadilini bilmediğini belirtirken, anadilini Kürtçe olarak gören 1 kişi ise bu dili kısmen bildiğini ifade etmiştir. Geriye kalan 1239 kişinin tamamı ise anadilini çok iyi düzeyde bildiğini söylemiştir.

Tablo 9- Anadiliniz Olarak Hangi Dili Görüyorsunuz?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
Türkçe	1114	89,7
Kürtçe	96	7,7
Zazaca	16	1,3
Arapça	6	0,5
Almanca	1	0,1
Arnavutça	1	0,1
Çerkezce	2	0,2
Hiçbir dili	1	0,1
İbranice	1	0,1
Lazca	1	0,1

Türkiye ile ilgili hazırlanan bazı ifadelerle karşı katılımcıların bakış açısını tespit etmek amacıyla sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bu ifadeleri Likert tipi ölçeklendirme ile 1=*Kesinlikle Katılmıyorum*, 2=*Katılmıyorum*, 3=*Kararsızım*, 4=*Katılıyorum*, 5=*Kesinlikle Katılıyorum* olacak şekilde yanıtlamaları istenmiştir. “Türk vatandaşı olmayı başka bir ülkenin vatandaşı olmaya tercih ederim” ifadesine katılımcıların verdikleri yanıtların ortalaması 3.60 olarak hesaplanmıştır. Diğer ifadelerle verilen yanıtlara oranla düşük olan bu değer pozitif yönlü görülmesine rağmen tatminkâr değildir. “**Ülkem ile gurur duyuyorum**” ifadesine verilen yanıtların ortalaması 4.48 olarak hesaplanmış ve ölçekte sunulan ifadeler içinde en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10- Türkiye İçin Kullanılan İfadelere Katılım Düzeyine Ait Betimleyici İstatistikler

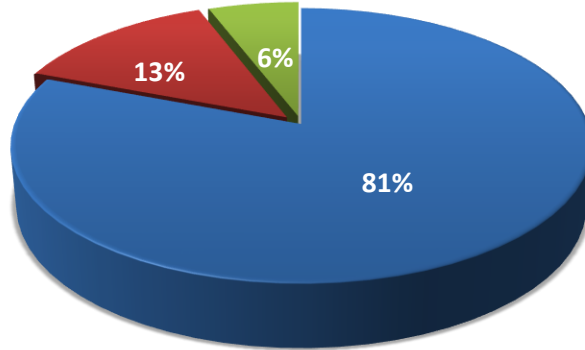
	<i>n</i>	Ortalama	Std. Sapma
Türk vatandaşı olmayı başka bir ülkenin vatandaşı olmaya tercih ederim	1241	3,60	1,672
Türkiye, dünyanın çoğu ülkesinden daha iyi bir ülkedir	1238	4,12	1,277
Ülkem ile gurur duyuyorum	1240	4,48	0,998
Türkiye'de yaşamaktan mutluyum	1239	4,25	1,174
Türkiye'nin başarıları ile gurur duyuyorum	1238	4,06	1,309

Bir önceki ölçüğe benzer olarak bu kez de Türklük, Türkçe ve Türkiye ile ilgili hazırlanan bazı ifadelere karşı katılımcıların bakış açısını tespit etmek amacıyla sorular yöneltilmiş ve katılımcıların bu ifadelere 1=Hiç önemli değil, 2=Önemli değil, 3=Kararsızım, 4=Önemli, 5=Çok önemli olacak şekilde yanıt vermeleri beklenmiştir. “Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğü” ifadesine katılımcılardan gelen yanıtların ortalaması 4,75 olarak hesaplanmış ve bu ifade diğer ifadeler içerisinde en yüksek değere sahip olması sebebiyle ön plana çıkmıştır. Ölçekte yer alan diğer ifadelere verilen yanıtların ortalamalarının hepsinin de 4,5 değerinin üstünde olduğu, yani katılımcılar nezdinde önem düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11- Türklük, Türkçe ve Türkiye İçin Kullanılan İfadelere Katılımcıların Verdiği Önemin Düzeyine Ait Betimleyici İstatistikler

	n	Ortalama	Std. Sapma
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak	1241	4,63	0,804
Türkçe konuşmak	1241	4,63	0,807
Türk milletinin bir üyesi olmak	1238	4,65	0,778
Türkiye'de doğmak	1241	4,52	0,949
Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğü	1239	4,75	0,668

Katılımcılara “Milliyetçilik birleştirici mi, yoksa bölücü bir unsur mu?” sorusu yöneltilmiş ve %81 gibi yüksek bir oranda “Birleştirici” yanıtı alınmıştır. Bu soruya cevap verenlerin %13 ise Milliyetçiliği *bölücü* bir unsur olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Grafik 9- Milliyetçilik Birleştirici Mi, Yoksa Bölücü Bir Unsur Mu?

1990'lı yıllarda Milliyetçi Hareket partisi içindeki bir grup, Seyyid Ahmed Arvasi, İbrahim Kafesoğlu ve bazı önemli isimlerin savundukları “Türk-İslam ülküsü” ideolojisini benimseyen, “nizam-ı âlem” sloganıyla hareket etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda “ülkücü kimliğini yitirmeden İslamlaşma” ilkesi de parti tabanında yaygınlaşmaya başlamıştır. Muhsin Yazıcıoğlu'nun ölene kadar başını çektiği grup, parti içindeki diğer hususlardaki uyuşmazlıkların su yüzüne çıkmasıyla birlikte 1993 yılında MHP'den Nizam-ı Âlem Ülkücülerini de yanına alarak Büyük Birlik Partisi'ni (BBP) kurmuşlardır.⁵⁰³

Günümüz siyasetinde de İslami atılımların kitle desteğinin sağlanması yönünde önemli olduğu görülmektedir. Bu açıdan MHP de İslam ekseninde daha tutarlı ve samimi bir ideolojik arayışa yönelmiş izlenimi vermektedir. Bu açıdan katılımcıların Türk İslam Ülküsü kavramına karşı reaksiyonları merak edilmiş ve ölçülmek istenmiştir. Türk İslam Ülküsü kavramının katılımcılar üzerinde uyandırdığı ilk duygunun ne olduğunu tespit etmek amacıyla yöneltilen soruya katılımcıların %29,1'inden “*Türklerin İslam' a hizmet etmesi*” cevabı gelmiştir. Bu cevabı %23,3 oranıyla “*Türklük ile İslam arasındaki varoluşsal ilişki*” yanıtı izlemiştir (Tablo 12).

Tablo 12- Türk İslam Ülküsü Denildiğinde Sizde Uyanan İlk Duygu Nedir?

	Frekans	Yüzde (%)
Türklük ile İslam arasındaki varoluşsal ilişki	290	23,3
Türk milliyetçiliği ile İslam'ın sentezi	186	15
Türk milliyetçiliğinde ideolojik dönüşüm	65	5,2
Türklerin İslam' a hizmet etmesi	362	29,1
Türk milliyetçiliği ile muhafazakârlığın bütünleşmesi	152	12,2
Türk sağının üç hali	13	1
Seyyid Ahmet Arvasi	24	1,9
Araplaşmadır	3	0,2
Ayrımcılık, ırkçılık	11	0,9
Bozkurt	1	0,1
Cevap yok / Fikrim yok	73	5,9
Hepsi	1	0,1
Hiçbiri	38	3,1

⁵⁰³ Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, (Der. Keyman, Fuat – Ali Yaşar Sarıbay), Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s. 78.

İslam'ın yanlış yorumu/ Saptırılmış hali	16	1,3
Kızılama	1	0,1
Turancılık	6	0,5
Toplam	1242	100

Milliyetçilik ve İslam'da Ümmetçilik arasındaki farklılıkların insanlar tarafından nasıl algılandığının tespit edilmesi amacıyla 1242 kişiye yöneltilen sorudan elde edilen cevapların dağılımı Tablo 13 ile sunulmuştur. Bu soruya %27,8'lik bir oranla en çok "Milliyetçilik, vatana hizmet; Ümmetçilik İslam'a hizmettir" yanıtı verilmiştir. "Milliyetçilik Türk'ü / Türklüğü; Ümmetçilik İslam'ı merkeze alır" yanıtı %18,3, "Milliyetçilik siyasi kimlik; Ümmetçilik dini kimliktir" yanıtı ise %15,5 oranıyla katılımcıların en yüksek katılım sağladığı ifadeler olmuştur.

Tablo 13- Milliyetçilik ve İslam'da Ümmetçilik Arasında Sizce Ne Tür Farklılıklar Vardır?

	Frekan s	Yüzde (%)
Milliyetçilik Türk'ü/Türklüğü; Ümmetçilik İslam'ı merkeze alır.	227	18,3
Milliyetçilik siyasi kimlik; Ümmetçilik dini kimliktir.	192	15,5
Milliyetçilik, vatana hizmet; Ümmetçilik İslam'a hizmettir.	345	27,8
Milliyetçilik, ulusal; Ümmetçilik uluslararası bakıştır.	70	5,6
Milliyetçilik, kendi ülkeni; Ümmetçilik İslam dünyasını önemsemektir.	92	7,4
Milliyetçilik Türk'ü; Ümmetçilik Müslümanı sevmektir.	69	5,6
Milliyetçilik önce Türk; Ümmetçilik önce Müslüman demektir.	107	8,6
Cevap Yok / Fikrim Yok	69	5,6
Fark Yok	52	4,2
Hepsi	2	0,2
Hiçbiri	14	1,1
Milliyetçilik ayrımcılık, ırkçılıktır	3	0,2
Toplam	1242	100

Milliyetçilik ve Ümmetçilik arasındaki farklılığa ilişkin görüşleri alınan katılımcılara bu kez de "Sizce, İslam dinindeki Ümmetçilik ve Türk Milliyetçiliği birbirine tezat mıdır? Uygun mudur?" sorusu yöneltilmiş ve verilen yanıtlar Tablo 14 ile sunulmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%37,8) "Türk milletçiliği ile

Ümmetçilik bir bütündür” yanıtı ile Türk milliyetçiliğinin İslam’la ve ümmetçilikle örtüştüğünü dile getirmiştir. Katılımcıların %13,4’ü de çoğunluğun görüşünü destekler nitelikte olan “Türk milliyetçiliği ırkçılığı reddeden bir anlayışta olduğu için Ümmetçilik ile uyuşur” yanıtını vermiştir. Sadece %6,5’lik bir kesim Ümmetçilik ile Türk Milliyetçiliğinin tezat olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 14- Sizce, İslam Dinindeki Ümmetçilik ve Türk Milliyetçiliği Birbirine Tezat Mıdır? Uygun Mudur?

	Frekans	Yüzde (%)
Ümmetçilik Milliyetçiliği reddeder.	93	7,5
Türk milliyetçiliği ile Ümmetçiliği reddeder.	79	6,4
Türk milliyetçiliği ırkçılığı reddeden bir anlayışta olduğu için Ümmetçilik ile uyuşur	167	13,4
Ümmetçilik, insanların kendi ırklarını önemsemesine engel değildir	157	12,6
Türk milletçiliği ile Ümmetçilik bir bütündür.	469	37,8
Cevap Yok / Fikrim Yok	86	6,9
Hiçbiri	10	0,8
Tezat değildir	100	8,1
Tezattır	81	6,5
Toplam	1242	100

Türk Milliyetçiliği ile İslam dinindeki Ümmetçilik kavramı arasındaki ilişkinin nasıl algılandığının belirlenmesinin ardından bu kez de Türk Milliyetçiliği ile Faşizm kavramları arasındaki farklılıkların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla katılımcılara yöneltilen “Size göre Türk Milliyetçiliği ve Faşizm neyi ifade eder?” sorusuna en yüksek oranda (%19,1) “Faşizm ırkçılığı esas alırken Türk milliyetçiliği ırkçılığı reddeder” cevabı verilmiştir. Katılımcıların %15,5’i de bu soruya “Faşizmde ırk bağı önemlidir; Türk milliyetçiliğinde kültürel bağ önemlidir” yanıtıyla karşılık vermiştir. Türk Milliyetçiliği ile diğer ülkelerdeki milliyetçilik anlayışı arasında halk açısından nasıl bir farklılık algısı olduğunu ölçmek amacıyla yöneltilen soruya verilen yanıtlar da Tablo 15’te gösterilmiştir. “Türkiye yabancılara karşı daha insancıl ve merhametli” ve “Türk milliyetçiliği ile diğer ülkelerdeki milliyetçilik arasında bir fark yoktur” ifadeleri sırasıyla %35,8 ve %14,7’lik oranlarla en çok katılım sağlanan cevaplar olmuştur.

Tablo 15- Size Göre Türk Milliyetçiliği ve Faşizm Neyi İfade Eder?

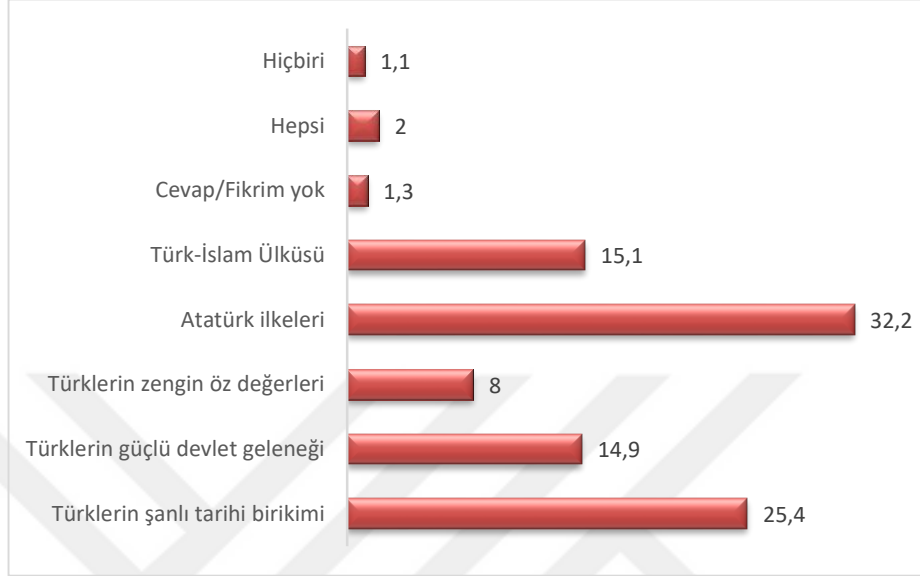
	Frekans	Yüzde (%)
Faşizm de Türk Milliyetçiliği de ırkı esas alır.	93	7,5
Faşizm ırkçılığı esas alırken Türk milliyetçiliği ırkçılığı reddeder	237	19,1
Faşizmde ırk bağı önemlidir; Türk milliyetçiliğinde kültürel bağı önemlidir	193	15,5
Faşizmde din önemsenmez; Türk milliyetçiliğinde din önemsenir.	189	15,2
Faşizm belli bir ırkı savunur; Türk milliyetçiliği devleti oluşturan tüm halkı	189	15,2
Faşizm duygusaldır, Türk milliyetçiliği rasyoneldir.	39	3,1
Faşizm ırkına hizmet, milliyetçilik ülkene hizmettir.	77	6,2
Faşizm ile Türk milliyetçiliği her şeyiyle aynıdır.	60	4,8
Cevap Yok / Fikrim Yok	153	12,3
Hiçbiri	12	1
Toplam	1242	100

Tablo 16- Türkiye'deki Milliyetçilik Anlayışı İle Diğer Ülkelerdeki Milliyetçilik Anlayışı Arasında Bir Fark Var Mı Varsa Sizce Nelerdir?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

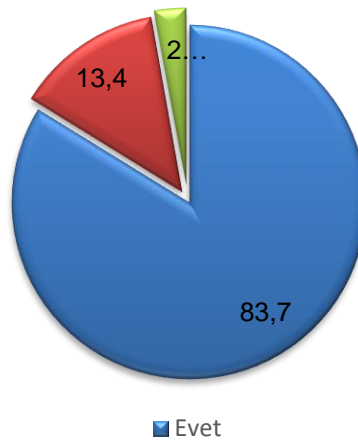
	Frekans	Yüzde (%)
Türkiye yabancılara karşı daha insancıl ve merhametli	445	35,8
Türk halkı kendi inancı dışındaki insanlara daha hoşgörülü	163	13,1
Türk halkı farklı etnik köken ve dillere karşı olumludur.	137	11
Türk halkı dini değerleri önemser, diğer ülkelerdeki milliyetçiler dini değerleri önemsemez.	159	12,8
Türk halkının milliyetçi duyguları, diğer ülkelerdeki milliyetçilere göre daha zayıftır.	30	2,4
Türkiye' de milliyetçilik hoş görülmez, diğer ülkelerde milliyetçilik önemsenir.	32	2,6
Türk milliyetçiliği ile diğer ülkelerdeki milliyetçilik arasında bir fark yoktur.	182	14,7
Cevap yok / Fikrim yok	64	5,2
Türkiye milliyetçiliği diğer halkları dışlar	30	2,4
Toplam	1242	100

Türk Milliyetçiliğini oluşturan faktörlerin; Atatürk ilkeleri (%32,2), Türklerin şanlı tarih birikimi (%25,4), Türk-İslam Ülküsü (%15,1), Türklerin güçlü devlet geleneği (%14,9) ve Türklerin zengin öz değerleri olduğu düşünülmektedir (Şekil 10).

Grafik 10- Sizce Türk milliyetçiliği oluşturan faktörler nelerdir?

Katılımcıların % 83,7'si Türk milliyetçiliğinin, Türkiye'nin büyüüp gelişmesinde katkısı olduğunu düşünürken, %13,4'ü ise bu fikre katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca %2,8 oranında katılımcı ise bu konuda fikir beyan etmemiştir (Şekil 11).

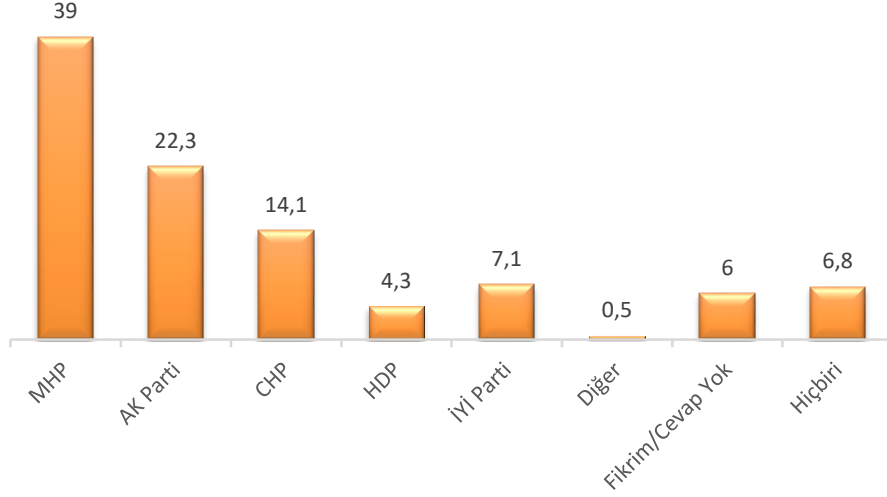
Grafik 11- Türk Milliyetçiliğinin Türkiye'nin Büyüyüp Gelişmesinde Katkısı Var Mıdır?

MHP ile Atatürk Milliyetçiliği arasında nasıl bir bağ olduğuna ilişkin katılımcıların %41,1'i hiçbir bağ yoktur cevabı verirken, %5,8'i MHP'nin Atatürk milliyetçiliğini reddettiğini ifade etmekte ve %8,8'i ise MHP'nin Atatürk milliyetçiliğinden istifade ettiğini düşünmektedir. Bu görüşe karşı olarak ise katılımcıların %25'i MHP'nin Atatürk milliyetçiliğinin temsilcisi olduğu görüşünü savunmuştur (Şekil 12). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde MHP'nin Atatürk milliyetçiliğini temsil ettiği fikrinin, partinin resmi Türk milliyetçiliği ideolojisinin savunucusu olduğu dikkate alındığında düşük çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak MHP'nin iktidar ile ittifak yapması ve Atatürk milliyetçiliği savunuculuğunda CHP'nin öne çıkması belirleyici olmuş olabilir.

Grafik 12- MHP ile Atatürk Milliyetçiliği Arasında Nasıl Bir Bağ Vardır?

Halkın Milliyetçi olarak tanımladığı siyasi partilerin başında %39 ile MHP gelmektedir. Bunu %22,3'lük bir yüzdeyle AK Parti, %14,1 ile CHP ve %7,1 ile de İYİ Parti izlemektedir. HDP'yi milliyetçi bir parti olarak görenlerin oranı ise %4,3 civarındadır (Grafik 13).

Grafik 13- Ülkemizde Siyasi Partilerden Hangisi/Hangilerini Milliyetçi Parti Olarak Görüyorsunuz?

Halkın milliyetçi olarak tanımladığı siyasi partilerin başında MHP gelirken, halk Türk milliyetçiliğini ön planda tutan siyasi parti lideri olarak en çok (%34,6) Recep Tayyip Erdoğan'ı görmektedir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise halkın % 25,2'si tarafından Türk Milliyetçiliğinin siyasi temsilcisi olarak düşünülmektedir. Kendisini milliyetçi olarak konumlandıran bir partinin liderinin cumhurbaşkanının gerisinde kalması büyük ölçüde dönemsel şartlar tarafından ve cumhurbaşkanının halk nezdindeki karizmasından etkilenmektedir. Bu dönem içerisinde ülkenin içeride ve dışarıda karşılaştığı güçlükler karşısında halkın cumhurbaşkanı politikalarını desteklediğini de gösteren bu ifade, aynı zamanda iktidar partisinin milliyetçi-muhafazakar geleneği temsil ettiğini de göstermektedir.

Tablo 17- Türk Milliyetçiliğini Ön Planda Tutan Öncülük Eden Siyasi Parti Lideri Kimdir?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
Recep Tayyip ERDOĞAN	430	34,6
Devlet BAHÇELİ	313	25,2
Meral AKŞENER	169	13,6
Cevap Yok / Fikrim Yok	150	12,1
Kemal KILIÇDAROĞLU	135	10,9
Selahattin DEMİRTAŞ	16	1,3
Alpaslan TÜRKEŞ	11	0,9
Mustafa Kemal ATATÜRK	6	0,5
Ekrem İMAMOĞLU	3	0,2
Doğu PERİNÇEK	2	0,2

Muhsin YAZICIOĞLU	2	0,2
Erhan USTA	1	0,1
Mansur YAVAŞ	1	0,1
Mustafa DESTİCİ	1	0,1
Temel KARAMOLLAOĞLU	1	0,1
Turgut Özal	1	0,1

Milliyetçi Hareket Partisi, özellikle son zamanlarda çizgisini ve söylem dilini daha muhafazakâr ve dini öğeler üzerine oturtan, merkez-sağ siyasetin önemli bir aktörü olan ve milliyetçi siyasal kimliğin temsilcisi olarak kendisini tanımlayan bir siyasi parti görünümündedir. Bu görünümün ve MHP'nin halk nezdindeki konumlandırmasına ilişkin değerlendirme yapabilmek için katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki olan, “*MHP ve Milliyetçilik denince ilk akla gelenler*” sorusuna gelen yanıtların başında, sağ milliyetçiliği kuramlaştıran, daha sonra koyu milliyetçi bir siyasal kimliğe sahip Milliyetçi Hareket Partisi’ni kuran, 27 Mayıs 1960 darbesi içinde yer almış bir asker olan⁵⁰⁴ Alparslan Türkeş (%26,5) gelmiştir. Bozkurt (%20) ve Ülkücülük (%15,1) yanıtları ise katılımcılardan tarafından Alparslan Türkeş cevabından sonra en çok akla gelen kavramlar olmuştur. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise katılımcıların %9,9’unda ilk akla gelen isimdir (Tablo 18). Bununla birlikte MHP’de sembollerin öne çıkmasının da etkisi ile katılımcılar üç hilal ve bozkurt gibi sembol kavramlara yüksek oranda destek vermiştir. Katılımcılar elde edilen bulgulara göre partinin bölücülük ve ayrımcılık ile ilgili ifadeye destekleri ise yüzde 1 gibi düşük seviyededir. Bununla birlikte Türk İslam sentezi ve milliyetçilik ifadesi ise yine düşük bir katılımcı tarafından belirtilmiştir. Genel bir değerlendirme ile katılımcılar partiyi kavramlar ile değil, partinin lider isimleri ve sembolleri ön plana çıkardıkları görülmektedir.

Tablo 18- MHP ve Milliyetçilik Denince Aklınıza İlk Gelen Nedir?

	Frekans	Yüzde (%)
Bozkurt	249	20,0
Üç Hilal	111	8,9
İrkçılık	94	7,6
Ülkücülük	188	15,1
Alpaslan TÜRKEŞ	329	26,5
Devlet BAHÇELİ	123	9,9
Adalet	1	0,1

⁵⁰⁴ Nuray Mert, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 68.

AK Parti	3	0,2
Atatürk	1	0,1
Bölücülük, Ayrımcılık	13	1
Cevap Yok / Fikrim Yok	68	5,5
CHP	2	0,2
Devletçilik	2	0,2
Eski MHP	1	0,1
Hepsi	5	0,4
Hiçbiri	29	2,3
İyi Parti	1	0,1
Milliyetçilik	15	1,2
Muhsin YAZICIOĞLU	1	0,1
Recep Tayip ERDOĞAN	1	0,1
Türk İslam Sentezi	2	0,2
Türkçülük	1	0,1
Türkiye	2	0,2

MHP ile ilgili konumlandırmalara ilişkin olarak katılımcılara yöneltilen bir başka soruda, Milliyetçi Hareket Partisi'nin bölücü ve ırkçı bir parti olduğunu düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %28,4 iken buna katılmayanların oranı %69,6 olarak tespit edilmiştir. İrkçı ve bölücü olduğunu düşünenler MHP'nin yalnızca Türk'leri temsil eden bir parti olduğunu (%14,7), diğer etnik kimlikleri ötekileştirdiğini (%6,4) ve uzlaşma kültürüne sahip olmadığını (%7,3) ifade etmektedir. Aksini savunular ise MHP'nin bölücülükten uzak Türkiye partisi olduğunu (%24,8), tüm etnik kimliklere saygılı olduğunu (16,7) ve uzlaşmacı bir parti olduğunu (%28,1) belirtmektedir (Tablo 19). Genel bir değerlendirme ile bu oranlar, katılımcıların MHP'yi ayrıştırıcı olarak görmediğini kanıtlamaktadır. Bu durum partinin toplumda kutuplaşma yaratan faşizan nitelik taşımayan bir parti olarak görüldüğünün kanıtlarından biri olarak değerlendirilebilecektir. Çünkü yüzde 70'e yakın gibi büyük oranda katılımcı, partinin ırkçı ve bölücü olmadığını belirtmektedir.

Tablo 19- Sizce MHP Bölücü ve İrkçı (Faşist) Bir Parti Midir?

	Frekans	Yüzde (%)
Evet, MHP ırkçıdır ve yalnızca Türk'leri temsil eden bir partidir.	183	14,7
Evet, MHP diğer etnik kimlikleri ötekileştirir.	79	6,4
Evet, MHP uzlaşma kültürüne sahip değildir.	91	7,3
Hayır, MHP bölücülükten uzak Türkiye partisidir.	308	24,8

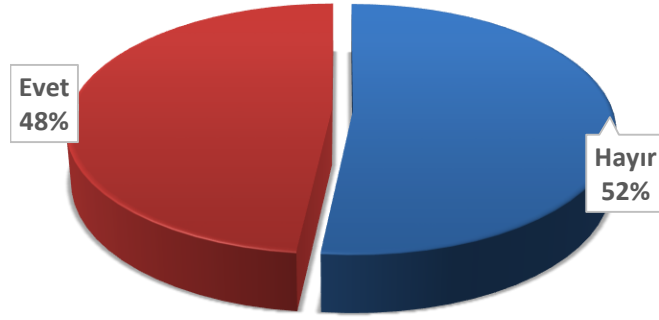
Hayır, MHP tüm etnik kimliklere saygılıdır.	208	16,7
Hayır, MHP uzlaşmacı bir partidir.	349	28,1
Cevap Yok / Fikrim Yok	24	1,9
Toplam	1242	100

Milliyetçi Hareket Partisi hakkında belirtilen ifadelere halkın ne düzeyde katıldığını belirlemek amacıyla Likert tipi ölçek değerlendirme formatıyla hazırlanmış sorular katılımcılara yöneltilmiş ve bu ifadelere *1=Hiç önemli değil, 2=Önemli değil, 3=Kararsızım, 4=Önemli, 5=Çok önemli* olacak şekilde yanıt vermeleri beklenmiştir. “MHP, her dönem iktidar partilerini destekleyerek varlığını sürdürmektedir” ifadesine katılımcılardan gelen yanıtların ortalaması 3,5 olarak hesaplanmış ve bu ifade diğer ifadeler içerisinde en yüksek değere sahip olması sebebiyle ön plana çıkmıştır. “MHP, kurulu düzenin partisidir” ifadesine katılımcıların katılım ortalaması 3,42, “MHP, Türk siyasetinin mihenk taşıdır” ifadesine 3,26, “MHP, Türkiye’ de iktidarların süresini belirleyen partidir” ifadesine 3,22 ve “MHP, erken seçime giden yolu her zaman açan partidir” ifadesine katılımcıların verdiği cevapların ortalaması da 3,17 olarak elde edilmiştir.

Genel bir değerlendirme ile katılımcıların çok büyük çoğunluğu MHP’yi faşist olarak görmediğini belirtmiştir. Çalışmamız için oldukça anlamlı olan bu sonuçlara göre halk nezdinde MHP bir Türkiye partisi görünümündedir ve MHP’yi ırkçı olarak değerlendirenlerin oranı yalnızca yüzde 14,7 seviyesindedir.

Tablo 20- MHP ile İlgili Aşağıdaki İfadelerin Her Birine Ne Ölçüde Katılıp Katılmadığınızı Belirtiniz

	<i>n</i>	Ortalama	Std. Sapma
MHP her dönem iktidar partilerini destekleyerek varlığını sürdürmektedir	1235	3,5	1,516
MHP Türkiye’ de iktidarların süresini belirleyen partidir	1232	3,22	1,494
MHP erken seçime giden yolu her zaman açan partidir	1224	3,17	1,505
MHP kurulu düzenin partisidir	1227	3,42	1,469
MHP Türk siyasetinin mihenk taşıdır	1221	3,26	1,512

Grafik 14- Bugüne Kadar MHP'ye Hiç Oy Verdiniz Mi?

Milliyetçi Hareket Partisine bugüne kadarki seçimlerde oy vermiş olan %48 oranındaki katılımcılara oy verme nedenleri sorulmuş ve bunlara ilişkin olarak toplanan verilerin dağılımına Tablo 21'de yer verilmiştir. MHP'ye ideolojisine uygun olduğu için oy verenlerin oranı %12,1 iken, Türkleri temsil ettiğini düşündüğünden dolayı oy verenlerin oranı ise %11,3 olarak belirlenmiştir.

Tablo 21- Katılımcıların Önceki Seçimlerde MHP'ye Oy Verme Nedenleri

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

Oy verme nedenleri	Frekans	Yüzde (%)
MHP, ideolojime uygun olduğu için	150	12,1
Ülkenin sigortası olduğu için	85	6,8
Liderini başarılı bulduğum için	58	4,7
İktidara alternatif olduğu için	66	5,3
Türkleri temsil ettiği için	140	11,3
Aday için	19	1,5
Alparslan TÜRKEŞ için	7	0,6
Alternatifi olmadığı için	15	1,2
Cevap yok / fikrim yok	36	2,9
Ekonomik krizden dolayı	1	0,1
Erbakan için	1	0,1
İktidarı denetlemesi için	11	0,9
Muhalefet olduğu için	9	0,7

Milliyetçi Hareket Partisine bugüne kadarki seçimlerde hiç oy vermemiş olan %52 oranındaki katılımcılara oy vermeme nedenleri sorulmuş ve bunlara ilişkin olarak toplanan verilerin dağılımı ise Tablo 20 ile sunulmuştur. MHP'nin politikasını beğenmediği için oy vermeyenlerin oranı %15,4 iken, liderini beğenmediğinden dolayı oy vermeyenlerin oranı ise %7,8 olarak belirlenmiştir (Tablo 22).

Tablo 22- Katılımcıların Önceki Seçimlerde MHP'ye Oy Vermeme Nedenleri

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

Oy vermeme nedenleri	Frekans	Yüzde (%)
MHP, ırkçı bir partidir.	83	6,7
MHP'nin politikasını beğenmiyorum.	191	15,4
MHP'nin liderini başarısız buluyorum.	97	7,8
İktidar ile yakın olduğu için	44	3,5
Sadece Türkleri temsil ettiği için	52	4,2
Adaylarını beğenmiyorum	2	0,2
Ak Parti'ye oy verdim	21	1,7
Ayrımcı parti, eşitlikçi olmadığı için	14	1,1
Cevap yok	67	5,4
Daha iyi bir parti olduğu için	14	1,1
Görüşlerime uymuyor	32	2,6
Güven vermiyor	3	0,2
İktidar olamaz diye	3	0,2
İttifak yaptığı için	5	0,4
Oy kullanamadım	1	0,1
Oy kullanmadım	1	0,1
Partimi değiştirmem	12	1
Partiyi beğenmiyorum	1	0,1

Hem oy verenler hem de oy vermeyenler açısından değerlendirildiğinde MHP'nin ideoloji ve politikasının seçmenlerin tercihinde belirleyici olduğu görülmektedir. Parti lideri için oy verdiğini ya da vermediğini belirtilenler özellikle liderin politikalarına vurgu yaparak beğendiklerini yada beğenmediklerini belirtmişlerdir. Bu oran ise çok azınlıkta kalmaktadır. Bu durum partinin faşist niteliğinde olmadığını kanıtlarından biri olarak kabul edilebilecektir. Faşist partilerde liderlerin büyük önemi olduğu bilinmektedir ve burada belirtilen oranlar, MHP açısından oy verme davranışında daha çok parti politikalarının ve ideolojisinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Katılımcılara “MHP ne yaparsa veya hangi şartlarda MHP'ye oy verirsiniz?” sorusu yöneltilmiş ve verdikleri cevaplar Tablo 23 ile sunulmuştur. Bu soruya %22,5 oranında bir kesim katılımcı hiçbir şartta oy vermeyeceğini belirtirken, %11,8 oranındaki katılımcı grubu “Demokrasi ve evrensel değerleri savunur ve tüm topluma hitap ederse”, %8,5 oranında bir grup da “İttifaktan ayrılır ve tek başına iktidarı hedeflerse” oy verim cevabını vermiştir.

Tablo 23- MHP Ne Yaparsa veya Hangi Şartlarda MHP'ye Oy Verirsiniz?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

Şartlar	Frekans	Yüzde (%)
Adayları ve kadrosu güçlü olursa	4	0,3
Af çıkartırsa oy veririm	1	0,1
Ak Parti gibi merkez partisi olursa	3	0,2
AK Parti ile birleşirse	3	0,2
AK Parti varken MHP'ye oy vermem gereksiz	13	1
AK Partiye destek olduğu sürece oy veririm	41	3,3
Atatürk ilkelerine sahip çıkarsa	7	0,6
Bundan sonra oy vereceğim	1	0,1
Cevap Yok / Fikrim Yok	148	11,9
CHP ile yakınlaşırsa	2	0,2
CHP'ye oy veriyorum	2	0,2
Daha iyi bir kadro oluşturtursa oy veririm	1	0,1
Demokrasi ve evrensel değerleri savunur, tüm topluma hitap ederse	146	11,8
Dini konularda hassas olursa	12	1
Eğitim sistemini düzeltirlerse	1	0,1
Ekonomik ve sosyal devlet programıyla gelirse oyumu veririm	48	3,9
Erhan Usta başa gelirse	1	0,1
Ev kadınlarına dönük projeler geliştirirse oy veririm	2	0,2
EYT'lileri desteklerse oy veririm	6	0,5
Gençlere aşırı duygusal fikirler aşılımlarsa, onları maddi ve manevi desteklerse oy veririm	2	0,2
Gençlik ve dini değerlere önem verirlerse oy veririm	2	0,2
Her şeyi desteklememeli her şeye evet dememeli	1	0,1
Hiçbir şartta oy vermem	280	22,5
İdam getirirse (hırsızlar ve tecavüzcüler için)	1	0,1
İktidara geleceğini bilsem oy veririm	17	1,4
İktidara muhalefet yaparsa	2	0,2
İktidarın her söylediğine evet demezse oy veririm	6	0,5
İttifaktan ayrılır, tek başına iktidarı hedeflerse oy veririm.	106	8,5
İYİ Parti ile birleşirse	3	0,2

Kadınlara yönelik destekler sağlarsa	1	0,1
Kendi partimden başka oy vermem	3	0,3
Kürtlere karşı daha samimi ve yumuşak politika geliştirirse	7	0,6
Lideri değişirse oy veririm	68	5,5
Meral Akşener MHP'nin başına geçerse oy veririm	2	0,2
MHP eski çizgisine dönerse oy veririm	1	0,1
Oktay Vural olursa	1	0,1
Oy kullanmıyorum	1	0,1
Oy veriyorum. Her şartta oy veririm.	91	7,4
Politikasını ve yönetimini değiştirirse	22	1,8
Politikasını beğeniyorum oy vereceğim	1	0,1
Selahattin Demirtaş'a sahip çıkarsa	1	0,1
Sosyalist bir çizgiye gelse oy veririm	1	0,1
Suriyelileri geri gönderirse oy veririm	4	0,3
Vaatlerini yerine getirirse	11	0,9
Vatan ve millet için iyi politikalar geliştirirse oy veririm	70	5,6
Zamlar konusunda iktidarı uyarırsa oy veririm	3	0,2

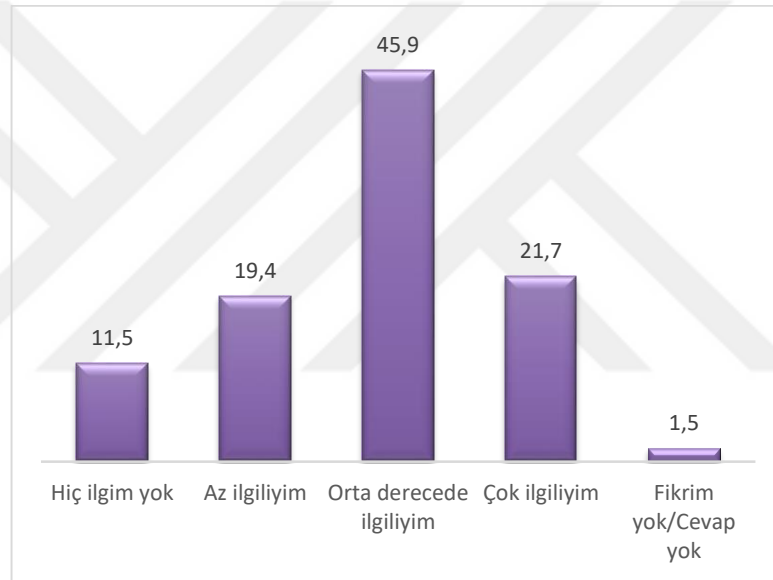
“Türk Milliyetçiliği ve MHP'nin geleceği hakkında görüşleriniz nelerdir?” sorusuna ise katılımcıların %38,3'ünden “Türk milliyetçiliği her zaman var olacaktır” ve %22,2'sinden de “Milliyetçilik Türkiye' de zayıflamaktadır dolayısıyla MHP'nin de oyu düşecektir” yanıtları gelmiştir (Tablo 24). Bununla birlikte Milliyetçiliğin Türkiye'de zayıflayacağını ve dolayısıyla MHP'nin oylarının düşeceğini belirtenler de yüzde 22,2 oranında görüş bildirmiştir. Katılımcılara göre terör bittiği takdirde milliyetçilik duygusunun düşeceğini belirtenler de yüzde 10 seviyesindedir. Bu sonuçlar terör sorununun milliyetçiliği doğrudan etkilediği şeklinde bir algının varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 24- Türk Milliyetçiliği Ve MHP'nin Geleceği Hakkında Görüşleriniz Nelerdir?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

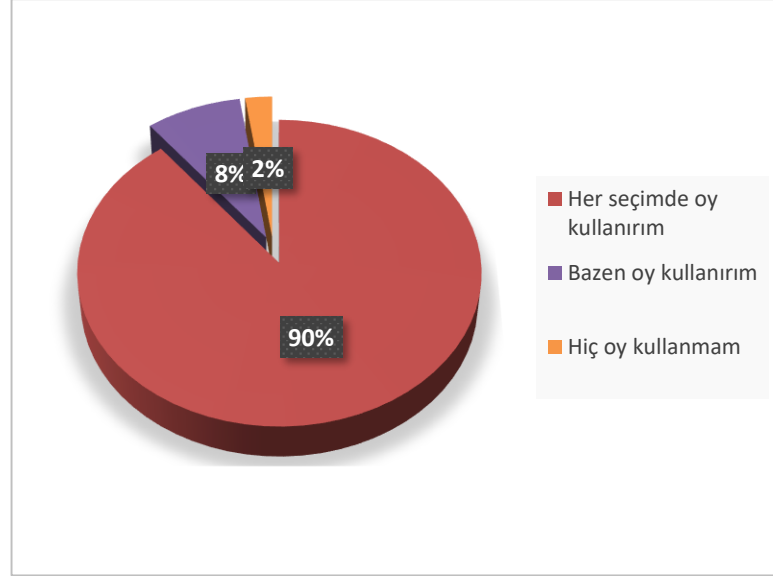
	Frekans	Yüzde (%)
Türkiye' de milliyetçilik yükselmektedir dolayısıyla MHP' nin de oyu yükselecektir.	246	19,8
Milliyetçilik Türkiye' de zayıflamaktadır dolayısıyla MHP'nin de oyu düşecektir.	276	22,2
Türk milliyetçiliği her zaman var olacaktır.	476	38,3
Terör biterse milliyetçilik duyguları da zayıflar.	132	10,6
Aydınlık ve güzel görüyorum	4	0,3
Bölücü politikası var	3	0,2
Cevap Yok / Fikrim Yok	60	4,9

Denge unsurudur	4	0,3
Devlet Bahçeliyle milliyetçilik bitmiştir.	1	0,1
Hiçbiri	7	0,6
İktidar olamaz	18	1,4
Lideri değişirse geleceği iyi olacak	1	0,1
Lideri değişmeli ve öz çizgisine geri dönmeli	3	0,2
Menfaati neredeyse ona göre davranıyor, net duruşu yok	5	0,4
MHP Türk milliyetçisi değildir	2	0,2
Milliyetçilik ve MHP yan yana durmaz	1	0,1
Terör biterse milliyetçilik güçlenir	2	0,2
Türk milliyetçiliği ile MHP tavan tavana zıttır.	1	0,1
Toplam	1242	100

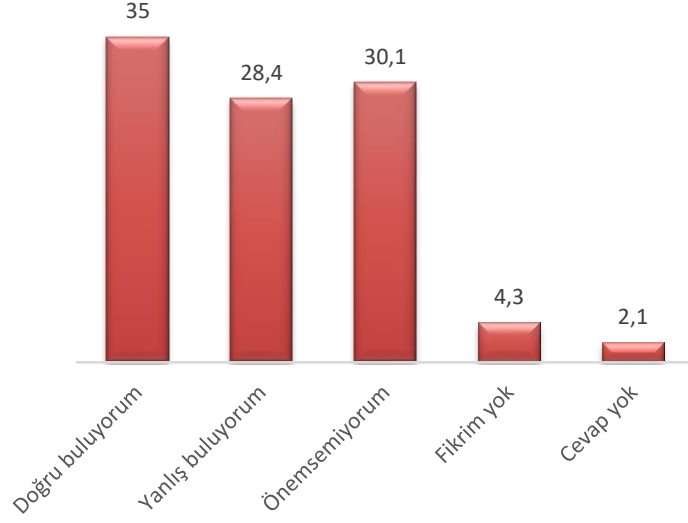
Grafik 15- Siyasete İlgî Düzeyiniz Hangi Seviyededir?

Halkın siyasete ve seçimlere karşı ilgilerinin tespit edilmesi amacıyla sorular yöneltilmiş ve %19,4'ünün ilgisinin az, %11,5'inin ise hiç ilgisinin olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 15). Genel ve yerel seçimlerde ise %8'i bazen oy kullandığını söylerken, %2'lik bir kesim hiç sandığa gitmediğini ifade etmiştir (Şekil 16). Sonuçlar toplumda siyasetin ilgi gördüğünü ve halkın büyük ölçüde siyaset ile ilgilendiğini göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

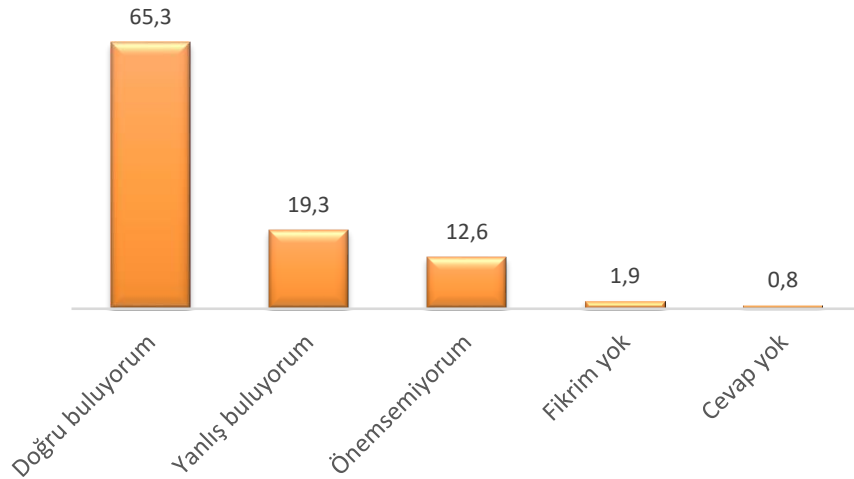
Grafik 16- Genel ve Yerel Seçimlerde Ne Sıklıkla Oy Kullanırsınız?

Seçim dönemlerinde meydanlarda “Milliyetçi söylemlerin” kullanılmasını insanların yaklaşık %35’i doğru bulurken, %28,4’ü bu söylemlerin yanlış olduğunu düşünmektedir (Şekil 17). Kamuoyunun siyasal reklamlarda, Milliyetçi davranışların (Bayrak, İstiklal Marşı, Onuncu Yıl Marşı vb.) kullanılmasını nasıl değerlendirdiğini tespit etmek amacıyla katılımcılara yöneltilen soruya % 65,3 oranında kişi bunu doğru buluyorum cevabını vermiştir. Ancak katılımcıların %19,3’ü ise bu davranışların yanlış olduğunu savunmaktadır. %12,6’lık bir kesim ise bunu önemsemediğini belirtmiştir (Şekil 18).

Grafik 17- Siyasal Seçimler Süreçlerinde Meydanlarda 'Milliyetçi Söylemlerin' Kullanılmasını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi katılımcılar siyasi kampanyalarda milliyetçi semboller olarak değerlendirilebilecek söylemlerden rahatsızlık duymadığını belirtmiştir. Bu durum toplumsal anlamda milliyetçilik varlığının önemli bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

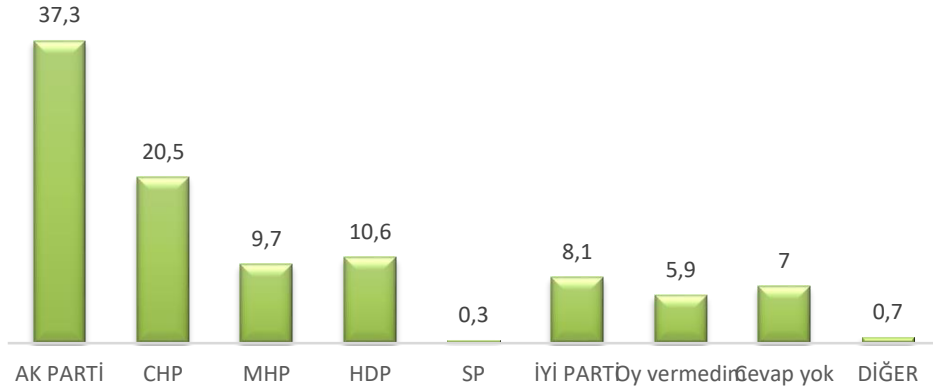
Grafik 18- Siyasal Reklamlarda ' Milliyetçi Davranışların (Bayrak, İstiklal Marşı, Onuncu Yıl Marşı Vb.) Kullanılmasını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

Tablo 25- 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde Oyunuzu Hangi Partiye Verdiniz?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
AK PARTİ	463	37,3
CHP	254	20,5
MHP	120	9,7
HDP	132	10,6
SP	4	0,3
İYİ PARTİ	100	8,1
Oy vermedim	73	5,9
Cevap yok	87	7
DİĞER	9	0,7

Tablo 25'te görebileceğimiz gibi katılımcılara hangi partiye oy verdikleri sorulmuştur. Aşağıda ise katılımcıların oy verdikleri partiler ve oranları grafik üstünde gösterilmiştir. Sonuçlar Türkiye Milletvekili Genel Seçimleri sonuçları ile çalışmamızdaki katılımcıların siyasi tercihlerinin paralel bir seyir izlediğini göstermektedir.

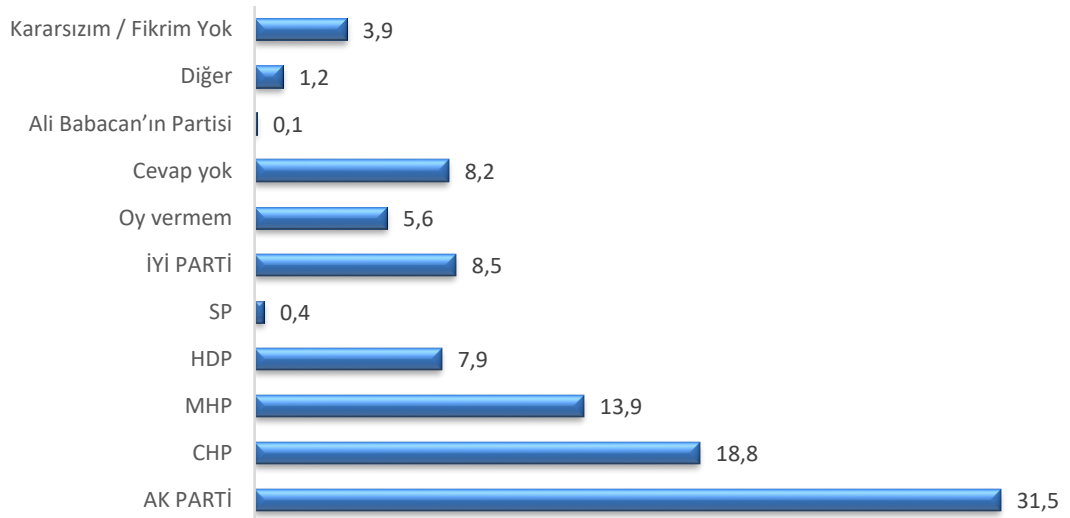
Grafik 19- 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde Oyunuzu Hangi Partiye Verdiniz

Tablo 26- Bu Pazar Bir Milletvekili Genel Seçimi Olsa Oyunuzu Hangi Partiye Verirsiniz?

(Bu soru Katılımcılara Açık Uçlu Olarak Sorulmuştur)

	Frekans	Yüzde (%)
AK PARTİ	391	31,5
CHP	233	18,8
MHP	173	13,9
HDP	98	7,9
SP	5	0,4
İYİ PARTİ	105	8,5
Oy vermem	70	5,6
Cevap yok	102	8,2
Ali Babacan'ın Partisi	1	0,1
Diğer	15	1,2
Kararsızım / Fikrim Yok	49	3,9
Toplam	1242	100

Yukarıdaki tablodan da izleyebileceğimiz gibi seçim olduğu takdirde katılımcıların hangi partiyi tercih edeceği sorusuna katılımcılar bir önceki seçim sonuçlarına göre Cumhur İttifakı ortağı AK Parti'den uzaklaşırken MHP'nin oy oranının artacağını göstermektedir. Ana muhalefet CHP'nin oy oranı düşerken, bu partide düşen oyların HDP'ye yöneldiğini göstermektedir.

Grafik 20- Bu Pazar Bir Milletvekili Genel Seçimi Olsa Oyunuzu Hangi Partiye Verirsiniz?

Grafik 21- Yeni oluşumların da yer alacağı, muhtemel bir erken seçimde oy tercihiniz ne yönde olur?

SONUÇ

Milliyetçilik ve faşizm 20. yüzyılda tüm dünya çapında etkili olan iki ideoloji durumundadır. Bununla beraber genel kabul gördüğü üzere milliyetçilik çok farklı görünümlemlerle siyaset sahnesine çıkarken, özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde faşizm yıkıcı sonuçlar yaratmıştır. Her iki yaklaşıma yönelik belirli karakteristik özellikler ön plana çıkarılsa da, genel kabul iki yaklaşım birbirinden çok farklı nitelikler göstermektedir. Buna göre faşizm milliyetçiliği de kapsayabilmekteyse de, ırkçılık, şovenizm, popülizm, militarizm gibi toplumun büyük bir kesimini dışlaması nedeni ile milliyetçilikten ayrılmaktadır.

Dünya üzerinde belirlenen ideolojiler göz önüne alındığında genel olarak, devletin varlığını sürdürme, toplumu daha iyi bir hâle getirme, daha müreffeh bir yapıya kavuşma, hakimiyet alanını genişletme, önemli bir güç odağı haline gelme gibi düşüncelerle vücut bulmaktadır. Ancak bu genel yaklaşımların yanında bazı devletlerde “uç hedef” olarak nitelendirilebilecek ideolojilerin de olduğu görülmektedir. Bu ideolojilerde hedefler oldukça farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Uç hedef gibi ideolojik yaklaşımlar başka millet ve toplumların hakları yok sayılacağından faşizm ve aşırı milliyetçilik ile bütünleşirler. Ancak kültür eksenli bir anlayışla şekillenen Türk milliyetçiliği uç hedef olarak yalnızca geri planda bırakılan Türk milliyetçiliğinin Diğer toplumlar ve milletler karşısında hak ettiği itibarı kazanması gayreti ve çabası şeklinde vücut bulmaktadır.

Milliyetçilik üzerinde çalışmalarda ağırlık noktası millet ve devlet olurken, milliyetçiliğin ortaya çıkışı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Buna göre çalışma kapsamında incelediğimiz gibi Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde ortaya çıkmış ve bu niteliği ile modernist bir görünümde iken; toplumun birlikte yaşamaktan doğan dayanışma duygusuna atıf yaptığı için de ilkçi bir nitelik taşımaktadır.

1969'da Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin isim değişikliği ile Milliyetçi Hareket Partisi adını almasından itibaren, Türk milliyetçiliği siyaset sahnesinde ilk olarak elit bir parti görünümünde iken; 1960'ların sonlarında sol düşüncenin ivme kazanması ardından toplum genelinde başarılı örgütlenme ile kitleselleşmiştir. MHP'nin milliyetçilik yaklaşımı resmi milliyetçilik çerçevesinde, ancak aynı zamanda İslami bir karakter ile de ifade edilmektedir. MHP'nin Türk milliyetçiliği yaklaşımı

1970'lerle beraber Türk İslam sentezine yakınlaşmıştır. 1969'da Adana kurultayında Türkeş'in "Biz Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız" açıklamasında ifadesini bulan yaklaşım partinin ideolojik temelini de oluşturmuştur. Bu yaklaşım Soğuk Savaş döneminde anti-komünist politikaların da bir yansımasını oluşturmaktadır. Anti komünizmin en güçlü silahlarından olan din duygusu komünist tehdidine karşı önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde ideolojik olarak sola karşı söylemler ağırlık kazansa da, MHP faşizmin genel geçer uygulamalarına başvurmamıştır. 1999'da büyük bir seçim zaferi ile iktidar ortağı olan MHP'nin iktidardaki uygulamalarında da faşizan bir karakter ortaya çıkmamıştır.

MHP yayınlanan parti programları, seçim beyannameleri ve Türk siyasetinde iç ve dış meselelerde takındığı tavır ile milli değerleri temel ilke olarak benimsemiş ve politikalarını bu yönde geliştirmiştir. Parti ayrıca koalisyon hükümetleri ve muhalefette, her zaman devletin bekası ve istikrar için politikalar üretmiştir.

MHP'nin milliyetçiliği yorumlayış tarzında ırk ve etnisiteye ilişkin bir vurgu bulunmamaktadır. Aksine ortak bir tarih ve birlikte yaşama iradesine atıfta bulunularak tarihsel süreç içerisinde bir kültür milliyetçiliği inşa edilmektedir. Bu bağlamda partinin 1990'larda geçirdiği dönüşüm ve ideolojik duruş, koalisyon hükümetleri döneminde parti politikasına uygun olmayan politikalara uyum sağlanması koalisyon hükümetinin devamına ve siyasi istikrara katkı sağlamıştır. MHP'nin gösterdiği bu esneklik, partinin daha merkezi bir çizgiye taşınması ve Türk demokrasisi açısından olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında görülebileceği gibi, Türkiye'de ve dünyada Türk milliyetçiliğini faşizm kapsamında değerlendiren çalışmaların geneli, sol düşüncenin etkisi altında ortaya çıkmış ve kapsamlı bir değerlendirmeden ziyade faşizmin aşırı milliyetçi karakteri üzerinden yürütülmüştür. Dolayısıyla sol düşüncenin tarihsel ve ideolojik ötekisi konumunda bulunan Türk milliyetçiliğine yönelik faşizm iddiası, Milliyetçi Hareket Partisi kadroları tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir.

MHP'nin faşist olduğu iddialarında öne çıkan konu kuşkusuz aşırı milliyetçilik vurgusudur. Bununla beraber hem Türkeş hem de Bahçeli döneminde parti ırkçılığa kesin bir dille karşı çıkmıştır. Her iki dönem boyunca MHP programlarında, parti tüzüğünde ve seçim kampanyalarında herhangi ırkçı bir ibare yer almamıştır.

MHP ideolojisi açısından önemli metinlerden Olan Dokuz Işık'ın merkezinde milliyetçilik yer almasına rağmen herhangi bir faşist görüşe yer verilmemiştir. Partinin geçmişten günümüze resmi programlarında ve seçim beyannamelerinde temel vurgu her zaman millet ve kültürel değerler olmuştur. Zaman zaman radikal milliyetçilik nitelendirmelerine rağmen parti bizim değerlendirmelerimize göre kapsayıcı bir milliyetçiliği benimseyen ve ırkçılığı reddeden bir ideolojiye sahiptir. Faşizm ise aşırı milliyetçilik kavramından çok daha belirgin başka özellikler göstermektedir.

MHP milliyetçiliğini faşist olarak nitelendiren yaklaşımların bir diğer önemli argümanı ise partinin anti-komünist eksenidir. MHP kadroları sıklıkla komünizm ve sosyalizmin Türk milliyetçiliğinin en büyük düşmanları olarak nitelendirmesi doğru olsa da, komünizm karşıtlığı ve faşizm arasında da kesin bir paralellik kurmak zordur. Özellikle 70 ve 80'lerde MHP'ye yönelik faşist söylemin sol çevrelerden gelmesi MHP'ye yönelik faşizm nitelendirmesinin bilimsel bir sistematüğının olmaması da faşizm iddialarını çürütmektedir.

MHP'nin özellikle 1970'lerde ekonomi programının kapitalist karşıtı niteliği de faşizm iddialarının oluşmasına neden olmuştur. Ancak Dokuz Işık Doktrini 'nde belirtildiği gibi MHP toplumcu niteliği gereğince dönemin şartlarına uygun ekonomik gelişim ve üretim üzerine vurgu yapmıştır.

MHP disiplini içinde lider-teşkilat-doktrin esaslı MHP'nin faşist niteliğine bir örnek gösterilse de, MHP ideali içerisinde başbuğluk hiçbir şekilde demokrasiye karşı bir nitelik olarak ortaya çıkmamıştır. Nazi Almanya'sı örneğinde olduğu gibi demokrasiyi rafa kaldıran führer sıfatı, MHP'de bulunmamakta ve her fırsatta parlamenter demokrasi yanında bulunduğu belirtilmiştir.

Genel bir değerlendirme ile MHP'nin güçlü iktidar ve milli devlet söylemleri ile yoğunlaşan faşizm iddiaları karşısında MHP, sıklıkla devletin millet için var olduğu vurgusu yapmıştır. Bu kapsamda MHP ayrıca sıklıkla ırkçılığı ve her türden totaliter yönetim şeklini reddederek demokrasiyi ön plana çıkarmıştır.

Diğer taraftan çalışmamızın 5. bölümünde detayları ile belirttiğimiz saha çalışmasında günümüz Türkiye'sin de gerek Türk milliyetçiliğine gerekse Milliyetçi Hareket Partisi ne toplumun nasıl baktığı, farklı sosyolojik çevrelere yöneltilen sorularla test edilmeye çalışılarak Günümüz Türkiye'sinin genel kanaati ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Toplumun bilinçaltına yerleşmiş olan Milliyetçilik

algısı ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin söylemleri ile topluma yansımalarını ölçmek amacıyla Türkiye genelinde yüz yüze anket veri toplama yöntemi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anket verileri göz önüne alındığında çalışmamızın da ana eksenlerinden birini oluşturan toplumun bilinçaltına yerleşik milliyetçilik algısı ve MHP'nin söylemleri ve topluma yansımaları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak değerlendirdiği için Türkiye'de milliyetçi duygunun genel olarak vatandaşlık temelinde olgunlaştığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların yüzde 81 gibi büyük bir çoğunluğu milliyetçiliği birleştirici bir unsur olarak değerlendirmektedir.

Çalışma kapsamında katılımcılara kimlik ile ilgili kendilerini hayat tarzı olarak ne şekilde tanımladıkları sorusunda yüzde 34,6 katılımcı modern yapıda kişiler olduklarını belirtirken, yüzde 37,2'si hem Batı hem de Anadolu-İslam değerleri ile, yüzde 25,9'u ise Anadolu İslam değerleri ile yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu sonuç toplumsal anlamda hem geleneksel hem Batılı değerleri benimseyenlerin kendilerini Anadolu İslam değerlerini benimseyenlerden fazla olduğunu göstermektedir.

Kimlikler özelinde buraya kadar yapılan değerlendirmelere göre halkın genel olarak vatandaşlığa bağlı Türk kimliğini benimsediğini göstermektedir. Katılımcılar ayrıca milliyetçiliğin birleştirici bir unsur olduğunu yüzde 81 gibi büyük bir oranda kabul etmektedir.

Katılımcılar Türkiye'deki milliyetçilik anlayışı ile yurtdışındaki milliyetçilik anlayışı arasında fark olup olmadığı konusunda, Türk milliyetçiliğinin daha insalcıl ve merhametli olduğunu belirtmiştir. Bu durum Türk milliyetçiliğinin ırkçı olarak algılanmadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca katılımcılar yüzde 3,7 gibi büyük bir yüzde ile Türk milliyetçiliğinin Türkiye'nin büyüyüp gelişmesinde katkısının olduğunu kabul etmektedir.

Çalışmada elde edilen verilere göre MHP'nin konumlandığı yer ile ilgili olarak katılımcıların sadece yüzde 28'si partiyi ırkçı ve bölücü olarak nitelendirmiştir. Partiyi ırkçı olarak görenler ise yüzde 14'te kalmıştır. Bu durum Türk toplumunda partinin faşist olarak görülmediğini, halk nezdinde partinin bir Türkiye partisi olarak algılandığını göstermektedir.

Başka önemli bir soru ise temel inceleme alanımızı oluşturduğu üzere Türk milliyetçiliği ve faşizm neyi ifade eder algısı konusunda katılımcılar yüzde 20'ye yakın oranda faşizmin ırkçılığı esas alırken Türk milliyetçiliğinin ırkçılığı reddettiği görüşünü desteklemiştir. Ayrıca katılımcılar yüzde 15 oranında faşizmde ırk bağı önemli iken

Türk milliyetçiliğinde kültürün ağırlıklı olduğunu ifade etmişler; ayrıca diğer ülke milliyetçiliklerinden farklı şekilde yabancılara karşı daha insancıl olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmaya önemli ölçüde ışık tutacak diğer önemli bir soru ise Milliyetçi Hareket Partisine bugüne kadarki seçimlerde oy verilip verilmediği ve bu kararlara etkili olan nedenler incelenmiş oy vermiş olan %48 oranındaki katılımcılara ve hiç oy vermedim diyen % 52 oranındaki katılımcılara oy verme ve vermeme nedenleri sorulmuş alınan cevaplar hem oy verenler hem de oy vermeyenler açısından değerlendirildiğinde MHP'nin ideoloji ve politikasının seçmenlerin tercihinde belirleyici olduğunu göstermiştir. Ayrıca oy verenler açısından parti lideri için oy verdiğini belirtenlerin oranı yüzde 4 seviyesinde iken, oy vermeyenler arasında parti liderini beğenmediğini belirtenlerin oranı yüzde 7 dolaylarındadır. Bu durum partinin faşist niteliğinde olmadığını ayrıca Milliyetçi Hareket Partisi için ortaya atılan lider kültürünün seçmen tarafından önemli görülmediği yönünde tespit edilen kanıtlardan biri olarak kabul edilebilecektir. Faşist partilerde liderlerin büyük önemi olduğu bilinmektedir ve burada belirtilen oranlar, MHP açısından oy verme davranışında daha çok parti politikalarının ve ideolojisinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular MHP'nin ırkçı bir parti olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Milliyetçi hareket partisinin faşist olup olmadığı sorularak katılımcıların bu yöndeki algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar çalışmamızı destekler nitelikte oluşmuştur. Çıkan sonuçlara göre katılımcıların büyük çoğunluğu partiyi Türkiye partisi olarak tanımlarken, MHP'nin Türk ırkçısı olduğunu iddia edenler yüzde 14 gibi bir azınlığı temsil ettiği görülmektedir. Genel bir değerlendirme ile bu oranlar, katılımcıların MHP'yi ayrıştırıcı olarak görmediğini kanıtlamaktadır. Bu durum partinin toplumda kutuplaşma yaratan faşizan nitelik taşımayan bir parti olarak görüldüğünün kanıtlarından biri olarak değerlendirilebilecektir. Çıkan sonuç %70'e yakın gibi büyük oranda katılımcı, partinin ırkçı ve bölücü olmadığını düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Bütün bu veriler ışığında günümüz Türkiye'sin de ne Türk Milliyetçiliğinin ne de Milliyetçi Hareket Partisi'nin faşizan bir yapı da olduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılan saha çalışması da halkın büyük bir kesiminin Milliyetçi Hareket Partisini faşist bir parti ve yapılanma olarak görmediğini Türkiye' de İse Türk milliyetçiliğinin yine toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Gerek modernist gerek se ilkçi özelliği ile Türk milliyetçiliği toplumda kültürel bir bağ oluşturarak kendi farkını ortaya koymuş ve faşizmden çok

uzak bir noktada olduğunu göstermiştir. Ancak burada Özellikle bilimsel çalışmalarda MHP adı ve Türk Milliyetçiliği üzerine oluşturulan ön yargı duvarı dikkatten kaçmaması gereken en önemli husustur. Önyargıların bilimsel çalışmalarda bile bu kadar belirgin olduğu göz önüne alındığında Milliyetçi Hareket Partisi'nin de kendisini gerek bilimsel çalışmalarda gerek se toplumsal zeminde daha pozitif yönde bir algı oluşması için gerekli çabayı göstermesi, hakkında oluşturulan olumsuz yaklaşımların önüne geçecek çalışmaları yapması gereği önem arz etmektedir. Türk Milliyetçiliğinin ve MHP'nin daha doğru anlaşılabilmesi bu alanlarda yapılacak saha ve akademik çalışmaların artırılması ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ACAR Hasan, "Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri", içinde **Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesinden Günümüze**, Hasan Acar (ed), Ankara: Nobel Yayınları, 2018.

ACAR İsmail, **Türk Ocakları**, Balıkesir, 2004.

AKÇİÇEK Eren, KARAYAMAN Mehmet, **Atatürk'ün Türk Ocaklarını Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar**, İzmir, 2007.

AKÇURA Yusuf, **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.

AKÇURA Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları, 2005.

AKPINAR Hakan, **Kurtların Kardeşliği: CKMP'den MHP'ye Ülkücü Hareketin Kısa Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, 2016

AKTÜRK Şener, "Milliyetçilik ve Etnisite Çalışmaları", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Ş. Kardaş & A. Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

ALTUNOĞLU M., **2015 seçimleri ve Türkiye'de Hâkim Parti Dönemi**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, No 145, Ankara, 2015.

ALTUNOĞLU Mustafa, **7 Haziran Seçimine Doğru Milliyetçi Hareket Partisi**, İstanbul: SETA Yayınları, 2015.

ARIKAN Burak, "Türkeş'ten Bahçeli'ye MHP: Değişim Nereye Kadar?", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002

ARIKAN E. Burak, "The Programme of the Nationalist Action Party : An Iron Hand in a Velvet Glove?", in **Turkey Before and After Atatürk: Internal and External Affairs**, S. Kedourie (ed), London: Frank Cass, 2005.

ARRİGHİ Giovanni, HOPKINS Terence K. ve WALLERSTEİN, Immanuel, **Sistem Karşıtı Hareketler**. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

ASLAN Ali, **7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de Siyaset ve Seçimler**. SETA Analiz, Ekim 2015, Sayı 40. Ankara: SETA Yayını.

ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara: Kaynak Yayınları, 2015.

ATSIZ Nihal, **Türk Ülküsü**, İstanbul: Burhan Basım ve Yayınevi, 1958.

ATSIZ Nihal, **En Sinsi Tehlike**, İstanbul: Baysan Basım, 1992.

ATSIZ Nihal, **Türk Ülküsü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

BAYRAKTAR Özgür, **Ülkücü Harekette Bölünme: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi**, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

BAYRAKTUTAN Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1913)**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

- BERİŞ Hamit Emrah, **30 Mart'a Doğru Milliyetçi Hareket Partisi**, SETA Analiz, Şubat 2014, İstanbul, 2014.
- BİCE Hayati, **Türk Siyasetinde MHP Üzerine Notlar**, Ankara: Önder Yayıncılık, 2017.
- BORA Tanıl, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.
- BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1998.
- BORA Tanıl, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Cilt IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- BORA Tanıl, **Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- BORA Tanıl, "Türk Sağı: Türk Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İ.Ö. Kerestecioğlu ve G.G. Öztan (der), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- BORA Tanıl, **Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- BORA Tanıl, CAN Kemal, **Devlet, Ocak, Dergâh**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- BORA Tanıl, CAN Kemal, **Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- BUKHARIN Nicolai I., **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2009.
- CHRISTIE Clive, **Race and Nation: A Reader**, London: I. B. Tauris Publishers, 1998.
- CKMP, **Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin CKMP Programı**, Ankara: Arı Matbaası, 1965.
- ÇANDAR Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze**, Ankara: İmge Kitapevi, 2004.
- ÇAYLA İlker, "Politik Sembolizm ve Yeni Zamanlarda MHP", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002.
- ÇETİN İsmet, **Kızılma**, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2011.
- ELVERDİ Ezel, ÖZER Dursun ve DEBBAHOĞLU Ahmet, **Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- ERDEM Galip, **Suçlamalar: Faşizm**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- ERDOĞAN Mustafa, "Milliyetçilik İdeolojisine Dair", **Liberal Düşünce**, 15, 1999, ss.89-98.
- ERÖZDEN Ozan, **Ulus Devlet**, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- GEREK Nüvet, **Siyaset Bilimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

- GİLPEN, Robert, "Küresel Ekonomide Ulus-Devlet", in Held D. & McGrew A. (ed.), **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.
- GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2004.
- GÖZE Ayferi, **Liberal-Marxiste-Faşist-Sosyal Devlet**, İstanbul, Beta Yayınları, 2016.
- GRİFFİN Roger, **Faşizmin Doğası**, çev. A. Selman, İstanbul: İletişim, 1993.
- HADDAD William W., "Nationalism in the Ottoman Empire," in **Nationalism in a Non-National State: The Dissolution of the Ottoman Empire**, William W. Haddad and Ochsenwald William (eds), Columbus: Ohio State University Press, 1977.
- HARRISON, Kevin; BOYD, Tony, **Understanding Political Ideas and Movements**, Manchester: Manchester University Press, 2003.
- HEYWOOD Andrew, **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- HEYWOOD Andrew, **Siyasi ideolojiler**, Ankara: Adres Yayınları, 2007.
- HEYWOOD Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, (Çev. H. İnaç). Ankara: Adres Yayınları, 2011.
- HEYWOOD Andrew, **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları, 2016.
- HEYWOOD Andrew, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, Genişletilmiş 5. Baskı, çev. L. Köker, İstanbul, BB101, 2016.
- HOBSBAWM Eric, **The Age of Extremes: 1914-1994**, London: Abacus, 1995.
- HOBSBAWN Eric John, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- KARAKAŞ Mehmet, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara: Elips Kitap, 2007.
- KARATEPE Şükrü, **Tek Parti Dönemi**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- KARPAT Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, çev: Recep Boztemur, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- KAZGAN Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2009.
- KEYDER Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- KOÇAK Cemil, "Türk Milliyetçiliğinin İslam'la Buluşması: Büyük Doğu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- KONDA, **16 Nisan Halkoylaması Sandık ve Seçmen Analiz Raporu**, İstanbul: KONDA, 2017.
- KURSHER David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev. Zeki Doğan, İstanbul: Fener Yayınları, 1998.
- KURT Abdurrahman, **Din Sosyolojisi**. İstanbul: Sentez, 2012.

LEWIS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK Yayını, 1993.

LINZ Juan J., "Fascism as Latecomer: An Ideal Type with Negations". A. Kallis (ed), **The Fascism Reader**, London; New York: Routledge, 2003.

MARSHALL Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

MERT Nuray, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

MHP, **Memleket ve Dünya Hadiseleri: MHP 1969 Seçim Bildirisi**, Ankara, 1969.

MHP, **1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1977.

MHP, **1995 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1995.

MHP, **Milliyetçi Hareket Partisi Programı 2000**, Ankara, 2000.

MHP (2002) **Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi**, Ankara.

MHP Genel Merkezi (1976) **Milliyetçi Hareketin El Kitabı**, Ankara.

MHP, **1 Kasım 2015 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2015.

MHP, **22 Temmuz 2007 MHP Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2007.

MİCHEL Henri, **Faşizmler**, Çev. Füsün Üstel, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Milliyetçi Hareket Partisi, **2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi**, Ankara, 2007.

Milliyetçi Hareket Partisi, **Lider Türkiye'ye Doğru: 1999 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1999.

Milliyetçi Hareket Partisi, **Parti Programı: Geleceğe Doğru**, Ankara, 2009.

Milliyetçi Hareket Partisi, **Parti Tüzüğü**, Ankara, 2009.

Milliyetçi Hareket Partisi, "Alparslan Türkeş'in Türk Dünyasına İlişkin Görüşleri", **TASAV Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi**, Makale No. 16, 2018.

MİŞ Nebi, ASLAN Ali, YEŞİLTAŞ Murat, ÜNAY Sadık, 7 Haziran 2015 Seçimi ve Sonrası, **SETA Analiz**, Sayı 134, Temmuz 2015.

MUDEDE, Cas, **Populist Radical Right Parties in Europe**, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

MUSİL Pelin Ayan, "Milliyetçi Hareket Partisi: İdeoloji, Örgüt ve Güncel Söylemler", **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim: 7 Haziran 2015**, E. A. Bekaroğlu, İstanbul: Vadi Yayınları, 2015.

ORAN Baskın, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1977.

ÖĞÜN Süleyman, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

ÖRS H. Birsen **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

- ÖZDAL Barış, KARACA R. Kutay. (ed), **Diplomasi Tarihi 1**, Bursa Dora Yayınları, 2018.
- ÖZDOĞAN Günay Göksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- ÖZKIRIMLI Umut, **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- ÖZKIRIMLI Umut, **Milliyetçilik Kuramları**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- ÖZNUR Hakkı, **Ülkücü Hareket**, Ankara: Alternatif Yayınları, 1999.
- POULANTZAS Nicos, **Faşizm ve Diktatörlük**, 3. Baskı, Çev: Ahmet İnel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- POULTON Hugh, **Top Hat, Grey Wolf and Crescent**, London: Hurst Company, 1997.
- RIVERO Oswaldo de, **Kalkınma Efsanesi: 21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri**. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003.
- ROSKİN Michael G., **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**. Ankara: Adres Yayınları, 2012.
- SARIBAY Ali Yaşar, "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, (Der. Keyman, Fuat – Ali Yaşar Sarıbay), Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- SARICA Murat, AYBAR Rona, **Faşizm**, İstanbul: İzlem Yayınları, 1962.
- Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- SDAM, **Kasım 2015 Genel Seçim Analizi**. Ankara: SDAM Analizi, 2015.
- SEFERCİOĞLU Necmeddin, **3 Mayıs 1944 Türkçülük Davası**, Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2009.
- SMİTH Anthony, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, (çev. Derya Kömürcü), İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- SMİTH Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara: Dost Kitabevi, 1986.
- SMİTH Anthony D., **Milli Kimlik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- SMİTH Anthony D., **Milli Kimlik**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü, **1 Kasım 2015'e Doğru AK Parti, CHP, MHP ve HDP'nin Seçim Beyannamelerinin Değerlendirilmesi**, Ankara: SDE Analiz Ekim 2015.
- ŞAHİN Köksal, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında, Ulus Devlet**, 2.Baskı, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2009.
- ŞİMŞEK Orhan, "Economic Nationalism: International Political Economy and Strategic Resource Policies", **Economic Issues in Retrospect and Prospect**, Jose Pires Manso ve Ahmet Arif Eren (eds), UK: IJOPEC Publication, 2018.

TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980**, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.

TESCA Angelo, “Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları”, içinde **Faşizm ve Kapitalizm**, A. Thalheimer, A. Rosenberg, O. Bauer ve A. Tasca (eds.), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2018.

THALHEIMER A., ROSENBERG A., BAUER O. ve TASCA A. (eds.), **Faşizm ve Kapitalizm**, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 2018.

TOPRAK Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

TÜRKEŞ Alparslan, **Dokuz Işık**, İstanbul: CKMP Eminönü Şubesi, 1967.

TÜRKEŞ Alparslan, **Yeni Ufuklara Doğru**, Ankara: Emel Matbaacılık, 1976.

TÜRKEŞ Alparslan, **Temel Görüşler**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1975.

UĞUR Hüseyin Hüsnü **Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları**, Ankara: TBMM Basımevi, 2009.

ÜLKEN Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.

Ülkücü Komando Kampları: AP Hükümetinin 1970’te Hazırladığı MHP Raporu (1997) İstanbul: Kaynak Yayınları.

ÜSTEL Fusun, **Türk Ocakları 1912–1931**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

VARDAR Deniz, “Fransa’da Ulusal Cephe, Türkiye’de MHP”, **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Seyfi Öngider (Der), İstanbul: Aykırı Yayınları, 2002.

WATSON Hugh Seton, “Fascism, Right and Left”. in S. N. Eisenstadt (ed.) **Political Sociology: A Reader**. Jaipur: Rawat Publications, 1980.

WEBER Max, **Sosyoloji Yazıları**, (çev. Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

WHITTAM John, **Fascist Italy**, Manchester: Manchester University Press, 1995.

YAŞLI Fatih, **Kinimiz Dinimizdir: Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Yordam Kitap, 2019.

YAVUZOĞLU Arda, **20. Yüzyılda Faşist Paranoya**, İstanbul: Sayfa Yayınları, 2004.

YILDIZLI M. Emin, PEKACAR Çetin, “Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci”, **IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu**, Niğde, 26-28 Nisan 2017.

Dergiler

AÇIKGÖZ Ali, “Uygur Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü”, **Asia Minor Studies**, Cilt 4, Sayı 8, 2016, ss. 1-7.

AKIN Mahmut H., “Muhafazakâr Siyasal Kültürde Bir Sembol Olarak Necip Fazıl Kısakürek”, **Muhafazakâr Düşünce**, Vol 10, No 39, 2014, ss. 31-43.

- AKINCI Abdulvahap, "Milliyetçilik Kuramları", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2014, ss. 131-150.
- AKINCI Abdulvahap, "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 34, 2012, ss. 61-70.
- AKSAKAL Erdi, "Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 54, 2015, ss. 203-222.
- AKTAN Coşkun Can, "Muhafazakarlık ve Liberal Düşünce", **Köprü Dergisi**, Sayı 97, 2007, ss. 51-57.
- ALAKEL Murat, "İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2011, ss. 1-30.
- ALTINDAĞ Nuray, "Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı/Batılılaşma Algısı", **AÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, ss. 43-64.
- ALTUN Altun, "Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Ulus-Devlet", **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt 2, Sayı 4, 2016, ss. 145-160.
- ARSLAN Emre, "Neo-Faşizmin Türkiye Versiyonu Olarak Milliyetçi Hareket Partisi", **Birikim Dergisi**, Sayı 133, 2000, ss. 35-50.
- ASLAN Senem, "'Citizen, Speak Turkish!': A Nation in the Making", **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol 13, No: 2, 2007, ss. 245-272.
- AVCI Gamze, "The Nationalist Movement Party's Euroscepticism: Party Ideology Meets Strategy", **South European Society and Politics**, Vol 16, No 3, 2011, ss. 435-447.
- AYDEMİR Cahit, GÜNEŞ Hüseyin H., "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", **E-Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 15, 2006, 136 – 158.
- AYDIN Faruk, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkçülük (1923–1945)", **Yeni Türkiye**, 1987, Sayı 23–24.
- BARS Mehmet Emin, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Adnan Menderes Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2017, ss. 38-51.
- BAŞARAN Doğan, "A Review on International Nationalism Approach of Betül Karagöz Yerdelen", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt III, Sayı I, 2018, ss. 99-120.
- BAYRAKTAR Özgür, "Lider, Teşkilat, Doktrin'in İflası: Ülkücü Harekette 1980 Sonrası Dönüşüm, Bölünme ve İç Çatışma", **Karamanoğlu Mehmet Bey Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 17, Sayı 28, 2015, ss. 35-40.
- BORA Tanıl, "Neo-Faşizmin Yükselişi... Anti-Faşizmin Krizi... MHP Tartışmaları", **Birikim Dergisi**, Sayı 138, 2000, ss. 23-33.

BOZTEMUR Recep, "Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi". **Doğu Batı**, Sayı. 38, 2006, ss. 161-180.

BÖLÜKBAŞI Yusuf Ziya, "Türkçü Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 5, Sayı 10, 2019, ss. 45-60.

BÖLÜKBAŞI Yusuf Ziya, YÜCEL Gökberk, "Cumhuriyet'in Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 26, 2011, ss. 1-19.

CAN Nevzat, "Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, 2010, ss. 1-10.

ÇANCI Haldun, "Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", **Review of Social, Economic & Business Studies**, Vol.9/10, 2006, ss. 233-246.

ÇELİK Celâleddîn, "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür Medeniyet Teorisi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2006, ss. 43—63.

ÇINAR Alev, ARIKAN Burak, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?", **Turkish Studies**, Vol 3, No.1, 2002, 25-40.

ÇİLLİLER Yavuz, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt. 10, Sayı. 2, 2015, ss. 45-65.

ÇOBAN Melih, "Milliyetçilik Teorileri", **Türk Yurdu**, Sayı. 295, 2012, ss. 345-351.

ÇOLAK Çağrı, "Türk Siyasal Hayatında Türkçülük Fikrinin Gelişmesine Yol Açan Etkenler", **TURAN-SAM**, Cilt 8, Sayı 29, 2016, ss. 63-71.

ÇÖPOĞLU M. Onur, "Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2017, ss. 1-17.

DURAL B., "Kemalist Gelenek Karşısında Ana Damar Türk Muhafazakarlığının Tarihsel Seyri", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Sayı 4, 2005, ss. 195-214.

DURGUN Şenol, "Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus Devlet Midir?", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2000, ss. 109-124.

ERDOĞAN Mustafa, "Muhafazakarlık: Ana Temalar", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 34, 2004, ss. 5-9.

ERKAL Mustafa, "Küreselleşme ve Ulus Devletler", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Cilt 55, Sayı 1, 2017, ss. 91-104.

ERKEN Ali, "Ideological Construction of the Politics of Nationalism in Turkey: The Milliyetçi Hareket Partisi (1965-1980)", **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol 20, No 2, 2014, ss. 200-220.

- ERKEN Ali, "Örgüt ve Strateji: 1965 ve 1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi", **İnsan ve Toplum Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2014, ss. 135-162.
- ERKİŞİ Kemal, "Uluslararası Politik İktisat Perspektifinde İktisadi Milliyetçiliğin Kavramsal Analizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 54, 2017, ss. 827-837.
- EROL İbrahim, "Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3, 1992, ss. 145-155.
- ERTAN Temuçin; Örs, Orhan, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 62, 2018, ss. 39-84.
- ETE Hatem, "24 Haziran Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyoloji", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 54, Mayıs-Haziran 2018, ss. 293-321.
- FREEDEN Michael, "Is Nationalism A Distinct Ideology?", **Political Studies**, Sayı. XLVI, 1998, pp. 748-765.
- GENÇ Ernur, "Fuat Köprülü'nün Milliyetçilik Anlayışı", **Folklor Edebiyat Dergisi**, 2012, Sayı 71, 2012, ss. 47-82.
- GİRAY Bahadır, "Batı Literatüründe Milliyetçilik Tipolojileri ve Eleştirisi", **Türkiye ve Siyaset**, Sayı. 5, 2001.
- GÖKÇE Orhan, AKGÜN Birol, KARAÇOR Süleyman, "3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, 2002, ss. 1-44.
- GREENFELD Liah, "The Emergence of Nationalism in England and France", **Research in Political Sociology**, Issue 5, 1991, pp. 333-370.
- GÜLEN Ahmet, "II. Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs'a İsmet İnönü'nün Söylemlerinde Kemalizm", **CTAD**, Yıl 11, Sayı 21, 2015, ss. 111-136.
- İLHAN Metin, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Amerikan Destekli Komünizmle Mücadele (1945-1965)", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 16, 2015, ss. 399-411.
- İPLİKÇİ Alper, "Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi", **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol 1, No 1, 2017, ss. 126-135.
- KAKIŞIM Can, "Tarihsel Kökenleri ve Oluşum Koşullarıyla Türk Milliyetçiliğinde Farklı Yollar: Resmi Milliyetçilik, Irkçı Türkçülük ve Türk-İslam Düşüncesi", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, 2017, ss. 200-212.
- KANTAR Gökmen, "15 Temmuz Sonrası Türk Siyasetinde MHP'nin Tutumu", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt III, Sayı I, 2018, ss. 232-255.

- KARABULUT Tolga, "Yurttaşlığın Krizi Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 69, Sayı 4, 2014, ss. 876-877.
- KARADAĞ Ahmet, YAMAN Haluk, "Üç Farklı Milliyetçilik", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2018, ss. 84-108.
- KARAKURT Gökhan, "Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, ss. 41-50.
- KARAPİN Roger, "Radical Right and Neo-Fascist Political Parties in Western Europe", **Comparative Politics**, Vol 30, No 2, 1998, ss. 213-234.
- KARYELİOĞLU Selim, "Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri", **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Cilt 5, Sayı 1, 2012, ss. 137-164.
- KASSİMİ Khaled Al, "The Obsolescence of the Westphalian Model and the Return to A Maximum State of Exception", **Journal of Political Sciences & J Public Affairs**, 2016, Sayı. 2, 2016, ss. 1-19.
- KODAL Tarık, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** Sayı 52, 2014, ss. 295-314.
- KORKUT Levent, "Ulus Devletin Ortaya Çıkışından Günümüze Kadar Kamu Hukukunda Egemenlik Kavramlaştırılmaları", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. 2, Sayı 1, 2015, ss. 31-78.
- KÖMÜRÇÜ Derya, DEMİR Gökhan, "Nationalist Action Party and Politics of Dissent", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol 5, No 8, 2014, ss. 552-557.
- LİMONCUOĞLU Alihan, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı: Millet Partisi", **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2018, ss. 145-155.
- MACİT Hanifi, "Faşizmin Resmi Düşünürü: Giovanni Gentile", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 50, 2013, ss. 55-64.
- MİŞ Nebi, "Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri ve Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 54, Mayıs-Ağustos 2018, ss. 323-355.
- MORİN Aysel, LEE Ronald, "Constitutive Discourse of Turkish Nationalism: Atatürk's Nutuk and the Rhetorical Construction of the Turkish People", **Communication Studies**, Vol. 61, No. 5, 2010, ss. 485-506.
- NİŞANCI Şükrü ve IŞIK Cemal "Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni", **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 9, 2015, ss. 195-224.
- ÖLÇEKÇİ Haluk, "Siyasal İletişim Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi'nin İnşası ve Alparslan Türkeş'in İletişim Stratejisi", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, 2017, ss. 261-276.

- ÖNİŞ, Ziya, "Globalization, Democratization and the Far Right: Turkey's Nationalist Action Party in Critical Perspective", **Globalization**, Vol 10, No 1, 2003, ss. 27-52.
- ÖZER M. Akif, AYHAN Ufuk, İRDEM İbrahim, "Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı?", **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2018, ss. 35-62.
- PAXTON Robert O., "The Five Stages of Fascism. **The Journal of Modern History** Vol 70, No 1, 1998, pp. 1-23.
- PEKER Hasan Sencer, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma". **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2015, ss. 1-12.
- PETERS Michael A., "The Return of Fascism: Youth, Violence and Nationalism", **Educational Philosophy and Theory**, Cilt 49, Sayı 14, 2018, ss. 674-678.
- RAENEE Kumar Mahesh, "The Treatment of Anti-Colonial Nationalism an Indian Fiction in English", International **Journal of English and Literature**, Vol 3, No 5, 2013, pp. 21-26.
- RIFAT Aydın, "Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2018, ss. 229-256.
- SAKALLIOĞLU Ümit Cizre, The Ideology and Politics of the Nationalist Action Party of Turkey, **CEMOTI**, L'immigration Turque en France et en Allemagne. No. 13, 1992, pp. 141-164.
- SEYREK İsmail, Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Özel Sayı, 2002, ss. 167-187.
- STERNHELL Zeev, "How to Think About Fascism and Its Ideology. **Constellations**, No 15, 2008, ss. 270-280.
- STERNHELL Zeev, "How to Think About Fascism and Its Ideology. **Constellations**, No 15, 2008, ss. 270-280.
- ŞAHİN Çağatay "Sosyal Darwinizm, Nazizm ve Hukuk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2017, ss. 565-584.
- ŞENGÜL Tuba, "Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908-1930)", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 1, 2007, ss. 63-97.
- TOKLUOĞLU Ceylan, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVIII, Sayı 84, 2012, ss. 104-143.
- TOPUZ Zuhâl Çalık, "Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri", **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 2016, ss. 13-26.
- TURAN Erol, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği", **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, 2011, ss. 135-147.

- TÜRK Vahit, "İddianameden Harekete 12 Eylül 1980 MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası", **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, ss. 49-62.
- UÇAR Fuat, "Türk Siyasal Hayatında İktidarların Dil ve Sanat Politikalarına Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi", **Asya Studies**, No 2, 2017, ss. 17-26.
- UĞUZ Hülya E., SAYGILI Rukiye, "Küresel Dünyada Ulus Devlet", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 32, 2016, ss. 127-147.
- UZER Umut, "Racism in Turkey: The Case of Huseyin Nihal Atsız", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol 22, No. 1, 2002, ss. 119-130.
- ÜZÜMLÜ Aytun M., "Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 89, 2019, ss. 325-334.
- YALÇINER Ruhtan, "Etnisite ve Milliyetçilik", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 69, Sayı 1, 2014, ss. 189-215.
- YANIK Celalettin, KARA Mustafa, "Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 559-582.
- YAŞLI Fatih, "1980 Öncesi Ülkücü Hareketin İslamlaşmasında Seyit Ahmet Arvasi Etkisi ve Türk-İslam Ülküsü", **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, Cilt 9, Sayı 22, 2014, ss. 377-399.
- YENİÇERİ Özcan, "Türk Milliyetçiliği, MHP ve Diğerleri", **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, ss. 27-48.
- YESEVİ Çağla Gül, "Türk Milliyetçiliğinin Evrimi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2012, ss. 75-85.
- YILDIRIM Emre, "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı 6, 2014, ss. 23-37.
- YILDIRIM Emre, "Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı 28, 2014, ss. 73-95.
- YILDIZ Feridun, "Türk Milliyetçiliğinin MHP Versiyonu: Dokuz Işık Doktrini", **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, Sayı 9, 2011, ss. 99-136.
- YURTTAŞ Fatma, "Kemalizm ve Demokrasi Üzerine Bir Değerlendirme", **Bilgi**, Sayı 17, 2008, ss. 70-84.

Tezler

ARSLAN Emre, **The Role and Influence of Nationalist Action Party in Turkish Political Life**, Bilkent University, Ankara, 1999. **(Unpublished Master Thesis)**

CEYLAN G. Özgür, **20. Yüzyılda Halkları Kitleleştirmenin Cazibesi: Faşist Rejim Örnekleri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2019. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**

DOĞAN Hıdır, **Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri ve İdeolojik Evrimi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**

DOĞAN Kasım, **Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya, 2008.

KORKUSUZ Şermin, **Turkey and Its Relation to The European Union From A Radical Nationalist Perspective: The Nationalist Action Party From The Early 1990's Until the Present**, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008. **(Unpublished Master Thesis)**

SANLI Ferit S., **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

SÜSLÜ H. Dilay, **The Political Discourse of Nihal Atsız**, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2019. **(Unpublished Master Thesis)**

YAŞLI Fatih, **Milliyetçilik ve Faşizm: Türkiye'de İrkçi Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

YILDIZ Feridun, **Türk Siyasi Tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi, Siyasi Gelişimi, Fikri Kaynakları, Teşkilatlanma Modeli (1965-1980)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999. **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**

Diğer Kaynaklar

ATAY Falih Rifki, "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız", **Ulus**, 7 Mayıs 1944.

Cumhurreisin Gençliğe Hitabı, **Tasviri Efkar**, 25 Mayıs 1944.

Milli Birlik Düşmanı: İrkçi Turancı, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1944.

YETKİN Murat, "Türk Siyasetinde AKP-MHP Yakınlaşması", **Hürriyet**, 17 Ocak 2018.

İnternet Kaynakları

BRİTT Lawrance, "The 14 Characteristics of Fascism", <https://ratical.org/ratville/CAH/fasci14chars.pdf> (Erişim: 01.10.2019).

MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin 2. Akademisyenler Kurultayı'nda yapmış oldukları konuşma metni. 23 Kasım 2013, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/3089/mhp/index.html>, (22.09.2019)

MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 23 Ekim 2018, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4466/mhp/index.html>, (20.09.2019)

MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 3 Şubat 2015, http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3706/index.html (22.09.2019)

MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından düzenlenen Türk Gençlik Kurultayı ve Şöleni'nde yapmış oldukları konuşma, 9 Şubat 2013, <http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/2589/mhp/index.html>, (22.09.2019)

UZUN Turgay, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", Türk Yurdu Dergisi, Sayı 289, Eylül 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638> (Erişim 01.10.2019).